

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE

1

TOMUL 29
IANUARIE – MARTIE
1978

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE

COLEGIUL DE REDACȚIE

ION BARNEA, DUMITRU BERCIU, GH. CANTACUZINO, EMIL
CONDURACHI, VLADIMIR DUMITRESCU, KURT HOREDȚ, NI-
CULAIE LUPU, BUCUR MITREA, MIRCEA PETRESCU-DÎMBOVIȚA,
D. M. PIPPIDI, DORIN POPESCU, I. I. RUSSU, GHEORGHE ȘTEFAN,
ZÓLTAN SZÉKELY, DUMITRU TUDOR, RADU VULPE.

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil: SEBASTIAN MORÎNTZ

Redactor responsabil adjunct: ION BARNEA

Membri: MIRCEA BABEȘ, PETRE DIACONU, ALEXANDRU
PĂUNESCU, RADU POPA.

Prețul unui abonament anual este de 100 lei. În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții. Revista se poate procura (direct sau prin poștă) și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, București, 71021, Calea Victoriei 125, sectorul 1.

Comenzile și abonamentele din străinătate se primesc la ILEXIM, departamentul import-export presă, P. O. Box 136—137, telex 11226, str. 13 Decembrie nr. 3, București, România, sau la reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite Comitetului de redacție pe adresa: 71119, str. I. C. Frimu 11, București.

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE

TOMUL 29

Nr. 1

ianuarie — martie 1978

SUMAR

Omagiu tovarășului Nicolae Ceaușescu	3
<i>STUDII</i>	
EUGEN COMȘA, Probleme privind cercetarea neo-eneoliticului de pe teritoriul României	7
DAN MONAH, Datarea prin C_{14} a etapei Cucuteni A ₃	33
VALERIU LEAHU, Cu privire la raporturile culturii Tei cu unele culturi ale epocii bronzului din Balcani	43
PETRE ROMAN și SUZANA FERCHE, Cercetările de la Ipotești (jud. Olt) (Observații asupra culturii materiale autohtone din secolul al VI-lea e. n. în Muntenia)	73
<i>DISCUȚII</i>	
I. I. RUSSU, Despre <i>Inscripțiile romane din Ungaria</i> (II)	95
<i>MATERIALE ȘI CERCETĂRI ARHEOLOGICE</i>	
I. NÉMETI, Descoperiri de la sfârșitul epocii bronzului în zona Careiului	99
MARIUS CONSTANTINESCU, Descoperiri arheologice din secolele III și IV e. n. la Izvoru Dulce, comuna Merei, județul Buzău	123
<i>NOTE ARHEOLOGICE</i>	
GHENUȚĂ COMAN și CONSTANTIN BUZDUGAN, Un nou tip de pumnal descoperit în Moldova	139
<i>RECENZII</i>	
CECILIA IONIȚĂ, <i>Relații agrare în Grecia veche</i> , București, 1977 (Liviu Mărghitău)	145
PAUL MACKENDRICK, <i>The Dacian Stones Speak</i> , Chapel Hill, 1975 (Mircea Babeș)	147
<i>Acta Musei Napocensis</i> , XIII, 1976 (Constantin C. Petolescu)	149
ABREVIERI MAI DES FOLOSITE ÎN REVISTĂ	151

ÉTUDES ET RECHERCHES D'HISTOIRE ANCIENNE ET D'ARCHÉOLOGIE

TOME 29

N° 1

janvier—mars 1972

SOMMAIRE

Hommage au Président Nicolae Ceaușescu

ÉTUDES

EUGEN COMȘA, Problèmes relatifs à la recherche néo-énéolithique sur le territoire de la Roumanie	7
DAN MONAH, Datation par C ₁₄ de la phase Cucuteni A ₂	33
VALERIU LEAHU, Concernant les rapports de la culture Tei avec certaines cultures de l'âge du bronze des Balkans	43
PETRE ROMAN et SUZANA FERCHE, Les recherches archéologiques d'Ipotesti, dép. d'Olt (Remarques sur la culture matérielle autochtone au VI ^e siècle de n. è. en Valachie)	73

DISCUSSIONS

I. I. RUSSU, Über Die römischen Inschriften Ungarns (II)	95
--	----

MATÉRIAUX ET RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES

I. NÉMETI, Découvertes de la fin de l'époque de bronze aux environs de Carei . .	99
MARIUS CONSTANTINESCU, Archäologische Funde aus dem 3. und 4. Jh. u. z. bei Izvoru Dulce, gem. Merei, Kr. Buzău	123

NOTES ARCHÉOLOGIQUES

GHENUȚĂ COMAN et CONSTANTIN BUZDUGAN, Un nouveau type de poignard découvert en Moldavie	139
---	-----

COMPTES RENDUS

CECILIA IONIȚĂ, <i>Relații agrare în Grecia veche</i> , București, 1977 (Liviu Mărghitău)	145
PAUL MACKENDRICK, <i>The Dacian Stones Speak</i> , Chapel Hill, 1975 (Mircea Babeș)	147
<i>Acta Musei Napocensis</i> , XIII, 1976 (Constantin C. Petolescu)	149

ABRÉVIATIONS	151
------------------------	-----

OMAGIU TOVARĂȘULUI NICOLAE CEAUȘESCU

Întregul nostru partid și popor aduc un fierbinte omagiu Secretarului general al Partidului, Președintelui Republicii Socialiste România, tovarășului Nicolae Ceaușescu, cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani și a peste 45 de ani de activitate revoluționară.

Munca și lupta tovarășului Nicolae Ceaușescu în mișcarea revoluționară, în revoluția și construcția socialistă, activitatea sa fructuoasă în fruntea partidului și statului sînt o demonstrație strălucită a slujirii fără preget a intereselor și aspirațiilor fundamentale de progres și bunăstare ale poporului, a cauzei nobile a socialismului, păcii și colaborării între națiuni. Acesta este temeiul încrederii depline și al atașamentului profund cu care este înconjurat de popor, de toți oamenii muncii, al dorinței și hotărîrilor de a asigura sub conducerea partidului în frunte cu tovarășul Nicolae Ceaușescu înfăptuirea generoaselor idealuri ale socialismului și comunismului în patria noastră.

Deosebita clarviziune a tovarășului Nicolae Ceaușescu în problemele complexe ale dezvoltării țării noastre s-a manifestat și în domeniul cercetării istoriei, care s-a bucurat de un neprețuit sprijin. Aprecierile și concluziile sale, tezele teoretice de mare însemnătate pe care le-a formulat în numeroase cuvîntări și lucrări au dat rodnice impulsuri cercetării temeinice a istoriei patriei, contribuind substanțial la clarificarea unor probleme de bază ale luptei poporului român pentru libertate socială și națională. Fixînd cu claritate locul și menirea istoriei, tovarășul Nicolae Ceaușescu a dat, în Expunerea făcută la Congresul educației politice și al culturii socialiste, indicații prețioase asupra modului cum trebuie studiată istoria: „În educarea socialistă a maselor, cunoașterea istoriei proprii constituie un factor important al dezvoltării conștiinței de sine a poporului, al cunoașterii a ceea ce a fost înaintat, cu adevărat revoluționar în trecutul său, precum și a ceea ce a fost retrograd și trebuie combătut... În studierea istoriei trebuie să ne călăuzim permanent de concepția materialist-dialectică, a marxism-leninismului, punînd în lumină adevărul obiectiv, rolul maselor, al popoarelor, combătînd tot ceea ce a fost negativ în trecut, politica de dominație a altor popoare și de învrăjbire națională dusă de clasele asupritoare”.

Tovarășul Nicolae Ceaușescu a indicat criteriile care trebuie să călăuzească orice analiză istorică: „...înfățișarea profund obiectivă și interpretarea justă, corectă, principială a datelor și faptelor istorice au o importanță esențială pentru lichidarea surselor de neîncredere și animozitate create de-a lungul timpului între popoare. Tendințele de denaturare a datelor istorice, interpretarea lor subiectivă, eronată, în funcție de anumite conjuncturi sau potrivit unor interese unilaterale, nu slujesc cauzei prieteniei între popoare. Asemenea practici sînt străine principiilor materialismului dialectic și istoric — concepția științifică despre lume a proletariatului —, spiritului de dreptate și adevăr al clasei muncitoare, poziției ei critice juste în valorificarea moștenirii trecutului”.

Programul Partidului Comunist Român — cartă teoretică, ideologică și politică a comuniștilor din România, întocmit sub directă îndru-

mare și cu contribuția nemijlocită, de inestimabilă valoare a Secretarului general al Partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, prezintă pe baza unei exemplare analize materialist-dialectice și istorice problemele fundamentale ale istoriei patriei. Expunerea sumară dar cuprinzătoare din Programul Partidului Comunist Român reprezintă un minunat îndrumător pentru cercetările din domeniul istoriei în țara noastră.

Vizitele de lucru întreprinse de Secretarul general al Partidului în județele țării au inclus în multe rânduri obiective care se leagă de trecutul glorios de luptă al poporului român, obiective ce au devenit în zilele noastre ogoare fertile ale cercetării arheologice îndreptate spre tot mai buna cunoaștere și prețuire a acestui trecut multimilenar. La Suceava, la Drobeta-Turnu Severin, la Tirgoviște, la Adamclisi, la Deva ca și în alte locuri, vizitele tovarășului Nicolae Ceaușescu au însemnat analize cuprinzătoare ale semnificațiilor și perspectivelor acestor vestigii scumpe ale trecutului nostru, marcind un moment nou, calitativ superior, în opera de păstrare și de valorificare a monumentelor ce întruchipează epoci cu profunde semnificații ale istoriei patriei.

Preocupați în mod permanent de punerea în practică a prețioaselor indicații date de tovarășul Nicolae Ceaușescu și însuflețiți de dorința de a-și aduce și pe această cale contribuția la cultivarea sentimentelor patriotismului socialist, arheologii și-au sporit substanțial în ultimii ani eforturile pe aceste șantiere, înscrise pe lista sarcinilor prioritare, contribuind la cunoașterea, protejarea și punerea în valoare a mărturiilor de civilizație rămase de la înaintași.

În chip luminos și grăitor se reflectă în Mesajul adresat celui de-al II-lea Congres internațional de tracologie (București 1976) înțelegerea plină de clarviziune și sprijinul constant acordat de Președintele Nicolae Ceaușescu cercetării istoriei patriei, începând chiar cu vremurile cele mai îndepărtate. „România — se spune în mesaj — manifestă o preocupare permanentă pentru dezvoltarea cercetării istorice, a tuturor domeniilor științelor umaniste — inclusiv a tracologiei — pornind de la însemnătatea acestora pentru îmbogățirea culturii naționale și universale, pentru educarea întregului popor în spiritul prieteniei și al înțelegerii cu celelalte națiuni, al respectului și prețuirii marilor valori ale umanității. Statul nostru a încurajat și va încuraja și în viitor cercetarea arheologică sistematică a întregului teritoriu național, lărgirea rețelei muzeale, dezvoltarea cercetărilor de lingvistică, antropologie și etnografie și valorificarea corespunzătoare a acestor cercetări”. Cercetarea trecutului este concepută într-un spirit superior, de veritabilă esență umanistă, inspirat de ideile păcii și colaborării între națiuni. „Bogata moștenire de cultură spirituală și materială a tracilor și geto-dacilor, relevată atât de scrierile antice, cât și de descoperirile arheologice — se arată în Mesaj — este astăzi un bun comun al tuturor popoarelor din această zonă și, am putea spune, al întregii civilizații europene. De aceea, studierea, aprofundarea și punerea în valoare a acestei prețioase moșteniri reprezintă o cauză nobilă, legată nemijlocit de eforturile pentru adâncirea cunoașterii reciproce dintre popoare pentru înțelegerea, buna vecinătate și conlucrare pașnică între ele”. Pornind de la această fundamentare principală, este justificată și de maximă importanță încurajarea participării cercetătorilor români la diferitele acțiuni și manifestări de caracter internațional.

Este, de asemenea, o sarcină de mare importanță națională, politică și educativă aceea de a cerceta și reconstitui trecutul îndepărtat al pământului românesc, punind în evidență epocile de mare înflorire economică, culturală și politică și reliefind rolul proeminent al unor mari personalități, care au intrat în panteonul istoriei noastre.

Preocuparea permanentă a Secretarului general al partidului nostru pentru trecutul istoric cu tot ceea ce are el mai prețios se evidențiază prin cuvintele pline de căldură exprimate în mesaje sau cuvântări cu prilejul comemorării unor orașe românești cu o istorie străveche. „Cu 1850 de ani în urmă, vechea așezare a dacilor Napoca — spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu în Cuvântarea la Marea Adunare Populară din Municipiul Cluj-Napoca — a fost declarată municipiu. Aceasta atestă că pe aceste meleaguri exista în acele timpuri o civilizație dezvoltată, că locuitorii acestor pământuri jucau un rol important în viața dacilor și apoi a romanilor. Numai astfel se explică faptul că Napoca a fost cinstită cu titlul de municipiu”.

Ideea vechimii poporului nostru este de asemenea exprimată în cuvântarea tovarășului Nicolae Ceaușescu cu ocazia aniversării a 1850 de ani de la prima atestare documentară a municipiului Turnu Severin — antica Drobeta. „Istoria vorbește că încă cu 5500 de ani în urmă pe aceste meleaguri existau așezări omenești. În epoca statului geto-dac s-a dezvoltat așezarea Drobeta care a dăinuit multă vreme; descoperirile atestă că, practic, în toată perioada de la înființarea sa și pînă astăzi această așezare a fost — dacă se poate spune așa — un simbol al dezvoltării poporului român, deoarece timp de aproape 2000 de ani, în împrejurări grele, locuitorii au înfruntat năvălirile, au făcut față greutăților, păstrându-și existența, contribuind prin aceasta la menținerea și afirmarea ființei poporului român”. În aceste cuvinte tovarășul Nicolae Ceaușescu sintetizează magistral istoria unei întregi epoci și anume aceea în care se zămislea poporul român.

Aceste idei își vor găsi expresia cea mai limpede în tezele exprimate de Conducătorul Partidului și statului nostru la 9 mai 1977 în cadrul sesiunii solemne a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Marii Adunări Naționale și activului central de partid și de stat. „Lupta eroică a dacilor a stîrnit aprecierile cele mai elogioase ale istoricilor lumii vechi” spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu. Și, într-adevăr, toți istoricii antichității au găsit cuvintele cele mai potrivite pentru a sublinia eroismul dacilor în fața oștilor romane. Tovarășul Nicolae Ceaușescu a zugrăvit în cadrul aceleiași cuvântări, într-un chip magistral, fenomenul simbiozei daco-romane a cărei consecință directă a fost plămădirea poporului român. „După cucerirea Daciei de către romani — care, ca orice cucerire, a avut și urmări tragice pentru poporul dac — pe baza împletirii strînse a celor două civilizații ce au conviețuit vreme îndelungată, viața economică, socială și culturală din aceste ținuturi a cunoscut un nou și puternic progres. Din unirea dacilor cu romanii s-a plămădit, în decursul secolelor, un popor nou, plin de energie și vigoare, moștenitor al marilor virtuți și tradiții ale glorioșilor săi înaintași — poporul român”. Cercetările arheologice întreprinse pe tot cuprinsul Daciei cucerite de romani vin să confirme într-un chip complet adevărul afirmațiilor tovarășului Nicolae Ceaușescu.

De o mare forță teoretică sint acele părți ale discursului care se referă la relațiile dintre populația autohtonă daco-romană și neamurile în migrație. Unele dintre aceste neamuri, așezându-se pe teritoriile locuite de români și-au legat „pentru totdeauna soarta de poporul nostru, muncind și trăind împreună, făurind laolaltă progresul material și spiritual, luptând cot la cot pentru libertate și independență, pentru dreptate socială și o viață mai bună”.

Recenta „Hotărîre a C.C. al P.C.R. privind aniversarea a 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent” marchează însemnătatea pe care conducerea de partid, personal tovarășul Nicolae Ceaușescu, o atribuie cercetării arheologice și istorice în îndeplinirea acestei sarcini, înzestrării poporului nostru cu conștiința fermă, întemeiată științific, a vechimii și continuității sale pe acest pămînt.

Oferind puncte de reper teoretice și metodologice de mare valoare cercetării, această Hotărîre ne pune la dispoziție, totodată, importante mijloace materiale și un cadru organizat, de natură să asigure un nou avînt și noi succese de importanță internațională arheologiei românești.

Documentele amintite aici, purtînd pecetea gîndirii științifice și politice a președintelui Nicolae Ceaușescu, relevă în chip cu totul special rolul geto-dacilor în istoria națională și totodată în istoria generală a lumii vechi. Pe de altă parte însă, așa cum reiese și din aceste documente, nu trebuie în nici un fel ignorată importanța procesului romanizării, a împletirii strînse a civilizației geto-dace cu cea romană, ambele civilizații constituind rădăcinile viguroase ale poporului român.

Urmînd îndemnurile și indicațiile tovarășului Nicolae Ceaușescu, cercetătorii din domeniul arheologiei și istoriei vechi depun toate eforturile pentru întocmirea unui tratat de istorie a României la nivelul marilor realizări și exigențe ale societății noastre conduse în chip strălucit de tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Cu prilejul celei de a 60-a aniversări a zilei de naștere și la împlinirea a peste 45 de ani de activitate revoluționară, vă dorim, mult stimate tovarășe Nicolae Ceaușescu, mulți ani, multă sănătate și fericire spre binele și măreția României socialiste.

PROBLEME PRIVIND CERCETAREA NEO-ENEOLITICULUI DE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

DE

EUGEN COMȘA

Cu cinci decenii în urmă, când s-au făcut primii pași în cercetarea sistematică a neo-eneoliticului de pe tot întinsul țării, tinerii arheologi din acea vreme, generația vîrstnică de azi, aveau de lămurit numeroase probleme, cunoscîndu-se destul de multe descoperiri neolitice, în stadiul de atunci al cercetărilor ele erau totuși izolate, prea puțin legate unele de altele într-un sistem care să permită definirea grupurilor culturale, cronologia relativă și raporturile dintre ele. Este meritul arheologilor de atunci de a fi contribuit, prin săpăturile efectuate de: Ion Andrieșescu, László Ferenc, Vladimir Dumitrescu, Ion Nestor, Vasile Christescu, Hortensia Dumitrescu, Gh. Ștefan și Roska Marton, la precizarea elementelor specifice unor culturi materiale neo-eneolitice. Descoperirile făcute la Gumelnița¹ și Boian², la care s-au adăugat observațiile stratigrafice de la Glina, au făcut posibilă stabilirea pentru prima oară, de către Ion Nestor, a cronologiei relative dintre cele trei culturi documentate acolo (Boian, Gumelnița și Glina III)³. În cele trei sinteze ample⁴ ale deceniului patru și, în special, în cea realizată de Ion Nestor erau definite, sistematizate și prezentate elementele specifice ale celor șapte culturi neo-eneolitice cunoscute la acea dată pe teritoriul țării noastre⁵. Contribuții importante la cercetarea neo-eneoliticului au adus apoi, pe lângă specialiștii amintiți, și: Dinu V. Rosetti, D. Berciu, H. Schroller, I. Miloia, Corneliu N. Mateescu, M. Petrescu-Dîmbovița, Kurt Horedt, Anton Nițu și Szekely Zoltán.

După reorganizarea activității științifice din anul 1949, progresele realizate de cercetarea arheologică românească, inclusiv în domeniul neo-eneoliticului, sînt impresionante, fiind de atunci descoperite și studiate, tot mai amănunțit, de arheologii amintiți și mai ales de noile serii de specialiști, prin stabilirea periodizării și conținutului, tot mai multe culturi, numărul lor ajungînd pînă acum la peste 20. Majoritatea fiind împărțite în faze și etape. Înclinăm să credem că — deși s-au făcut numeroase completări în ultimele trei decenii — pe teritoriul României

¹ Vladimir Dumitrescu, *Dacia*, 1, 1924, p. 325—342; idem, *Dacia*, 2, 1925, p. 29—102.

² Vasile Christescu, *Dacia*, 2, 1925, p. 249—303.

³ Ion Nestor, *PZ*, 19, 1928, p. 110—143.

⁴ Ion Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, 22. BerRGK, 1932; H. Schroller, *Die Stein- und Kupferzeit Siebenbürgens*, Berlin, 1933; D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939.

⁵ Ion Nestor, *op. cit.*, p. 31—61.

mai sînt urme de locuire ale unor comunități aparținînd altor culturi documentate în zonele vecine.

O problemă deosebit de importantă, căreia trebuie să-i acordăm o atenție sporită, este aceea a perioadei de trecere de la epoca mezolitică la epoca neolitică, adică a răstimpului în cursul căruia, în cadrul comunităților locale aparținînd unor culturi deosebite, au apărut primele elemente care preced constituirea neoliticului propriu-zis, anume unele manifestări timide de cultivare a plantelor și începuturi de creștere a animalelor domestice. În această privință știm încă destul de puțin. Este însă clar că evoluția a fost deosebită și inegală de la regiune la regiune.

Prin eforturile susținute depuse de Vasile Boroneanț în cercetarea culturii Schela Cladovei au fost lămurite unele probleme din zona Porților de Fier⁶. Începuturile culturii amintite sînt analizate în prezent de Florea Mogoșanu în așezarea de pe Ostovul Corbului⁷. Rămîne deschisă problema sfîrșitului culturii Schela Cladovei și aceea a contactelor cu comunitățile neolitice propriu-zise pătrunse dinspre sud.

Au fost lămurite, în parte, raporturile dintre complexul tardenoisian (cu analogii central-europene) de la Ciumești⁸, cercetat de Al. Păunescu, cu cultura Ciumești, caracterizată prin asocierea ceramicii cu microlitele⁹.

În schimb, pentru zonele din Moldova în cuprinsul cărora sînt documentate diferite complexe tardenoisiene¹⁰, încă nu a putut fi stabilită legătura cu comunitățile care au trăit acolo mai tîrziu. După cum atrăgeam atenția cu un alt prilej¹¹, considerăm că, după toate probabilitățile, cel puțin în nord-estul Moldovei, este posibil să existe așezări aparținînd aspectului de tip Soroca, ai cărui purtători se ocupau atît cu cultivarea plantelor aflată la începuturi modeste, cît și cu creșterea pe scară redusă a unor animale domestice, în special a bovinelor, fără însă a cunoaște ceramica¹². În sprijinul ipotezei menționate, amintim că de la Soroca pînă la granița noastră este o distanță de numai vreo 60 de km, ceea ce nu putea constitui o piedică pentru comunitățile străvechi, cu un mod de trai semi-stabil. În funcție de cele relatate considerăm că s-ar cuveni efectuate, de colegii noștri din nordul Moldovei și de cei care fac săpături în acea zonă, cercetări de suprafață foarte atente mai ales în lungul terasei inferioare a Prutului și apoi în lungul teraselor inferioare ale Jijiei și Siretului. Prin astfel de cercetări credem că s-ar descoperi și așezări cu materiale de tip Soroca.

Pentru restul Moldovei știm doar că, mai ales în sud-est, sînt documentate o serie de așezări tardenoisiene de tip nord și vest-pontic¹³.

⁶ V. Boroneanț, PZ, 45, 1970, 2, p. 1—25; idem, Dacia, N. S., 17, 1973, p. 5—39.

⁷ Fl. Mogoșanu, *Săpăturile de la Ostrovul Corbului, jud. Mehedinți, privind epoca mezolitică*, raport prezentat la a XI-a Sesiune anuală de rapoarte, 22 aprilie 1977, București.

⁸ Al. Păunescu, SCIV, 15, 1964, 3, p. 321—333.

⁹ Eugen Comșa, Dacia, N. S., 7, 1963, p. 477—484.

¹⁰ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița și Em. Zaharia, *Așezări din Moldova. De la paleolitic pînă la secolul al XVIII-lea*, București, 1970, p. 25.

¹¹ Eugen Comșa, SCIV, 22, 1971, 3, p. 379—380.

¹² V. I. Marchevici, *Neolit Moldavii (Pamiatniki Bugodnestrovskoi kulturi)*, autoreferat Moscova, 1968, p. 6—7.

¹³ M. Brudiu, SCIV, 22, 1971, 3, p. 361—375.

Despre soarta ulterioară a acestor comunități nu dispunem de datele necesare. Este posibil ca ele să fi intrat activ în procesul lent de neolitizare, ca și comunitățile înrudite din preajma Nistrului mijlociu.

Este însă clar că în inventarul celor mai vechi comunități de tip Criș cunoscute în Moldova nu se constată nici un element de tradiție tardenoisiană. Faptul poate fi explicat, fie prin dislocarea din regiune a comunităților tardenoisiene slab dezvoltate (cu trai de culegători și vânători), fie prin asimilarea lor rapidă (datorită numărului redus).

Trebuie să mai reținem un fapt important anume că în zona Bugului sudic, la începuturile neoliticului propriu-zis, s-a desfășurat evoluția comunităților culturii Bugo-nistriene, de-a lungul a două faze bine definite¹⁴. Primele contacte dintre comunitățile Bugo-nistriene și cele ale culturii Criș din ținuturile noastre s-au produs (dacă ținem seama de unele materiale sau forme ceramice de tip Criș descoperite în așezări Bugo-nistriene) în timpul celei de-a doua faze a culturii Bugo-nistriene¹⁵. Cu alte cuvinte, asta înseamnă că din documentarea noastră, pentru toată Moldova, ne lipsesc datele despre locuitorii acestei provincii pentru perioada corespunzătoare în timp cel puțin primei faze a culturii Bugo-nistriene. La noi poate fi vorba de o cu totul altă cultură sau de perpetuarea dăinuiri comunităților tardenoisiene până la pătrunderea celor purtătoare ale culturii Criș.

Dacă ne referim la teritoriul Dobrogei, se cuvine mai întâi să admitem că și acolo au viețuit comunități tardenoisiene de tip nord și vest-pontic. Un indiciu în acest sens îl constituie complexul modest reprezentat prin câteva microlite, inclusiv printr-un trapez, pe care le-am descoperit pe plaja lacului Jijila, lângă Garvăn (jud. Tulcea)¹⁶. Un alt argument îl reprezintă seria descoperirilor tardenoisiene de la nord de Delta Dunării¹⁷ și din nord-estul Bulgariei¹⁸. Ținând seama de faptul că de regulă cuceririle culturale s-au răspândit mai repede de-a lungul litoralului, decât spre interior, credem că se poate postula existența în Dobrogea a unor comunități tardenoisiene avansate, intrate în procesul de neolitizare. În privința neoliticului dobrogean trebuie să recunoaștem, cu tot regretul, că până în prezent ne lipsesc datele despre neoliticul timpuriu. Sintem în măsură să facem o astfel de afirmație, deoarece se știe că neoliticul cunoscut până acum în Dobrogea începe cu faza cea mai veche — recunoscută și dovedită ca atare — a culturii Hamangia, care datează din neoliticul mijlociu. Din cele expuse rezultă sarcina ce o avem, arheologii, de a căuta, în condițiile specifice reliefului dobrogean, mai ales în lungul văilor și în peșteri, urmele așezărilor comunităților neolitice timpurii din zonă.

Cercetările au fost mai intense în Muntenia, deși și aici sînt de presupus unele lipsuri din documentarea noastră.

¹⁴ V. N. Danilenko, *Neolit Ucraina, Glavi drevnei istorii iugo-vostocnoi Evropi*, Kiev, 1969, p. 217.

¹⁵ Idem, *op. cit.*, p. 217.

¹⁶ Eugen Coșea, SCIV, 4, 1953, 3-4, p. 750.

¹⁷ N. A. Chetaru, *Pamiatniki epoch palcolita i mezolita*, Chișinău, 1973.

¹⁸ Ara Margos, *Ciudnata kamenna gora*, Varna, 1960, p. 25.

Pe o mare parte din întinderea acestei zone sînt răspindite așezările culturii Dudești din diferitele ei faze¹⁹. Cea mai veche din ele este reprezentată pînă acum în Muntenia, numai în zona județului Ilfov. În rest putem presupune că astfel de comunități au trăit și în ținuturile din Cîmpia Română pînă în vestul Olteniei (unde sînt documentate în așezările de la Verbicioara²⁰ și Cleanov²¹). Faptul că uneltele de silex din prima fază (Malu Roșu) a culturii Dudești sînt microlite, unele cu forme geometrice (inclusiv trapeze), demonstrează că în sudul Munteniei a existat un substrat mai vechi tardenoisian, inclus în componența culturii Dudești.

În părțile nordice și vestice ale Munteniei sînt cunoscute cîteva așezări modeste de tip Criș²². Despre ele încă nu sîntem în măsură să precizăm — faptul ar merita să fie analizat — dacă au ajuns în acele ținuturi nordice dinspre sudul Moldovei sau din sud-estul Transilvaniei. După toate probabilitățile cele din vestul provinciei, deși încă nu au fost studiate amănunțit, ar putea fi, teoretic, legate de complexe de tip Starčevo din Oltenia. Ținînd seama de caracterele specifice ale ceramicii, din așezările Criș din nordul Munteniei se consideră că ele datează de la sfîrșitul evoluției culturii²³. Sîntem de părere că așezările cele mai vechi de tip Dudești au fost paralele în timp cu acelea de tip Criș amintite. După cum se știe, începuturile culturii Dudești se plasează la sfîrșitul neoliticului timpuriu. Prin corelarea datelor expuse se ajunge la concluzia că din documentarea noastră, pentru teritoriul Munteniei, lipsesc o serie de verigi importante corespunzătoare unei mari părți din neoliticul timpuriu. Lacuna documentară poate fi explicată, probabil, în parte, prin admiterea viețuirii mai îndelungate, în cîmpie, a unor comunități tardenoisiene rătăcite și prin pătrunderea, dinspre sud, a unor comunități neolitice propriu zise. Ar fi vorba deci de încă o zonă de neolitizare. Poate un indiciu în acest sens îl constituie descoperirea, cu decenii în urmă, de către Dinu V. Rosetti, a unei așezări neolitice timpurii la Butimanu, în cuprinsul căreia s-a găsit ceramică cu pleavă în pastă, inclusiv fragmente ceramice cu decor pictat²⁴.

Cercetările din ultimii ani efectuate de Marin Nica și Doina Galbenu în Oltenia, în domeniul neoliticului timpuriu, au dus la descoperiri de o importanță deosebită. În comparație cu perioada dinainte, cînd, în Oltenia, erau cunoscute numai cîteva complexe de tip Starčevo și altele, tot atît de puține, de tip Dudești, documentarea s-a îmbogățit mult. Complexul de așezări de la Cîrcea²⁵ obligă să se schimbe multe păreri, în principal prin plasarea începuturilor neoliticului din zonă cu multe secole mai devreme și astfel contribuie la includerea timpurie a culturilor reprezentate acolo în marele complex cultural neolitic vechi

¹⁹ Eugen Comșa, PZ, 46, 1971, 2, p. 195—249.

²⁰ D. Berciu, C.S.Nicolăescu-Plopșor, Eug. Comșa, Corneliu N. Mateescu, Seb. Morintz și C. Preda, SCIV, 3, 1952, p. 149.

²¹ C.S.Nicolăescu-Plopșor, SCIV, 3, 1952, p. 142—147.

²² Victor Teodorescu, SCIV, 14, 1963, 2, p. 251—268.

²³ *Ibidem*, p. 251—268.

²⁴ Informații verbale de la Dinu V. Rosetti, căruia îi mulțumim și pe această cale.

²⁵ Marin Nica, SCIV, 27, 1976, 4, p. 435—461.

cu ceramică pictată din sud-estul Europei. Aceasta înseamnă că neolitizarea ținuturilor oltene s-a produs nu la sfârșitul culturii Starčevo, cum se credea pînă de curînd, ci în perioada corस्पunzătoare culturii Protosesklo, deci cu mult înainte²⁶. Pentru moment rămîne deschisă problema dacă acest „centru” a acționat încă de la început asupra regiunilor vecine sau de-abia mai tîrziu, la sfârșitul culturii Starčevo. În cercetările și lucrările sale Doina Galbenu include întreaga evoluție cunoscută a neoliticului timpuriu (inclusiv aspectul cel mai vechi de la Cîrcea) din Oltenia, în cultura Starčevo, pe care o împarte în cinci faze²⁷. Se pune însă întrebarea — care va putea fi lămurită de-abia după publicarea amănunțită a materialelor avute în vedere — dacă toate aceste aspecte pot fi legate de o singură cultură. Sintem însă înclinați să credem — avînd în vedere situația din sudul grecesc, unde succesiunea culturilor este mai clară — că din „secvența” de la Cîrcea pot să lipsească unele verigi. Socotim că este necesară precizarea cît mai exactă a stratigrafiei și mai ales a conținutului fiecărei culturi de la Cîrcea. De asemenea se cuvin studiate mai amănunțit raporturile dintre acestea și cultura Dudești, reprezentată prin mai multe așezări în sudul Olteniei²⁸. Ar fi utile și unele cercetări de suprafață de-a lungul Jiului și Desnățuiului pentru găsirea și a altor obiective similare celor de la Cîrcea, pentru a se urmări căile de răspîndire dinspre sud pînă în zona Craiovei și mai departe pe întinsul Olteniei și poate în vestul Munteniei și sudul Transilvaniei.

Studierea evoluției comunităților culturii Starčevo a progresat și în Banat. Urmează însă să fie lămurită problema cînd și cum s-au produs contactele dintre comunitățile de la sfârșitul culturii Schela Cladovei și cele Starčevo. Observațiile în această privință făcute la Pescari sînt, pe bună dreptate, contestate, deoarece materialele de tip Starčevo găsite acolo datează dintr-o fază tîrzie a culturii²⁹. Indicii interesante sînt însă oferite de descoperirile recente de la Schela Cladovei³⁰ și de la Ostrovul Corbului³¹. Scheletele umane scoase la iveală dovedesc o moarte violentă provocată — conform părerii descoperitorilor — de luptele dintre comunitățile celor două culturi. Lipsa aproape totală a inventarului (s-au găsit doar două virfuri de săgeți de os)³² în morminte nu permite atribuirea lor unei culturi. La concluzii importante s-ar putea ajunge pe baza studierii antropologice a scheletelor cu datare certă aparținînd celor două culturi.

Materialele de tip Starčevo adunate din cele trei niveluri de la Cuina Turcului, studiate de Al. Păunescu, vor permite cunoașterea în amănunt a elementelor specifice ceramicii acestei culturi³³. Sînt de semnalat și lucrările lui Gh. Lazarovici despre diferite așezări Starčevo³⁴.

²⁶ *Ibidem*, p. 458—460.

²⁷ Doina Galbenu, *Neoliticul din sud-vestul Olteniei*, autoreferat, București, 1977.

²⁸ Eugen Comșa, PZ, 46, 1971, 2, p. 195—249.

²⁹ Săpături efectuate de V. Boroneanț.

³⁰ Dardu Nicolăescu-Plopșor, An Roum Anthropol, 13, 1976, p. 3—5.

³¹ Florea Mogoșanu, *op. cit.*

³² Dardu Nicolăescu Plopșor, *op. cit.*, p. 3—5.

³³ Al. Păunescu, *Materiale*, 11, manuscris.

³⁴ Gh. Lazarovici, ActaMN, 6, 1969, p. 3—26.

Aici ar fi de făcut două observații. Desigur că nu este posibil ca în cuprinsul aceleiași așezări neolitice (de exemplu la Gornea) să viețuiască în locuințe deosebite, alături, purtătorii a două culturi diferite, fără a se amesteca³⁵. De asemenea este de dorit să se acorde o atenție mai mare oaselor de animale, care, prelucrate de specialiști, permit concluzii istorice importante.

În prezent sintem puși în fața unei situații noi în urma descoperirilor deosebit de importante făcute de N. Vlăsa la Gura Baciului³⁶. Până de curind, conform părerii tradiționale, aproximativ în preajma Dunării bănățene s-a desfășurat evoluția comunităților culturii Starčevo, din care la sfârșitul ei s-a desprins un grup de comunități răspândite treptat spre nord în Crișana și Transilvania, unde s-a format cultura Criș, cu evoluție îndelungată și complicată, ea constituind, pentru cea mai mare parte din întinderea țării noastre, cel mai vechi neolitic. Recentele descoperiri ale lui N. Vlăsa, din zona Clujului, scot în evidență faptul că într-o perioadă îndepărtată a neoliticului timpuriu au existat legături genetice strânse, apreciable, între populația din regiunile noastre și aceea a Greciei continentale, cultura din cele două zone aflându-se la un nivel ridicat. În stadiul actual al cercetărilor se ridică noi probleme importante referitoare la cultura Criș. Situația complicată de azi necesită periodizarea amănunțită a culturii pentru meleagurile Transilvaniei, eventual precizarea variantelor regionale, a dinamicii acestor comunități și căile de răspândire spre Crișana și mai ales spre est către Țara Birsei, unde se cuvine să subliniem că la Leț s-a scos la lumină o serie de cioburi cu decor pictat cu alb³⁷, ca și la Gura Baciului, iar în așezarea de la Hărman s-a găsit un ciob pictat cu buline albe³⁸. Aceste materiale par să indice răspândirea timpurie a culturii Criș în regiune³⁹.

O problemă încă nerezolvată este aceea a căilor și etapelor de pătrundere a comunităților Criș în Moldova. Au trecut ele Carpații numai prin trecătorile din sud, către valea Troțușului și a Bistriței, sau a existat și o cale nordică, dinspre valea Someșului înspre nordul Moldovei, cum par să ateste numeroasele așezări Criș din zona Sucevei, descoperite și cercetate de N. Ursulescu. Descoperirile recente de la Trestiana făcute de Eug. Popușoi, confirmă cu certitudine existența căii sudice (dinspre sud-estul Transilvaniei)⁴⁰.

Studierea așezărilor culturii Criș de pe întinsul Moldovei progresează într-un ritm destul de rapid datorită cercetărilor recente. În ultima vreme au fost depistate numeroase așezări Criș și nădăjduim că în curând vom dispune de o periodizare mai amănunțită a acestei culturi. Celor două faze propuse de noi⁴¹ urmînd să fie adăugate probabil și altele.

³⁵ Idem, *Acta MN*, 7, 1970, p. 475.

³⁶ N. Vlăsa, *PZ*, 47, 1972, 3, p. 174-197.

³⁷ Eugenia Zaharia, *Dacia*, N. S., 6, 1962, p. 5-51.

³⁸ Eugen Comșa, *Aluta*, 1970, p. 35-42.

³⁹ Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p. 5-51.

⁴⁰ Eugenia Popușoi, *Cultura Criș în lumina cercetărilor de la Trestiana*, comunicare prezentată la Colocviul V., „Problemele paleoliticului, mezoliticului și neo-eneoliticului României”, 2 decembrie 1976, București.

⁴¹ Eugen Comșa, *op. cit.*, *Aluta*, 1970, p. 35-42.

Ar trebui analizate cu grijă și probleme privind răspindirea spre est de Prut a acestor comunități și mai ales contactele cu cultura Bugo-nistrieană, ca și acelea cu alte populații sudice. În privința elementelor secifice pe faze, au fost studiate acelea ale materialelor din așezarea de la Glăvăneștii Vechi, din faza mai veche, din jumătatea de nord a Moldovei⁴².

Studierea culturii ceramicii liniare din Moldova a fost îmbogățită prin cercetarea de către Silvia Marinescu-Bilcu a așezării târzii de la Tirpești⁴³, ceea ce a dus la completarea unui gol, postulat de altfel mai demult⁴⁴, din documentarea noastră. Prin elementele specifice ale materialelor din acest complex s-au putut face unele paralelizări cu aspectele din sud-estul țării noastre și se pot defini contacte cu acelea din vestul Ucrainei și din sudul Poloniei, pentru a se preciza cronologia relativă cu alte complexe și culturi din acele ținuturi.

Despre răspindirea comunităților cu ceramică liniară pînă înspre Transilvania centrală știm totuși încă destul de puțin⁴⁵. Cert este că ele datează dintr-o fază târzie a culturii și în acest caz este posibil ca acolo să fi ajuns în contacte mai strinse cu comunitățile Turdaș timpurii și cu cele de tip Ciumești relativ târzii⁴⁶. Remarcăm că publicarea lotului de materiale ale ceramicii liniare de la Hărman de către Al. Alexandrescu a permis cunoașterea doar a unui obiectiv mai apropiat din punct de vedere tipologic, de complexele târzii din Moldova⁴⁷.

Socotim că este cazul să atragem atenția și aici că pe teritoriul României nu există nici o legătură genetică între cultura ceramicii liniare și cultura Ciumești.

Revenind la cultura ceramicii liniare, reamintim colegilor care efectuează săpături în astfel de așezări că ar fi de dorit să studieze cu deosebită grijă problema — după părerea noastră, încă nerezolvată la noi — a tipului de locuință a purtătorilor culturii amintite. Considerăm că și pe teritoriul României trebuie să existe în astfel de așezări urme de locuințe de suprafață, reprezentate în săpături prin cîteva șiruri de găuri de pari, eventuale vetre și lipitură arsă în cantitate redusă. Gropile mari descoperite pînă acum nu sînt gropi de bordeie, după cum s-a crezut ci sînt gropi gospodărești din care s-a scos lut.

Pentru această perioadă ar fi interesant de știut cum, unde și dacă s-au produs și la noi contacte între comunitățile culturii ceramicii liniare și cele târzii ale culturii Bugo-nistriene, menționînd că diferite așezări ale acesteia din urmă se cunosc de-a lungul malului stîng al Prutului, din nord din dreptul Darabanilor, și pînă aproape de vărsarea în Dunăre⁴⁸.

⁴² Idem, *Așezarea Criș de la Glăvăneștii Vechi*, în manuscris.

⁴³ Silvia Marinescu-Bilcu, PZ, 46, 1971, 1, p. 4—36.

⁴⁴ Eugen Comșa, SCIV, 11, 1960, 2, p. 240.

⁴⁵ Idem, Alba Regia, 12, 1972, p. 173—178.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 173—178. Prezența unor cioburi liniare în complexe Turdaș a fost semnalată de Roska Marton, D. Berciu și N. Vlăsa. Aici ne referim la contacte mai strinse de genul celor care au dus la formarea culturii Precucuteni.

⁴⁷ Al. D. Alexandrescu, Cumidava, 5, 1971, p. 11—23.

⁴⁸ V. I. Marchevici, *Pamiatniki epohi neolita i eneolita*, Chișinău, 1973, p. 11 (harta).

Cu ani în urmă s-au publicat datele despre răspîndirea comunităților culturii ceramicii liniare înspre Muntenia de nord-est⁴⁹. Săpăturile recente de la Sudiți ale lui Victor Teodorescu au dus la observații stratigrafice clare⁵⁰. Stratul conținînd materialele specifice culturii ceramicii liniare (cu puternice influențe Dudești) este suprapus de un altul cu materiale specifice unei etape evolute a fazei Bolintineanu. Din păcate, după părerea noastră, acolo nu s-a găsit încă nici un indiciu care să ne permită să afirmăm că aspectul Sudiți reprezintă un element de care să se lege genetic faza Bolintineanu, respectiv începutul culturii Boian. Ar fi totuși interesant de urmărit răspîndirea acestor comunități ale ceramicii liniare înspre zona Ploiești și mai departe spre sud-vest. Contactele dintre ele și comunitățile culturii Dudești au fost scoase în evidență prin descoperirea unor complexe închise cuprinzînd materiale numeroase și specifice de tip Dudești, din faza mijlocie, cu altele cîteva specifice ale culturii ceramicii liniare⁵¹. Astfel de complexe au fost cercetate la Dudești și la Cernica. În acest din urmă complex s-au găsit într-o groapă cioburi din faza Cernica a culturii Dudești, împreună cu cîteva cioburi liniare⁵². Nu trebuie uitate nici cele două cioburi liniare de la Vădastra⁵³, care par să indice pătrunderea unor comunități prin nordul Munteniei și mai departe spre vest de zona Ploiești.

Este demn de semnalat că din această perioadă lipsesc, pînă acum, orice fel de descoperiri neolitice timpurii de pe întinsul Bărăganului. Zona este prea fertilă și sigur că a fost populată și în acea vreme. Ar trebui făcute cercetări de suprafață⁵⁴ mai intense de-a lungul malului stîng al Dunării și afluenților săi, mai ales a luncilor, unde pe ridicături scunde ar trebui să se găsească complexe vechi începînd probabil cu cultura Criș și continuînd cu cele de tip Dudești și cu ceramică liniară.

La sfîrșitul perioadei de viață a comunităților culturii ceramicii liniare din Moldova, în sudul provinciei s-au stabilit (sigur în sud-est, de ex. la Suceveni⁵⁵; după părerea noastră și în sud-vest) comunități aparținînd etapei evolute a fazei Giulești. Pe teritoriul Moldovei a urmat cultura Precucuteni. Prin cercetările de la Izvoare făcute de Radu Vulpe⁵⁶, de la Traian-Dealul Viei efectuate de Hortensia Dumitrescu⁵⁷

⁴⁹ Victor Teodorescu, SCIV, 17, 1966, 2, p. 223—232.

⁵⁰ Victor Teodorescu și V. Drimboceanu, *Probleme ale culturii ceramicii liniare în nordul Munteniei (Pe baza cercetărilor arheologice de la Sudiți—Buzău)*, comunicare prezentată la Colocviul V, 3 decembrie 1976, București.

⁵¹ Eugen Comșa, SCIV, 20, 1969, 4, p. 567—573.

⁵² Săpături Eugen Comșa, 1974.

⁵³ Corneliu N. Mateescu, Materiale, 7, 1961, p. 58 și p. 59, fig. 1/2.

⁵⁴ De exemplu: prin cercetările noastre, la Orezu (jud. Ialomița), pe marginea terasei, în zona de dunc, am adunat mai multe microlite și cîteva cioburi din pastă cu pleavă (cult. Dudești ?).

⁵⁵ Informația de la Ion T. Dragomir, căruia îi mulțumim și pe această cale.

⁵⁶ Radu Vulpe, *Izvoare, săpături din 1936—1948*, București, 1957.

⁵⁷ H. Dumitrescu, C. Matasă, SCIV, 5, 1954, 1—2, p. 55—63; H. Dumitrescu, SCIV, 6, 1955, 3—4, p. 474—478; idem, Materiale, 5, 1959, p. 197—199; H. Dumitrescu și Vladimir Dumitrescu, Materiale, 8, 1962, p. 245—249; H. Dumitrescu și Vladimir Dumitrescu, Materiale, 9, 1970, p. 46—57.

și Vladimir Dumitrescu⁵⁸, ca și prin acelea de la Tîrpești executate de Silvia Marinescu-Bilcu⁵⁹, s-a ajuns la cunoașterea mai amănunțită a procesului de formare a culturii și a contribuției aduse de comunitățile de la sfîrșitul fazei Giulești, de acelea ale culturii ceramicii liniare tîrzii (de tip Tîrpești) și ale culturii Hamangia, la formarea fazei Precucuteni I⁶⁰. Astăzi, datorită monografiei despre cultura Precucuteni, realizată de Silvia Marinescu-Bilcu, cunoaștem evoluția și elementele specifice ale fazelor culturii Precucuteni⁶¹. Rămîn totuși unele probleme, care urmează să fie studiate în viitor. Am aminti evoluția inegală pe vastul teritoriu (de la noi și din est) de răspîndire, cînd în unele zone progresul a fost mai rapid, ajungîndu-se la paralelismul în timp dintre diverse etape. De asemenea, ar fi necesară studierea raporturilor dintre zona Precucuteni și zona Tripolie spre est, ca și cu zona Turdaș (sigur mai intense în cursul fazei Precucuteni II)⁶² spre vest. În ultima vreme sînt tot mai mult scoase în evidență contactele strînse între comunitățile fazei Precucuteni III și acelea ale fazei de tranziție la cultura Gumelnița din Muntenia⁶³ și cu acelea de tip Hamangia din Dobrogea⁶⁴.

Întrucît pe teritoriile locuite de purtătorii culturii Precucuteni s-a produs evoluția directă și firească a culturii Cucuteni se cuvine să vorbim — după cum dealtfel s-a mai vorbit — despre complexul cultural Precucuteni-Cucuteni, pentru a se sublinia legătura genetică între ele, respectiv continuitatea din punct de vedere antropologic și cultural. Despre zona de formare și de condițiile de trecere la cultura Cucuteni s-au ocupat mai mulți specialiști⁶⁵. Ținem să subliniem că această cultură s-a format pe teritoriul țării noastre (în zona de sud-vest a Moldovei și în sud-estul Transilvaniei) pe baza evoluției locale și constituie una din culturile neolitice evoluat atît din punct de vedere cultural, cît și din acela al organizării social-economice. Nu putem trece cu vederea faptul că dacă s-ar fi continuat evoluția firească a comunităților culturii Cucuteni, în același ritm, într-un răstimp nu prea îndelungat ele ar fi ajuns la forme superioare de organizare socială.

În aria Cucuteni din Moldova cîteva așezări au fost săpate în întregime (Hăbășești, Trușești, Tîrpești, în mare parte Traian și altele cîteva), ceea ce permite interpretări istorice deosebit de utile cu privire la organizarea social-economică, ca și altele de ordin demografic. Pentru exemplificare: așezarea de la Trușești era alcătuită din aproape 100 de locuințe⁶⁶, prin urmare, avea circa 500 de locuitori, un număr foarte

⁵⁸ Vladimir Dumitrescu, SCIV, 15, 1961, 1, p. 45—52.

⁵⁹ S. Marinescu-Bilcu, SCIV, 19, 1968, 3, p. 395—418.

⁶⁰ H. Dumitrescu, SCIV, 8, 1957, 1—4, p. 53—69.

⁶¹ Silvia Marinescu-Bilcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, București, 1974.

⁶² *Ibidem*, p. 133.

⁶³ P. Roman, SCIV, 13, 1962, 2, p. 259—269; idem, SCIV, 14, 1963, 1, p. 33—50; S. Marinescu-Bilcu, SCIV, 27, 1976, 3, p. 347—353.

⁶⁴ Idem, Pontica, 5, 1972, p. 29—36.

⁶⁵ Radu Vulpe, SCIV, 7, 1956, 1—2, p. 53—93; Vladimir Dumitrescu, SCIV, 14, 1963, 1, p. 51—74; idem, SCIV, 14, 1963, 2, p. 285—305; Anton Nițu, St Com Sf. Gheorghe 1973, p. 57—124; S. Marinescu-Bilcu, *În ce zonă și cum s-a putut face trecerea de la ultima fază a culturii Precucuteni la prima fază a culturii Cucuteni*, comunicare prezentată la Colocviul V, 3 decembrie 1976, București.

⁶⁶ M. Petrescu-Dîmbovița, ASU Iași, secț. II, 3, 1957, 1—2, p. 1—22.

mare pentru acea vreme, care punea probleme de organizare a muncii (din diferite domenii), de aprovizionare (hrană, materii prime pentru realizarea uneltelor). La Trușești locuințele au fost construite fără a se respecta o anumită „sistemizare”. În schimb, în așezarea de la Tîrpești, apropiată în timp, ele erau construite în cerc⁶⁷. Astfel de deosebiri nu sînt întîmplătoare, ele se cuvin explicate. Ar fi de dorit să se studieze mai amănunțit și tipurile de locuințe din așezările culturii și mai ales elementele constructive specifice din interiorul locuințelor. Numai în felul acesta se va putea trece mai ferm de la o etapă, în care accentul s-a pus în principal pe clasificarea și caracteristicile ceramicii⁶⁸, la o altă etapă superioară în care se cuvin studiate cu mai multă grijă decît pînă acum și tipurile de așezare, caracteristicile șanțurilor de apărare (inclusiv problema palisadelor), ale tipurilor de locuințe, ale materiilor prime, ale diferitelor categorii de unelte, ale schimburilor. În problema deosebit de importantă a prelucrării aramei, se dovedește că un rol de seamă l-au avut la început centrele sudice (din aria culturii Gumelnița), iar mai apoi cele din estul Transilvaniei. Remarcăm că arama a fost prelucrată și în unele așezări din Moldova. După părerea noastră mormintele și poate necropolele cucuteniene încă nu au fost căutate cu destulă insistență.

Reamintim și cu acest prilej că ar fi util un studiu amănunțit referitor la formarea diferitelor faze și etape cucuteniene, ca și corelarea în timp a variantelor regionale, despre care, în prezent, se poate spune că în domeniul ceramicii se cuvin a fi legate nu atît de diferențierile de ordin tribal, ci, în principal, de activitatea unor centre de olărie (bazate pe inventarea în sud-vestul Moldovei a cuptorului de olărie, evoluat, alcătuit din două încăperi). Acele centre, prin răspîndirea anumitor categorii de vase cu decor pictat, în zonele învecinate⁶⁹, au imprimat un caracter specific, ceea ce înseamnă că este posibil ca unele din etapele culturii, considerate ca fiind succesive, să fi fost în realitate paralele, cel puțin în parte, în timp.

Din numeroasele probleme care se mai pot pune în legătură cu cultura Cucuteni amintim necesitatea aprofundării în continuare a aceleia referitoare la raporturile cu diferitele grupuri de populație pătrunse dinspre stepele nord-pontice și dinspre nord-est. Dealtfel, repetatele atacuri ale acestor populații au avut drept urmare dislocarea din anumite zone, periferice, a comunităților Cucuteni sau asimilarea lor în altele. Treptat, după diferite transformări, cultura materială Cucuteni-Tripolie a încetat să mai existe. Resturile populației ei începînd să folosească alte tipuri de materiale.

Ar fi de dorit, ca pe lângă monografiile de amănunt publicate pînă acum să se realizeze o monografie de ansamblu a culturii Cucuteni de pe teritoriul țării noastre.

⁶⁷ S. Marinescu-Bîlcu, SCIV, 19, 1968, 3, p. 396, fig. 1.

⁶⁸ Excepție fac complexele de la Hăbășești și Trușești.

⁶⁹ Eugen Comșa, SCIV, 27, 1976, 1, p. 23–33.

Despre diferitele descoperiri de tip Hamangia, D. Berciu a publicat o serie de rapoarte⁷⁰ și un volum monografic⁷¹, totuși periodizarea culturii încă nu este lămurită și demonstrată. Ar fi de dorit să se publice amănunțit toate elementele (tip de așezare, de locuință, rituri funerare) și materialele specifice pentru fiecare din cele cinci faze despre care se vorbește în unele lucrări⁷².

Despre originea culturii s-a discutat destul de mult, dar problema a rămas deschisă. Este această cultură de origine sudică? Comunitățile ei au ajuns gata formate în Dobrogea, deplasându-se treptat spre nord de-a lungul litoralului Mării Negre? Dacă a fost așa, de ce în estul Bulgariei, încă nu s-au descoperit așezările lor, ci numai un singur vas izolat. Dealtfel, în stadiul actual al cercetărilor, cultura Hamangia nu poate fi „intercalată” în succesiunea *continuă* a culturilor neolitice din estul Bulgariei.

Prin cercetări de suprafață, urmate de săpături, ar fi bine să se delimiteze, cât mai clar (mai ales în zonele de nord ale Dobrogei, dar și în cele de sud) aria de răspândire a culturii. Ar fi interesant să se aprofundeze raporturile comunităților culturii Hamangia și acelea de la nord și est de Delta Dunării, unde (după cum afirmă D. Berciu⁷³ și V. N. Danilenko⁷⁴) se simt cel puțin unele influențe Hamangia.

Contactele între comunitățile culturii Hamangia și acelea ale culturii Boian sînt cunoscute încă din timpul fazei Bolintineanu⁷⁵ și s-au menținut pînă la sfîrșitul evoluției culturii Hamangia.

Ar merita studiată în continuare situația așezării „cap de pod” de la sfîrșitul fazei Giulești, de pe pămîntul dobrogean, de la Hirșova⁷⁶, aflată în plin mediu locuit de purtătorii culturii Hamangia, pentru a se cunoaște unele aspecte (de amănunt) ale raporturilor felurite dintre cele două culturi. Dealtfel, nu este exclusă existența pe malul stîng al Dunării, a unor mici așezări Hamangia, în zona de la nord și sud de Vadu Oii.

Urmează să fie lămurite raporturile culturii Hamangia cu culturile sudice contemporane, cum este de exemplu cultura Sava.

Menționăm că știm destul de puțin și despre tipurile de locuințe folosite de purtătorii culturii Hamangia. S-a vorbit despre gropi de bordeie încăpătoare și locuințe de suprafață modeste⁷⁷, dar, la Techirghiol, am descoperit aruncate într-o groapă, probabil ritual, numeroase bucăți mari de lipitură arsă, provenite dintr-o locuință de suprafață, probabil cu podea platformă, asemănătoare cu acelea din Muntenia și Moldova.

⁷⁰ De ex.: D. Berciu și Seb. Morintz, SCIV, 4, 1953, 1—2, p. 123—129; D. Berciu, SCIV, 5, 1954, 1—2, p. 97—160; idem, SCIV, 6, 1955, 3—4, p. 541—542. D. Berciu, și Seb. Morintz, Materiale, 3, 1957, p. 83—91; aceeași, Materiale, 5, 1959, p. 99—106.

⁷¹ D. Berciu, *Cultura Hamangia. Noi contribuții*, I, București, 1966.

⁷² *Ibidem*, p. 34—42.

⁷³ D. Berciu, NEH, 1, p. 45; idem, *Cultura Hamangia...*, 1966, p. 15.

⁷⁴ V. N. Danilenko, *op. cit.*, p. 213.

⁷⁵ În așezarea de tip Hamangia (din faza Golovița) de la Coslogeni Seb. Morintz a descoperit materiale cu totul similare celor de tip Bolintineanu.

⁷⁶ Dolna Galbenu, SCIV, 13, 1962, 2, p. 285—304.

⁷⁷ D. Berciu, *Cultura Hamangia...*, 1966, p. 138—158.

Ar fi interesant de săpat o așezare în întregime, pentru a i se cunoaște modul de organizare (planul general).

În Dobrogea, purtătorii culturii Hamangia au folosit arama, sigur de la sfârșitul acestei culturi și, foarte probabil, și mai înainte, în cursul unei faze mijlocii⁷⁸. Se pune însă problema dacă este vorba de aramă dobrogeană sau de metal originar din regiunile sudice.

Despre evoluția culturii Boian și despre dinamica populației din diferitele ei faze și etape s-a vorbit destul de mult în ultimele trei decenii. A fost publicată prima parte a monografiei despre cultura amintită⁷⁹. Cu toate acestea mai sînt încă destule probleme de lămurit. În privința originii este clară contribuția principală a culturii Dudești, dintr-o fază mijlocie și chiar paralelismul de timp pe teritorii deosebite) dintre o etapă timpurie a culturii Boian și o fază tîrzie Dudești. Nu tot atît de bine este demonstrată contribuția culturii ceramicii liniare. Ne referim la o singură categorie ceramică, specifică fazei Bolintineanu, care, ipotetic, a fost explicată prin influența puternică în acest sens (numai în privința decorului) a culturii ceramicii liniare.

Se pune întrebarea dacă așezările fazei Bolintineanu au avut sau nu șanțuri de îngrădire sau chiar de apărare, de tipul celui din sud-estul Olteniei, din jurul așezării de la Vădastra (din faza Vădastra I)⁸⁰. Credem că poate fi postulată prezența unor astfel de șanțuri. Un indiciu important îl constituie descoperirea de la Piscul Coconi făcută de N. Conovici⁸¹.

Nu putem trece cu vederea nici faptul că încă nu știm exact cum erau locuințele din faza Bolintineanu. Au fost cercetate, în câteva așezări, gropi de mari dimensiuni considerate, în general, ca fiind gropi de bordeie⁸², dar în ele nu s-au găsit vetre sau alte amenajări similare. Este posibil ca, în realitate, locuințele să fi fost de suprafață, așa cum sînt cele din așezările Dudești sau eventual de tipul celor din ținuturile locuite de purtătorii culturii ceramicii liniare, caracterizate prin șiruri de pari.

În legătură cu faza următoare, Giulești, a culturii Boian, se ridică problema cauzelor care au dus la deplasarea unor astfel de comunități din aria lor de origine către sud-estul Transilvaniei și în etapa tîrzie în sud-vestul Moldovei, unde vor juca un rol important în formarea culturii Precucuteni. Descoperirea de către Ion Dragomir a unor urme de așezare de tip Giulești la Suceveni, pe malul Prutului⁸³, pune problema unor contacte cu triburile din ținuturile de la nord de Delta Dunării, aparținînd culturii Bugo-nistriene. Ar fi de amintit, în acest sens, descoperirea pînă acum cu totul izolată, din cadrul așezării de la începutul fazei Giulești, de la Bogata, jud. Ialomița, în complex închis, a două cioburi aparținînd sigur unei faze tîrzii a culturii Bugo-nistriene.

Este important de subliniat și aici că în perioada de sfîrșit a fazei Giulești se plasează (pentru regiunile din sud-estul țării) încheierea pro-

⁷⁸ *Ibidem*, p. 81; D. Berciu și Seb. Mărintz, *Materiale*, 3, 1957, p. 87.

⁷⁹ Eugen Comșa, *Istoria comunităților culturii Boian*, București, 1974.

⁸⁰ Corneliu N. Mateescu, *Dacia*, N. S., 16, 1972, p. 29—37.

⁸¹ Informația de la N. Conovici, căruia îi mulțumim și pe această cale.

⁸² De exemplu; cele de la Cățelu cercetate de M. Petrescu-Dîmbovița.

⁸³ Săpături Ion T. Dragomir.

cesului de trecere treptată de la traiul semistabil la viața sedentară propriu zisă, datorat unor profunde modificări în activitatea economică, anume la trecerea de la cultura primitivă a plantelor, prin folosirea, în principal, a săpăligii, la agricultura incipientă cu un plug primitiv (aratru) cu folosirea tracțiunii animale (a bovinelor). După cum se știe, problema folosirii la tracțiune a bovinelor a fost pusă și rezolvată de Corneliu N. Mateescu în colaborare cu prof. V. Gheție⁶⁴.

După părerea noastră, schimbările din domeniul cultivării plantelor au avut o importanță deosebită în istoria comunităților neolitice de la noi, ele constituind un moment de cotitură (de care ar trebui să se țină seama în periodizarea istoriei țării noastre) între cele două mari părți ale epocii neolitice⁶⁵. Schimbările amintite au avut consecințe importante în modificarea tipului de așezare (de la așezări simple de terasă joasă, eventual cu șanț de îngrădire, se trece la așezări de durată, pe locuri mai înalte, întărite cu șanțuri de apărare) și de locuință (de la bordeie se trece la locuințe de suprafață mai spațioase); domeniul celorlalte ocupații, ca și în privința tipurilor de unelte. În aceeași vreme au început să apară și să se răspindească treptat obiectele, la început mărunte, de aramă. Trecerea la viața sedentară, cu toate elementele ei, s-a transmis treptat și spre celelalte ținuturi ale țării noastre, ceea ce presupune o evoluție inegală a populației din diferitele zone și perioade din epoca neolitică.

Spre deosebire de faza Giulești, cu răspîndirea maximă spre nord și nord-est, comunitățile fazei Vidra au trăit pe un teritoriu cu o întindere mai mică, numai aproximativ în jumătatea de sud a Munteniei⁶⁶. În schimb, ele s-au întins la sud de Dunăre pînă la Balcani și în oarecare măsură înspre țărmul Mării Negre (în zonele de nord-est ale Bulgariei). Din această vreme se cunosc în continuare locuințe de suprafață cu platformă și așezări întărite cu șanțuri de apărare, fapt demonstrat cu circa două decenii în urmă prin săpăturile de la Spanțov, de către Sebastian Morintz⁶⁷. În ultimii ani, precum se știe, un astfel de șanț a fost descoperit și la Glina⁶⁸. Rămîne de cercetat dacă acest șanț servea numai la întreruperea legăturii cu restul terasei sau înconjura întreaga așezare. Locuințele, în general, sînt de dimensiuni reduse, cu cîte o singură încăpere, prevăzută cu o vatră. Considerăm că este posibil să existe și locuințe cu platformă. Ar trebui studiate mai amănunțit elementele constructive specifice locuințelor (eventuale cuptoare și alte amenajări interioare). Remarcăm că în ceramică s-a produs o simplificare tehnică în executarea decorului excizat, alcătuit din dungi înguste realizate prin două tăieturi (una verticală, alta oblică).

⁶⁴ Vasile Gheție și Corneliu N. Mateescu, *Zephyrus*, 21—22, 1970—1971, p. 99—104.

⁶⁵ Împărțirea în două, în funcție de caracteristicile activității economice, a evoluției comunităților culturii Boian s-a făcut pentru prima dată de Eugen Comșa, SCIV, 5, 1954, 3—4, p. 390. Problema a fost reluată și aprofundată în SCIV, 8, 1957, 1, p. 41, arătîndu-se schimbările produse, valabile pentru neoliticul din sudul țării noastre. În 1962, Seb. Morintz a extins concluzia amintită la întreg teritoriul țării.

⁶⁶ Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 38, fig. 11.

⁶⁷ Seb. Morintz, SCIV, 14, 1964, 2, p. 265—282.

⁶⁸ În cursul săpăturilor efectuate sub conducerea prof. M. Petrescu-Dîmbovița,

De remarcat că fazei Vidra din sudul Munteniei îi corespund în parte, în timp, în sud-estul Transilvaniei (probabil și în nord-estul Munteniei), unele comunități Giulești întârziate, iar în Moldova acelea ale fazei Larga Jijia (Precucuteni II), ale cărei „răspindiri” se cunosc până în sudul regiunii⁸⁰. Paralelismul cel puțin în parte al fazei Vidra cu faza Ceamurlia de Jos a culturii Hamangia este dovedit prin observațiile stratigrafice de la Cernavoda⁸⁰ și Hirșova⁹¹, iar raporturile strinse cu comunitățile culturii Sava sint oglindite, în chip evident, de descoperirile făcute în așezări din estul Bulgariei⁹². Este curios faptul că încă nu s-au găsit materiale de tip Vidra în așezări Vădastra și invers, deși este sigur că faza Vidra a fost paralelă cu una din etapele evolute ale Vădastrei II.

Regretăm că până acum s-a săpat numai circa o treime din întinderea așezării din faza Vidra din tellul de la Glina, dar chiar și pe baza resturilor de locuințe cercetate până acum se poate cunoaște planul porțiunii respective și se pot presupune caracteristicile planului general, cea ce ne-ar ajuta la înțelegerea unor probleme de continuitate și de dinamică a populației, puse în legătură și comparate cu cele patru așezări suprapuse din faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița, dintre care trei au fost cercetate în întregime, la Radovanu, jud. Ilfov⁹³. Studiarea lor a permis concluzii istorice importante pentru faza amintită, fază considerată, de noi, ca o verigă normală de legătură genetică în cadrul complexului cultural Boian-Gumelnița, subînțelegind că aceeași populație a viețuit (în zonele principale de răspindire din Muntenia), de la începutul culturii Boian și până la sfârșitul culturii Gumelnița.

Cercetările de la Radovanu au permis dovedirea existenței unor planuri de sistematizare în cursul fazei de tranziție și treptate modificări în organizarea social-economică, ca și punerea unor probleme demografice, în privința modificărilor numerice a componentei comunităților în acea vreme și zonă, ca și încercarea modestă de precizare a densității populației neolitice din regiunea dată.

Până la săpăturile de la Radovanu se vorbea de locuirea continuă, de durată, a unor așezări de tip tell. Acolo s-a dovedit și — după părerea noastră — concluzia trebuie extinsă la tot arealul culturii Gumelnița, că în telluri sint reprezentate o serie de așezări suprapuse (deci nu continue, ci succesive), oglindind diferite „momente” din evoluția culturii Gumelnița, ceea ce înseamnă că nu este posibil ca în fiecare așezare să fie reprezentată întreaga evoluție a culturii (respectiv toate fazele și etapele culturii). Materialele descoperite în diferite așezări confirmă pe deplin această concluzie a noastră.

Tot în urma săpăturilor de la Radovanu s-a ajuns la o altă concluzie valabilă pentru întreaga arie de răspindire a culturii Gumelnița, spre deosebire de părerile mai vechi — oglindind stadiul cercetărilor din perioadele respective — că tellurile sint obiective izolate, în realitate

⁸⁰ Două cioburi de tip Larga Jijia (= Precucuteni II) am descoperit la baza depunerilor de la Drăgănești — Tecuci.

⁹⁰ D. Berciu și Seb. Morintz, *Materiale*, 3, 1957, p. 90.

⁹¹ Doina Galbenu, *op. cit.*, p. 285—289.

⁹² Prin săpăturile efectuate de H. Todorova, la Ovcharovo, reg. Tirnovo.

⁹³ Eugen Comșa, *Dacia*, N. S., 17, 1972, p. 39—51.

este vorba, în majoritatea cazurilor, de la începutul și până la sfârșitul culturii Gumelnița, de complexe alcătuite din mai multe părți: 1) așezarea „deschisă” pe pante înșorite sau pe terase; 2) așezarea întărită cu șanț de apărare (nu simplu, ci circular sau oval), eventual cu palisadă, în cuprinsul căreia se retrăgeau, în caz de nevoie, locuitorii comunității; 3) construcții modeste servind ca ateliere de țesut sau în cadrul cărora se realizau uneltele ori ceramica și, în sfârșit, 4) terenul necropolei.

După părerea noastră, ar trebui să se acorde o atenție mai mare istoriei comunităților fazei de tranziție la cultura Gumelnița, în cadrul contextului sud-est european, căci, în diferitele etape de evoluție, desigur datorită cel puțin în parte condițiilor create de intensificarea cultivării plantelor și creșterii vitelor, populația lor a început să crească numeric și, drept urmare, în acea perioadă, se constată răspindirea („roirea”), în timp, a comunităților fazei în diferite direcții.

Descoperirea unor așezări de acest tip dincolo de Olt⁹⁴ se plasează în același timp cu încetarea ultimei faze a culturii Vădastra. Înclinăm să credem că tocmai datorită pătrunderii comunităților fazei de tranziție s-a produs dispariția culturii Vădastra. Nu știm încă în ce fază a culturii Gumelnița s-a produs răspindirea comunităților ei pe o fișie de teren până spre Jiu, după cum dovedesc cercetările recente ale lui Marin Nica⁹⁵.

În zona de contact (sudul Moldovei, nord-estul Munteniei nordul Dobrogei și zona învecinată de la nord de Delta Dunării) între ariile de la sfârșitul fazei de tranziție și de la sfârșitul fazei Precucuteni III, s-a format aspectul cultural Aldeni II⁹⁶, reprezentînd o sinteză între elementele celor două faze, inclusiv unele elemente sudice, din zonele litoralului Mării Negre. Aspectul a avut o evoluție (de-a lungul a două faze) relativ scurtă, încheiată în timpul etapei Cucuteni A 3, poate din cauza primelor comunități caracterizate prin morminte tumulare cu ocră. Cercetările de până acum din așezările Aldeni II au contribuit la lămurirea multor probleme⁹⁷. Urmează să fie aprofundată aceea deosebit de importantă a rolului eventual jucat de pictura albă de pe ceramica din această zonă la apariția picturii pe olăria cucuteniană⁹⁸. Bogata plastică antropomorfă a aspectului atrage atenția prin tipuri⁹⁹ și prin reprezentarea îmbrăcăminții și a podoabelor feminine¹⁰⁰.

Pătrunderea și răspindirea în Dobrogea, până la țărmul Mării Negre, a comunităților fazei de tranziție au avut drept consecință asimilarea, în parte, a unor comunități tirzii de tip Hamangia și formarea variantei dobrogene a culturii Gumelnița, care a păstrat un timp anumite elemente

⁹⁴ Sînt așezările de la Hotărani și de la Fărcașu de Sus („La școală”) (Marin Nica, *Historica*, 2, 1971, p. 32).

⁹⁵ Informație verbală de la Marin Nica căruia îi mulțumim și pe această cale.

⁹⁶ Eugen Comșa, *SCIV*. 16. 1963. 1. p. 7–26; Ion T. Dragomir, *Danubius*, 2–3, 1969, p. 45–61.

⁹⁷ Vezi nota precedentă.

⁹⁸ Problema a fost analizată în diferite lucrări de: Radu Vulpe, Vladimir Dumitrescu, Anton Nițu și în ultima vreme de Ion T. Dragomir.

⁹⁹ De ex.: M. Petrescu-Dîmbovița, *Materiale*, 1, 1953, p. 96–104.

¹⁰⁰ Eugen Comșa, *VIII în International Congress of Anthropological and Ethnological Science, Tokio*, III. 1970, p. 144–146.

de tradiție Hamangia¹⁰¹. Treptat comunitățile fazei de tranziție și urmașii lor direcți s-au extins și în estul Bulgariei pînă la țărmul Mării Negre, ajungînd în sud pînă la Burgas, dacă nu și mai departe. Alte comunități similare au trecut Balcanii și s-au răspîndit treptat în valea Mariței, unde au provocat încetarea culturii Marița și asimilarea unor comunități și au contribuit la formarea variantei locale a culturii, a cărei limită sudică s-a extins, încă de timpuriu, pînă la țărmul Mării Egee¹⁰². Am socotit necesar să insist asupra acestei perioade, deoarece observațiile făcute demonstrează că — spre deosebire de părerile mai vechi — conform cărora populația neolitică din zona răsăriteană a Dunării inferioare a fost în permanență „tributară”, din punct de vedere cultural populațiilor avansate dinspre sudul mediteranean și din Asia Mică, acum se poate dovedi că populațiile din zona noastră nu au fost *pasive*, ci în perioada de început a culturii Gumelnița, acestea au fost deosebit de *active*. Ele s-au extins treptat (nu numai pentru terenuri bune de cultivat, ci în bună măsură din cauza zăcămintelor de aramă și de grafit din Tracia), desigur nu totdeauna pe cale pașnică. Aria lor de răspîndire întinzîndu-se pe un teritoriu vast de la Carpați pînă la țărmul Mării Egee, în care ținuturile ele au asimilat, în parte, populația locală, mai vechi (formîndu-se variante regionale), au impus cultura lor materială, credințele lor și obiceiurile lor. Ele s-au dovedit foarte receptivă la toate cuceririle tehnice ale vremii, ajungînd să exploateze în chip organizat zăcămintele de aramă din Tracia¹⁰³ și să realizeze, inclusiv prin turnare, o serie de categorii de obiecte și mai ales unelte.

Subliniem că din studierea hărților de răspîndire a diferitelor faze ale culturii Gumelnița rezultă o stabilitate apreciabilă în cadrul aceluiași limite teritoriale (de la sfîrșitul fazei de tranziție și pînă la sfîrșitul fazei Gumelnița B 1)¹⁰⁴.

Revenind la ținuturile noastre se cuvine să reamintim că periodizarea culturii Gumelnița poate suferi cu timpul unele îmbunătățiri și completări, deoarece cele două periodizări făcute pînă acum¹⁰⁵ se bazează pe observațiile stratigrafice juste făcute în cite o singură așezare cu mai multe straturi și niveluri de cultură, fără a se avea în vedere și situația din alte așezări ale culturii. Este evident pentru oricine că din succesiunea stratigrafică a unui tell, teoretic și, de obicei, practic, pot lipsi una sau mai multe așezări din diferite faze sau etape. De aceea, este de dorit ca periodizarea oricărei culturi, mai ales a celor cu evoluție complicată, cum este cultura Gumelnița sau Sălcuța, să se facă în funcție de cît mai multe observații stratigrafice și comparative privind o serie de așezări (cu mai multe straturi) pe cît posibil și alte complexe închise (eventual cu un singur strat de cultură) studiate amănunțit. Periodizarea urmează să fie valabilă pentru întreaga arie sau pentru fiecare

¹⁰¹ D. Berciu, *Cultura Hamangia...*, 1966, p. 33.

¹⁰² De exemplu, pînă la Dikili Tash.

¹⁰³ Cernih E. N. și A. Radunceva *Arheologija* Sofia, 14, 1972, 1, p. 61—67.

¹⁰⁴ Eugen Comșa, *Balcanica*, 7, 1976, p. 14—43.

¹⁰⁵ Elaborate de: Vladimir Dumitrescu, pe baza descoperirilor de la Gumelnița (Dacia, 2, 1925, p. 29—102), completată de Dinu V. Rosetti pe baza săpăturilor de la Vidra (PMMB, 1, 1934, p. 6—60) și de D. Berciu pe temeiul săpăturilor de la Tanglru (Dacia, N. S., 3, 1959, p. 59—78).

zonă în parte. În paralel se cuvin definite toate elementele culturii materiale și spirituale din fiecare fază.

În cursul evoluției culturii Gumelnița se constată diferențe în timp și spațiu, în ceea ce privește tipurile de așezare, de întărire (la noi unele au șanț de apărare, altele au „gard” de pietre, iar mai târziu în nord-vestul Munteniei așezările au avut șanț și val de apărare). Desigur datorită modificărilor profunde din activitatea economică, în unele zone se constată scăderea apreciabilă a numărului mediu al locuitorilor din așezări.

De asemenea și locuințele prezintă deosebiri de la fază la fază și de la zonă la zonă, ca și progrese în organizarea mai judicioasă a elementelor din interiorul locuințelor (de exemplu a poziției cuptoarelor). Se cuvine remarcată apariția în perioada evoluată a culturii a topoarelor de silex, a vîrfurilor triunghiulare (de silex) de sulită, a bilelor de praștie și a uneltelor masive de aramă, precum și a unor piese de aur.

În cursul evoluției culturii Gumelnița, în ținuturile noastre s-au răspindit din ce în ce mai multe obiecte (mai întii mărunte în special podoabe) și apoi unelte masive de aramă¹⁰⁶. Analiza comparativă a metalului din care au fost realizate ne-au dus la unele concluzii istorice. În timp ce majoritatea obiectelor din aria gumelnițeană de la nord de Dunăre au fost lucrate din aramă aproape curată (ajunge pînă la 98%) avînd în compoziție ca elemente specifice, definitorii, o cantitate infimă de argint (de obicei de la urme pînă la 0,09%) și nichel (de la 0,01% pînă la 0,03%)¹⁰⁷. Seria de obiecte de aramă descoperite la Hirșova în cuprinsul unei locuințe, de la începutul culturii Gumelnița, conține, pe lingă aramă, urme de arsenic, antimoniu, argint și bismut¹⁰⁸. Este evident că arama folosită la realizarea celor trei unelte de la Hirșova are o altă origine. Semnalăm că dintr-o materie primă similară au fost lucrate unele piese tripoliene din ținuturile de la nord de Delta Dunării.

Cu toate că s-au obținut unele rezultate în cercetarea raporturilor dintre comunitățile culturii Gumelnița și acelea din aria Cucuteni-Arșiud și din aceea a culturii Petrești, ar fi de dorit ca problema să fie aprofundată, căci din compararea datelor cunoscute rezultă deosebiri evidente de ritm evolutiv.

Problemele perioadei de sfîrșit a culturii Gumelnița și ale cauzelor încetării ei se cuvin studiate cu mai multă atenție. În general, este acceptat punctul de vedere că, în Dobrogea și în Bărăgan, cultura Gumelnița a încetat ca urmare a stabilirii acolo a comunităților culturii Cernavoda I. Evenimentul este plasat în cursul fazei Gumelnița B¹⁰⁹ (faza Jilava). Drept urmare, comunitățile Gumelnița au fost împinse spre vestul și nord-vestul Munteniei, unde și-au continuat viața în alte condiții, în timp ce comunitățile Cernavoda I s-ar fi extins de-a

¹⁰⁶ Eugen Comșa, în *In memoriam Constantin Daicoviciu*, Cluj, 1974, p. 73—83.

¹⁰⁷ De ex.: analizele nr. 8 631, 8 664, 8 725 din vol. S. Junghans-Edward Sangmeister-Manfred Schröder, *Kupfer und Bronze in der frühen Metallzeit Europas, Katalog der Analysen*, Berlin, 1968.

¹⁰⁸ *Ibidem*, analizele nr. 12 066, 12 071, 13 580.

¹⁰⁹ D. Berciu, *SlovArch*, 12, 1964, 1, p. 269.

lungul Dunării pină spre gura Oltului¹¹⁰. Se pare însă că în realitate stabilirea comunităților Cernavoda I în Dobrogea — pătrunse dinspre ținuturile răsăritene — s-a produs mai târziu decât se crede, anume cel mai devreme la sfîrșitul fazei Gumelnița B1.

În ținuturile vecine, din Oltenia, situația a fost mult deosebită față de Muntenia. În timp ce pe întinsul acesteia din urmă s-a produs evoluția aceleiași populații de la începutul culturii Boian și pină la sfîrșitul culturii Gumelnița, în Oltenia se constată un mozaic cultural complicat.

În neoliticul mijlociu, în sud-est, între Olt și Jiu, precum și de-a lungul malului de est al Oltului, s-a desfășurat evoluția comunităților culturii Vădastra, cu mai multe faze (două după periodizarea lui Corneliu N. Mateescu¹¹¹ și mai multe după periodizările lui D. Berciu¹¹² și Marin Nica¹¹³). Este clar că această cultură s-a format pe fondul culturii Dudești¹¹⁴, cu intervenția la un moment dat a unor influențe destul de puternice dinspre sud (din partea culturii Kaloianovet)¹¹⁵ și dinspre est (Boian). De-a lungul anilor prin lucrările amănunțite ale lui Corneliu N. Mateescu au fost publicate o serie de date importante despre formarea solurilor, climă¹¹⁶, despre unele unelte specifice¹¹⁷, despre originea materiilor prime utilizate și despre importanta problemă a folosirii bovinelor la tracțiune¹¹⁸. În ultimul timp s-a făcut un studiu deosebit de atent asupra resturilor bine păstrate ale unei locuințe de la Vădastra¹¹⁹. Ar fi de dorit să dispunem de mai multe date despre elementele specifice și din domeniul ceramicii și a celorlalte categorii de materiale caracteristice pentru fiecare fază în parte și cunoașterea mai amănunțită a raporturilor cu culturile vecine. Raporturile cu cultura Boian au fost subliniate atât de Corneliu N. Mateescu¹²⁰, cât și de Marin Nica¹²¹. În schimb, încă nu dispunem de datele necesare privind raporturile cu cultura Gradeșnița. Că au existat astfel de contacte și încă la distanțe apreciabile o dovedește fragmentul ceramic de tip Gradeșnița descoperit cu prilejul săpăturilor pe care le-am efectuat la Ipotecști, lângă Slatina.

După cum am amintit, cultura Vădastra a încetat sub presiunea dinspre est a comunităților fazei de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița, după cum dovedesc complexe cercetate de Marin Nica, în zona Fărcășele-Hotărani¹²².

¹¹⁰ Seb. Morintz și P. Roman, SCIV. 19, 1968, 4, p. 555. La Vădastra s-au găsit numai cioburi izolate.

¹¹¹ De ex.: Corneliu N. Mateescu, ArchRozhl, 14, 1962, 3, p. 404—419.

¹¹² D. Berciu, *Contribuții...*, 1961, p. 50—58.

¹¹³ Marin Nica, *Historica*, 2, 1971, p. 5—32.

¹¹⁴ Sebastian Morintz, *Dacia*, N. S., 7, 1963, p. 39—40.

¹¹⁵ Ne gădim la castroanele tipice asemănătoare întâlnite în ambele culturi.

¹¹⁶ Em. Protopopescu Pake, Cornelius N. Mateescu și Al. V. Grossu, *Quartär*, 20, 1969, p. 135—162.

¹¹⁷ Corneliu N. Mateescu, în *VIII th International Congress of Anthropological and Ethnological Science*, Tokio, III, 1970, p. 142—144.

¹¹⁸ Vasile Gheție și Corneliu N. Mateescu, *Zephyrus*, 21—22, 1970—1971, p. 99—104.

¹¹⁹ Corneliu N. Mateescu, *Materiale*, 11, manuscris.

¹²⁰ Idem, *Materiale*, 5, 1959, p. 65, fig. 2/2; idem, *Materiale*, 7, 1961, p. 59, fig. 2.

¹²¹ Marin Nica, *Historica*, 2, 1971, de ex. p. 9, 11—12 și 32.

¹²² *Ibidem*, p. 32.

La vest de Jiu, descoperirile făcute la Rast, mai întâi prin cercetările de suprafață efectuate de C.S.Nicolăescu-Plopșor și Vladimir Dumitrescu¹²³ și apoi săpăturile executate, dovedesc că acolo este documentată cultura Vinča, dintr-o fază evoluată, ceea ce înseamnă că o parte din comunitățile culturii Vinča s-au răspândit treptat, în cursul unei faze mijlocii, de-a lungul malurilor Dunării până spre gura Jiului, fără a se extinde prea mult spre interiorul Olteniei. Despre complexul de la Rast, cu câteva niveluri, dispunem încă de date relativ puține¹²⁴. Știm că materialele scoase la iveală acolo au fost prelucrate și sperăm că vor fi publicate în curând.

Ținând seama că locuirea Vinča din sudul Olteniei a fost relativ redusă, sintem de părere că în acea zonă ar fi firesc să se găsească urme de așezări de tip Grădeșnița, care să acopere, în parte, răstimpul corespunzător evoluției culturii Vădastra, de la est de Jiu.

În vestul Olteniei, în zona jud. Mehedinți, se constată o dăinuire mai îndelungată a purtătorilor culturii Vinča, începînd de la primele elemente de tip Vinča A și pînă tîrziu¹²⁵.

Considerăm că s-ar cuveni făcute noi săpături în astfel de așezări, pentru a se preciza toate elementele specifice culturii materiale și spirituale, pentru a se înțelege procesele care au urmat.

În cursul eneoliticului, tot teritoriul Olteniei a fost locuit de comunitățile culturii Sălcuța a cărei fază mai veche pare să fie documentată, mai ales, în părțile sudice, urmată de răspîndirea spre nord pînă la poalele Carpaților¹²⁶. Astfel de comunități sînt documentate și pe malul de est al Oltului¹²⁷ și de-a lungul Dunării¹²⁸ și Cernei în estul Banatului¹²⁹.

Periodizarea culturii a rămas neschimbată de aproape trei decenii, deși a fost stabilită, aproape exclusiv, pe baza observațiilor făcute cu prilejul săpăturilor din așezarea eponimă¹³⁰. Faptul poate fi explicat prin lipsa unor săpături mai ample în astfel de așezări. Oricum, schema în mare a periodizării rămîne valabilă, chiar dacă în viitor se vor intercala și alte faze sau etape. Pînă în prezent nu s-a ajuns la studierea amănunțită a dinamicii comunităților culturii pe teritoriul Olteniei. În schimb, se știe că ele au fost active în zonele sudice pătrunzînd spre vest în zona Nișului¹³¹. Ar fi de dorit să se studieze pînă unde au ajuns spre sud aceste comunități.

O problemă de urmărit ar fi aceea a cunoașterii tipului de locuință, cu toate amănuntele sale constructive. Despre planul general al așezărilor sălcuțene nu știm aproape nimic, iar cele câteva șanțuri de apărare des-

¹²³ Vladimir Dumitrescu, Raport MNA, 1944, p. 39.

¹²⁴ C. S. Nicolăescu-Plopșor, Vladimir Dumitrescu și N. Gostar, SCIV, 2, 1951, 1, p. 267—277.

¹²⁵ D. Berciu, *Contribuții...*, 1961, p. 48—50.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 88—93.

¹²⁷ De ex. la Slatina „Strihareț”; D. Berciu și M. Butoiu, *Materiale*, 7, 1961, p. 139—142.

¹²⁸ Letica Zagorka, *Starinar*, N. S., 21, 1970, p. 117—123.

¹²⁹ C. S. Nicolăescu-Plopșor și colab., SCIV, 6, 1955, 1—2, p. 142.

¹³⁰ D. Berciu, *op. cit.*, p. 158—166.

¹³¹ *Ibidem*, *L'Europe à la fin de l'âge de la pierre*, Praga, 1961, p. 125—135.

coperite au fost doar secționare fără a fi analizate în amănunt¹³². Folosirea aramei este documentată prin câteva descoperiri importante, cum este de exemplu aceea a topoarelor-daltă de la Sălcuța¹³³. Acul cu volute duble din stratul Sălcuța de la Vădastra¹³⁴ constituie, credem, o dovadă a contactelor cu purtătorii culturii Gumelnița, cu care oamenii culturii Sălcuța au avut legături strinse în tot timpul evoluției lor. Se remarcă existența aceluiași credințe (în ambele culturi), oglindite atât prin figurinele antropomorfe de lut ars, cât și prin figurine de os, de diferite tipuri, descoperite în așezările sălcutene.

De curind, a revenit în dezbatere problema Sălcuța IV. Păreri mai vechi a lui D. Berciu, conform căreia cultura Sălcuța a fost urmată direct de Sălcuța IV (caracterizată prin torți pastilate)¹³⁵ s-a adăugat recent părerea Doinei Galbenu, care, prin săpături, a descoperit urme de locuire specifice unei faze târzii din evoluția culturii Sălcuța propriu zise, care se plasează în timp între Sălcuța III și Sălcuța IV (după periodizarea D. Berciu). Ar fi deci firesc ca această nouă fază descoperită de curind să primească numirea de Sălcuța IV¹³⁶, iar aspectul cultural caracterizat prin torți pastilate să capete un alt nume mai potrivit. Aceasta cu atât mai mult cu cât astfel de torți se întâlnesc pe un spațiu vast, în Banat, Transilvania, Crișana, Iugoslavia de est și Ungaria de est până în spre Cehoslovacia¹³⁷.

Spre deosebire de Oltenia, pe cea mai mare parte din întinderea Banatului, viața comunităților neolitice s-a dezvoltat normal (cu deosebiri de la zonă la zonă) de la începutul culturii Vinča și până la sfârșitul ei. Prin săpăturile efectuate într-o serie de așezări, Gh. Lazarovici a strâns date importante pentru periodizarea amănunțită a culturii Vinča de pe teritoriul țării noastre și pentru precizarea caracteristicilor fiecărei faze¹³⁸. În privința periodizării, ne exprimăm regretul că Gh. Lazarovici pornește de la schema periodizării realizate (mai mult pe criterii tipologice) pe baza rezultatelor săpăturilor, de la începutul secolului, din așezarea de la Vinča¹³⁹ cu multe niveluri (din succesiunea cărora pot lipsi unele faze), decât să se bazeze pe descoperirile de tip Vinča (așezări cu mai multe straturi sau cu unul singur, respectiv complexe închise) din Banat¹⁴⁰.

Pentru ținuturile noastre ar fi interesant de știut până unde s-au răspândit așezările primei faze și mai ales acelea din fazele următoare, când comunitățile culturii sunt documentate în Oltenia și în sud-vestul Transilvaniei, unde s-a format cultura Turdaș.

Despre cultura Vinča ne lipsesc o serie de date utile. În privința așezărilor ar fi interesant de știut dacă situația observată de noi la Liub-

¹³² De ex. cel de la Sălcuța (D. Berciu, *Contribuții* . . . , 1961, p. 158—166).

¹³³ *Ibidem*, p. 233—237.

¹³⁴ Corneliu N. Mateescu, *Materiale*, 5, 1959, p. 70, fig. 6/3.

¹³⁵ D. Berciu, *Contribuții* . . . , 1961, p. 308—328.

¹³⁶ Doina Galbenu, *Neoliticul din sud-vestul Olteniei*, autoreferat, 1977.

¹³⁷ Petre Roman, *Dacia*, N. S., 15, 1971, p. 31—169.

¹³⁸ Gh. Lazarovici, *Banatica*, 2, 1973, p. 25—54.

¹³⁹ Săpături minuțioase efectuate de M. Vasic, cu multe notițe și desene, dar materialul a fost adunat pe adâncimi.

¹⁴⁰ Un început l-am făcut pe baza săpăturilor de la Liubcova (Dacia, N. S., 13, 1969, p. 11—44).

cova (jud. Caraș-Severin) este întâmplătoare sau este specifică și altor așezări. Stațiunea menționată se întinde în lungul terasei Dunării pe o lungime de câteva sute de metri și în fiecare porțiune sondată are mai multe niveluri, iar la periferia ei de vest se observă că așezarea ultimă (de dimensiuni modeste) suprapune marginea celei precedente. Datele amintite ar putea indica o viețuire îndelungată pe același loc și o deplasare treptată a limitelor așezării într-o anumită direcție. Prin săpăturile de la Liubcova s-a dovedit că așezarea mai veche a avut un șanț de împrejmuire și de aceea ne credem îndreptățiți să presupunem că și celelalte așezări din zonă au avut astfel de șanțuri, deși încă nu au fost descoperite și cercetate. Despre locuințele Vinča știm că erau în principal de suprafață (unele au fost părăsite, fără a fi distruse prin foc, s-au ruinat, păstrându-se doar grămada de lut folosită drept lipitură), dar nu dispunem încă de date despre planul așezărilor. Se remarcă în așezările Vinča numărul mare ale uneltelor de os și de piatră șlefuită în raport cu cele de silex, care sînt foarte puține. Regretăm că atunci cînd s-au publicat o serie de lucrări (cu excepția lotului de la Liubcova)¹⁴¹ nu s-a acordat atenția cuvenită problemei oaselor de animale descoperite. Purtătorii culturii au început să folosească unele obiecte mici de aramă în fazele mijlocii. La Liubcova s-a găsit un singur obiect mic de aramă. Figurinele antropomorfe sînt numeroase în fiecare fază și multe sînt caracterizate prin măști de diferite forme. Despre ritul funerar putem spune doar că se practica înhumarea, fapt indicat de descoperirile din Iugoslavia¹⁴². La noi încă nu s-au descoperit astfel de morminte, decît poate cel de la Parța¹⁴³.

Se consideră că evoluția culturii Vinča a fost foarte îndelungată. Cu cîțiva ani în urmă însă nu se cunoșteau în Banat complexe din fazele de sfîrșit. Lipsa lor, în anumite zone, mai ales în nord-vest, se explică lesne prin existența în acele ținuturi a comunităților de tip Szakalhat. Este de remarcat că acestea din urmă, pînă acum cîțiva ani, erau necunoscute la noi. Prezența lor în sud-estul Ungariei, de-a lungul graniței, ne-a făcut să postulăm existența lor și pe teritoriul țării noastre, cel puțin în jud. Arad¹⁴⁴. La scurt timp dovezile au început să se adune. Colegul N. Kalicz de la Budapesta ne-a informat că astfel de materiale, provenite dintr-o așezare de la Lipova, se păstrează la Muzeul național din Budapesta, iar în ultimul timp Gh. Lazarovici a prezentat materialele de același tip descoperite la Parța¹⁴⁵. Se cuvine deci să includem și această cultură în seria celor documentate pe teritoriul țării noastre. Cultura amintită ar merita să primească un nume și să-i fie studiat conținutul. Ea constituie fondul pe care s-a dezvoltat cultura Tisa, ale cărei comunități au viețuit la noi aproximativ între Oradea și Parța¹⁴⁶. În astfel de așezări s-au făcut săpături puține, unele rămase nepublicate. Consi-

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 16—18.

¹⁴² M. Grbić, *Starinar*, s. III, 8—9, 1933—1934, p. 40—58 (La Botoș).

¹⁴³ Ioachim Miloia, *Analele Banatului*, 4, 2—4, 1931, 9, p. 172 și p. 179, fig. 3.

¹⁴⁴ Eugen Comșa, *ActaAntArchSzeged*, 14, 1971, p. 31—43.

¹⁴⁵ Gh. Lazarovici, *Banatica*, 3, 1975, p. 20—21.

¹⁴⁶ Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 31—43.

derăm că este firesc să se păstreze numele de cultura Tisa numai pentru definirea complexelor din perioada mijlocie a neoliticului, din zona menționată. Ar fi de dorit ca prin noi săpături din seria de astfel de așezări să se precizeze periodizarea și elementele specifice culturii Tisa.

În Crișana, de la Crișul Repede spre nord, pînă în vestul Maramureșului, se constată evoluția îndelungată de-a lungul unei serii de faze, a culturii Ciumești, caracterizată și printr-o categorie de vase cu decor pictat (adesea cu o substanță bituminoasă). Primele cercetări mai amănunțite de la noi s-au făcut la Ciumești¹⁴⁷ apoi la Săcuieni¹⁴⁸ și în alte câteva puncte. Datele despre această cultură se îmbogățesc tot mai mult. Se pare, că aria ei de răspîndire se întindea și în nordul Maramureșului pînă aproape de Sighet. Purtătorii culturii foloseau, pe scară largă, obsidiană pe care o primeau de la comunitățile înrudite din zona Tokay¹⁴⁹. Unele amănunte privind cultura Ciumești sînt destul de greu de studiat din cauza obiceiului acelor oameni de a-și face așezările în zona dunelor de nisip.

Probleme interesante ridică așezările cu ceramică pictată (cu substanță bituminoasă) descoperite în vestul Transilvaniei în ultima vreme de către colegii clujeni. Acele așezări sînt, se pare, înrudite cu cultura Ciumești.

Cultura Turdaș a revenit în ultimii ani în repetate rînduri în atenția arheologilor prin găsirea în vechea colecție a Zsofiei Torma a unor piese deosebite și prin publicarea lor de către N. Vlassa¹⁵⁰. Credem că pentru această cultură s-ar cuveni să se facă o săpătură nouă, într-o așezare păstrată mai bine, ca să cunoaștem mai exact periodizarea ei și materialele specifice, iar prin cercetări de suprafață și sondaje, ar fi interesant să se precizeze, mai exact, aria ei de răspîndire (inclusiv pe faze).

Despre așezările Turdaș, ar fi de dorit să știm dacă au avut sau nu șanțuri de apărare, cum au fost locuințele lor și, de asemenea, în ce măsură au folosit arama, avînd în vedere că în zonă există și zăcăminte de aramă¹⁵¹. Încă nu s-a făcut nici o încercare de a se preciza clasificarea ceramicii. Plastica este deosebit de bogată și în această regiune¹⁵², ca o continuare a celei din aria Vinča.

Prin eforturile depuse de Iuliu Paul, cultura Petrești cu toate amănuntele ei este din ce în ce mai bine cunoscută¹⁵³. Seria săpăturilor a permis definirea periodizării, precizarea tipurilor de locuință și a altor elemente specifice. Poate nu ar fi rău ca în condițiile existenței unor locuințe cu platformă distruse prin foc, să se încerce săparea în întregime a unei astfel de așezări, pentru a se cunoaște planul general și alte probleme.

În mare aria de răspîndire a culturii Petrești se cunoaște, totuși se mai produc și unele surprize. Astfel, de curînd, Gh. Lazarovici a descoperit materiale specifice de tip Petrești, la Parța, deci departe în vestul

¹⁴⁷ Idem, *Dacia*, N. S., 7, 1963, p. 477—484.

¹⁴⁸ Eugen Comșa și Nánási Zoltán, *SCIV*, 23, 1972, 1, p. 3—17.

¹⁴⁹ Eugen Comșa, *EvkSzeged*, 1968, p. 25—33.

¹⁵⁰ N. Vlassa, *PZ*, 49, 1974, 2, p. 181—192.

¹⁵¹ De exemplu zăcămintele de la Deva.

¹⁵² M. Roska, *Sammlung Zsofie von Torma...*, Cluj, 1941, p. 318—329.

¹⁵³ Iuliu Paul, *Studijne zvesti*, 17, 1969, p. 325—344. La Colocviul V din 2 dec. 1976,

Iuliu Paul a prezentat noua periodizare (completată) a culturii Petrești.

Banatului¹⁵⁴. Tot în legătură cu aria acestei culturi se pune întrebarea care este situația din acea vreme a nord-estului Transilvaniei. La un moment dat, s-a vorbit despre existența, în zona orașului Bistrița, a unui complex mixt alcătuit din elemente Petrești combinate cu altele de tip Cucuteni-Ariușd. Ar fi de dorit să aflăm mai multe date despre situația din acea zonă și din părțile estice ale Maramureșului.

Treptat pe o mare parte din întinderea Crișanei, Banatului și a Transilvaniei s-au răspândit comunitățile complexului cultural Tiszapolgar-Bodrogkeresztur, între care există o legătură genetică. Cercetările specialiștilor noștri au dus la lămurirea unor probleme din evoluția culturii Tiszapolgar¹⁵⁵, dar ceea ce s-a realizat până acum nu este suficient. Este de dorit ca, pe baza unor săpături sistematice, să se facă o periodizare clară a acestei culturi la noi, să se dea un nume complexelor specifice de la noi și să i se precizeze cu exactitate conținutul (de la locuințe până la ultimele unelte mărunte). Cu timpul, ar fi de dorit să se studieze, în funcție de descoperirile de la noi, cum s-a produs trecerea treptată la cultura Bodrogkeresztur. Prezintă un interes deosebit delimitarea ariilor de răspândire din fiecare fază a celor două culturi și eventual explicarea cauzelor care au dus la răspândirea lor pe un teritoriu atât de vast¹⁵⁶. Presupunem că, în această privință, un anumit rol l-a jucat acțiunea de căutare a zăcămintelor de aramă și exploatarea lor. În legătură cu cultura Bodrogkeresztur este de remarcat că și la noi, ca și în Ungaria, s-au descoperit, aproape exclusiv, numai grupuri de morminte¹⁵⁷. Ar fi de dorit ca, și la noi, să se găsească și să se cerceteze așezări, pentru a se cunoaște modul de trai al acelor oameni. În cursul evoluției culturii Bodrogkeresztur, ca și în aria Sălcuța, sint documentate vase cu torți pastilate, specifice pentru cea de-a doua fază a culturii¹⁵⁸. Tot în această perioadă se plasează și necropola de la Decea Mureșului¹⁵⁹, care în funcție de inventar și de ritual, trebuie pusă în legătură cu elemente de origine răsăriteană de tip Mariupol, amestecate cu altele locale de tip Bodrogkeresztur¹⁶⁰.

Descoperirea unor vase cu torți pastilate, ca și a unor vase cu gura având patru lobi, în condiții stratigrafice clare, în așezarea de la Traian, datată la sfârșitul etapei Cucuteni A-B 1 și în principal din etapa Cucuteni A-B 2¹⁶¹, dovedește că această etapă a fost paralelă în timp

¹⁵⁴ Gh. Lazarovici a amintit aceste materiale cu prilejul Colceviului V din 2 dec. 1976.

¹⁵⁵ De ex. săpăturile de la Dăbica (N. Vlassa, *ActaMN*, 5, 1969, p. 27—45).

¹⁵⁶ Din partea de nord a Banatului până în sud-estul Transilvaniei și până în Maramureș.

¹⁵⁷ N. Vlassa, *SCIV*, 15, 1964, 3, p. 351—366.

¹⁵⁸ Ida Bognár-Kutzián, *Studijne zvesti*, 17, 1969, p. 31—60.

¹⁵⁹ Kovács István, *AISC*, 1, 1928—1932, p. 89—101.

¹⁶⁰ N. Ia Merpert, *KS*, 105, 1965, p. 13.

¹⁶¹ De ex.: Hortensia Dumitrescu, *Materiale*, 5, 1959, p. 96, fig. 7/2 și p. 197, fig. 8.

cu sfârșitul culturii Petrești și, cel puțin în parte, cu faza a doua a culturii Bodrogkeresztur. De asemenea, ținând seama de torțile pastilate, care desigur au fost la „modă” o anumită perioadă, se poate admite că începutul etapei Cucuteni A-B 2 a fost ulterior sau cel mult paralel în parte cu sfârșitul aspectului Sălcuța IV (după D. Berciu) din Oltenia.

Perioada frământată care a urmat, cunoscută în literatura noastră de specialitate sub denumirea de perioadă de tranziție caracterizată prin predominarea creșterii animalelor, a început mai întâi în estul și sud-estul țării, apoi s-a manifestat tot mai departe spre vest și, mai târziu, în Transilvania.

Ținem să subliniem că acumularea tot mai intensă de observații și date cu privire la complexele neo-eneolitice din țara noastră, face posibilă și necesară aprofundarea problemelor importante referitoare la organizarea socială și economică, pe culturi și zone, a populațiilor amintite.

Înainte de a încheia lucrarea țin să evidențiez câteva concluzii istorice importante.

I. Neolitizarea populației din ținuturile noastre s-a produs în principal, foarte de timpuriu (la nivelul culturii Protosesklo) în directă legătură cu aceea din regiunile sudice și probabil în mică măsură în nordul Moldovei, în legătură cu ținuturile vecine spre est.

II. Prima unificare culturală și etnică (incluzînd și o parte din vechea populație) din ținuturile din jurul și din cuprinsul „cununii” Carpaților, s-a produs încă din mileniul al V-lea î. e. n., în timpul complexului Starčevo-Criș.

III. Judecînd situația neoliticului nostru în context general european, este bine să scoatem în evidență că populațiile neolitice de pe teritoriul României, în special, comunitățile culturii Cucuteni au ajuns, pe baza unei evoluții locale, independente, pe o treaptă înaltă de dezvoltare pentru perioada respectivă. Activitatea economică (din zona ariei Cucuteni) a permis formarea unor așezări mari avînd pînă la aproximativ 500 de locuitori, ceea ce presupune o organizare destul de complicată.

IV. Populațiile neolitice de la noi au jucat un rol important în transmiterea spre vest, nord și est a cuceririlor culturale ale vremii, ca și a unor produse locale.

V. Populația neolitică gumelnițeană, din preajma Dunării inferioare, nu s-a mulțumit cu un rol pasiv, în a primi de la alții, ci într-o anumită perioadă (de la începutul culturii) a jucat un rol activ, impunînd cultura sa materială și spirituală altor populații sudice.

Considerăm că aceste concluzii au o deosebită importanță istorică și teoretică pentru studierea și aprofundarea nu numai a culturilor neolitice, ci și a celor din epocile următoare.

PROBLÈMES RELATIFS À LA RECHERCHE NÉO-ÉNÉOLITHIQUE SUR LE TERRITOIRE DE LA ROUMANIE

RÉSUMÉ

L'auteur procède à l'examen minutieux du stade actuel de la recherche concernant la période de transition à l'âge de la pierre polie, avec un regard spécial pour chacune des cultures néo-énéolithiques développées dans les différentes zones du territoire roumain. L'ouvrage met en évidence toute une série de problèmes moins étudiés jusqu'à présent mais qui réclameraient une attention plus marquée. Par exemple, si l'on dispose à l'heure actuelle d'une quantité assez importante de données relatives aux objets mis au jour par les fouilles, il importe maintenant d'approfondir les questions portant sur l'organisation socio-économique ou sur certains aspects démographiques, encore insuffisamment étudiés. Différentes méthodes sont susceptibles de faciliter l'étude de cette sorte de problèmes, plutôt complexes et l'une de ces méthodes serait celle des fouilles exhaustives des habitations formant des agglomérations humaines d'époque néo-énéolithiques dans les différentes régions du pays.

DATAREA PRIN C_{14} A ETAPEI CUCUTENI A_2

DE

DAN MONAH

Descoperirea metodei carbonului radioactiv a determinat o revoluție, dar și multe discuții, în legătură cu cronologia absolută a neo-eneoliticului din Europa de sud-est. Răspinsă cu vehemență la început, pusă sub semnul întrebării¹, acceptată² sau chiar absolutizată, metoda radiocarbonului s-a impus ca o necesitate imperioasă oricărui studiu cronologic. Utilizarea ei timp de un sfert de secol a permis perfecționarea aparatajului și a metodelor de calcul³, precum și verificarea și confirmarea ei prin metode specifice arheologiei. În momentul de față este de neconceput cercetarea complexă a neo-eneoliticului fără o raportare la datele C_{14} . Din păcate un număr destul de mare de arheologi ignoră caracterul datelor C_{14} și maniera în care trebuie să se opereze cu acestea⁴.

Cu toată perfecționarea, metoda carbonului radioactiv are fără îndoială limite pe care arheologul trebuie să le cunoască și de care trebuie să țină seama. C_{14} nu poate fi considerat ca o metodă care să rezolve cu maximă exactitate toate problemele cronologice. În C_{14} trebuie să vedem doar una dintre metodele și tehnicile care, prin coroborare, dau posibilitatea arheologului să alcătuiască un tablou veridic de cronologie relativă și absolută. Pe lângă limitele specifice metodei⁵, apar și alterări determinate de natura eșantioanelor și de gradul lor de contaminare cu carbon recent sau mineral. Se pare că, practic, nu există eșantioane pure, cel puțin în cazul așezărilor deschise. Asupra materialelor susceptibile de a fi analizate acționează o multitudine de factori care pot „întineri” sau „îmbătrini” proba. Unele surse de poluare sînt vizibile : prezența rădăcinilor recente ; altele sînt puțin evidente : aportul

¹ Vl. Milojević, Germania, 35, 1957, p. 102 și urm. ; idem, Germania, 36, 1958, 3—4, p. 409 și urm. ; Vl. Dumitrescu, SCIV, 9, 1958, 1, p. 162 și urm. ; Hansjürgen Müller-Beck, Germania, 39, 1961, p. 420 și urm.

² Vl. Dumitrescu, Apulum, 12, 1974, p. 23 și urm. ; idem, Preistoria Alpina, 10, 1974, p. 99 și urm.

³ A fost revizuită perioada de înjumătățire a C_{14} stabilită de W. F. Libby (de la 5568 ± 30 la 5730 ± 40), s-a procedat la corecția Suess, a fost luat în considerație faptul că anul radiocarbon este mai scurt decât anul solar, s-a stabilit că conținutul de carbon atmosferic nu a fost constant în antichitate, acumularea fiind determinată și de variațiile climaterice (cf. H. Quitta, Antiquity, 41, 1967, p. 263 și urm. ; G. Delibrias și P. R. Ciot, Bulletin de la Société Préhistorique Française (în continuare BSPF), 67, 1970, 5, p. 135 și urm. ; G. Delibrias și J. Evin, BSPF, 69, 1972, 6, p. 189 și urm.

⁴ R. J. Braidwood, Sumer, 23, 1967, p. 39 și urm.

⁵ H. Quitta, op. cit. ; G. Kohl—H. Quitta, Ausgrabungen und Funde, 8, 1963, p. 281 și urm. ; H. Müller-Beck, op. cit. ; G. Delibrias și J. Evin, op. cit.

carbonului mineral⁶, percolarea apei de ploaie etc., care ridică datarea⁷. Din numeroasele posibilități de contaminare cu carbon recent mai putem cita: acțiunea insectelor și a micilor mamifere subterane, colajul de materiale chiar din același strat, marcarea directă sau recoltarea neglijentă a probelor. Pentru fiecare eșantion laboratorul procedează la o purificare prin metode fizice (îndepărtarea rădăcinilor) și la un pretratament chimic⁸. Cu toate precauțiunile luate, nu se poate garanta o purificare 100% a eșantionului.

Data comunicată de laborator este un factor obiectiv, rezultat din măsurarea cantității de C_{14} rămasă, dar radioactivitatea este un fenomen aleatoriu și măsurarea ei este marcată *a priori* de o oarecare eroare statistică, care poate fi amplificată de aparatura folosită. Eroarea indicată prin \pm de laborator corespunde unei realități statistice de 68%, adică vechimea reală a eșantionului în 68% din cazuri se încadrează în limitele indicate. Prin dublarea intervalului șansele se ridică la 95,5⁹. Din motive lesne de înțeles laboratoarele nu indică un interval prea mare și nu este recomandat ca arheologul să procedeze la dublarea erorii, însă posibilitatea ca proba să fie marcată de cele 32 procente nefaste nu trebuie pierdută din vedere. Se spune, pe bună dreptate, că o singură dată C_{14} constituie o indicație utilă, dar nu prezintă siguranță¹⁰. Pentru a se înlătura „eroarea statistică” și eșantioanele contaminate, sint, neapărat necesare serii de date C_{14} . În acest caz nu se poate proceda la o medie aritmetică, deoarece rezultatul ar fi fals. Considerăm că în stadiul actual datele C_{14} sint doar orientative, putînd fi folosite doar pentru stabilirea limitelor de desfășurare ale unui fenomen arheologic. Interpretarea lor este exclusiv de competența arheologului care le coroborează cu observațiile arheologice.

Pînă de curînd pentru cultura Cucuteni erau cunoscute doar patru date C_{14} . Eșantionul de griu carbonizat de la Valea Lupului a indicat data de 2980 ± 60 î. e. n., așezarea fiind încadrată de prof. Vl. Dumitrescu¹¹ la sfîrșitul fazei Cucuteni B₂. Alți cercetători¹² consideră că așezările de la Podei Tg. Ocna și Stînca Ștefănești ar marca o secvență

⁶ G. Delibrias și P. R. Ciot, *op. cit.*, p. 135 și urm.; G. Delibrias și J. Evin, *op. cit.*, p. 189.

⁷ R. J. Braidwood, *op. cit.*, p. 40.

⁸ Vezi nota 6.

⁹ G. Delibrias și P. R. Ciot, *loc. cit.*; R. J. Braidwood, *op. cit.*, p. 41. Dacă avem indicată data de 5000 ± 100 B. P., înseamnă că data reală trebuie căutată (în 68% din cazuri) între 5100 și 4900 B. P., data de 5000 indicată de laborator nu are mai multe șanse să fie mai aproape de cea reală decît cele două limite. Acest lucru ne-a determinat ca spre deosebire de Vl. Dumitrescu (Carpica, 5, 1972, p. 79 și urm.) să luăm în considerație întregul interval. Este bine ca datările C_{14} să fie consemnate cu sigla laboratorului, fiind indicată și data B. P. Interpretarea lor nu poate fi făcută decît de arheolog. În stadiul actual considerăm că datele C_{14} au o bună valoare orientativă și credem că este bine să nu fie comparate decît tot cu date C_{14} .

¹⁰ Sint formulări și mai categorice: „... one Carbon 14 date from a site or culture is no date”. Cf. H. T. Waterbolk, *Antiquity*, 34, 1960, p. 18.

¹¹ *Apulum*, 12, 1974, p. 32.

¹² Informații A. Nițu și Șt. Cucuș.

posterioră stațiunii de la Valea Lupului, după care ar urma o secvență Sărata Monteoru. Celelalte trei date provin din așezarea de la Hăbășești (3390 ± 80 î. e. n. pentru începutul etapei Cucuteni A₃); Leca-Ungureni (3395 ± 100 î. e. n. — sfârșitul etapei A₃); iar a treia a fost recoltată la Drăgușeni (3405 ± 100 î. e. n. — Cucuteni A final), așezarea este considerată posterioră celorlalte două¹³. Amintim că faza Precucuteni III (Tirpești) se datează la 3585 ± 80 î. e. n., dată sprijinită de o probă dintr-o așezare contemporană (Tripolie A), de la Ruseștii Noi I (3615 ± 100 î. e. n.)¹⁴.

Pe baza acestor date¹⁵ prof. Vl. Dumitrescu schițează următorul tablou cronologic prezumtiv pentru eneoliticul din Moldova¹⁶.

I — Cultura Precucuteni I—III pare să-și fi desfășurat existența între 4200—3600 î. e. n.

II — Primele etape Cucuteni A₁—A₂ se datează între 3600—3400 î. e. n.

III — Etapa Cucuteni A₃ ar începe în jurul datei de 3400 î. e. n., sfârșitul ei nu este precizat din lipsă de date C₁₄.

IV — Faza Cucuteni A—B... se estimează că ar putea dura circa 200 ani.

V — Pentru faza Cucuteni B₂ final avem o dată în jur de 2980 ± 60 î. e. n.

Pentru a nu mai reveni, deoarece în continuare ne vom ocupa doar de datarea etapei Cucuteni A₂, menționăm că data de la Valea Lupului este confirmată de aceea obținută în așezarea Tripolie C₁ de la Čapaeva (2920 ± 100 î. e. n.). În concluzie faza Cucuteni B ar avea rezervat un interval de circa 400 ani ($3000-2600$ î. e. n.), în care s-ar desfășura etapele B₁, B₂, și secvențele posteriore (Podei—Ștefănești și Sărata Monteoru). În lipsa observațiilor arheologice amănunțite și a datelor C₁₄, nu se poate aprecia intervalul ce revine fiecărei etape din faza Cucuteni B¹⁷.

Așezarea cucuteniană Mărgineni—Cetățuia a fost investigată sistematic începând cu anul 1973. Până în prezent au fost întreprinse patru campanii de săpături arheologice. În cursul cercetărilor a fost pus în evidență un consistent nivel de locuire din faza Cucuteni A₂. Trebuie să precizăm că mai bine de o treime din suprafața platoului a fost afectată de alunecări de teren, înainte de începerea cercetărilor. Este tocmai partea care pare să fi fost intens locuită.

În două puncte au fost surprinse situații stratigrafice interesante și clare. În partea de SV a platoului a fost descoperită o locuință Cucu-

¹³ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 31.

¹⁴ *Ibidem*, p. 30.

¹⁵ Cîteva date obținute înainte de stabilirea noii „half-life” au fost corectate de autor prin adăugarea cifrei de 300 (*ibidem*, p. 26, n. 8).

¹⁶ *Op. cit.*, p. 30 și urm.

¹⁷ Pe baza celor arătate în prima parte a discuției noastre, considerăm data de la Valea Lupului doar ca o indicație, teoretic ea poate varia între 3040 și 2920 î. e. n.

teni B (L_4) construită pe un strat de pământ cenușiu, bătătorit, care nivela resturile unei construcții mai vechi. Sub nivelare au fost descoperite resturile unei locuințe Cucuteni A (L_6) puțin deranjată și care reprezenta un nivel de refacere. Platforma locuinței se afla pe o nouă nivelare din pământ galben-albicios. Sub ea au fost descoperite resturile deranjate ale unei locuințe (L_7) din etapa Cucuteni A₂, a cărei platformă se afla pe pământul galben¹⁸.

În apropierea vetrei locuinței (L_7) au fost descoperite: o strachină tronconică, monocromă, cu gura largă și o amforă pictată tricrom. Vasele adăposteau o mare cantitate de cenușă și griu carbonizat. Probabil griul a ars în incendiul care a distrus locuința.

În partea de S-E a platoului a fost dezvelită o locuință (L_8) din faza Cucuteni A₂, care acoperea mai multe gropi (Gr. 21—24). Inventarul gropilor era constituit din ceramică Cucuteni A₂, idoli antropomorfi și zoomorfi și o mare cantitate de resturi menajere. În partea de N a platoului, în ultima campanie (1976) au fost descoperite mai multe gropi de dimensiuni foarte mari, două din ele ajungând pînă la adîncimea de 2,80 m. Gropile conțineau resturi menajere, ceramică Cucuteni A₂, iar în partea superioară se aflau numeroase fragmente de chirpic provenite, probabil, de la curățarea terenului.

Inventarul ceramic din locuințele și gropile descoperite pînă în prezent este unitar. Cu toate că materialul nu a putut fi studiat foarte amănunțit și nu au fost stabilite proporțiile dintre diferitele categorii ceramice, credem că nu există diferențe între materialele din locuințele suprapuse (L_7 și L_6) sau din gropile menajere.

Complexul ceramic din locuințele și gropile menționate se caracterizează prin proporții aproximativ egale între speciile ceramică bicromă și cea cu pictură tricromă, poate cu o ușoară preponderență a speciei bicrome. Vasele decorate cu incizii sînt destul de numeroase. Caracteristică este pictura cu alb (pastile) asociată cu decorul cu caneluri largi¹⁹. Aceste elemente permit încadrarea cu certitudine a primului nivel de la Mărgineni în etapa Cucuteni A₂.

Atît observațiile făcute pe șantier asupra construcțiilor și refacerilor din faza A₂, cît și numărul mare de gropi din această perioadă, precum și abundența materialelor din gropi, ca și grosimea depunerilor arheologice sînt argumente ce ne fac să acordăm, independent de datările C₁₄, locuirii Cucuteni A₂ de la Mărgineni o durată între 100 și 150 de ani. Menționăm și prezența unei locuințe — sanctuar din etapa A₂, în care a fost descoperit un topor-ciocan de cupru, tip Vidra.

În timpul săpăturilor, în locuințe și gropi au fost găsite materiale organice care puteau fi analizate prin metoda C₁₄. După sfaturile prof. VI. Dumitrescu²⁰ am selectat trei eșantioane care au fost expediate pentru analize prof. Hans Quitta de la Secția de preistorie și protoistorie

¹⁸ Dan Monah, *Raport preliminar asupra săpăturilor arheologice de salvare de la Mărgineni—Cetățuia (1973—1975)*, Comunicare susținută la Sesiunea anuală de rapoarte a Institutului de arheologie București (febr. 1976).

¹⁹ Cf. VI. Dumitrescu, SCIV, 14, 1963, 1, p. 69 și urm.

²⁰ Căruia îi mulțumim călduros și pe această cale pentru sprijinul acordat.

a Institutului central de istorie veche și arheologie a Republicii Democrate Germane.

Am căutat ca eșantioanele să fie sigure din punct de vedere stratigrafic, și, pe cât posibil, necontaminate cu carbon recent. În condițiile aşezării de la Mărgineni credem că nu se pune problema unei contaminări cu carbon mineral, deci se poate exclude o „îmbătrânire” a probelor.

Proba nr. 1/1975 (griu carbonizat) a fost recoltată dintr-un vas zdrobit în apropierea vetrei locuinței nr. 2. Vasul se afla la adâncimea de 0,50—0,70 m. Complexul ceramic din locuință, precum și gruparea de vase din jurul vetrei permit încadrarea certă în etapa Cucuteni A₂. Laboratorul din Berlin comunică prin Bln—1554 data de 5610 ± 55 B.P. (3660 ± 55 i. e. n.).

Proba nr. 2/1974 (griu carbonizat) a fost recoltată din locuința nr. 7. Griul se afla într-o amforă pictată tricrom așezată într-o strachină tronconică, monocromă. Vasele se găseau în apropierea vetrei, la adâncimea de circa 0,90—1,20 m. Prin Bln—1535 ne este indicată data de 5485 ± 60 B. P. (3535 ± 60 i. e. n.).

Proba nr 3/1974 (cărbone de lemn) a fost recoltată din resturile unei birne cu diametrul de circa 0,25 m, folosită la construirea platformei locuinței (L₇). Subliniem că platforma se afla pe pământul galben. Bln—1536 datează eșantionul la 5625 ± 50 B. P. (3675 ± 50 i. e. n.).

Vom discuta în primul rând cele două date obținute pentru locuința nr. 7 (probele 2 și 3), care, prin faptul că era suprapusă de un nivel de refacere, eram tentați s-o considerăm drept una dintre cele mai vechi construcții din așezare.

Datarea cărbunelui de lemn (proba nr. 3) variază între 3725—3625 i. e. n., dar pentru această probă trebuie să ținem cont de vîrsta copacului din care a fost cioplită birna, precum și de faptul că datarea nu poate fixa decît momentul construirii locuinței.

Eșantionul de griu din aceeași locuință (L₇) are ca limită 3595—3475 i. e. n., datarea lui fiind legată de distrugerea locuinței²¹. Diferența dintre limita inferioară a cărbunelui și limita superioară a eșantionului de griu (30 de ani) poate fi explicată prin vîrsta copacului și prin faptul că între momentul construirii platformei, fixat de analiza cărbunelui de lemn și momentul incendiarii locuinței marcat de analiza griului, s-a scurs un interval de timp ce poate varia între 30—50 ani. Data construirii locuinței (L₇) poate fi apreciată, cu aproximație, în jur de 3600 i. e. n., iar sfîrșitul ei cu vreo 30 de ani mai tîrziu.

Pentru griul din locuința nr. 3 (proba nr. 1) amîndouă limitele sînt destul de ridicate 3715—3605 i. e. n. Datorită faptului că resturile locuinței apăreau la o adîncime mai mică (față de L₇) eram tentați să o considerăm mai recentă. Însă în acest caz trebuie să ținem seama că L₂ nu are un nivel de refacere, ea nu este acoperită decît de o depunere subțire din faza Cucuteni B. Nu este exclus ca această locuință (L₂) să fie mai veche decît L₇. Totuși materialul ceramic din cele două locuințe este identic.

²¹ Este greu de apreciat cît timp a fost folosită locuința.

Deoarece limita inferioară a datării prin C_{14} se coroborează cu celelalte două date, sintem de părere că data reală a locuinței (L_2) trebuie căutată tot în jur de 3600 î. e. n. Limitele superioare ale probelor 1 și 2 ni se par prea ridicate (3715 respectiv 3725 î.e.n.) ținând seama și de data-indicație pentru Precucuteni III (Tirpești — 3580 ± 85 î.e.n.) și credem că nu pot fi acceptate în forma aceasta.

În legătură cu datarea nivelului Cucuteni A_2 din așezarea de la Mărgineni—Cetățuia, din punct de vedere *teoretic*, data reală poate fi căutată în intervalul 3725—3475 î. e. n. Avind în vedere că nu dispunem decît de trei date C_{14} , prea puține pentru a exclude „eroarea statistică”, credem că nu greșim datînd nivelul A_2 de la Mărgineni între 3600—3475 î. e. n. Acordînd locuirii A_2 de pe Cetățuia o durată de 125 ani, ne sprijinim și pe observațiile de pe șantier.

În ceea ce privește poziția cronologică a așezării de la Mărgineni în cadrul etapei Cucuteni A_2 , credem că ea se situează către începutul acestei etape. Bazîndu-ne pe periodizarea lui Vl. Dumitrescu²² și pe definirea categoriilor ceramice caracteristice etapelor Cucuteni A , considerăm că stațiunea Vermești — Comănești²³ se plasează puțin înaintea celei de la Mărgineni, probabil chiar la începutul acesteia. Argumentăm prin preponderența ceramicii cu decor incizat și canelat, prin numărul foarte mare de vase decorate bicrom. Tricromia este în general sporadică. Nu poate fi, însă, exclusă existența unui aspect regional, eventual cu unele influențe ariuşdene. Ceramica de la Vermești ni se pare mai apropiată de aceea descoperită la Gura Văii, carc, după descoperitori, se racordează cu Frumușica și Izvoare II_1 ²⁴. Astfel am avea un grup de așezări (Vermești, Gura Văii, Frumușica și Izvoare II_1) care marchează o primă secvență, aflată chiar la începutul etapei, în timp ce așezarea de la Mărgineni ar fi parțial contemporană și ceva mai tîrzie față de stațiunile din prima secvență. Se poate afirma că există o contemporaneitate între Mărgineni și nivelul Izvoare II_2 , fără ca acestea să încheie evoluția etapei A_2 . Sfîrșitul acesteia ar putea fi marcat de așezarea de la Hăbășești care are elemente specifice etapei A_{25} .

Pe baza observațiilor stratigrafice și tipologice coroborate cu datele C_{14} susținem ipoteza datării nivelului de la Mărgineni între 3600—3475 (3450) î. e. n. În ceea ce privește durata etapei Cucuteni A_2 propunem încadrarea ei între 3650—3400 î. e. n. În acest caz între 3650—3600 î. e. n. s-ar putea plasa secvența anterioară Mărgineni (adică Vermești — Gura Văii — Frumușica — Izvoare II_1), urmînd ca intervalul 3475—3400 î. e. n. să fie rezervat secvenței post Mărgineni în care, parțial, ar putea fi încadrată stațiunea de la Hăbășești. O eventuală etapă Cucuteni A_1 ar trebui să ridice începutul cucutenianului către 3700 î. e. n. Această etapă a fost definită teoretic de Vl. Dumitrescu²⁶ dar nu a fost

²² SCIV, 14, 1963, 1, p. 53 și urm.

²³ Dan Monah, Carpica, 8, 1976, p. 7 și urm.

²⁴ A. Nițu, C. Buzdugan, C. Eminovici, Carpica, 4, 1971, p. 31 și urm.

²⁵ Cf. Vl. Dumitrescu, Apulum, 12, 1974, p. 31 și urm.

²⁶ *Ibidem*.

pusă în evidență cu claritate de cercetarea arheologică²⁷ și nu este exclus să fim nevoiți să renunțăm la ea. Rămîne ca și ipoteza unei secvențe anterioare Mărgineni, aflată la începutul etapei A₂, să fie confirmată de cercetările viitoare, sprijinite și de datări C₁₄.

În legătură cu data de 3700 î. e. n. pentru începutul unei eventuale etape A₁ se poate ridica obiecția că este prea ridicată față de data de 3580 ± 85 î. e. n. pentru Precucuteni III. Subliniem că aici este vorba de o „dată-indicație” care ar putea, în realitate, să depășească 3665 î. e. n., nefiind exclus ca sfîrșitul precucutenianului să fie în jur de 3700 î. e. n. Deocamdată nu are rost să continuăm prezumpțiile asupra acestei ipotetice etape A₁.

Pentru a simplifica lucrurile, pînă la clarificarea aspectelor obscure, vom formula ipoteza noastră sub forma: Cucuteni (A₁ ?)A₂=(3700 ?) 3650—3400 î. e. n.²⁸. Sfîrșitul etapei poate fi fixat cu mai multă precizie la 3400 î. e. n., fiind confirmat de cele trei date pentru așezările din etapa A₃. În ceea ce privește data pentru Leca-Ungureni și încadrarea ei spre sfîrșitul etapei A₃, subliniem că atît proba cît și materialele arheologice nu provin dintr-o săpătură organizată³⁰.

Recapitulînd asupra datărilor radiocarbon din cultura Cucuteni observăm că fazele Cucuteni A—B și B sînt aproape total nereprezentate. Lipsa datelor pentru aceste faze nu permite alcătuirea unui tablou edificator, care să permită o bună sincronizare cronologică cu civilizațiile învecinate sau mai îndepărtate.

În continuare vom încerca raportarea datelor Cucuteni A₂ la cultura Gumelnița pentru care avem un număr mulțumitor de datări prin C₁₄.

Datele C₁₄ pentru Gumelnița A₂ au fost discutate recent de către prof. Vl. Dumitrescu, așa că nu este necesar să insistăm asupra lor. Cea mai mare parte din cele 14 date se eșalonează între 3700—3400 î. e. n., interval confirmat și de datele obținute pentru așezările similare din Bulgaria³¹. Încadrarea etapei Cucuteni A₂ între 3650—3400 î. e. n. nu contrazice importurile precucuteniene în mediul timpuriu Gumelnița A₂ și totodată explică exercitarea unor influențe gumelnițene asupra începuturilor cucutenianului.

Menționam descoperirea la Mărgineni, într-o locuință A₂, a unui topor-ciocan de aramă de tip Vidra. Topoarele de acest tip și-au continuat existența și în timpul etapei Cucuteni A₃³². Acest tip de topor pare să fi fost folosit timp de peste patru secole fără a suferi modificări vizibile. Se pune întrebarea dacă obiectele de aramă, cu o evoluție foarte lentă, pot fi folosite, cu eficiență, la stabilirea unor sincronisme mai

²⁷ Cf. S. Marinescu-Bîlcu, SCIV, 19, 1968, 3, p. 413 și urm.; E. Comșa, ZfA, 8, 1974, p. 30 și urm.; A. Nițu, Studii și comunicări, Sfîntu Gheorghe, 1973, p. 57 și urm.

²⁸ Data de la Ruseștii Noi I are un joc între 3715 și 3500 î. e. n.

²⁹ Data de 3650 î. e. n. este acceptabilă doar în cazul că se confirmă existența unei secvențe anterioare Mărgineni.

³⁰ Vl. Dumitrescu, Carpica, 5, 1972, p. 81 și urm.

³¹ Idem, Apulum, 12, 1974, p. 28 și urm.

³² M. Petrescu-Dîmbovița, Cucuteni, București, 1966, p. 23 și fig. 7.

strinse. Topoarele cucuteniene de tip Vidra ar putea fi folosite doar pentru stabilirea unui *terminus ante quem*. În acest caz existența unui topor variantă Vidra în așezarea de la Ciolăneștii din Deal (Gumelnița A₂) ar permite susținerea unui sincronism între etapele A₂ Gumelnița și Cucuteni, la care s-ar putea racorda cu unele rezerve și faza Tripolie B₁ (prin toporul de la Berezovka).

Datele C₁₄ obținute pentru Cucuteni A₂ nu numai că nu contrazic cronologia relativă stabilită prin metode tradiționale, ci o confirmă și o nuanțează.

Vor trebui continuate eforturile pentru obținerea de datări C₁₄ în special pentru fazele Cucuteni A—B și B. Ar fi de dorit să se întreprindă cercetări complexe, interdisciplinare : analize palinologice, datări prin termoluminescență, arheomagnetism etc.

TABELUL DATELOR C₁₄ PENTRU CULTURA CUCUTENI

Nr. crt.	Așezarea	Cultura și faza	Siglă laborator nr. bulet.	Data analizei	Material analizat	data B. P.	data l.e.n.
1	Mărgineni	Cucuteni A ₂	Bln-1534	1975	griu	5610±55	3660±55
2	Mărgineni	Cucuteni A ₂	Bln-1535	1975	griu	5485±60	3535±60
3	Mărgineni	Cucuteni A ₂	Bln-1536	1975	cărbune	5625±50	3675±50
4	Hăbășești	Cucuteni A ₃	Grn-1985	—	—	—	3390±80
5	Leca-Ungureni	Cucuteni A ₃	Bln-795	—	griu	—	3395±100
6	Drăgușeni	Cucuteni A final	Bln-1060	—	cărbune	—	3405±100
7	Valea Lupului	Cucuteni B ₂	Grn-1982	—	—	—	2980±60

DATATION PAR C₁₄ DE LA PHASE CUCUTENI A₂

RÉSUMÉ

L'auteur présente trois dates C₁₄ obtenues conformément aux échantillons collectés dans l'habitat Cucuteni A₂ de Mărgineni—Cetățuia (district Bacău). Les analyses ont été effectuées par le professeur Hans Quitta de la Section de Préhistoire et Protohistoire de l'Institut Central d'Histoire Ancienne et Archéologie de la R. D. A.

Pour l'échantillon no. 1/1975 de blé carbonisé, le laboratoire indique par Bln-1534 la date de 5610±55 B. P. (3660±55 av. n.è.).

L'échantillon no. 2/1974 de blé carbonisé Bln-1535=5485±60 B. P. (3535±60 av. n.è.).

L'échantillon no. 3/1974 charbon de bois Bln-1536=5625±50 B. P. (3675±50 av. n.è.).

Conformément à ces dates, l'auteur considère que le niveau Cucuteni A₂ de Mărgineni peut être daté entre 3600—3475 av. n. è., datation soutenue aussi par la situation archéologique de « Cetățuia ». Nous considérons que les habitats de Vermești, Gura Văii, Frumușica, Izvoare II₁ se placent au début de l'étape Cucuteni A₂, étant partiellement contemporains avec l'habitat de Mărgineni qui a une existence plus longue mais qui n'achève pas l'évolution de cette étape. Probablement l'habitat de Hăbășești est ultérieur à celui de Mărgineni et éventuellement placé au début de l'étape A₃.

Nous proposons de placer la séquence antérieure à la station Mărgineni entre 3650—3600 av. n. è. et la séquence ultérieure à Mărgineni jusqu'à 3400 av. n. è. Dans le cas de la documentation archéologique de l'existence de l'étape A₁, celle-ci pourrait être placée entre 3700—3650 av. n. è. Par conséquent l'auteur propose la datation de l'étape Cucuteni A₃ entre 3650—3400 av. n. è.

CU PRIVIRE LA RAPORTURILE CULTURII TEI CU UNELE CULTURI ALE EPOCII BRONZULUI DIN BALCANI

DE

VALERIU LEAHU

Abordată de mai multe ori în arheologia românească¹, problema raporturilor culturii Tei cu unele culturi ale epocii bronzului din Balcani se cere rediscutată, ținând seama mai ales de faptul că astăzi există dovada întrepătrunderii acestor populații în spațiile de la sud de Dunăre².

Analiza cuprinsă în paginile de față urmează a se face delimitând din capul locului zonele geografice și contextele etno-culturale de contact și influență. Precizăm deci că două vor fi ariile luate cu deosebire în discuție : actualul teritoriu al Republicii Populare Bulgaria și provincia istorică Macedonia (aducând în atenție descoperiri situate pe teritoriul de nord-vest al Greciei).

Considerind că pe teritoriul țării lor, de la eneolitic s-a trecut nemijlocit la epoca bronzului, arheologii bulgari nu deosebesc în consecință, în dezvoltarea societăților omenеști străvechi din Balcani, o perioadă de trecere la epoca paleometalică. Epoca bronzului a început, în ținuturile bulgare, pe la anii 2750 î. e. n., duriind pînă pеla 1200 î. e. n. — această îndelungată evoluție fiind divizată în trei perioade : timpurie (pînă la 1900 î. e. n.); mijlocie (pînă în jurul anilor 1500 î. e. n.) și tîrzie (de la această din urmă dată și pînă cu aproximativ 1200 ani î. e. n.³).

Interesul pe care îl poate avea pentru epoca bronzului din Bulgaria arheologia românească, preocupată de studiul culturii Tei, se va manifesta, firește, față cu schema cronologică de mai sus, doar pentru perioadele mijlocie și tîrzie ale epocii, întrucît numai acestea două apar contemporane cu evoluția culturilor carpato-dunărene și cu istoria triburilor Tei⁴.

¹ Cf. *Istoria României*, I, 1960, p. 106 (I. Nestor); K. Horedt, *Apulum*, 4, 1961, p. 9 și urm.; D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, 1966, p. 174; A. D. Alexandrescu, *Dacia*, N. S., 10, 1966, p. 121; E. Zaharia, *Dacia*, N. S., 7, 1963, p. 176; A. Florescu, *Dacia*, N. S., 11, 1967, p. 73; N. Chidioșan, *Dacia*, N. S., 12, 1968, p. 172 și urm.; Alexandru Vulpe, *SCIV*, 18, 1967, 1, p. 98; 22, 1971, 3, p. 488.

² A. D. Alexandrescu, *Dacia*, N. S., 12, 1973, p. 83.

³ R. Katinčarov, *Arheologija* Sofia, 16, 1974, 1, p. 1 și urm. (cu bibliografie).

⁴ Nu este locul să relatăm aici dacă (și de ce) sîntem sau nu de acord cu această periodizare. Precizăm numai că, prin raport cu sistemul cronologic adoptat de arheologii bulgari, precum și cu modul în care încadrează arheologii români cultura Tei, aceasta

Din unghiul acesta de vedere, este necesar să fie reținute în primul rând datele referitoare la cultura din perioada mijlocie a epocii bronzului, obținute îndeosebi în sectoarele central și răsăritean ale zonei sudice a Republicii Populare Bulgaria, pe baza săpăturilor practicate de Rumén Katinčarov și Mitio Kănčev în tellul de la Nova Zagora⁵, dar și prin cercetările mai vechi efectuate de Peter Detev la Razkopenica⁶.

Cultura adusă în lumină prin cercetările menționate se caracterizează în principal prin așezări-tell, cu locuințe de tipul caselor de suprafață, avînd drept notă specifică conturul absidal al peretelui scurt opus intrării — casele fiind spațioase și, în mai toate cazurile, împărțite în cîte două încăperi, dintre care una — utilizată îndeobște ca „hambar”⁷. Populația practica o economie mixtă, întemeiată mai ales pe agricultură și creșterea vitelor⁸. Repertoriul uneltelor apare variat, dar nespecific, întrucît tipurile cele mai frecvente și mai utilizate⁹ se constată răspindite pe o arie vastă, cel puțin în Europa centrală și sud-estică. Fără a fi numeroase, uneltele și armele de bronz sînt totuși prezente, realizarea lor avînd la bază zăcămintele cuprifere din sudul Bulgariei, de la Stara Zagora, de pe colinele Iliiski din preajma Novei Zagora, ori din Rodopi¹⁰.

Dacă în privința tipurilor de așezare și de locuință și a uneltelor se constată, între cultura perioadei timpurii și cea a perioadei mijlocii ale epocii bronzului din Bulgaria centrală și est-sudică, o continuitate deplină, în privința ceramicii situația e mai complexă. După cum a apreciat Katinčarov, în noua etapă de dezvoltare, o serie de forme tipice pentru perioada timpurie se întîlnesc cu totul rar sau dispar complet¹¹. Exemplificînd, consemnăm că își continuă evoluția vasul de provizii, parțial vasul-castron; dispar recipientele askoi și așa-numitele „urne” cu corp sferic și cu gît cilindric terminat cu margine pronunțat răsfrîntă; dar apare o gamă variată de cești, îndeosebi, dar și căni cu toarte. În privința ornamentării se cere notat că decorul șnurat continuă încă, la începutul perioadei mijlocii, dar că el își va simplifica motivistica, pentru a dispărea, în cele din urmă, treptat¹².

s-ar situa, la sud de Dunăre, cu întreaga sa evoluție, pe parcursul celei de-a doua jumătăți a perioadei mijlocii și de-a lungul întregii perioade tîrzii a epocii bronzului. Nu este însă greu să se observe că, din punctul de vedere al cronologiei relative, unele și aceleași complexe de locuire proprii culturii aduse în discuție apar în situația de a fi într-un fel plasate la sud de Dunăre și în chip diferit la nordul fluviului, pe teritoriul României.

⁵ R. Katinčarov, *op. cit.*, p. 17 și urm.

⁶ P. Detev, *Apulum*, 7, 1968, 1, p. 61 și urm.

⁷ R. Katinčarov, în *Thracia — Primus Congressus studiorum thraciorum*, Sofia, 1972, p. 43 și urm.

⁸ R. Katinčarov, *Arheologija Sofia*, 16, 1974, 1, p. 10.

⁹ *Ibidem*, p. 5, fig. 4.

¹⁰ *Ibidem*, p. 11.

¹¹ *Ibidem*, p. 17.

¹² *Ibidem*, p. 16.

În esență, ceramica tipică culturii aduse în discuție — lucrată cu mîna¹³ — prezintă un repertoriu de forme puțin variat, dar cu elemente bine individualizate. Tipurile principale sînt următoarele¹⁴:

1. Vase mari, cu gura largă și dreaptă, cu corpul fie arcuit simplu, fie divizat în două etaje: cel inferior tronconic, cel superior — la unele exemplare cilindric, la altele, cu pereții strînși pe mijloc (arcuiți concav), cu torți masive. 2. Vase cu corpul puternic bombat sau accentuat arcuit bitronconic, cu gît cilindric relativ înalt, terminat cu margine scundă, ușor răsfrîntă în exterior. 3. Castroane cu corpul arcuit bitronconic, cu variante determinate de raportul dintre partea inferioară și cea superioară ale corpului, de arcuirea pereților, de conformația marginii vasului, sau de prezența, dispunerea și conformația toartei (torților) ca și de prezența sau absența unui „cioc” de scurgere. 4. Căni cu toartă verticală, mai mult sau mai puțin suprainălțată, ale căror variante principale sînt determinate de profilul pîtecului sau al gîtului, precum și de conformația gurii (dreaptă sau oblică). 5. Cești cu o toartă (cele mai numeroase) sau cu două torți (evident, rare) ale căror variante se deosebesc asemenea celor ale cănilor (fig. 1).

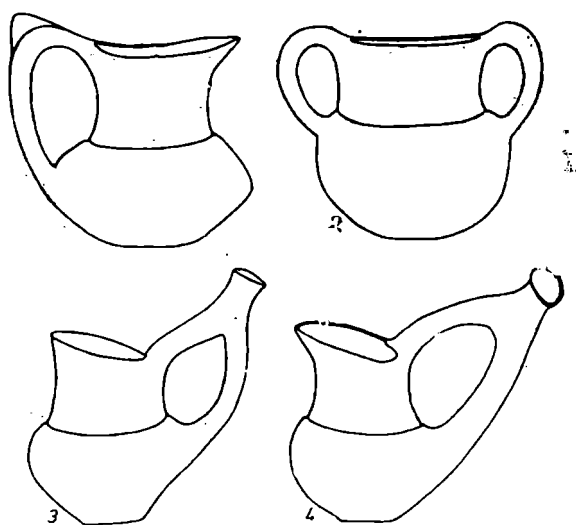

Fig. 1. Cești caracteristice culturii Nova Zagora.

Chiar pe temeiul unei examinări sumare apare neîndoielnic că aspectul cultural difuzat în perioada mijlocie a epocii bronzului în sec-toarele central și răsăritean ale Bulgariei sudice se definește, la „capi-

¹³ Unii autori bulgari au emis ipoteza lucrării ceramicii din epoca bronzului, în teritoriile de la sud de Dunăre, și cu ajutorul roții olarului. Cf. V. Mikov, *Izvestija Sofia*, 29, 1966, p. 178 și urm. Toată ceramica studiată de autorul prezentei lucrări în muzeele din Sofia, Plovdiv, Asenovgrad, Stara Zagora și Nova Zagora s-a dovedit a fi lucrată, în epoca bronzului, numai cu mîna.

¹⁴ Pentru formele precizate mai jos, ca și pentru ornamentarea lor, ilustrația poate fi obținută consultînd lucrările citate ale lui R. Katinčarov și P. Detev, precum și M. Kănčev, *Pratistoricheski i antickni material v muzela grad Nova Zagora*, Sofia, 1973, fig. 47—67.

tolul" ceramică, prin forme; că aceasta — cultură a cǎnii, ceștii și castro-nului — nu posedă nimic de natură să o individualizeze prin ornamen-tație. Aceasta e rar prezentă pe vase, fiind și săracă, atît în privința tehnicii de execuție a decorului, cît și a repertoriului motivelor. Incizia, crestarea, impresiunea și alveolarea (cu contur simplu, circular, oval sau triunghiular), tehnica reliefului înălțat de la peretele vasului (creste, proeminențe, briuri) sînt aproape singurele procedee de obținere a de-corului. De fapt, rămîne să mai fie adăugat doar ornamentul șnurat, care însă e rar întîlnit și numai în etapa timpurie a perioadei (culturii). Cît privește motivele, e de subliniat că ele aproape niciodată nu se com-bină și nu se organizează în compoziții. Dispuse de regulă izolat, alcă-tuiesc o gamă redusă: linia dreaptă, șirul neîntrerupt, fasciculul sau banda, unghiul și cercul, cvasitriunghiul, motivul „M” și cel în formă de stea (ultimele două, aparții singulare la Veselinovo și Razkopenica).

Pentru cultura aceasta — ale cărei elemente definitorii au fost schițate mai înainte, și în legătură cu care se folosește denumirea de „cultură Razkopenica”¹⁵, dar pentru care noi vom utiliza conceptul de „cultura Nova Zagora”¹⁶ — este o problemă de a ști dacă ea a ocupat întreaga zonă de sud a Republicii Populare Bulgaria.

Asociind materialelor de la Nova Zagora și Ezero (ultimele două niveluri) ceramica descoperită la Iunacite; și făcînd în permanență re-feriri la „Bulgaria sudică” în întregul său, Rumen Katinčarov — fără a se pronunța precis și categoric — lasă a se înțelege că are în vedere pretutindeni la sud de Stara Planina, o singură cultură¹⁷. În schimb, cît se poate de explicit, Gorana Tončeva se referă la „. . . Bulgarie du sud avec la culture que l'on peut nommer Razkopenica”, cultură care „aux XIIIe et XIIe ss. av. n. è . . . continuait à s'y développer”¹⁸.

Totuși noi credem că, în perioada mijlocie a epocii bronzului — mai precis în prima parte a acestei perioade —, zona sudică a actualului teritoriu bulgar a fost oricum divizată din punct de vedere etno-cultural în două sectoare: cel central și răsăritean, ocupat de purtătorii culturii Nova Zagora (Razkopenica); și sectorul vestic, populat de creatorii a ceea ce noi propunem să se numească „cultura Iunacite”.

În adevăr, analiza materialelor arheologice publicate din telul „cel mai vestic din Bulgaria” (cum l-a considerat Vasil Mikov)¹⁹ arată clar un fapt: ceramica de la Iunacite se diferențiază vizibil, categoric, de ceramica descoperită la Nova Zagora și Razkopenica.

Este adevărat că de la Iunacite nu s-a publicat întregul repertoriu de forme. Dar chiar așa, diferențierile față de alte culturi sînt ușor de constatat, la fel cum sînt lesne de surprins elementele care să individua-lizeze, fie și parțial, cultura Iunacite.

¹⁵ Gorana Tončeva, în *Actes du VIIIe Congrès international de sciences préhistoriques* III, Belgrad, 1973, p. 98.

¹⁶ Urmind unei sugestii date de Sebastian Morintz, ținînd și noi seamă de caracterul riguros științific al cercetărilor întreprinse în tell-ul de la Nova Zagora.

¹⁷ R. Katinčarov, *op. cit.*, p. 19 și urm.

¹⁸ Gorana Tončeva, *loc. cit.*

¹⁹ V. Mikov, *Godišnik Plovdiv*, 1937—1938, p. 92 și urm.

Apare astfel evident că acestei din urmă culturi nu-i sînt deloc specifice castroanele cu torți verticale suprainălțate și cu orificii cilindrice sau tronconice, de scurgere; cămile și ceștile cu gura oblică (la Iunacite, doar o singură cană); torțile oblice sau cele cu briu alveolat pe spinare (toate — elemente atît de definitorii în aria Nova Zagora), culturii Iunacite fiindu-i caracteristice:

1. Vase cu corp bitronconic, cu etaje aproximativ egale și bine dezvoltate, cu margine cilindrică foarte scundă. 2. Castroane: cu corpul relativ înalt, arcuit simplu, emisferic; sau cu corp tronconic prevăzut cu toartă verticală; sau întinse, cu corpul arcuit simplu, ori cu partea superioară ușor arcuită către interior și cu partea inferioară tronconică. 3. Căni cu o toartă, cu gura dreaptă, cu gît relativ înalt, cilindric sau evazat tronconic (fie spre gură, fie invers, către pîtece), cu pîtecele bombat, terminat cu fund drept, simplu (variantele cănilor deosebindu-se prin dispunerea torții verticale: suprainălțată sau nu, trasă din buză sau prinsă sub aceasta). 4. Cești cu una sau două torți și cu fundul în exclusivitate ascuțit, îndeobște caracteristice culturii Iunacite (vezi fig. 2).

Fig. 2. Cești cu toartă caracteristice culturii Iunacite (după V. Mikov).

Exemplarele cu o toartă se grupează în două tipuri principale, deosebite după raportul dintre gît și pîtece. Ceștile cu două torți au partea superioară a corpului cilindrică sau evazată tronconic, iar butonii verticali conici-alunșiți sînt, comparativ cu ceștile cu o singură toartă, și mai des prezenți în punctele de contact ale gurii cu extremitățile superioare ale torților²⁰.

Recipientele din urmă, considerate de Rumen Katinčarov „poate o dezvoltare ulterioară a tipului «troian» de cești” și totodată „pre-

²⁰ *Ibidem*, p. 77 și urm., fig. 20–27.

cursoare formeii kantarosului grec" sînt, potrivit opiniei aceluiași cercetător, „caracteristice” perioadei mijlocii a epocii bronzului din Bulgaria²¹. După părerea noastră ele sînt caracteristice însă numai culturii Iunacite, prezența lor în alte cîteva stațiuni din Republica Populară Bulgaria (între care și Razkopenica)²² trebuind să fie explicată prin schimburi intertribale, ca „importuri”. Rămîne de precizat în viitor dacă în același mod se poate explica prezența unor cești de tip Iunacite și în Serbia, unde au fost atribuite de Milutin Garašanin nivelului Bubany-Hum II²³, (III, după D, Bereiu)²⁴. Oricum însă, problema revizuirii încadrării unor materiale din stratul de cultură de la Bubanj sau de la Velika Humska Čuka, distingerii acolo a unui orizont de locuire propriu bronzului mijlociu, se pune în viitor.

Referindu-ne la ornamentarea ceramicii din cultura Iunacite, semnalăm îndeosebi benzile hașurate vertical sau în rețea, ori cercurile cu punct central, incizate și incrustate cu alb, dispuse pe corpul ceștilor; ori triunghiurile și romburile cu suprafețele umplute cu puncte împunse, organizate în combinații din care rezultă benzi în zigzag cruțate.

Mai mult decît în aria sudică a Republicii Populare Bulgaria, cunoașterea aspectelor de cultură materială aflate la nord de Stara Planina, în perioada mijlocie a epocii bronzului, întîmpină dificultăți, datorate — cum am menționat deja — caracterului incomplet și adesea nesigur al documentației.

De fapt, singura certitudine ce se poate înregistra arheologic este deocamdată prezența în sectorul vestic al ariei menționate a unor populații aparținînd marelui complex al cîmpurilor de urne de la Dunărea mijlocie și din zona vestică a cursului inferior al fluviului, în speță grupului Žuto Brdo-Girila Mare. Vestigii ale acestui aspect cultural, pentru care unii arheologi bulgari propun și denumirea „cultura Novo Selo” au apărut în districtele Vidin, Lom, Oriahovo, Kula, Vraca²⁵. Ținînd seamă de această răspîndire, e sigur, așa cum afirmă Gorana Tončeva²⁶, că grupul acesta, Žuto Brdo-Novu Selo a ocupat în întregime sectorul vestic al zonei nordice a Bulgariei — de la Dunăre pînă la poalele munților Balcani? Mai probabil este că, întocmai ca în România, populațiile culturii aduse în discuție s-au așezat doar pe o fișie de teren de-a lungul Dunării, restul teritoriului fiind populat de alte triburi. Ce fel de triburi însă, purtătoare ale cărei (ale căror) culturi — aceasta e greu de spus în prezent. Descoperiri efectuate la Zgalevo, în districtul Peven²⁷, dacă nu-s cumva importuri, par a sugera o extindere și la nord de Stara Planina, fie și parțial, a culturii de tip Iunacite. În același timp, unele materiale datînd din această perioadă, provenite din districtul Vraca²⁸.

²¹ R. Katinčarov, *op. cit.*, p. 17—18.

²² Cf. Apulum, 7, 1968, 1, fig. 8/1; 19/3.

²³ Milutin V. Garašanin, *BerRGK*, 39, 1958, p. 61, pl. 12/5.

²⁴ D. Bereiu, *Contribuții la problemele neolitului în România în lumina nollor cercetări*, București, 1961, p. 103.

²⁵ V. Mlkov, *ArheologijaSofia*, 12, 1970, 3, p. 63.

²⁶ Gorana Tončeva, *op. cit.*, p. 98.

²⁷ Cf. *IzvestijaSofia*, 18, 1952, p. 343, fig. 341.

²⁸ B. Nicolov, *ArheologijaSofia*, 6, 1964, 2, p. 73, fig. 8.

arată a nu se ataşa nici grupului Źuto Brdo-Novo Selo şi nici culturii de tip Nova Zagora (Razkoplanica). Situaţia e asemănătoare şi pentru cestile cu toartă, ornamentate, descoperite la Bjala, în centrul zonei celei mai nordice a Republicii Populare Bulgaria²⁹.

Într-o atare stare de lucruri, complicată după cum rezultă, se conturează ca un obiectiv de viitor al arheologiei din ţara vecină precizarea ariei, conţinutului şi cronologiei culturii (culturilor?) instalate în perioada mijlocie a epocii bronzului la nord de Stara Planina, în partea de vest — între lanţul de munţi şi coridorul riveran Dunării, ocupat de grupul Źuto Brdo — Gîrla Mare — Novo Selo.

Care este însă situaţia, în această vreme, în sectoarele central şi estic ale Bulgariei nordice?

Opinia Goranei Tončeva, că aici ar fi existat „une civilisation que l'on peut rattacher surtout à la culture matérielle Belopotok-Costişa de Roumanie”³⁰ nu poate fi acceptată. În fapt, ceramica din perioada mijlocie a epocii bronzului, descoperită în sectoarele central şi răsăritean ale Bulgariei nordice³¹ dovedeşte prin toate elementele sale — categorii, forme, ornamente — că ea documentează aici ceea ce Alexandrina Alexandrescu a definit cu atîta exactitate: „la variante sud-danubienne de la culture Tei”.

În perioada tîrzie şi finală a epocii bronzului, culturile precizate, menţionate — Nova Zagora, Iunacite, Novo Selo şi Tei —, au evoluat în continuare sau numai unele dintre ele? Ori s-au format alte aspecte de cultură, în împrejurări ce vor trebui şi acestea clarificate.

Ocupîndu-se de teritoriile situate la sud de Stara Planina, Rumen Katinčarov afirmă că „marea majoritate a vaselor de lut caracteristice pentru perioada mijlocie a epocii bronzului din Bulgaria sudică continuă să fie folosită şi în perioada tîrzie”³². Trebuie însă consemnat că opinia nu îşi găseşte acoperire întru totul în descoperirile arheologice şi că ea se cerc cu atît mai mult receptată cu rezervă, cu cît acelaşi cercetător face şi afirmaţia că în depozitul de vase de la Plovdiv „sînt prezente majoritatea vaselor folosite spre sfîrşitul epocii bronzului”³³. Dar, dacă se compară, de pildă, repertoriul tipurilor de vase descoperite la Plovdiv, cu formele constatate la Iunacite, lipsa de continuitate se dovedeşte frapantă. Situaţia se repetă în bună măsură şi dacă se procedează la compararea vaselor de la Plovdiv şi Crušovica cu gama formelor

²⁹ Păstrate în Muzeul de arheologie din Sofia, inv. 3160. Scunde (avînd diametrul mai mare decît înălţimea) cu cîte o toartă verticală supralnălţată, cu gura mai mult sau mai puţin oblică; cu gît cilindric şi pîntec abia perceptibil profilat convex, fiind însă mai extins, încît la zona de unire cu gîtul formează prag; cu fund drept, prevăzut cu pastilă concavă în centru; ornamentate pe gît cu linii late orizontale, paralele, bine distanţate, iar pe pîntec cu spirale concentrice ori înlănţulte, obţinute prin incizil relativ largi şi adînci, brăzdate de împunsături succesive.

³⁰ Gorana Tončeva, *op. cit.*, p. 98.

³¹ Pentru ceramică, cf. *IzvestijaSofia*, 18, 1952, p. 139, fig. 114; 24, 1961, p. 311, fig. 5, 13—20; 26, 1963, p. 189 şi urm., cu fig.; 32, 1970, p. 219, fig. 24.

³² R. Katinčarov, *op. cit.*, p. 19.

³³ R. Katinčarov, *loc. cit.*

tipice pentru cultura Nova Zagora. E adevărat că în cazul din urmă se înregistrează și excepții, care pot pune, eventual, problema participării fondului Nova Zagora în formarea culturii de tip Plovdiv. Anume, în orizontul VII de la Razkopanica — dacă observațiile sînt precise — se constată că vasul cu pîntece globular, gît tronconic și torți supraînălțate apare asociat cu cești cu toartă, cu gura oblică, din bronzul mijlociu, atît de tipice la Nova Zagora și în tellul de lingă Manole³⁴. Tot astfel, vasele mari cu corpul arcuit bitronconic, cu gura dreaptă și buza profilată în exterior ar putea fi eventual derivate din prototipuri ale bronzului mijlociu — poate din cana înaltă și pîntecoasă, cu gît dezvoltat, tronconic avînd baza bine delimitată de pîntece printr-o linie orizontală adîncită³⁵. În sfîrșit, se poate admite și o derivare a cănii askoidale atît de caracteristică în aspectul cultural Zimnicea-Plovdiv, dintr-un tip de cană întilnit în nivelul al patrulea de la Razkopanica³⁶. Așa fiind se cer însă subliniate două fapte: că analogiile între culturile aduse în discuție, Plovdiv și Nova Zagora, se limitează doar la exemplele citate; iar în al doilea rînd, că în formarea grupei Zimnicea-Plovdiv trebuie admisă și participarea faciesului sud-dunărean al culturii Tei, așa cum a arătat Alexandrina Alexandrescu³⁷.

Indiferent de acestea (mai departe, în contextul de față, vom arăta că la geneza grupului Zimnicea-Plovdiv se cere admis și aportul unei alte zone a Balcanilor — participarea culturii bronzului tîrziu din Macedonia, cca care a propulsat și în aria Tei unele elemente), pentru ceea ce interesează acum, mai importantă e împrejurarea următoare: în perioada tîrzie a epocii bronzului din Bulgaria, o realitate arheologică o constituie grupul cultural Zimnicea-Plovdiv, a cărui arie de răspîndire, delimitată tot de Alexandrina Alexandrescu³⁸, se prezintă oarecum întinsă: din bazinul Iskerului pînă la răsărit de Iantra; din stînga Dunării, de pe linia Zimnicea-Oltenița, pînă în văile Mariței și Tundjei.

În celelalte sectoare ale teritoriului Republicii Populare Bulgaria situațiile apar, în raport cu stadiul actual al investigațiilor, astfel:

Mai mulți cercetători, dar cu deosebire Vasil Mikov și Gorana Tončeva, sînt de părere că în zona vestică a Bulgariei nordice și-a continuat evoluția, în perioada finală a epocii bronzului, cultura Novo Selo-Žuto Brdo-Girila Mare³⁹. Dacă se ține seamă de realitățile din nordul Dunării, faptul pare pe deplin posibil. Numai că, tot prin comparație cu realitățile din sudul Banatului și Olteniei, rămîne să se precizeze (pînă în prezent demonstrația nu-i făcută) dacă aspectul Novo Selo a durat pînă în cea din urmă etapă a epocii bronzului — de o parte, iar de alta, dacă, așa cum a demonstrat D. Berciu pentru nordul Dunării⁴⁰, s-a integrat prin pulverizare etno-culturală, într-un orizont de mixtură mai cuprinzător.

³⁴ P. Detev, *Apulum*, 7, 1968, 1, fig. 22/4.

³⁵ R. Katinčarov, *op. cit.*, p. 18, fig. 25, a; M. Kăncev, *op. cit.*, fig. 60.

³⁶ P. Detev, *op. cit.*, p. 69, fig. 19/3.

³⁷ A. D. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 83.

³⁸ *Ibidem*, p. 81.

³⁹ V. Mikov, *op. cit.*, p. 63; Gorana Tončeva, *op. cit.*, p. 99.

⁴⁰ D. Berciu, *SCIV*, 12, 1961, 2, p. 237; *idem*, *Dacia*, N. S., 5, 1962, p. 140 și urm.

În sectorul răsăritean al ținuturilor bulgare dintre Dunăre și Stara Planina, Gorana Tončeva situează „une culture matérielles marquées par des influences caractéristiques du Nord-Est et du Nord, la culture Noua I-Coslogeni (tout en gardant son caractère original d'une culture locale)”⁴¹. Faptul nu pare însă a fi prea bine dovedit. Sebastian Morintz afirmă că „încă nu putem preciza” dacă „populația culturii Coslogeni a pătruns și la sud de Dunăre”⁴², deși recent înclină să admită o atare posibilitate⁴³.

Oricum, se poate afirma că în ultima perioadă a epocii bronzului sînt identificate sau postulate următoarele manifestări culturale: Plovdiv-Zimnicea, Novo Selo-Girila Mare și Coslogeni. Tuturor acestora trebuie să li se adauge evoluția, și în bronzul târziu, a variantei sud-dunărene a culturii Tei, fapt dovedit de catalogarea, cartarea și examenul tipologic al tuturor descoperirilor proprii acestei culturi, efectuate pentru teritoriul Republicii Populare Bulgaria.

Celor patru puncte cu descoperiri Tei identificate pe teritoriul R. P. Bulgaria de Alexandrina Alexandrescu li se pot adăuga alte unsprezece, documentația referitoare la răspindirea culturii Tei în sudul Dunării extinzîndu-se astfel sensibil, atît teritorial, cît și sub raportul persistenței triburilor menționate în contextul epocii bronzului din spațiul Peninsulei Balcanice.

Iată descoperirile din Republica Populară Bulgaria (fig. 3).

1. *Alimîr*, districtul Vraca. La aproximativ 300 m vest de localitatea Breste, săpăturile ocazionale au explorat o stațiune arheologică — pare-se cu resturi de așezări aparținînd unor etape și culturi diferite din epoca bronzului. Dintre descoperiri se semnalează și o ceașcă, pe care Alexandrina Alexandrescu a atribuit-o culturii Tei (fig. 4, 1). Caracteristica recipientului o constituie pîntecele sensibil lărgit, profilat în exterior. Înălțime: 0,080 m; diametrul maxim (al pîntecelui): 0,065 m⁴⁴.

2. *Azmaška Moghila*, districtul Stara Zagora. Cu prilejul unor săpături practicate de Nenčo Dimitrov într-o stațiune neo-eneolitică, situată la 6 km est de Stara Zagora, a fost descoperit, într-o groapă „cu materiale mai târzii”, un castron fragmentar, lucrat cu mîna, bogat ornamentat (fig. 5/2). Este lucrat din pastă bună cu foarte puțin nisip și calcar extrem de mărunt sfărîmat. Modelaj bun, cu suprafețele, interioară și exterioară, foarte bine lustruite. Exteriorul și marginea în interior sînt de culoare cărămizie-roșiatică. Restul suprafeței interioare este neagră. Relativ întins, castronul prezintă corp arcuit simplu (bombat) cu marginea relativ înaltă, evazată oblic (foarte puțin arcuită). Gura largă, dreaptă, are buza teșită oblic; fundul, relativ întins e plat. Decorul, de o execuție în mare măsură stîngace, e obținut prin incizii și prin șiruri de împunsături succesive largi și adînci, încrustate cu materie albă. Pe margine, în interior e dispus un șir de romburi hașurate cu cîte două linii oblice. În exterior, pe buză, un șir de frînturi foarte scurte de linii oblice, paralele. Zona de unire a marginii cu corpul e circum-

⁴¹ Gorana Tončeva, *loc. cit.*

⁴² Sebastian Morintz, *Revista de istorie*, 27, 1964, 6, p. 900.

⁴³ Informație verbală.

⁴⁴ B. Nicolov, *op. cit.*, p. 69, fig. 12.

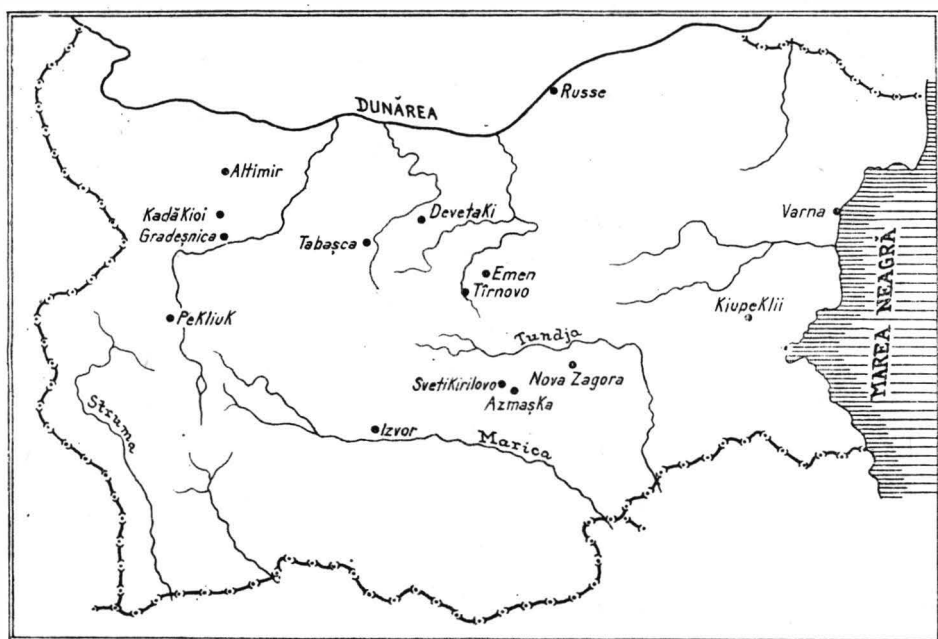

Fig. 3. Descoperiri Tei de pe teritoriul Republicii Populare Bulgaria.

Fig. 4. Cești și fragmente ceramice
Tei descoperite la: 1 Altimir; 2
Kjupeklii; 3 Kadăkioi; 4 Pekliuk;
5 Gradeșnica; 6 Izvor.

scrisă de o linie orizontală. Mai jos, pe partea superioară a corpului urmează o bandă cruțată, în zigzag. Spațiul delimitat de banda aceasta și de linia orizontală de deasupra este în întregime brăzdat de linii incizate, late, dese, neorganizate, amintind, în oarecare măsură, de decorul obținut cu măturica. Imediat sub banda cruțată, jumătate — în spațiile

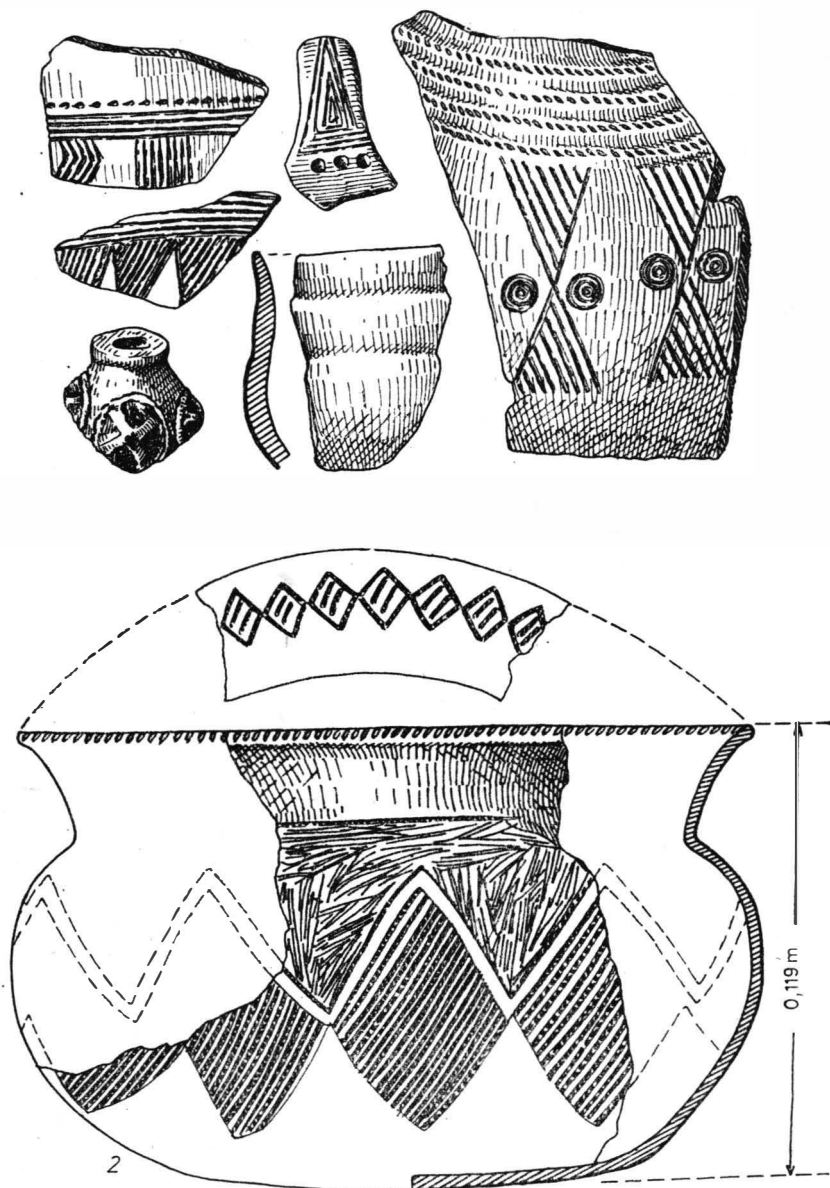

Fig. 5. 1 Ceramică Tei din peștera Tabășka; 2 vas fragmentar de la Azmașka, descoperit și comunicat de Nenčo Dimitrov.

unghiulare create de ea, cu cealaltă jumătate, în afară, pe cîmpul liber al exteriorului, se află romburi mari, cu cîmpul hașurat oblic. Modul de dispunere a acestor romburi face ca întreg fundul castronului să apară decorat de o mare stea cruceată, cu zece colțuri triunghiulare. Înălțimea recipientului: 0,119 m; diametrul probabil al gurii: 0,215 m. Prin formă și ornamentație vasul aparține fazei Tei III⁴⁵.

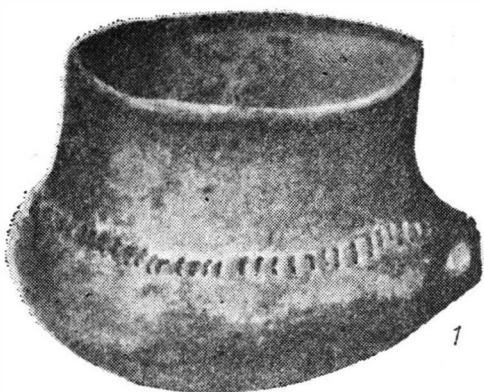
3. *Devetaki* (peșteră), districtul Loveč. Săpăturile efectuate între 1950 și 1952 de V. Mikov și N. Djambazov au dus și la descoperirea unor locuri de tip Tei instalate în peșteră. Materialele ceramice atestă cu certitudine prezența succesivă a trei faze: I, III și Va. Pentru faza I apar întrutotul caracteristice ceștile cu o toartă, cu micul colț tras în sus, din buză, în zona de prindere a torții; cu diametrul recipientului mai mare decît înălțimea sa (fig. 6/1, 2, 4). Pentru faza Tei III sînt specifice ceștile cu o toartă, între care și varianta avînd gura oblică (fig. 6/3, 5—6); castronul cu corp tronconic, recipientele mari cu corp bombat, ornamentate cu benzi arcuite aplicate, avînd capetele cîteodată răsucite spiralic (fig. 7/1); castroane din pastă fină, negre, cu corpul bombat. Faza Tei V a este marcată de vasele cu corp bombat (globular) cu gît cilindric sau tronconic, cu cîte două torți suprainălțate, de secțiune triunghiulară, prevăzute adesea cu creste transversale sau cu proeminente conice, în repetate rînduri ornamentate prin șiruri de împunsături succesive (înguste, superficiale) cu compoziții (frize largi, orizontale) în care sînt combinate benzi de linii paralele, triunghiuri hașurate, șiruri de împresiuni sau adîncituri, linii sau benzi de linii în zigzag etc. (fig. 7/2—4, 9/1—3). De această fază țin probabil și cele mai multe dintre fragmentele de vase prevăzute cu torți orizontale (fig. 8/1—5). Alături de resturile ceramice au fost descoperite și unelte, dintre care subliniem, datorită analogiilor extrem de bune pe care le au în aria Tei de la nordul Dunării, două piese de bronz: o seceră cu lama relativ lată, ușor curbată, cu baza rectangulară și virf rotunjit și un cuțit avînd spinarea lamei dreaptă și dublă incizie paralelă cu spinarea⁴⁶.

4. *Emen* (peșteră), districtul Tirnovo⁴⁷. În săpăturile efectuate de I. Nicolova și N. Anghelov a fost determinat și un nivel de locuire din epoca bronzului, cu grosimea maximă de 0,60 m. Nu se dau amănunte privind eventuala descoperire a unor locuințe. În inventar se remarcă o brățară de aur lucrată din sîmă subțire cu secțiunea ovală-circulară; un depozit de unelte de bronz, alcătuit dintr-un *Hammerart*, un cîrlig și mai multe dăltițe, la care se adaugă și un tipar pentru turnat obiecte de metal cu formă rectangulară alungită; și numeroase fragmente ceramice, unele ornamentate „cu figuri geometrice” prin incizii și împunsături succesive încrustate cu materie albă. Locuirea aparține fazei Tei III.

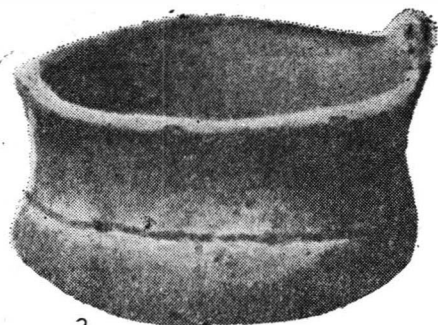
⁴⁵ Informație Nenčo Dimitrov, Muzeul din Stara Zagora. Mulțumim și cu acest prilej colegului bulgar pentru ajutorul dat în cunoașterea materialelor Tei din sudul Dunării.

⁴⁶ V. Mikov, N. Djambazov, *Develaskata peșcera*, Sofia, 1960, p. 114 și urm., cu fig. 91 și urm. Materialele Tei de la Devetaki le-am studiat în Muzeul de arheologie din Sofia. Din nefericire, ele nu posedă nici un marcaj de șantier, nici o consemnare a locului și adîncimii la care au fost descoperite.

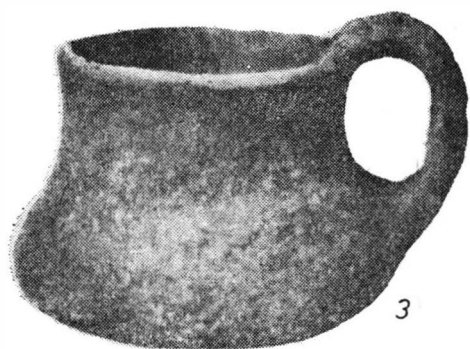
⁴⁷ I. Nicolova, N. Anghelov, *IzvestijaSofia*, 24, 1961, p. 311, fig. 5, 13—20.

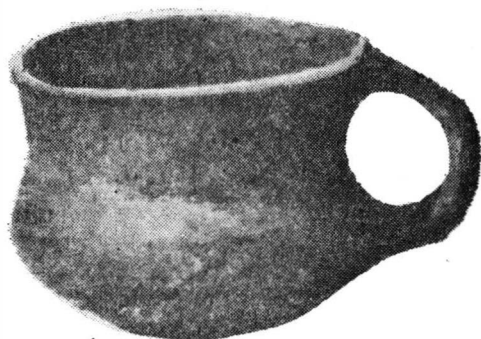
1

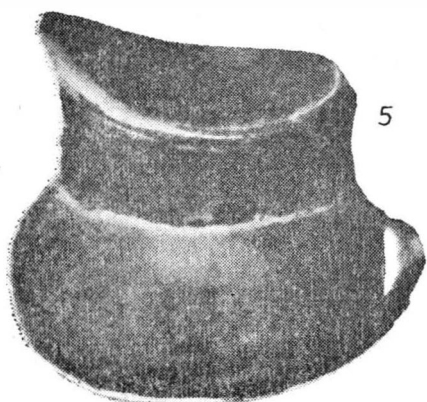
2

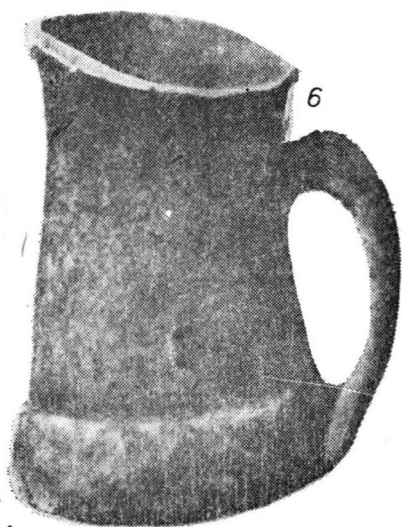
3

4

5

6

Fig. 6. Cești Tei din peștera Devetakl (după V. Mikov și N. Djambazov).
<https://biblioteca-digitala.ro>

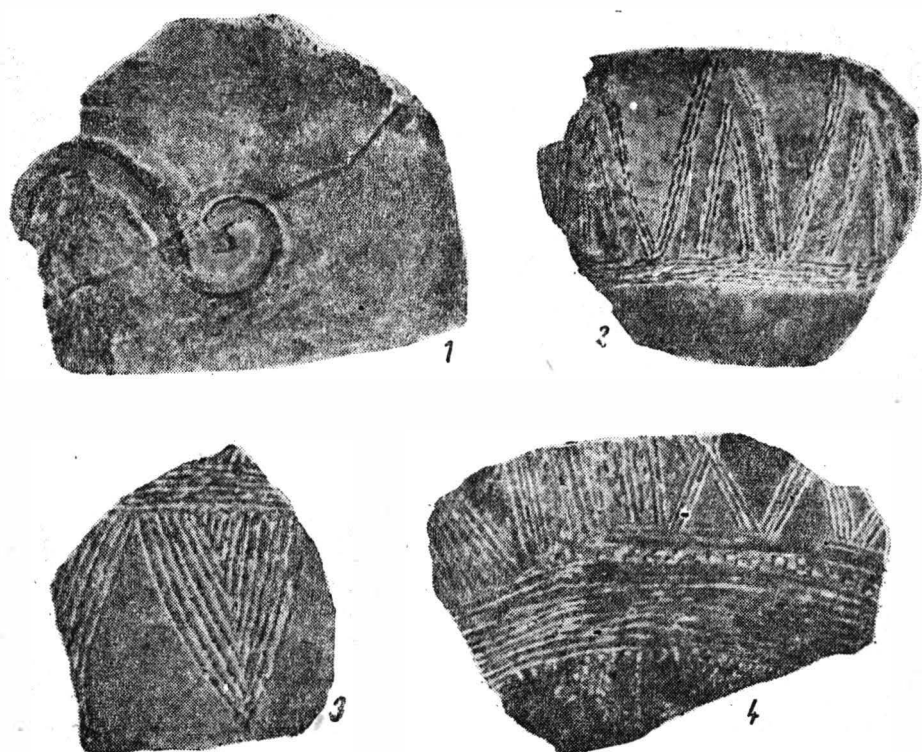

Fig. 7. Ceramică Tei de la Devetaki (după V. Mikov și N. Djambazov).

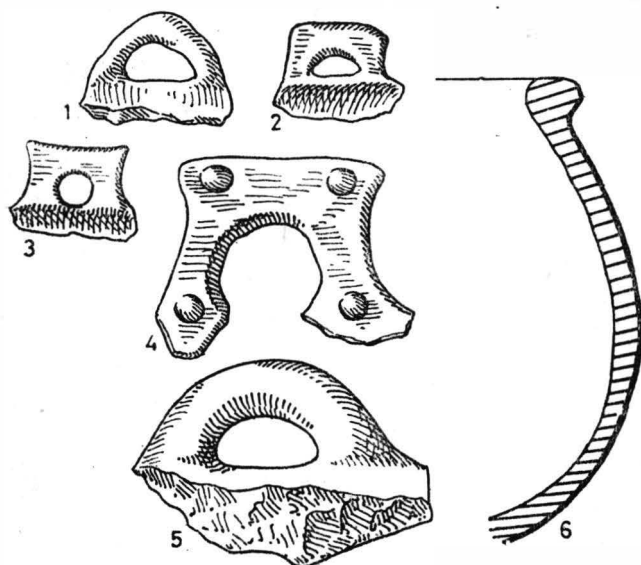

Fig. 8. Profil de castron și torți de la Devetaki (după V. Mikov și N. Djambazov).

5. *Gradešnica*, districtul Vraca⁴⁸. În punctul „Kaleto” situat la aproximativ 1 km spre vest de sat, a fost cercetată în 1963 o așezare din perioada târzie a epocii bronzului. Dintre materialele descoperite se citează și un vas de lut. Acesta (fig. 4/5) are corpul globular aplatizat și margine relativ înaltă, tronconică. Două torți verticale sînt prinse pe bază și în zona diametrului maxim. Corpul este ornamentat cu o bandă în zigzag, compusă din trei linii paralele, executate în tehnica șirurilor de împunsături succesive înguste, superficiale. Prin formă și ornament vasul aparține fazei Tei IV (orizontul „de mixtură” Tei-Verbicioara).

6. *Izvor*, districtul Plovdiv. Din acest punct situat în preajma satului Gradișce, Peter Detev a publicat o ceașcă de lut cu toartă, ornamentată (fig. 4/6). Recipientul are gura dreaptă, cu buza ușor profilată rotunjit în exterior, iar corpul împărțit în două etaje: cel superior, tronconic, e mai dezvoltat, înălțat; cel inferior, scund, are pereții trași oblic dar ușor arcuiți către fundul îngust, plat. Toarta e suprainălțată, fiind prinsă pe buză și la baza etajului superior al corpului. Acest din urmă etaj este ornamentat în tehnica inciziei și împunsăturilor succesive (înguste și superficiale) încrustate cu materie albă. Înălțimea ceștii: 0,090 m; diametrul gurii: 0,060 m; diametrul pîntecelui: 0,080 m. Prin formă și ornament recipientul trebuie încadrat în faza Tei IV⁴⁹.

7. *Kadăkioi*, districtul Vraca. Din săpăturile efectuate de Sonia Gheorghieva în punctul „Gorno Gradișce”, este publicat un fragment ceramic (fig. 4/3) pe care apare decorul tipic fazei Tei I: șirul de segmente de linii verticale, paralele, încadrat, de o parte și de alta, de linii orizontale⁵⁰.

8. *Kjupeklii*, districtul Aitos⁵¹. La aproximativ 2 km spre est de sat, se află o movilă (tell ?). De aici, Gavril Kazarov a publicat o ceașcă cu toartă, pe care Alexandrina Alexandrescu a încadrat-o în faza Tei III. Ceașca are gura oblică, gîtul relativ înalt, cilindric, pîntecelul mai scund decît gîtul, fiind foarte ușor arcuit. Toarta, din bandă cu secțiunea lenticulară, e prinsă pe buză și la baza pîntecelui. Neornamentată (fig.4/2).

9. *Nova Zagora*, districtul Nova Zagora⁵². Într-un mormînt de înhumăție cercetat în 1974 de Mitio Kănčev, a fost descoperită o cană cu toartă, ornamentată (fig. 10). Este lucrată din pastă cu puțin nisip și paiete minuscule de calcar. Modelaj foarte bun; exteriorul de culoare neagră-castanie, puternic lustruit. Gura pronunțat oblică e circumscrisă de buza profilată rotunjit în exterior. Gîtul tronconic este la bază circumscris de un șanț. Pansa puternic bombată, sferoidală aplatizată, se sprîjină pe un fund îngust, foarte puțin înălțat, plat. Toarta, cu secțiune evasirotundă e prinsă pe gît și pe zona diametrului maxim al pîntecelui. Decorul e obținut în tehnica împunsăturilor succesive de aspect Tei IV, dar cu o vădită tradiție Tei III. Dealtfel, compoziția ornamentală, dispusă pe zona superioară a pîntecelui amintește și ea de faza a treia de la nordul

⁴⁸ B. Nicolov, *IzvestijaSofia*, 32, 1970, p. 219, fig. 24.

⁴⁹ P. Detev, *GodisnikPlovdiv*, 3, 1960, p. 350, fig. 6 de la p. 349.

⁵⁰ C. Gheorghieva, *IzvestijaSofia*, 18, 1952, p. 264, fig. 237.

⁵¹ G. Kazarov, *PZ*, 19, 1928, p. 305, fig. 1.

⁵² Vasul l-am putut studia în Muzeul din Stara Zagora, prin bunăvoința lui Nenčo Dimitrov.

Dunării : o friză dreptunghiulară cu laturile compuse din bandă de cinci linii paralele, apropiate, închide două șiruri paralele de triunghiuri afrontate la vîrfuri. Spațiul cruțat rezultat, de patru romburi culcate avînd la capete cîte un triunghi culcat este ornamentat, pe fiecare segment, cu cîte un romb concentric culcat, hașurat, închizînd o spirală înfășurată

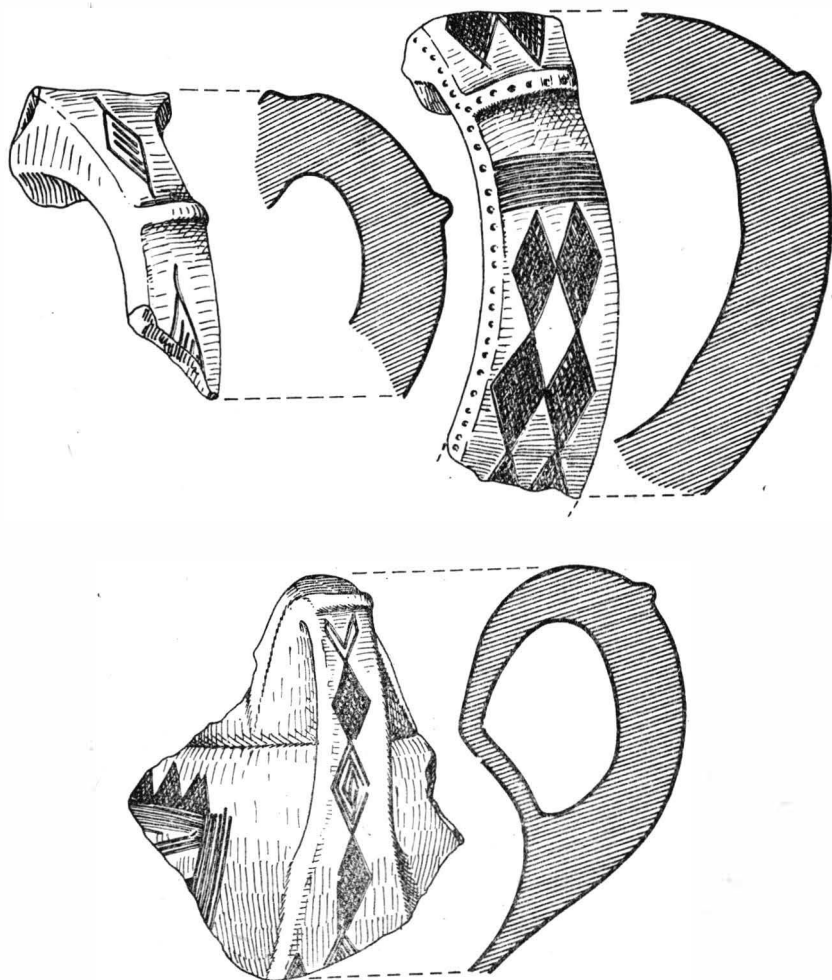

Fig. 9. Fragmente ceramice din peștera Devetaki (după V. Mikov și N. Djambazov).

concentric. Sub latura inferioară a frizei, dispuse simetric, două grupe de cîte trei triunghiuri hașurate, cu vîrfurile în jos și cu spin iar apoi, către toartă, cîte un triunghi asemenea încadrat de cîte trei linii oblice scurte, paralele. Înălțimea maximă a vasului : 0,154 m ; diametrul gurii : 0,079 m ; diametrul maxim al pîntecelui : 0,175 m ; diametrul fundului : 0,048 m.

10. *Pekliuk*, districtul Sofia⁵³. În valea râului Pekliuk, în apropiere de satul Galabovți, Nikolai Petkov a cercetat o stațiune în care apar și resturile unei locuiri din epoca bronzului. După materialele publicate, este sigur vorba de cel puțin două orizonturi, diferențiate cronologic, poate și cultural. Faciesului Tei sud-dunărean i se pot atribui

Fig. 10. Vas Tei de la Nova Zagora, descoperit de Mitio Kăncev, comunicat de N. Dimitrov.

fragmente de castroane cu corp arcuit simplu, cu marginea scundă evazată oblic, profilele de vase cu gît cilindric și margine ușor răsfrîntă în exterior; fragmente de vase cu partea superioară a corpului tronconică; fragmente de recipiente cu torți pe diametrul maxim etc., ornamentate prin incizii și șiruri de împunsături succesive încrustate, cu triunghiuri hașurate, benzi de linii orizontale închizînd șiruri de puncte sau alterînd cu ele, romburi înlănțuite vertical, cercuri concentrice, briuri alveolate etc. (vezi fig. 4/4; 11/1).

11. *Russe*, districtul Russe. În săpăturile practicate în 1948—1949 de G. Georgiev și N. Anghelov într-un tell din marginea orașului a fost descoperită și o ceașcă fragmentară⁵⁴, atribuită de Alexandrina Alexandrescu de asemenea faciesului Tei III.

12. *Svetikirilovo*, districtul Stara Zagora. La 12 km vest de Stara Zagora, în perimetrul satului, a fost descoperit la suprafață, cu prilejul unei periegeheze efectuate de Nenčo Dimitrov, un fragment de vas, care,

⁵³ N. Petkov, *IzvestijaSofia*, 26, 1963, p. 189 și urm., fig. 12—14.

⁵⁴ G. Georgiev, N. Anghelov, *IzvestijaSofia*, 18, 1952, p. 137, fig. 114.

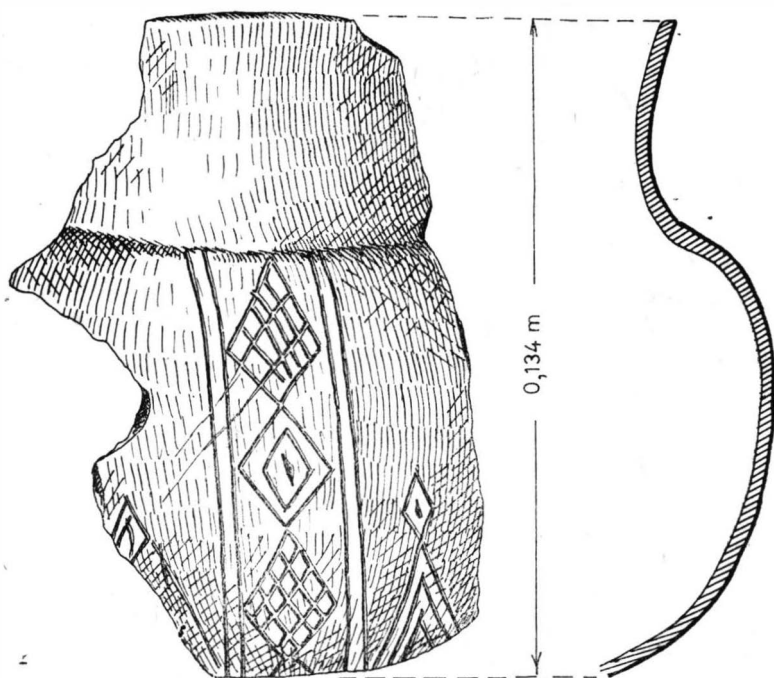
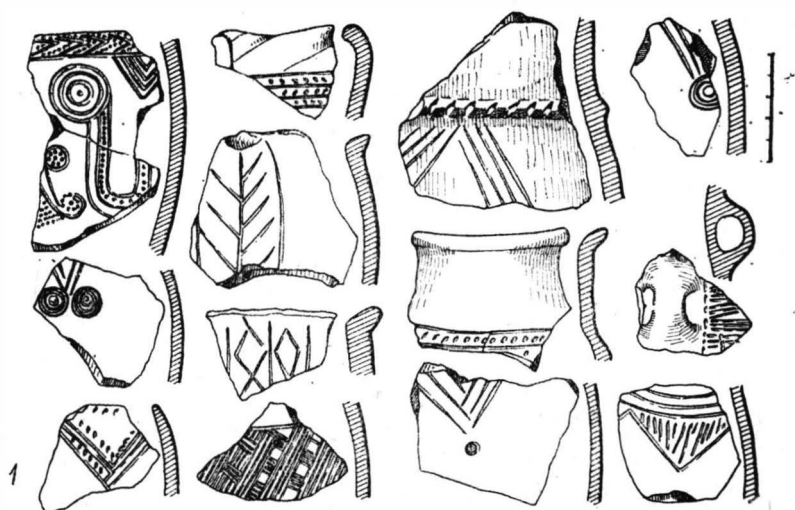

Fig. 11. 1 Ceramică Tei de la Pekliuk ; 2 fragment de vas descoperit de Nenčo Dimitrov la Svetikirilovo.

prin formă și decor, poate fi atribuit cert fazei Tei IV. E un recipient lucrat din pastă bună, cu foarte puțin nisip și calcar mărunț sfărâmat. Exteriorul este de culoare cenușie-neagră și bine netezit. Corpul e bombat, gîtul evazat tronconic; gura era dreaptă cu buza țesită ușor orizontal. Decorul, dispus pe corp, de pe linia de unire cu gîtul pînă, probabil, spre fund, e obținut prin incizie. Pe fragment se păstrează un șir vertical de romburi cu cîmpul hașurat în rețea — unele alternînd cu altele închizînd romb concentric cu segment de linie în centru — șirul fiind flancat de ambele părți de cîte două linii verticale paralele. La bază pare să fi fost triunghiuri cu vîrfurile sus, hașurate de unghiuri concentrice, sprijinînd cîte un romb cu segment de linie verticală în centru (fig. 11/2)⁵⁵.

13. *Tabaška* (peșteră), districtul Loveč. În grota situată nu departe de uzina electrică a orașului Loveč, pe malul stîng al riului Osăm, săpăturile lui Nikolai Djambazov au identificat și o locuire Tei, caracterizată prin unelte (topoare de „miner”, fusaiole, unele ornamentate), arme (între altele, un pumnal de bronz, cu lama în forma frunzei de salcie, cu două nituri pe placa mînerului) și ceramică (fig. 5/1). Raportate la cultura Tei din stînga Dunării, aceste materiale pot fi atribuite fazei a doua⁵⁶.

14. *Varna*, districtul Varna. Potrivit unor informații oferite de Sebastian Morintz și confirmate oral de Gorana Tončeva, materiale proprii culturii Tei au fost descoperite în împrejurimile orașului și se păstrează, nepublicate, în muzeul din Varna. Sebastian Morintz are în vedere îndeosebi trei cești cu toartă⁵⁷.

15. *Veliko Tîrnovo*, districtul Tîrnovo. O așezare a culturii Tei a fost recent cercetată în perimetrul orașului, de Vialka Inceva, de la Muzeul de istorie din Tîrnovo⁵⁸.

Cartarea și expertiza materialelor Tei determinate pe actualul teritoriu al Republicii Populare Bulgaria îngăduie acum abordarea problematicii implicate de raporturile culturii Tei cu populațiile situate în perioadele mijlocie și tîrzie ale epocii bronzului, într-unele zone ale Peninsulei Balcanice. În prealabil se cer însă consemnate cîteva încheieri, ce se desprind din însăși prezentarea materialelor Tei din dreapta Dunării.

Este, astfel, în primul rînd, neîndoielnic faptul că populațiile care au creat cultura adusă în discuție s-au instalat în aria de extremitate nord-estică a Peninsulei Balcanice încă din întîia lor etapă de evoluție cultural-etnică, faza Tei I. Ceștile cu toartă, citate, din peștera Devetaki

⁵⁵ Fragmentul ceramic păstrat în depozitul Muzeului din Stara Zagora l-am putut studia datorită amabilității lui Nenčo Dimitrov.

⁵⁶ N. Djambazov, *Izvestija*Sofia, 26, 1963, p. 232—235, fig. 34—36.

⁵⁷ În iulie 1975 am invitat pe Gorana Tončeva să ne ofere în scris unele precizări cu privire la descoperirile Tei de la Varna, apreciînd ca necesar să cunoaștem îndeosebi dacă acolo e vorba de o așezare Tei sau nu sau, în acest din urmă caz, să cunoaștem mediul cultural în care au fost descoperite ceștile Tei. Ni s-a răspuns că materialele „proviennent d'un village lacustre (palafitique). C'est la drage qui a exploré ces matériaux. Ils étaient trouvés au fond de cette cité et sous les matériaux, qui appartiennent à la culture Noua . . .”.

⁵⁸ Informație Eugen Coșna.

(dintre care, una e și ornamentată într-o manieră specifică fazei inițiale a culturii Tei, vezi fig. 6/1) precum și fragmentul ceramic decorat cu motivul „linie de cale ferată” descoperit la Kadăkioi sint, în acest sens, argumente care, după noi, cel puțin, nu pot fi contestate.

De altă parte, atrage atenția aria întinsă, cuprinzătoare pe care sint difuzate descoperirile Tei din dreapta Dunării. Nu toate, desigur, marchează *așezări* ale purtătorilor culturii — îndeosebi vasele de la Nova Zagora și Izvor, și fragmentul de la Svetikirilovo. Datînd din etapa inițială a perioadei tîrzii a epocii bronzului, din faza Tei IV, și surprinse în aria în care, în această vreme, e acum documentat grupul Plovdiv-Zimnicea, ele reprezintă foarte probabil importuri și atestă relații intertribale. Asemănătoare poate fi și situația descoperirii de la Azmaška Moghila — documentînd, în cazul din urmă, în bronzul mijlociu, relații între triburile Tei și cultura Nova Zagora. Dar chiar așa, fără aceste descoperiri, și aria culturii Tei de pe teritoriul R. P. Bulgaria indică o prezență consistentă, decis și durabil implantată în solul balcanic. Se poate, ca atare, conchide că cel puțin în perioada mijlocie a epocii bronzului, la nivelul fazei Tei III, purtătorii acestei culturi au ocupat, în dreapta Dunării, o arie ce se întindea: de la răsărit, de pe litoralul Mării Negre, spre apus, pînă dincolo de Iskăr, ba chiar pînă pe cursul superior al Strumei; de la nord, în sectorul răsăritean — chiar de pe malul marelui fluviu, în cel vestic — de pe cursul mijlociu al riului Skat, mergînd în sud pînă la lanțul munților Stara Planina, care însă, în unele zone, va fi fost depășit, cum par a sugera descoperirile de la Pekliuk și poate și din preajma orașului Aitos. În perioada tîrzie a epocii bronzului, această configurație chorologică s-a modificat desigur, formarea și difuziunea grupului Plovdiv-Zimnicea, laolaltă cu pătrunderea din Dobrogea ori chiar de peste Dunăre, a unor triburi de cultură Coslogeni⁵⁹ restrîngînd aria purtătorilor culturii Tei.

Dar descoperirile Tei efectuate pe teritoriul Republicii Populare Bulgaria demonstrează — la o examinare tipologică a lor — și ceea ce Alexandrina Alexandrescu a conchis demult, mărginindu-se însă să enunțe: anume că, la sud de Dunăre, cultura de care ne ocupăm prezintă o ipostază specifică, diferită în parte sau pe alocuri de cea din centrul Cîmpiei române. Că este așa stau mărturie ceștile de la Russe și Altimir, atît de individualizate în seria recipientelor din care fac parte; raritatea frapantă, poate chiar absența decorului cu măturica (mai sint necesare verificări în acest sens); prezența pe vasele Tei din sudul Dunării a unor ornamente executate prin împunsături succesive (cercuri concentrice, benzi de linii paralele puternic curbate etc) care lipsesc sau apar extrem de rar în aria din Muntenia ș. a. m. d.

Ținînd însă seamă de prezența culturii Tei pe teritoriul Republicii Populare Bulgaria chiar de la începutul evoluției sale; de aria întinsă pe care a fost difuzată în dreapta Dunării, și de faptul că printr-o evoluție îndepărtată de ambianța culturală carpato-dunăreană, ea a căpătat aici o altă fizionomie, trebuie oare să se considere că, măcar prin sectorul sud-danubian al ariei sale, cultura Tei e o manifestare integrată epocii bronzului din Peninsula Balcanică?

⁵⁹ Cf. notele 41—43.

Neîndoielnic — nu, pentru că numai prezența, oricât de îndelungată, și numai o colorare parțială (sigură la nivelul fazei a treia, abia perceptibilă în fazele I și a IV-a) a fizionomiei culturii nu constituie argumente suficiente în sensul enunțat. Pentru a ajunge la o atare încheiere, ca să putem considera cultura Tei o manifestare a epocii bronzului balcanic e nevoie de argumente care să probeze, fie că această cultură de care ne ocupăm a fost un produs precumpănitor al epocii bronzului din peninsulă, fie că ea s-a adaptat într-atît ambianței cultural-etnice din Balcani, încît, în cele din urmă și-a pierdut specificul său carpato-danubian. Dar nici prima, nici a doua alternativă nu pot fi susținute.

În ciuda faptului că procesul de formare al culturii Tei nu este încă deslușit pe deplin, că unele aspecte ale acestei probleme rămîn încă neelucidate, apariția culturii de la nordul Dunării, pe fondul carpato-danubian este însă o certitudine⁶⁰. Iar în inventarul de forme, procedee decorative și motive ornamentale al aspectului sud dunărean al culturii Tei se întvede — clar — de asemenea filonul genetic carpato-dunărean. Aceasta nu exclude, desigur, ca și teritoriul cuprins între Stara Planina și Dunăre să fi făcut parte din aria de geneză a culturii Tei, sau ca unele elemente din fondul cultural al perioadei timpurii a epocii bronzului de pe teritoriul R. P. Bulgaria să fi avut un rol formativ în crearea culturii de care ne ocupăm. Apariția în nivelurile XII—X de la Ezero a motivului linie incisă, flancată pe ambele părți de cîte un șir de segmente de linii perpendiculare paralele, motiv des întilnit pe ceramica Tei I⁶¹; dar mai ales ceașca cu toartă, ornamentată, aflată în mormîntul nr. 6 din al treilea tumul de la Dolno Sahrane⁶² îngăduie formularea unei ipoteze ca cea de mai sus. Dar presupunînd formarea culturii Tei și în jumătatea nordică a teritoriului R. P. Bulgaria (cum credem noi), hotărîtor rămîne faptul că evoluția sa a avut loc ulterior în sensurile cultural-etnice proprii ariei carpato-danubiene. O atare concluzie se susține o dată mai mult comparînd cultura Tei cu culturile din sectorul nordic al Peninsulei Balcanice, din bronzul mijlociu și tîrziu. Va rezulta că, în ciuda unui facies limitat — aparte în sudul Dunării, ca și-a păstrat și aici întru totul aceleași elemente specifice, în mare măsură deosebite de cele care definesc epoca bronzului din teritoriile bulgare. Așa de pildă, în timp ce populațiile care au creat culturile Iunacite și Nova Zagora au locuit în așezări de tip tell, triburile Tei au rămas și în dreapta Dunării în așezări de terasă, „deschise”, sau instalate în peșteri, întocmai ca în Cimpia română ori în Țara Birsei. În ceramică, formele se arată a fi întru totul asemănătoare celorla din Muntenia — iar preluarea de către cultura Tei, din aria Iunacite, a unor sugestii de tratare a arhitectonicii ceștilor cu toartă; ori, din bronzul tîrziu balcanic, a tipului de vas cu picior și cu torți orizontale sau a celui cu corp globular, cu două torți suprainălțate (cum se va vedea mai departe) — aceasta nu trece oricum dincolo de sfera unor des constatate relații și împrumuturi între culturi

⁶⁰ Valeriu Leahu, *Cultura Tei*, București, f. a., p. 150—153.

⁶¹ M. Kănčev, *op. cit.*, fig. 45. Trebuie totuși avut în vedere că nivelurile XII—X de la Ezero sînt corespunzătoare etapei Celei de la nordul Dunării (cf. R. Katinčarov, *op. cit.*, p. 17).

⁶² L. Ghetov, *IzvestijaSofia*, 28, 1965, p. 221—212, fig. 17.

vecine și sincrone. Cît privește ornamentarea vaselor de lut din sectorul bulgar al culturii Tei — bogăția și motivistica atît de carpato-danubiană e evidentă oricui, mai ales dacă o compară cu sobrietatea ceramicii de la sud de Stara Planina, îndeosebi din aria Nova Zagora.

Ce semnificație poate să aibă această largă și masivă afirmare a unor populații cu o cultură carpato-danubiană, de tip Tei, în sudul Dunării?

Dacă convenim că, „începînd cel puțin odată cu epoca mijlocie a bronzului, purtătorii culturilor respective (de pe teritoriul României, n. n.) pot fi considerați ca strămoșii direcți ai tracilor menționați de izvoarele scrise mai tirziu”⁶³, și dacă alături de această teză (acceptată aproape unanim în arheologia românească) subscriem și tezei (promovată de unii arheologi bulgari), după care „Les tenants de la civilisation matérielle à l'âge du bronze ancien des terres de la Bulgarie actuelle étaient probablement des tribus préthraces . . .”, la fel cum „les tribus établies dans la Bulgarie du Nord-Est actuelle vers la fin du XIIIe et au XIIe s. a. v. n. è. n'étaient pas les Thraces”, fapt „valable aussi pour les tribus de la Bulgarie du Nord-Ouest et du Sud”⁶⁴ — în acest caz, locuirea populațiilor trace de tip Tei în sudul Dunării, pe un front larg (de la Marca Neagră, pînă în bazinul Strumei) și adînc (de la apele fluviului și pînă la Stara Planina, poate și peste munții aceștia) nu are decît o semnificație : că formarea etnosului trac, fie și într-o etapă inițială a acestuia, în sectorul nord-estic al Peninsulei Balcanice s-a realizat cu, sau prin aportul consistent, decisiv, al triburilor trace carpato-nord-danubiene, începînd cu perioada mijlocie a epocii bronzului.

Dacă însă gîndirea și cercetarea nu pot fi orientate pe o atare direcție, ci se va ține seamă de teza contrară privitoare la realitățile etnice ale teritoriului Republicii Populare Bulgaria în epoca bronzului — teză după care populațiile din spațiul acesta erau deja trace (după Vladimir Georgiev, încă din eneolitic !)⁶⁵, afirmarea etnică și culturală a populațiilor trace carpato-danubiene de tip Tei și între Dunăre și munții Balcani rămîne oricum o realitate arheologică definitiv dovedită. Și, indiferent de soluția ce va fi adoptată — în spiritul primei ipoteze ori a celei de-a doua — un fapt apare de asemenea incontestabil : prin prezența tracilor carpato-danubieni de tip Tei pînă la poalele munților Stara Planina (munții Haemus) pare a se fi constituit, încă din perioada mijlocie a epocii bronzului, sectorul sudic al mării vetre în care și-au făurit istoria, de-a lungul epocii fierului, precursorii românilor : traco-geto-dacii⁶⁶.

⁶³ D. Berciu, *Zorile istoriei* . . . , p. 144.

⁶⁴ Gorana Tončeva, *op. cit.*, p. 97, 99.

⁶⁵ Vl. Georgiev, *L'éthnogenèse de la péninsule d'après les données linguistique*, StBalc, 5, 1971, p. 165.

⁶⁶ Împărtășind fără rezerve concluziile formulate de Sebastian Morintz cu privire la formarea și difuziunea în spațiul carpato-balcanic a culturii hallstattiene timpurii (Revista de istorie, 27, 1974, 6, p. 902—904) și fiind deci de acord cu extinderea complexului cu ceramică imprimată, de tip Insula Banului, în zona munților Balcani și valea Mariței, înțelegem în același timp *continuitatea etno-culturală* în spațiul carpato-balcanic (și nu numai în vestul României) în felul următor : prin preluarea, prin adoptarea firească a unei

A fost firesc ca populind o zonă fie și periferică a Peninsulei Balcanice, triburile Tei să poată realiza cu comunitățile de aici contacte intensificate — mai frecvente și mai active. A fost de asemenea firesc ca de pe urma unor atare relații să se fi produs contaminări și influențe reciproce.

Referindu-ne la cultura carpato-dunăreană, o primă manifestare — simptomatică — în sensul acesta o constituie evoluția pe care o suportă ceașca cu toartă, de la faza Tei I ulterior, pe parcursul fazelor Tei II și III. Este, în esență, vorba de faptul că de la un tip de ceașcă (Tei I), clădită pe două axe (înălțime și diametru) aproximativ egale, și structurată pe două segmente — două etaje (gît cu gură, pîntece cu fund) de asemenea în genere egale; acest recipient fiind caracterizat și prin gura întotdeauna dreaptă, ca și de fundul plat și oarecum întins⁶⁷ — treptat, odată cu faza Tei II, dar în chip evident în faza a treia se trece — fie pe prototipul moștenit, fie prin introducerea în repertoriul formelor a unor variante noi — către o evoluție marcată de modificări atît ale axelor volumetrice, cît și a raportului dintre părțile arhitectonice, componente, precum și la modificări ale acestora din urmă. Astfel: ceașca Tei II și mai ales III nu mai prezintă acel raport de egalitate între înălțime și diametru, ci, treptat, prima dimensiune devine evident mai accentuată față de mărimea celei de-a doua. Tot astfel, începe — pe parcursul fazei a doua, desăvirșindu-se în faza a treia a culturii Tei — o evoluție în cadrul căreia, de la două părți constitutive (etaje) aproximativ egale ale recipientului — (gît cu gură, pîntece cu fund) se ajunge: fie la ceașca cu trei părți componente, bine delimitate prin individualizarea fiecăreia (gît cu gură, pîntece, fund) — raportul de mărime între acestea fiind: gîtul sensibil mai dezvoltat, mai înălțat, pîntecele cu mărimea mijlocie, fundul — cel mai scund; fie la un tip de ceașcă cu corpul divizat tot în două componente (gît și pîntece făcînd parte comună cu fundul) cu deosebirea că etajul superior este pronunțat mai dezvoltat, mai înalt decît etajul inferior. Trebuie consemnat de asemenea că în fazele Tei II și III apar și cești la care se observă tendința de profilare ascuțită a fundului, fie prin terminarea sa în umbo sau picior tronconic, fie, mai ales, prin modelarea sa tronconică, cu pereții accentuat oblici. Se întîlnește apoi — des, în cele două faze menționate — preferința pentru evazarea tronconică a etajului superior (gîtul ceștilor), la fel cum apare frapantă, în faza Tei III, frecvența ceștii și cîinii cu gura oblică. Asupra acestui din urmă fapt — și a semnificațiilor sale — a atras atenția Alexandrina Alexandrescu, noi adăugînd acum — pentru a spori numărul analogiilor și valoarea lor — că în seria ceștilor cu gura oblică se întîlnesc

civilizații de tip superior de către populații (în cazul de față de tip Tei) a căror civilizație ajunsese, la sfîrșitul epocii bronzului, într-un proces evoluat de „îmbătrînire”, într-un grad avansat de epuizare, de decădere.

⁶⁷ Cf. Cercetări arheologice în București, 1, 1963, p. 26, fig. 9/1; 2, 1965, p. 39, fig. 19/1; V. Leahu, *op. cit.*, pl. IX/2.

în aria Tei și exemplare la care se constată o profilare în exterior (o „tragere” în afară) a gurii, în zona opusă torții⁶⁸.

Dar toate aceste modificări ce intervin în evoluția ceștii cu toartă din cultura Tei sînt tot atîtea elemente definitorii pentru ceștile și cănile din culturile perioadei mijlocii a epocii bronzului situate în Bulgaria sudică — Iunacite și Nova Zagora — cu care populațiile carpato-danubiene, așezate în Peninsula Balcanică, au venit în contact. Ceasca zveltă, înaltă, cu corpul divizat în două etaje bine individualizate, cu gîtul (cel mai dezvoltat, mai înalt) evazat tronconic și cu fund ascuțit constituie unul din elementele întru totul caracteristice culturii Iunacite⁶⁹. Ceștile și cănile cu gura oblică (inclusiv exemplare cu gura trasă în exterior, în zona opusă torții) sînt tipice culturii Nova Zagora⁷⁰. Iată de ce e în afară de orice îndoială că în transformarea fizionomiei ceștilor cu toartă din cultura Tei, de-a lungul fazelor a doua și a treia, trebuie să se vadă un rezultat al contactelor și contaminărilor între această cultură și cea a populațiilor situate în teritoriul Peninsulei Balcanice, imediat la sud de Stara Planina.

Un al doilea moment important, ce poate fi constatat în relațiile culturii Tei cu populațiile epocii bronzului din Balcani — moment reflectat de asemenea în ceramica culturii aduse în discuție — se leagă evident de constituirea fazei Tei IV. De astă dată însă, mecanismul proceselor etno-culturale pare să fi fost mai complex, pentru că, de o parte, așa cum s-a arătat demult, geneza fazei menționate, laolaltă cu integrarea etapelor tirzii și finale ale culturii Tei într-un larg „orizont de mixtură” constituit în perioada tirzie a epocii bronzului între Carpații meridionali și Dunăre, stau în legătură cu preliminarile continentale ale marilor migrații egeice; de altă parte, pentru că, în ce privește relațiile culturii Tei cu comunitățile epocii bronzului din sudul Dunării, impulsurile se arată a fi venit către populațiile carpato-dunărene nu numai din cultura Nova Zagora, dar și dintr-un alt sector al Peninsulei Balcanice, Macedonia.

Aportul culturilor epocii bronzului din sudul Bulgariei și din Macedonia în apariția unor forme ceramice curent întîlnite și chiar caracteristice în faza Tei IV, iar apoi, prin transmitere, și în faza Tei V este probat, între altele, de tipul de vas bitronconic (de dimensiuni mari și mijlocii) cu cîte două torți masive pe diametrul maxim, care apare în penultima fază a culturii Tei, evoluind și în faza finală. Acesta reprezintă și el rezultatul unor contacte și împrumuturi între populațiile carpato-danubiene și triburile Nova Zagora. În sprijinul unei atare concluzii credem a sta faptul că Sebastian Morintz și N. Anghelescu, semnalînd prezența acestui tip de vas și în cultura Coslogeni și încercînd a-i preciza aria de origine sau de „plecare”, constată „cele mai bune analogii la Razkopenica”, iar nu în culturile Noua sau Sabatinovka⁷¹.

⁶⁸ Pentru ceștile Tei II, vezi MatIstMuz, 2, 1965, p. 7, fig. 3; V. Leahu, *op. cit.*, pl. IX/3,4; pl. X/3; pentru ceștile din faza Tei III, *ibidem*, p. 106, fig. 26; pl. IX/5, 6; X/4-6.

⁶⁹ V. Mikov, *op. cit.*, p. 79, fig. 24.

⁷⁰ M. Kănčev, *op. cit.*, fig. 48, 55, 56a, 57, 61, 62.

⁷¹ Sebastian Morintz, Niță Anghelescu, SCIV, 21, 1970, 3, p. 406. Prelucrarea eventuală a acestei forme de către triburile Tei din cultura Coslogeni e mai puțin probabilă dată fiind anterioritatea contactului nemijlocit între culturile Tei și Nova Zagora.

Aportul unor „influențe sudice, greco-egeice, transmise în ultima etapă prin Macedonia” a fost luat în considerare, în legătură cu cultura Tei, pentru prima dată de Ion Nestor⁷². Ulterior, în sensul acesta, Eugenia Zaharia⁷³, Alexandru Vulpe⁷⁴, alți cercetători au făcut de asemenea referiri. Dar nu este greu să se observe sfera strict limitată — la un singur grup de materiale și, de regulă, la un singur autor și o singură lucrare — a tuturor acestor referiri. Așa încît analogiile cu unele manifestări proprii epocii bronzului din Macedonia și rolul acestora într-o anumită etapă a evoluției culturii Tei apar ușor de diagnosticat numai dintr-o privire restrînsă și sumară. În fapt, o atare analiză, mai aprofundată, e, practic, imposibilă, iar rolul culturilor epocii bronzului din zona menționată a Peninsulei Balcanice în evoluția culturii Tei — cu neputință de precizat la adevărata sa valoare și în detaliile mecanismului său de producere, deoarece bronzul mijlociu „est pratiquement inconnue en Macédoine”⁷⁵ (R. S. F. Iugoslavia), iar cunoștințele despre perioada tîrzie a epocii bronzului se reduc tot la ceea ce Heurtley a oferit în urmă cu peste trei decenii. În atare condiții, chiar dacă asupra autorului „Macedoniei preistorice” sînt astăzi ațintite priviri critice⁷⁶, baza documentară necesară aprecierii raporturilor culturii Tei cu culturile epocii bronzului din sectorul balcanic menționat rămîne aceeași, iar considerațiile noastre, firese va fi să nu se depărteze prea mult de ceea ce anterior au consemnat alți cercetători.

Reducînd aceste considerații la elementele esențiale reținem următoarele :

Credem că, în etapa preliminară a marilor migrații egeice, față de curentul etno-cultural dinspre vest-nord-vest, un contracurent pornit din Macedonia vehiculează elemente de populație și cultură spre est-nord-est. Un prim rezultat îl constituie formarea grupului cultural Plovdiv-Zimnicea, care apare ca o sinteză între trei componente : cultura identificată în bronzul tîrziu din Macedonia la Vardarovța, Kilindir, Akbunar, Saratze⁷⁷ (localități în nord-vestul Greciei) etc ; cultura Nova Zagora din Bulgaria sudică ; și varianta sud-dunăreană a fazei a treia a culturii Tei. Din cultura bronzului tîrziu macedonean, grupul Plovdiv-Zimnicea a preluat îndeosebi două forme ce aveau să-i fie atît de caracteristice : amfora cu corpul arcuit bitronconic, cu gura evazată și cu torți verticale masive pe diametrul maxim ; și vasul cu corp globular și cu două torți supraînălțate⁷⁸. Din fondul culturii Nova Zagora, așa cum am consemnat deja, grupul Plovdiv-Zimnicea pare a fi moștenit

⁷² *Istoria României*, I, p. 106.

⁷³ E. Zaharia, *Dacia*, N. S., 7, 1963, p. 176.

⁷⁴ Alexandru Vulpe, Valentina Veselovski-Bușilă, *SCIV*, 18, 1967, 1, p. 98.

⁷⁵ Draga Garašanin, Ksenija Vinski-Gasparini, *Epoque préhistorique et protohistorique en Yougoslavie*, Belgrad, 1971, p. 308.

⁷⁶ M. R. Stefanovich, în *Actes du VIIIe Congrès international des sciences préhistoriques et protohistoriques*, III, Belgrad, 1973, p. 149.

⁷⁷ W. A. Heurtley, *Prehistoric Macedonia*, Cambridge, 1939, p. 205 și urm.

⁷⁸ Compară Heurtley, *op. cit.*, p. 214, nr. 408 (Vardarovța) cu P. Detev, *Arheologija* Sofia, 6, 1964, p. 69, fig. 5/6 și 7/3 ; de asemenea Heurtley, *op. cit.*, p. 224, nr. 449 (Akbunar) și passim, cu A. D. Alexandrescu, *Dacia*, N. S., 17, 1973, pl. VIII/9—12.

cana de tip askoidal; iar din inventarul culturii Tei, pe lângă modul de a trata gura unor recipiente, prin subliniere incizată (adâncită) în exterior⁷⁹ — ceașca cu corpul cilindric. Un al doilea rezultat al curentului etno-cultural pornit din Macedonia către est-nord-est este cel care privește cultura Tei. Ea preia în inventar două noi forme ceramice: (iarăși) vasul cu corpul globular și cu torți supraînălțate și castoronul cu picior tronconic și torți orizontale; iar pe lângă acestea, foarte probabil, și unele motive decorative, cum ar fi, de pildă, spirala înfășurată concentric.

Un ultim aspect integrat în problematica raporturilor culturii Tei cu populațiile aflate în epoca bronzului, într-unele din sectoarele Peninsulei Balcanice privește domeniul metalurgiei bronzului, al difuzării unor tipuri de unelte și arme din metal, pe o arie mai largă, în care se situează toți factorii culturali-etnici analizați.

Dificultățile intervin și de data aceasta, date fiind pozițiile divergente cu privire la originea unor tipuri de bronzuri, răspândite în sectorul nord-estic al Balcanilor. În adevăr, unii arheologi bulgari, pornind de la premisa că pe teritoriul țării lor metalurgia bronzului a luat naștere independent și chiar anterior celei din unele ținuturi egeice, postulează o producție intensă de unelte, arme și podoabe, de asemenea locală și în perioada mijlocie și târzie ale epocii paleometalice⁸⁰. Dimpotrivă, Alexandrina Alexandrescu pune, de pildă, răspîndirea celtului de tip Oinac în dreapta Dunării, pînă în valea Mariței, pe seama coborîrii în sud a purtătorilor culturii Coslogeni, considerînd tipul amintit de unelată un produs al regiunilor răsăritene⁸¹.

Fapt este că răspîndirea în aria Tei, inclusiv nord-dunăreană, a unor tipuri de bronzuri de proveniență balcanică nu poate fi pusă la îndoială — atestînd, deci și pe acest plan, contacte și împrumuturi între factorii aduși în discuție. Un prim exemplu, în acest sens, îl constituie toporul fragmentar de tip Begunci, de la Izvoarele (jud. Ilfov), asociat cu o așezare Tei IV, pe care Alexandru Vulpe îl consideră martorul unor relații între triburile Tei și Macedonia, eventual prin filiera culturilor epocii bronzului din Bulgaria, „care să fi mijlocit aceste legături”⁸². În același sens se situează, apoi, trei celturi cu gura dreaptă și cu decor de nervuri verticale paralele, pe ambele fețe, descoperite — două în localitatea de unde provine și toporul de tip Begunci⁸³, al treilea, la Izvorul, județul Ilfov, în asociere cu ceramică de asemenea Tei IV⁸⁴. Acest tip de celt, după părerea lui Sebastian Morintz, este un produs al sectorului nord-estic sau nordic al Peninsulei Balcanice⁸⁵. Oricum, cele mai multe

⁷⁹ A. D. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 83.

⁸⁰ R. Katinčarov, *op. cit.*, p. 11 și urm.

⁸¹ A. D. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 85.

⁸² Alexandru Vulpe, SCIV, 22, 1971, 3, p. 488.

⁸³ Done Șerbănescu, Gh. Trohani, SCIVA, 26, 1975, 4, p. 533—535, fig. 3/3—4,6.

⁸⁴ C. Isăcescu, D. Burlacu, *Mărturii ale istoriei străvechi a zonei Giurgiu aflate la Muzeul școlar Frățești*, comunicare prezentată la sesiunea de comunicări științifice „Ilfov, file de istorie”, Giurgiu, 6—7 decembrie 1975.

⁸⁵ Opinie formulată verbal.

exemplare au fost descoperite, pînă în prezent, pe actualul teritoriu al Republicii Populare Bulgaria, cîteva dintre ele plasîndu-se în aria culturii Tei.

În schimb, alte descoperiri de bronzuri arată clar că, alături de tipuri locale, balcanice, au circulat în această zonă și exemplare de „import” aduse din regiuni mai apropiate, învecinate sau mai îndepărtate — într-o atare activitate de vehiculare și schimb un rol activ revenind și culturii Tei. Astfel, în acord cu Andrei Aricescu și Alexandrina Alexandrescu⁸⁶, asupra originii toporului de tip Oinac, și ținînd seamă de prezența acestuia în aria Tei atît din România cît și din Bulgaria, este firesc să se conchidă că difuzarea sa în sudul Dunării s-a făcut și prin intermediul populațiilor culturii menționate, iar nu numai datorită triburilor de cultură Sabatinovka-Coslogeni. La fel, se poate atribui populațiilor Tei difuzarea în sectorul nord-estic al Peninsulei Balcanice și a altor tipuri de unelte și arme de bronz — așa cum sugerează toporul-ciocan din depozitul de la Emen⁸⁷, sabia cu limbă de miner, fragmentară, aflată în depozitul de la Virbița⁸⁸, toporul de bronz cu ceafă prelungită și cu muchia cefeii arcuită, descoperit la Moldava⁸⁹, în parte asemănător exemplarelor din seria Saŭt-Drăgomiștești — și altele.

Istoria — deloc îndelungată, de nici cinci secole — a triburilor Tei constituie o mărturie semnificativă a vitalității și spiritului creator de care au dat atîta dovadă tracii carpato-danubieni. Supuse în răsărit la presiuni din partea triburilor Coslogeni, în apus din partea purtătorilor culturii Verbicioara, alungate din Țara Birsei de creatorii culturii Wietenberg, populațiile Tei rămîn, pînă către sfîrșitul epocii bronzului, de neclintit în aria lor statornică — desfășurată de ambele părți ale Dunării de Jos — creînd aici una dintre culturile interesante și reprezentative ale epocii bronzului sud-est-european. Așezate durabil și în sectorul nord-estic al Peninsulei Balcanice, printre populații cu o altă fizionomie etno-culturală, își păstrează nealterat, pînă către momentele finale ale evoluției lor, caracterul propriu și se afirmă, de-a lungul întregii lor existențe, ca factor activ, stimulatoriu.

CONCERNANT LES RAPPORTS DE LA CULTURE TEI AVEC CERTAINES CULTURES DE L'ÂGE DU BRONZE DES BALKANS

RÉSUMÉ

La culture Tei est identifiée sur le territoire de la République Populaire de Bulgarie jusqu'à présent en 15 points (voir les figures 3—11) sur une aire principale délimitée par le Danube au nord, par les monts

⁸⁶ A. D. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 85, n. 37.

⁸⁷ Cf. n. 47.

⁸⁸ T. Kovaceva, *Arheologija* Sofia, 2, 1967, p. 51.

⁸⁹ Inedit, păstrat în Muzeul de arheologie din Sofia (expoziție).

Stara-Planina au sud, par le littoral de la mer Noire vers l'est et par la vallée de la rivière d'Isker vers l'ouest. On constate aussi des déplacements des limites mentionnées, qui peuvent être expliqués par des échanges ou mis éventuellement en liaison avec les préliminaires et les étapes proprement dites des migrations égéennes. Dans ce dernier contexte l'aire de diffusion de la culture Tei a supporté des modifications par l'extension vers le nord du groupe Plovdiv-Zimnicea.

Dans l'aire sud-danubienne les découvertes marquent une évolution de la culture Tei de la Ire phase jusqu'à la Ve phase inclusivement.

Quoique dans ce secteur sud-danubien la culture Tei matérialise un faciès différent, reflété spécialement dans la céramique — elle se présente aussi sur le territoire actuel de la République Populaire de Bulgarie d'une manière organique et pleinement intégrée à l'ensemble de la civilisation de l'âge du bronze de l'espace carpatodanubien.

Certaines découvertes des XIIIe—X^e niveaux d'Ezero et de Dolno Sabranovo permettent l'hypothèse d'après laquelle l'aire de formation de la culture Tei a inclus aussi des zones du sud du Danube. Sur le territoire actuel de la République Populaire de Bulgarie, la culture Tei a évolué d'une manière synchrone, premièrement avec les cultures Nova Zagora des secteurs central et est de la Bulgarie méridionale et avec la culture Iunatzite de la région occidentale du territoire qui se trouve au sud de Stara Planina ; aussi avec la culture Novo-Selo du nord-ouest de la République Populaire de Bulgarie et avec les groupes de pâtres nomades de l'est de la Bulgarie septentrionale. Ultérieurement a existé un synchronisme entre les IVe et V^e phases Tei et le groupe Plovdiv-Zimnicea ainsi qu'avec la culture Coslogeni, descendue de la Dobroudja à l'est de la Bulgarie septentrionale.

Par les contacts de la culture Tei avec les cultures Iunatzite et Nova Zagora on peut expliquer la transformation de la physionomie des tasses à anse des IIe et IIIe phases Tei, l'apparition dans la IVe phase Tei du vase bitronconique aux anses massives. De l'autre côté, le groupe Plovdiv-Zimnicea apparaît comme une synthèse entre trois composants : la culture identifiée au début du bronze tardif en Macédoine, à Vardarovtza, Kilindir, Akbunar, Saratsé, etc ; la culture Nova Zagora et la culture Tei. Cette dernière a assimilé elle aussi de la culture du territoire de la Macédoine le vase globulaire, avec le bord tronconique et des anses surélevées.

Moyenant le groupe Tei du territoire de la République Populaire de Bulgarie, ont été diffusés au nord du Danube aussi des types d'outils en bronze de provenance balkanique (des haches du type Begunci, des haches avec la douille droite et des nervures verticales parallèles sur les deux faces, des faucilles). En même temps, des tribus Tei du nord et du sud du Danube ont diffusé dans les Balkans des haches du type Oïnac, des épées à languette, des haches de lutte en bronze semblables aux exemplaires de la série Sanj-Drăgomişti.

Dans l'étape initiale des grandes migrations égéennes un groupe Tei IV (l'aspect de mixture Tei-Verbicioara), très probablement provenant du territoire de la République Populaire de Bulgarie, descend en Macédoine.

EXPLICATIONS DES FIGURES

Fig. 1. Tasses caractéristiques pour la culture Nova Zagora (d'après M. Kăncev et R. Katintcharov).

Fig. 2. Tasses à anses caractéristiques pour la culture Iunatzite (d'après V. Mikov).

Fig. 3. Découvertes de la culture Tei sur le territoire de la République Populaire de Bulgarie.

Fig. 4. Tasses et fragments céramiques du type Tei découverts à : 1 Altimir ; 2 Kjupeklii ; 3 Kadăkioi ; 4 Pekliuk ; 5 Gradešnica ; 6 Izvor.

Fig. 5. 1 Céramique Tei provenant de la grotte de Tabaska ; 2 vase fragmentaire d'Azmaska découvert et communiqué par Nenčo Dimitrov.

Fig. 6. Tasses Tei de la grotte de Devetaki (d'après V. Mikov et N. Djambazov).

Fig. 7. Céramique Tei de Devetaki (d'après V. Mikov et N. Djambazov).

Fig. 8. Profil de bol et anses de Devetaki (d'après V. Mikov et N. Djambazov).

Fig. 9. Fragments céramiques provenant de la grotte de Devetaki (d'après V. Mikov et N. Djambazov).

Fig. 10. Vase Tei de Nova Zagora, découvert par Mitio Kăncev et communiqué par Nenčo Dimitrov.

Fig. 11. 1 Céramique Tei de Pekliuk ; 2 fragment de vase de Svetikirilovo découvert et communiqué par Nenčo Dimitrov.

CERCETĂRILE DE LA IPOTEȘTI (JUD. OLT)

(Observații asupra culturii materiale autohtone din secolul al VI-lea e.n. în Muntenia)

DE

PETRE ROMAN și SUZANA FERCHE

Săpăturile de salvare întreprinse în anul 1959 în așezarea din secolul V—VI e. n. de la Ipotești, integrate în planul larg de cercetare organizat de Ion Nestor în cadrul *Comisiei pentru studiul formării limbii și a poporului român*, deși de caracter restrâns, au scos la lumină documente arheologice deosebit de prețioase, privind o epocă asupra căreia cercetarea impunea cumulara unor cât mai ample mărturii pentru reconstituirea culturii materiale, modului de viață și evoluția comunităților omenеști.

Intensificarea cercetărilor din ultimii 15 ani privind mileniul I al erei noastre a dus la descoperirea unui număr mare de așezări din secolele VI—VII e. n., răspindite pe întreg teritoriul de la sud de Carpați, așezări care, alături de complexe de la Ipotești, atestă existența pe întreg teritoriul amintit a unei civilizații unitare de caracter rural.

Publicarea unui studiu care să facă cunoscute în literatura de specialitate descoperirile de la Ipotești sperăm că va fi binevenită, cu atât mai mult cu cât difuzarea conceptului de „cultură Ipotești — Ciurel — Cîndești” (sau Ipotești — Cîndești), care desemnează cultura materială a populației autohtone în secolele V—VI e. n. pe teritoriul Munteniei, a precedat cu mult valorificarea materialelor arheologice. Cunoașterea rezultatelor cercetărilor de la Ipotești va justifica în ce măsură materialul arheologic descoperit acolo a putut constitui un important reper de ordin tipologic și cronologic de care s-a ținut seama în determinările descoperirilor ulterioare.

În luna aprilie a anului 1959 Petre Roman a întreprins în cadrul lucrărilor auxiliare pentru elaborarea volumului I din *Istoria României*, împreună cu M. Butoi de la Muzeul județean Slatina, o perieghză arheologică în lungul Oltului și al afluenților lui, la sud de Slatina. În zona satului Ipotești (com. Coteana), unde fusese semnalată anterior, de către N.N.Moroșanu, o așezare neolitică, urmărindu-se malul înalt, rupt de apele Oltului, în dreptul punctului numit de localnici „La Conac”, a fost observat conturul unei gropi de bordei cu o umplutură neagră, care contrasta cu solul galben în care se adîncea.

Fragmentele ceramice recuperate din umplutura gropii de bordei au fost încadrate, cronologic, în secolele VI—VII e.n. de către Ion

Nestor, care a propus ca Petre Roman să efectueze cercetări sistematice la Ipotești¹. Cercetările s-au desfășurat în lunile iunie și noiembrie ale aceluiași an. La ultimele, alături de Petre Roman a participat și Marinel Popescu, în calitate de delegat al Muzeului județean Pitești.

Au fost deschise caseta A și trei secțiuni, numerotate de la I la III, în cuprinsul cărora au fost degajate trei bordeie din perioada prefeudală și un bordei din epoca feudală (vezi planul, fig. 1).

Caseta A, care avea dimensiunile de $3 \times 1,50$ m, a avut ca scop degajarea bordeiului 1, distrus parțial de apele Oltului. S I, cu dimensiunile de $24,00 \times 0,80$ m și orientat aproximativ est-vest, a urmărit degajarea bordeiului nr. 2, surprins în suprafața B, cercetată anterior de Eugen Comșa pentru degajarea unor complexe din epoca neolitică. Șanțul II, trasat paralel cu șanțul I, perpendicular pe malul Oltului, a avut dimensiunile de $26,50 \times 0,80$ m și a scos la lumină resturile bordeiului nr. 3, din care se mai păstrează complexe de pietre și ceramică, și pentru degajarea cărora a mai fost necesară deschiderea casetelor A₁ și A₂. Șanțul III a fost orientat tot paralel cu S I și S II, perpendicular pe malul Oltului, având dimensiunile de $22,00 \times 0,80$ m. În această secțiune nu au apărut complexe din epoca prefeudală.

Stratigrafia. Succesiunea solurilor și a nivelurilor arheologice în zona cercetată de pe malul Oltului (reprezentate uneori numai de materialul ceramic și nu și de o depunere *in situ*) este următoarea: antrenate la suprafață în stratul vegetal arabil, cu o grosime între 10–20 cm, au apărut fragmente ceramice din epoca neolitică, epoca bronzului, secolul al III-lea e.n. (fig. 2) (aparținând dacilor liberi), secolele V–VI și urme din epoca feudală.

În porțiunea care coboară în pantă lină spre Olt, solul arabil suprapune direct stratul neolitic, care corespunde solului de culoare galbenă, iar existența unor niveluri intermediare, posterioare epocii neolitice, care au fost spălate de apele Oltului, este atestată de fragmente ceramice și complexe arheologice.

În unele porțiuni ale secțiunilor cercetate unde s-a mai păstrat stratul de cultură aparținând locuirilor prefeudale, resturile acestora nu se găsesse la adâncime mai mare de $-0,40$ m. S-a mai observat de asemenea că așezarea din secolele V–VI e. n. nu era reprezentată de o depunere continuă, ci numai de gropile bordeielor și de materiale răspândite în jurul acestora. În șanțurile I și II s-au putut distinge pe porțiuni reduse, între stratul neolitic și solul arabil, depuneri subțiri de culoare negricioasă nederanjate. Probabil că acestea erau resturi *in situ* din stratul propriu locuirilor prefeudale. Aceste depuneri conțineau ceramică din secolul al VI-lea e.n.

Straturile din zona cercetată pe malul Oltului, deranjate succesiv și spălate de ape, nu au oferit detalii de ordin stratigrafic. Astfel nu s-a putut observa cu precizie nivelul de săpare al gropilor de bordeie, iar acolo unde umplutura bordeiului a fost deranjată și răspândită în solul

¹ La baza acestui studiu au stat consemnările făcute în timpul cercetărilor de la Ipotești și textele manuscriselor redactate de Petre Roman.

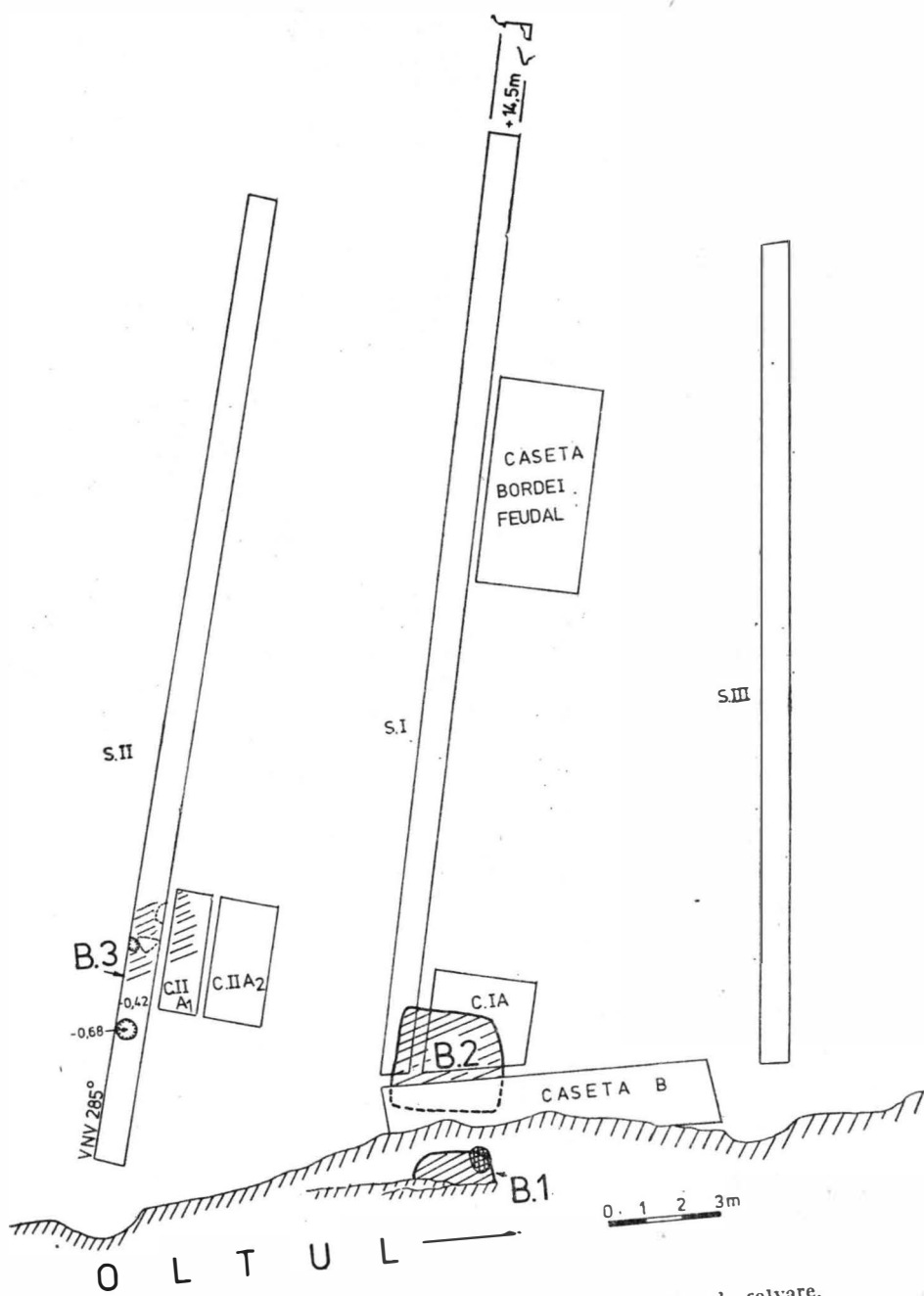

Fig. 1. Ipotești. Planul de ansamblu al cercetărilor de salvare.

spălat de ape, ca în cazul bordeiului 3, singurele măturii rămase din locuință sînt complexele de pietre și arsură păstrate la nivelul podelei.

Bordeiul nr. 1, distrus pe jumătate de ape, s-a conturat în malul Oltului și a fost degajat prin caseta A. Groapa acestui bordei se adîncea în stratul neolitic de culoare galbenă. După resturile păstrate, forma poate să fi fost dreptunghiulară sau pătrată cu colțurile rotunjite. Din

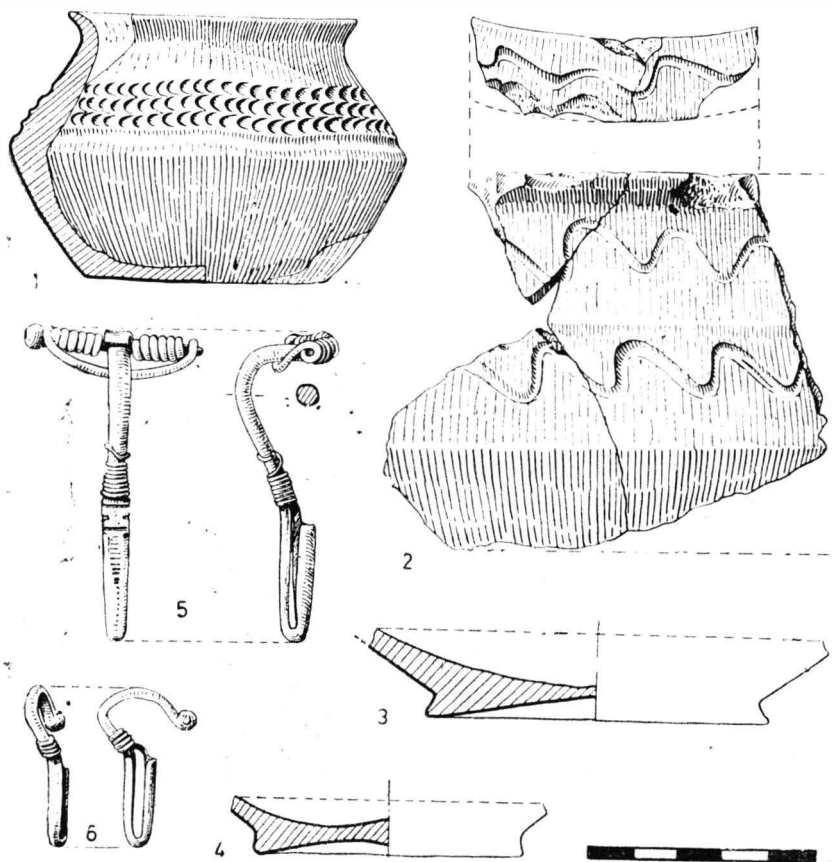

Fig. 2. Ipotești. Ceramică și fibule aparținînd secolului al III-lea e. n.

bordei s-a păstrat o porțiune de 2,40 m pe axul nord-sud și de 0,85 pe axul est-vest, direcție în care s-a produs și prăbușirea restului de groapă. În segmentul păstrat adîncimea nu depășea 0,40 m.

Umplutura bordeiului avea culoarea neagră și conținea multă cenușă pe fundul gropii. Toată umplutura, de la partea superioară pînă la bază, conținea pietre de dimensiuni mici și mijlocii. Cu toate că unele erau puternic arse și crăpate, ele nu formau un grup legat de o eventuală vatră. Podeaua bordeiului nu a fost lutuită și nu era bine netezită, fiind puternic arsă de resturile suprastructurii prăbușite în interior. În fața

cuptorului, spre colțul de sud-est, podeaua era mai ridicată (fig. 3/1). Pereții erau aproape verticali pe latura sudică și oblici pe latura nordică. Cuptorul a fost scobit în stratul neolitic, având vatra mai jos decât nivelul podelei bordeiului. Cavitățile sa, de formă ovală, avea pereții și vatra înroșite de foc, mai puternic la bază. Groapa era plină cu cenușă, conținând și câteva oase de animale calcinate și două pietricele mici.

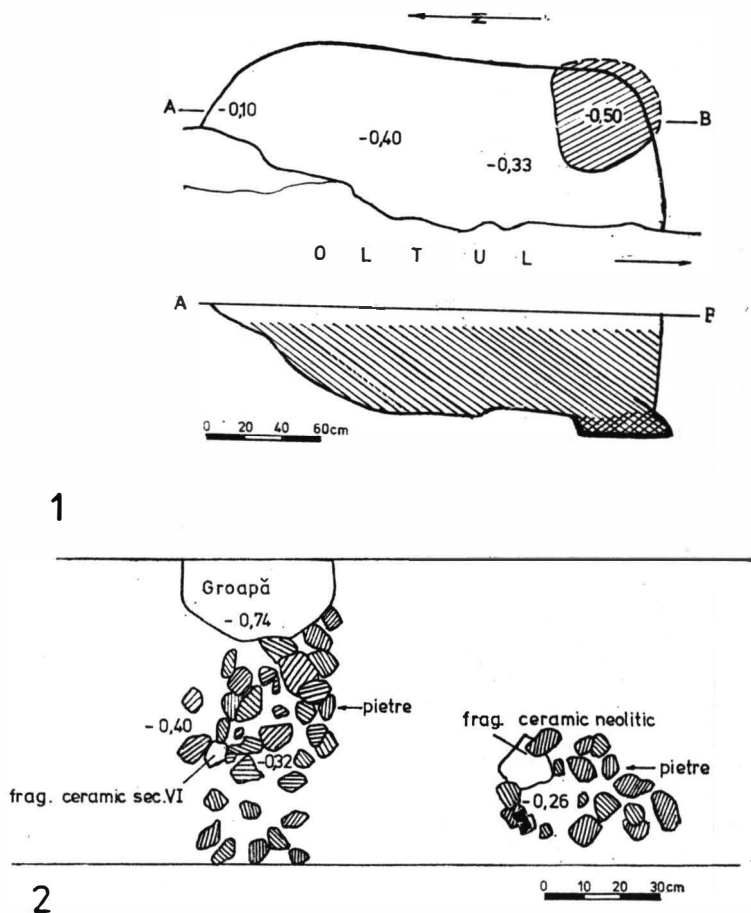

Fig. 3. Ipotești. Planul și profilul stratigrafic al bordeiului B₁ și al bordeiului B₃.

Resturile arheologice provenind din umplutura bordeiului și a cuptorului (care constau din fragmente ceramice, pietre și oase de animale) au fost găsite atât în pământul de umplutură cit și pe podea.

Ceramica din bordeiul nr. 1. Fragmentele ceramice nu au permis reconstituirea unor vase întregi, dar au oferit o gamă bogată pentru reconstituirea unui număr variat de profile. Cea mai mare parte a vaselor a fost lucrată la roată, excepție făcând câteva fragmente care sînt lucrate cu mîna, reprezentînd 3—4% din totalul inventarului ceramic.

Ceramica lucrată la roată formează, după compoziția pastei și anumite particularități ale profilelor buzei, două grupe.

a. În prima grupă intră profilele de vase cu pereții subțiri, bine arși, ce conțin în pastă un nisip destul de fin care nu se observă la suprafață. Domină dimensiunile mijlocii. Culoarea acestor vase variază

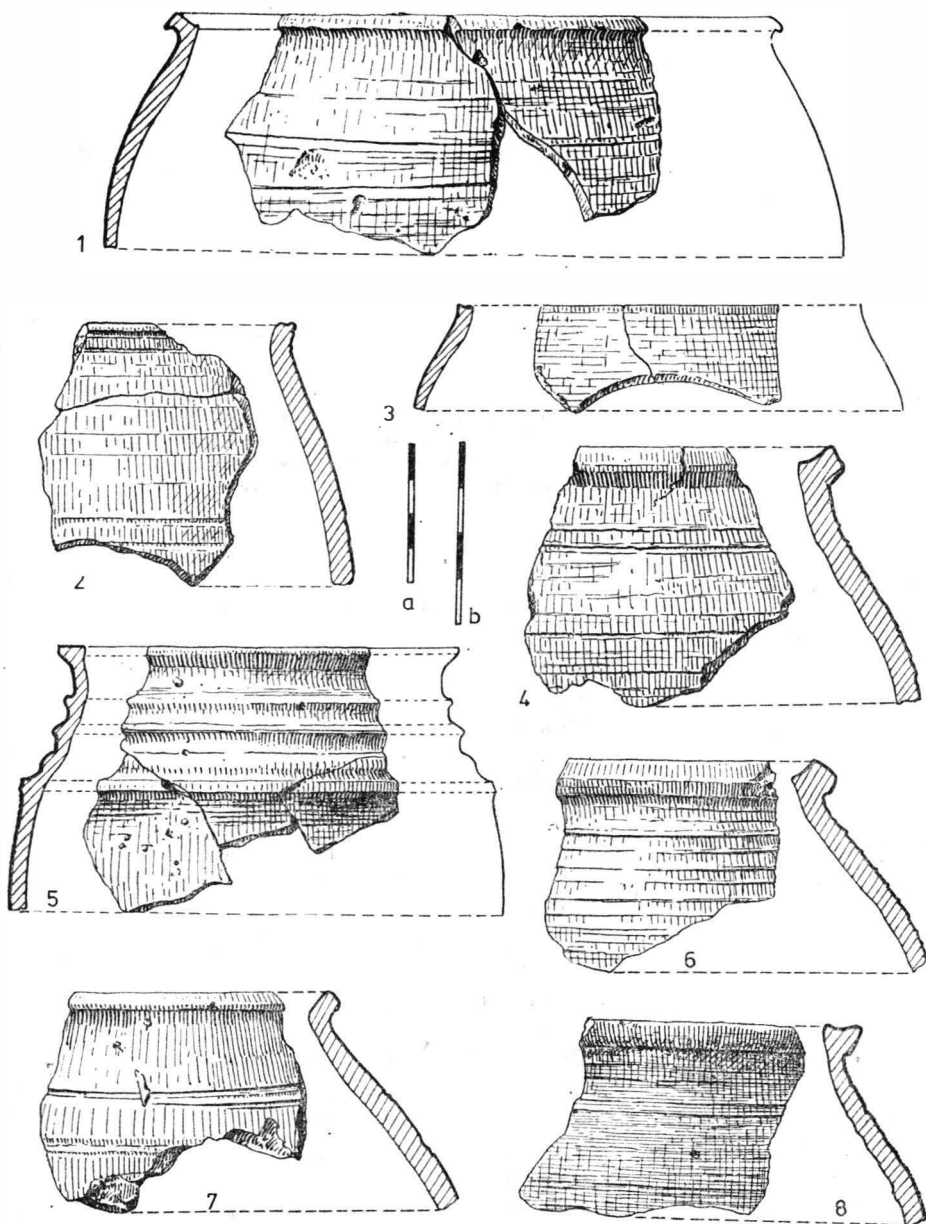

Fig. 4. Ipotești. Ceramică confectionată la roată din bordeiul B₁.
1,3,5: Scara a; 2,4,6-8: Scara b.

de la brun la roșcat, gălbui și alburui. Marginea este dreaptă, lată, teșită în afară, cu șanțuire ușoară în interior (fig. 4/5). Restul profilelor de vase au marginea mult mai pronunțată în afară; uneori ea apare ca o streasină fațetată, aproape orizontală. Peretele vasului pornește imediat de sub buză (fig. 5/2—6). La aceste vase, turația roții a imprimat la exterior striuri mai șterse sau mai pronunțate și șanțuri largi la interior. Fragmente provenind din corpul vasului arată că aceste striuri se continuau și pe suprafața sa și nu se grupau numai pe număr, nefiind realizate probabil cu intenția unui decor. O formă mai puțin frecventă este aceea a unui vas din pastă aproape neagră, cu marginea tăiată, de formă aproape globulară. Pasta este compactă, pereții subțiri și bine arși. Nisipul fin din compoziție nu alterează suprafața vasului. Striurile formate de turația roții sînt foarte estompate (fig. 4/3). La un fragment din pastă asemănătoare, marginea este ușor pronunțată (fig. 4/2).

b. A doua grupă a ceramicii lucrate la roată este formată din cîteva fragmente de profile lucrate dintr-o pastă negricioasă, aspră, cu o compoziție mai nisipoasă care alterează suprafața vasului (firele de nisip observîndu-se sub slip, dar fiind acoperite). Și în această grupă apar vase cu marginea dreaptă (fig. 5/8) dar și cu marginea lată, ușor șanțuită (fig. 4/8). Culoarea pereților nu era uniformă, unele fiind cărămizii la exterior și interior și negre în miez. Fragmente din fundul vaselor arată că acestea erau drepte și aveau pereții mult îngroșați spre bază. Cîteva fragmente ceramice, lucrate cu mina dintr-o pastă cu puțin nisip, au marginea ușor evazată, culoarea fiind gălbuie sau brună (fig. 5/10—12).

Funduri fragmentare provin de la vase lucrate la roata rapidă din pastă cu nisip de culoare cărămizie, alburie sau brună, cu baza dreaptă, puțin turtită în afară (fig. 5/13) sau bine netezită (fig. 5/9). Pe unele dintre ele se observă urmele sforii cu care au fost desprinse de pe roată (fig. 5/9, 13); altele au baza bine netezită.

Bordeiul nr. 2 a fost descoperit în capătul de vest al șanțului I, groapa adîncindu-se în solul gălbui neolitic pînă la o adîncime maximă de -0,50 m. Conturul bordeiului s-a detașat clar în secțiune, după degajarea solului vegetal gros de 0,10—0,20 m, printr-o umplutură de culoare neagră. Dimensiunile înregistrate ale locuinței sînt aproximative, deoarece latura sa vestică a fost tăiată de suprafața B, iar forma pare să fi fost ca și aceea a bordeiului nr. 1 rectangulară cu colțurile rotunjite. În porțiunea păstrată, laturile bordeiului sînt de 3 și 2 m (fig. 6). Recuperarea unei părți mai mari din acest bordei a permis determinarea unei particularități privind stratigrafia sa internă. Umplutura, ca și la bordeiul nr. 1, conține, de la partea superioară pînă la bază, pietre de mărime mică și mijlocie adunate din albia Oltului. O parte a acestora se concentra totuși în zona centrală a umpluturii. Ca și în cazul anterior și aici pietrele erau arse de foc și se spărgeau la lovire. La degajarea umpluturii s-au observat trei nivele de umplere ale gropii. Le enumerăm, de sus în jos: a) un nivel de culoare neagră gros de circa 0,30 m, format din pămînt care conține pietre, fragmente ceramice și oase de animale și suprapune direct podeaua bordeiului spre latura de nord și sud, iar pe mijloc un strat gros de arsură; b) un strat de arsură galben-roșcat gros de 0,30 m, format din pămînt ars, pietre, fragmente ceramice și oase de animale trecut prin foc, care stă direct pe fundul gropii. Se remarcă

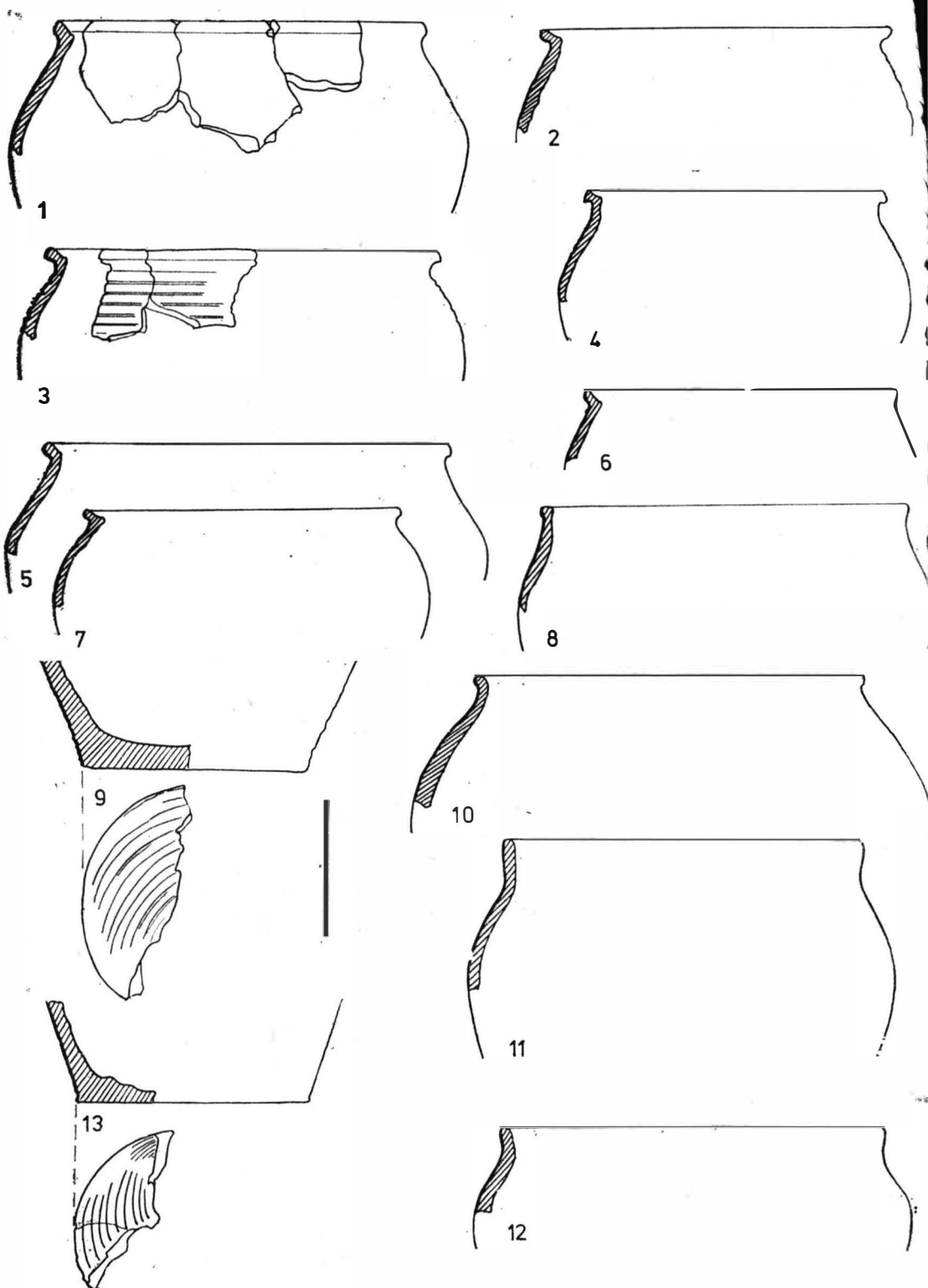

Fig. 5. Ipotești. Ceramică din bordeiul B₁. 1–9, 13 modelată cu roata; 10–12 modelată cu mîna.

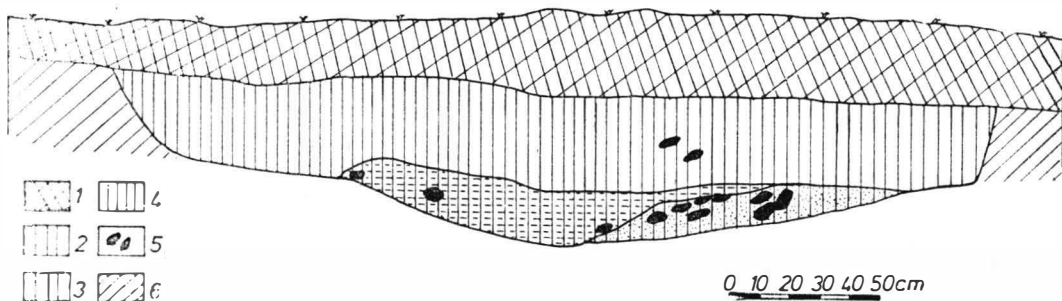
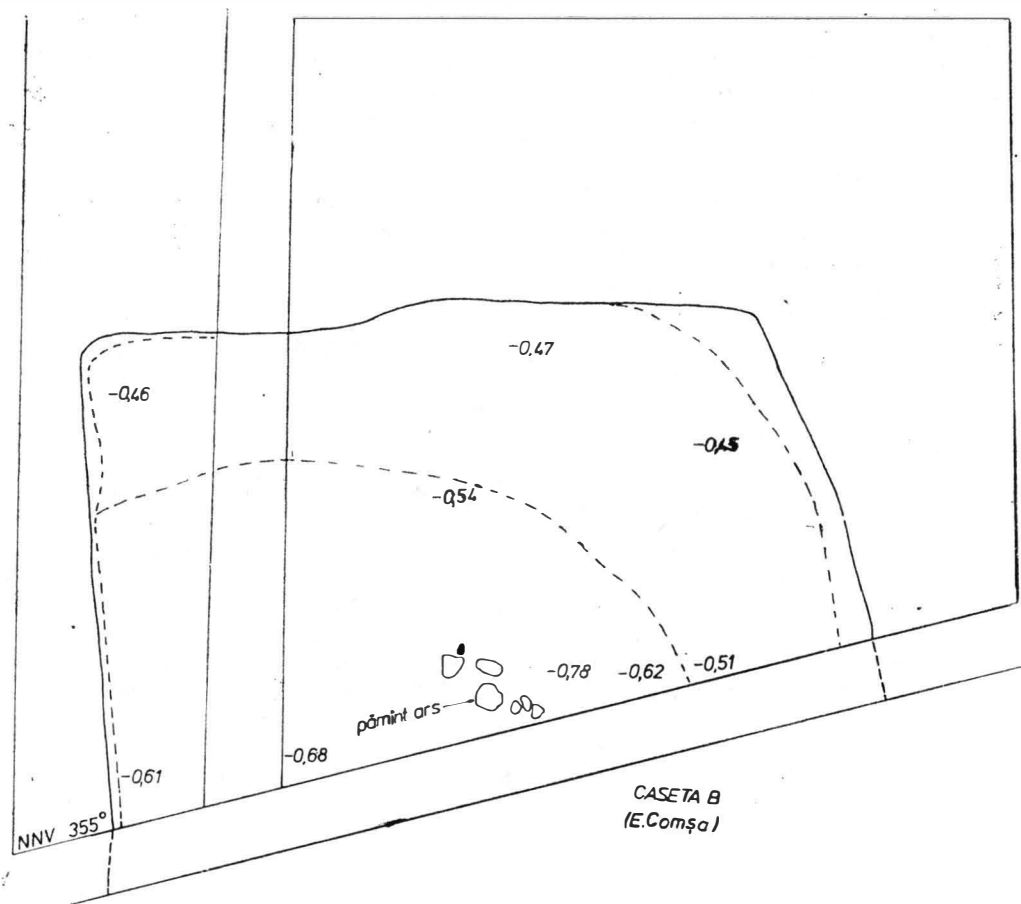

Fig. 6. Ipotești. Planul și profilul stratigrafic al B₃. 1 stratul superior; 2 umplură gri-negricioasă; 3 strat de incendiu; 4 umplură; 5 pietre; 6 pământ galben.

lipsa cărbunilor și detaliul că podeaua bordeiului nu prezintă urme de ardere; c) spre nord acest nivel suprapune un alt strat de umplere de aceeași structură cu nivelul *a*. El conține multe pietre chiar până la bază. Pe fundul bordeiului apare și multă cenușă. Pereții gropii sînt oblici, iar podeaua este adîncită spre centru (fig. 6).

Inventarul este format din pietre, fragmente ceramice, oase de animale, un cuțitaș de fier, o bucată de tablă de aramă indoită care pare să fi fost de formă dreptunghiulară prevăzută cu nituri din același metal, un fragment dintr-un obiect de os lustruit puternic și ornamentat și o monedă de aramă cu efigia împăratului Nerva (antrenată în umplutură).

Ceramica din bordeiul nr. 2. Au putut fi recuperate numeroase fragmente ceramice care permit reconstituirea unui repertoriu bogat de profile.

Vasele, *lucrate la roată rapidă*, sînt reprezentate de o serie de fragmente provenind din partea superioară a unor vase de dimensiuni destul de mari și mijlocii. O serie de profile aparțin unor forme cu marginea orizontală, lată, teșită în afară, cu gîtul înalt, de sub care se bombează treptat corpul vasului, formînd niște fațete ușoare (fig. 7/1). Pasta este aspră, cenușie închis, conține mult nisip, vizibil la interior dar nu și pe suprafața exterioară. Învîrtirile roții au imprimat la exterior striuri foarte fine, inegale, dar la interior turațiile nu au lăsat urme.

Un profil de vas are buza lată, orizontală, cu șanțuire adîncă interioară, modelat din pastă cu nisip fin, de culoare brună și gălbui-roșcată (fig. 8/1). Se remarcă separat profile provenind dintr-un vas cu buza puternic profilată, lucrat din pastă cu nisip, mai poroasă, ca a vaselor descrise anterior. Sub buză se formează un prag de la care se arcuiește corpul vasului (fig. 8/3).

Unele profile, asemănătoare unora din grupa *a* a bordeiului nr. 1, au marginea lată, orizontală și sînt lucrate dintr-o pastă de culoare roșcată și cenușie, cu striuri pronunțate la exterior, conținînd în pastă nisip, uneori cu pietricele mari dar care nu sînt vizibile la suprafață, ci numai în ruptură (fig. 8/2). Se mai remarcă cîteva profile din pastă de culoare gălbui-roșcată cu nisip fin, avînd buza îngroșată la exterior, rotunjită sau profilată, cu secțiune triunghiulară.

Funduri de vase lucrate la roată, din pastă cu nisip, de culoare cărămizie, au în interior șanțuiri formate din turația roții; la exterior baza este fie mai neglijent netezită, fie perfect netedă (fig. 10/6,8,10).

Ceramica lucrată la roata înceată conține o serie de profile fragmentare, lucrate dintr-o pastă cu nisip care se reliefează la suprafață, sub angobă, sub formă de asperități. Culoarea acestor vase este predominant gălbuie spre brun, dar apar și fragmente de culoare aproape neagră. Se remarcă vasul de dimensiuni mici cu pereții subțiri, de culoare uniform gălbuie, cu marginea dreaptă, forma alungită, buza subțire, foarte puțin marcată în afară (fig. 8/11); fragmente cu pereții aproape globulari, cu marginea dreaptă, puțin marcată la exterior la unele exemplare (fig. 8/5—7), de culoare gălbuie cu pete cenușii; profile cu pereții bombăți și marginea subțire, mai evazată (fig. 8/4, 8,10).

În cadrul acestei grupe apar, alături de vasele de dimensiuni medii, și vase de dimensiuni mici. Un fund de vas este lucrat la roata înceată (?) din pastă gălbuie-brună, conținînd nisip. Peretele vasului se îngroașă

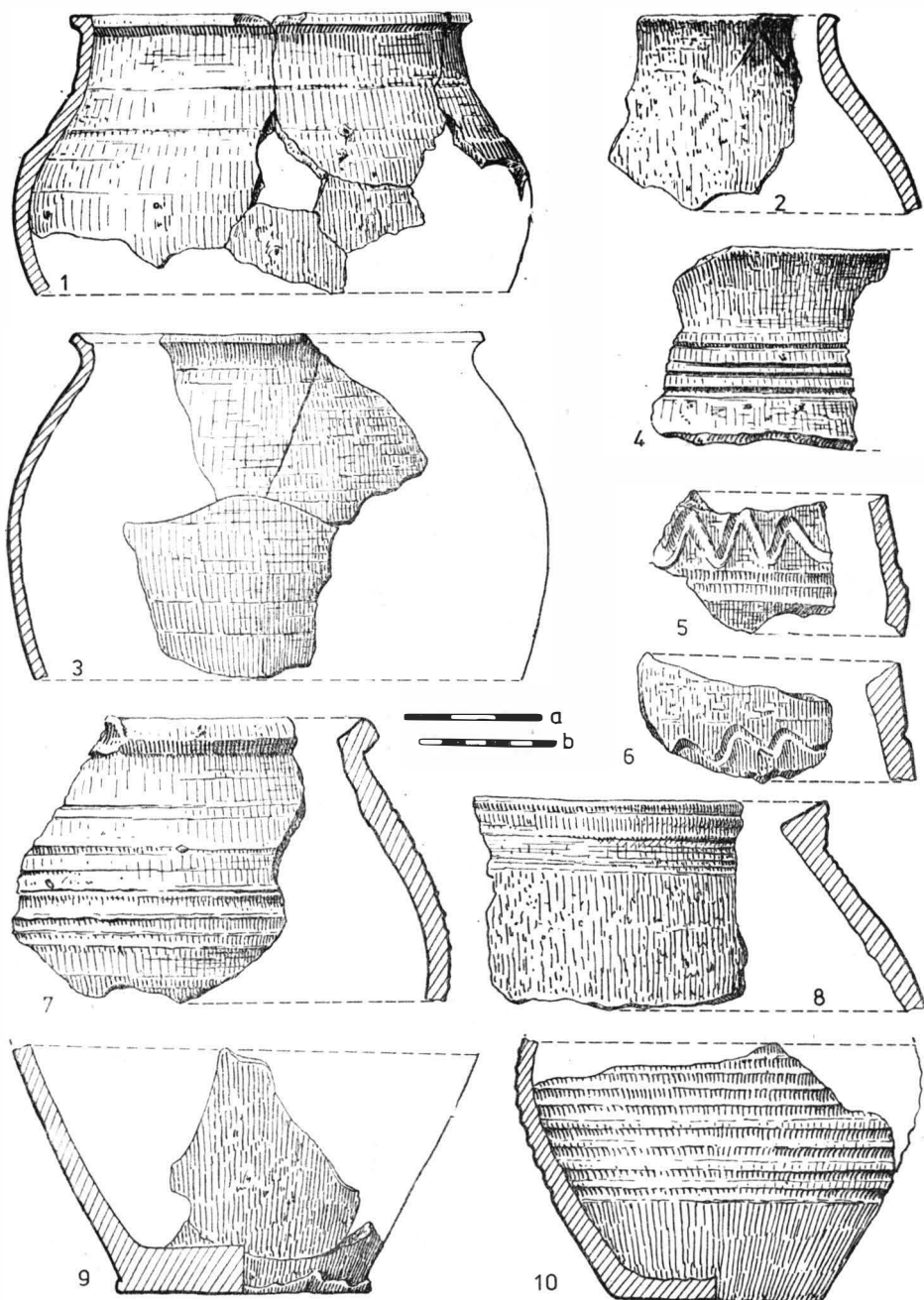

Fig. 7. Ipotești. Ceramică lucrată la roată din bordeiul B₂.
1,3,9,10: Scara b; 2,4–8: Scara a.

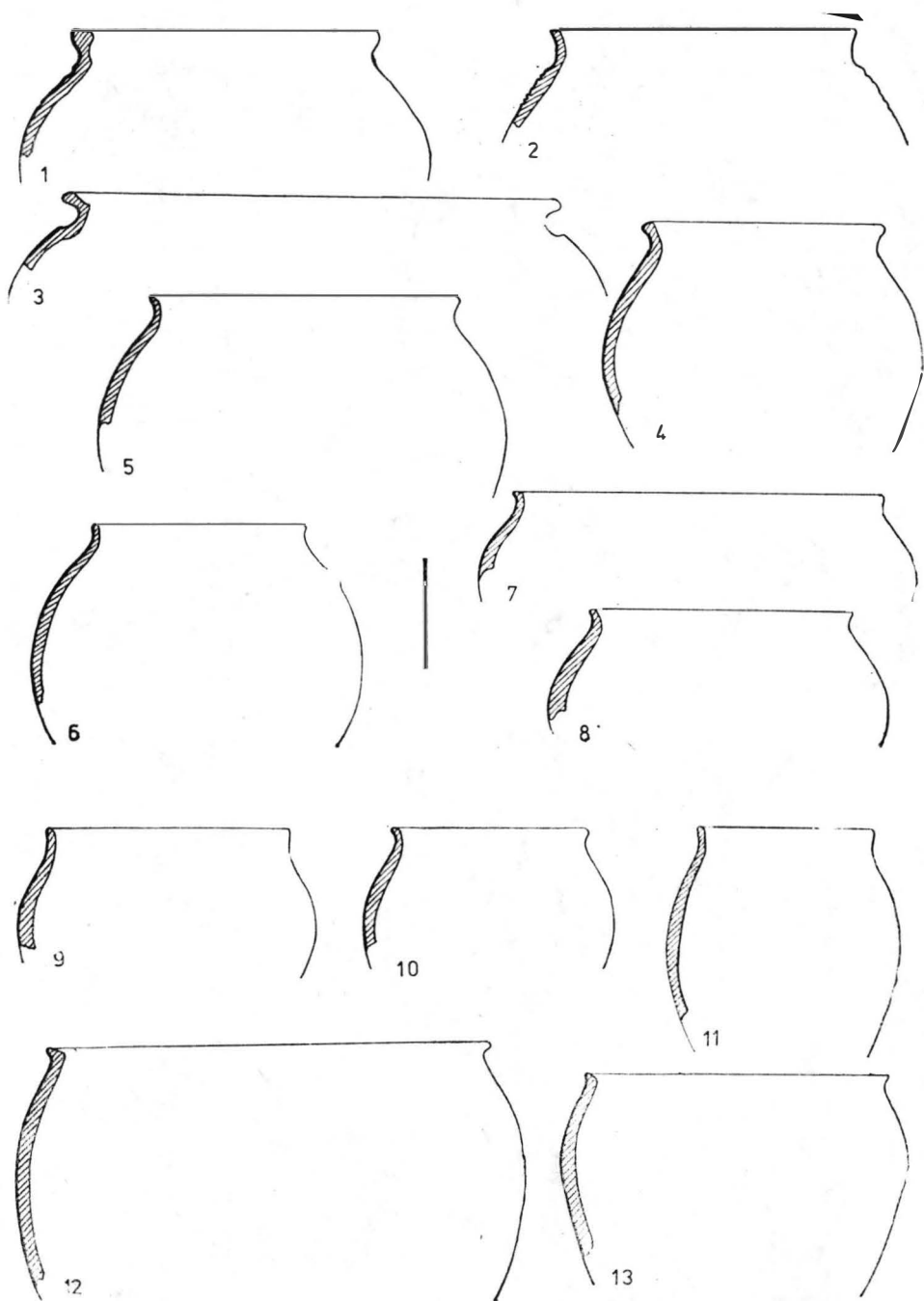
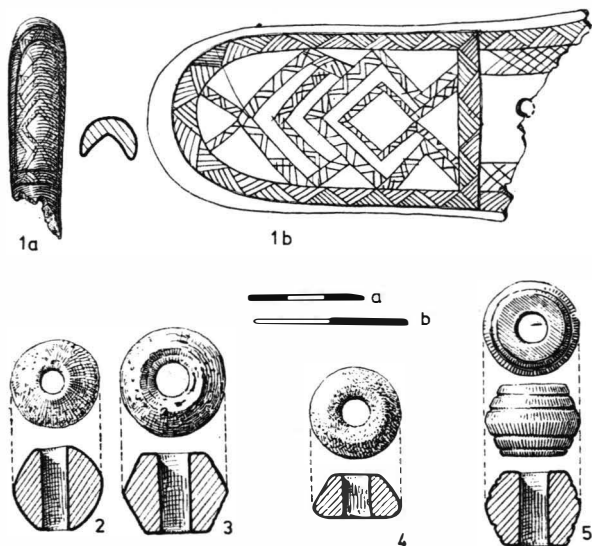

Fig. 8. Ipotești, Ceramică din bordeiul B₂. 1–3 modelată cu roata rapidă; 4–11 ceramică confecționată cu roata încetă; 12–13, ceramică modelată cu mîna.

mult spre baza dreaptă, netezită (fig. 10/7); pe un altul sînt vizibile la interior șanțurile formate de turația roții. Ultimul este de culoare cărămidie, conține nisip care apare la suprafață, sub angobă. Vasul a fost de dimensiuni mari (fig. 10/9). Al treilea fund, din pastă cu nisip, are culoarea brun-cărămidie, iar al patrulea, din pastă cu mult nisip,

Fig. 9. Ipotești. Obiecte descoperite în așezarea de la Ipotești. 1 mîner de os descoperit în stratul deranjat; 2—5 fusaiole din pămînt ars. 1 a, 2—5: scara a; 1b: scara b.

brun-roșcată. De la ultimul, peretele s-a desprins circular din locul de contact.

Apar de asemenea fragmente de buze lucrute cu mîna din pastă bună, cu nisip, de culoare gălbuie sau cenușie, cu marginea puțin îndoită în afară și pereții subțiri (fig. 8/12—13).

Bordeiul nr. 3. Descoperit în șanțul II. Nu a fost complet degajat, săpătura oprindu-se la nivelul grupurilor de pietre. În colțul de nord-est apăreau resturile unui cuptor (fig. 3/2).

Vestigiile bordeiului nr. 3 au fost identificate sub solul arabil, la o adîncime foarte mică, prin prezența pietrelor de dimensiuni mici și mijlocii, în amestec cu pămînt de culoare gălbuie (lut). Conturul și dimensiunile bordeiului nu au putut fi reconstituite.

Pietrele formau două grupuri și erau amestecate cu ceramică din epoca prefeudală și neolitică. Pietrele din primul grup erau depuse în mai multe rînduri, avînd între ele lut (pămînt galben). Trei pietre de la baza acestui complex au fost arse pe partea inferioară, deci este posibil să fi făcut parte din partea interioară a calotei prăbușite ale unui cuptor lucrat din pietre amestecate cu lut. Printre pietre, pînă la baza stratului au fost găsite fragmente ceramice, unele arse secundar, la roșu. Pietrele zac direct pe podeaua bordeiului (fig. 3/2).

Un al doilea grup era format din pietre care aveau de asemenea urme de ardere secundară și erau dispuse într-un singur rînd, răspîndite.

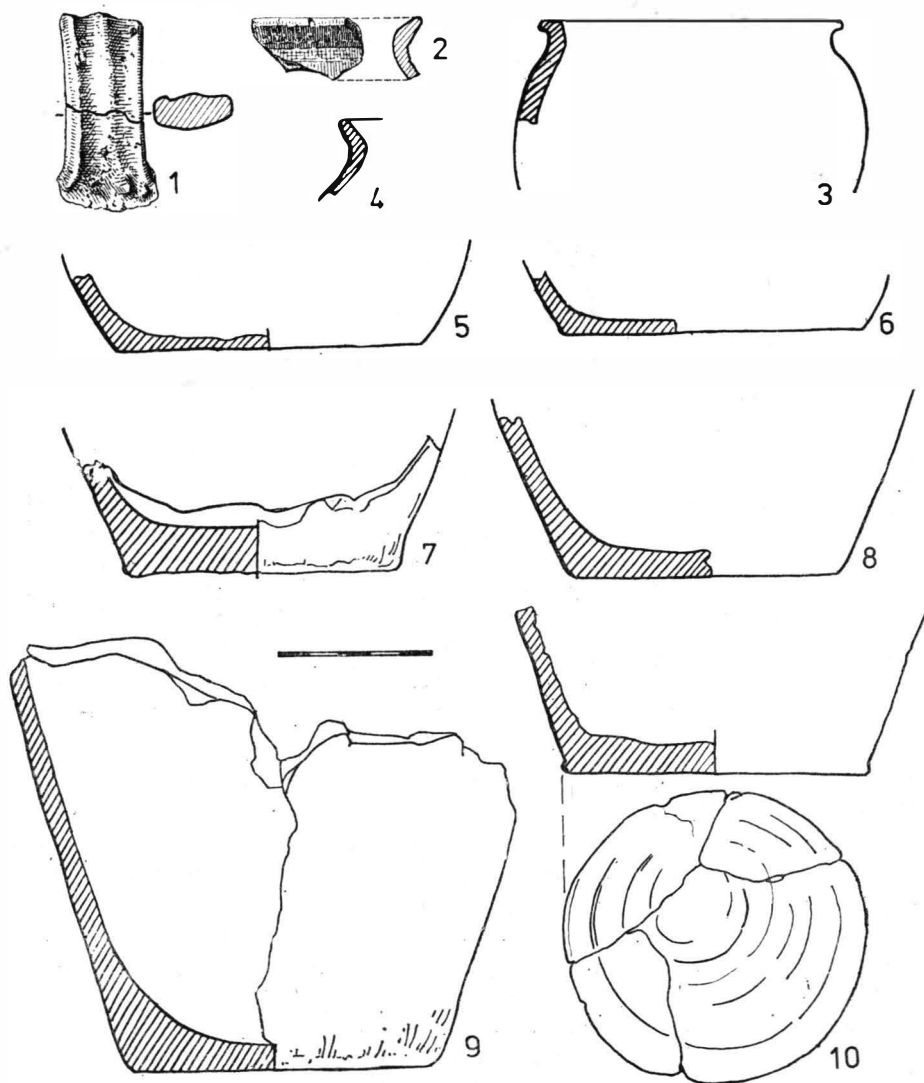

Fig. 10. Ipotești. 1—5 ceramică din bordeiul B₃; 6—10 funduri de vase din bordeiul B₂.

Sub aceste pietre s-au conturat urme de pământ ars *in situ* care marceau, cu siguranță, locul cuptorului.

În legătură cu prezența pietrelor în umplutura bordeiilor nr. 1 și 2, se poate presupune că acestea proveneau de pe acoperișul bordeiului unde fuseseră puse cu un strat oarecare de lut, sau din jurul pereților unde erau depuse pentru întărire, la un loc cu pământul galben seos din groapa bordeiului. În cazul bordeiului nr. 3, dacă o parte din pietre aveau probabil aceeași proveniență ca la bordeiele nr. 1 și 2, un grup

pare să fi fost în legătură cu un cuptor, în special cele grupate pe un singur rînd.

S-a observat că o groapă de dimensiuni mici, pornind din stratul superior, de deasupra complexului, nu a antrenat totuși în umplutura ei pietre. De asemenea nu conținea nici un inventar. Groapa pare să fie feudală.

Ceramica din bordeiul nr. 3. În raza bordeiului nr. 3, de deasupra pietrelor și alături de ele, a fost recuperată o cantitate mică de fragmente ceramice, lucrate în majoritatea lor la roata rapidă. Ceramica are culoarea cărămizie, cenușiu deschis și neagră, avînd în compoziția pastei nisip fin și pietricele, care dau asperități pe suprafața vasului (fig. 10/1—5). Arderca a fost bună, uniformă, pasta a fost omogen frămîntată. Printre fragmentele ceramice din bordeiul nr. 3 se remarcă o toartă cu dublă șanțuire, lucrată din aceeași pastă aspră, nisipoasă (fig. 10/1), precum și fragmente de oale cu buza dreaptă, lătită, cu tendințe de răsfrîngere la exterior, terminate în unghi sau scunde și înclinate spre exterior (fig. 10/2). Au apărut și cîteva fragmente ceramice lucrate cu mîna, de culoare cărămizie sau negricioasă, din lut cu nisip și pietricele. În afara ceramicii, lîngă pietre a mai apărut și o bucată de zgură de fier.

În punctul „La Ogradă”, cca 2 km în aval, au fost descoperite resturi dintr-un alt bordei aproape complet prăbușit în Olt. În încercarea de recuperare a vestigiilor a fost dezvelită o mică parte din cuptor, cu gura spre vest, scobit în stratul de cultură. A fost foarte greu de demontat, deoarece se găsea în malul înalt, prăbușit. Au putut fi recuperate totuși cîteva fragmente ceramice.

Cele cîteva fragmente, recuperate din restul cuptorului aflat în mal, sînt de la vase lucrate la roată, din pastă gălbuie, brună și cenușie, cu nisip în compoziție. La exterior apar striuri estompate care provin de la turația roții. Nu s-au putut reconstitui profile, majoritatea fragmentelor provenind din pereții vaselor.

Observații privind caracteristicile așezării și bordeielor

În cuprinsul secțiunilor proiectate pentru recuperarea vestigiilor de la Ipotești au putut fi stabilite unele caracteristici ale așezării și ale structurii locuințelor: bordeiele de la Ipotești au făcut parte dintr-o așezare rurală, nefortificată, care se extindea pe malul stîng al Oltului. Cea mai mare parte a așezării a fost distrusă, după cum se observă din secțiunile I—III, în interiorul cărora nu a mai apărut nici un complex.

Bordeiele aveau o formă rectangulară, colțurile rotunjite, cu dimensiunile aproximativ de $3 \times 2,50$ m, fiind semiîngropate în pămînt la adîncimea maximă de $-0,40$ — $-0,50$ m. Gropile bordeielor se adînceau în solul gălbui-lutos, care corespundea arheologic nivelului neolitic.

Ținînd seamă de poziția cuptoarelor bordeielor nr. 1 și 3 se poate presupune că intrarea era pe latura de nord-vest, opusă locului unde se afla cuptorul. Podelele nu erau luate; în interiorul lor nu s-au observat

gropi de pari și trepte sau lavițe. Cuptorul era obținut prin scobire în solul galben, avînd interiorul de formă ovală.

În umplutura fiecărui bordei au apărut pietre de dimensiuni mici și mijlocii, majoritatea avînd urme de ardere. Dar indiferent de proveniența lor (în legătură cu acoperișul bordeielor, sau cu a unor cuptoare) aceste pietre sînt o caracteristică comună tuturor complexelor prefeudale descoperite la Ipotești în punctul numit „La Conac”.

Între bordeie nu s-a putut observa o depunere continuă, materialul grupîndu-se în general în interiorul și în preajma complexelor.

Publicarea rezultatelor cercetărilor de la Ipotești se face în împrejurarea în care documentarea arheologică privind mileniul I în general și secolele VI—VII în special se află într-un stadiu avansat, astfel că ansamblul mărturiilor arheologice care atestă prezența populației autohtone pe teritoriul Munteniei pot fi corelate. Aceasta atît în raport cu cultura materială a dacilor liberi și a celei provinciale romane care au precedat-o, cît și prin prisma evoluției ei ulterioare.

În cuprinsul așezărilor cercetate pînă acum pe teritoriul Munteniei, vestigiile materiale din secolul al VI-lea e.n. comportă, alături de elementele romanice predominante, și prezența materială a unor grupuri slave arhaice, ale căror vestigii, deși reduse, arată că așezările reflectă un moment în care aceste grupuri erau deja prezente și staționau în general în jumătatea de est a Munteniei.

În momentul primelor descoperiri de la Ipotești, Ion Nestor a atribuit vestigiile de aici unei comunități daco-romane din secolele VI—VII e. n.² Petre Roman, autorul cercetărilor de la Ipotești, bazîndu-se pe analiza minuțioasă a tipurilor ceramice, a subliniat particularitățile care accentuau caracterul lor originar dacic și provincial roman. Aceste observații se refereau la tehnica în care sînt lucrate vasele, la tipurile predominante, la formele ce indică înrudiri cu speciile autohtone, la tipurile de locuințe și cuptoare ce pot fi urmărite și la dacii liberi din secolul al III-lea e.n. ș.a.

Paralel cu descoperirile de la Ipotești, se continuau cercetările începute încă din anul 1956 de către Sebastian Morintz pe Dealul Ciurel (lîngă București) cercetări la care, în ultimele campanii, a participat și Petre Roman. Analizînd ceramica de la Ciurel și comparînd-o cu vestigiile apărute concomitent la Ipotești, autorii remarcău originea dacică și provincial-romană³ a descoperirilor de la Ipotești. Petre Roman, făcînd în însemnările sale manuscrise observația că ceramica de la bordeiul nr. 2 de la Ipotești se deosebește de ceramica din bordeiul nr. 1, își punea problema raportului cronologic dintre cele două bordeie pe de o parte, iar pe de altă parte, a raportului cronologic între aspectul descoperit la Ipotești (în ansamblul lui) și restul așezărilor cercetate pe teritoriul Munteniei.

² Observație reprodusă în textul manuscris al lui Petre Roman.

³ Sebastian Morintz și Petre Roman, *Materiale*, 8, 1962, p. 767, nota 1.

Determinarea cu justete a originii categoriilor ceramice de la Ipotești are foarte mare însemnătate. De aici decurge posibilitatea unor interpretări de ordin cronologic și etnic.

După cum am arătat, pe baza fragmentelor ceramice nu au putut fi reconstituite vase întregi, dar au fost recuperate numeroase profile din partea superioară a vaselor ce conțin elemente determinante în situarea formelor și categoriilor ceramice. În ambele bordeie au apărut numeroase fragmente care provin din vase lucrate la roata rapidă (bordeiul nr. 1 și 2) lucrate la roata înceată (bordeiul nr. 2) și doar câteva fragmente lucrate cu mâna (?).

În repertoriul vaselor lucrate la roată din bordeiul nr. 1 domină formele mijlocii, cu pereții subțiri, bine arși, din pastă cu nisip, iar în bordeiul nr. 2 apar și câteva forme mari. Majoritatea vaselor sînt de dimensiuni mijlocii. Pasta vaselor este foarte bine frămîntată la ceramica din ambele bordeie, avînd în compoziție nisip, care la grupa *a* a celor lucrate la roată din bordeiul nr. 1 și la câteva exemplare din bordeiul nr. 2 nu se observă la suprafața vaselor, dar care este vizibil în cadrul grupei *b* a ceramicii din bordeiul nr. 1 și la toată ceramica lucrată cu roata înceată a bordeiului nr. 2.

Ceea ce frapează la ceramica din ambele bordeie este faptul că grupurile ceramice par să provină de la loturi de vase modelate din argile pregătite de meșteșugar într-o singură „sarjă”, neînțelegînd prin aceasta o sarjă comună pentru ceramica ambelor bordeie, ci pentru inventarul fiecărui bordei în parte. De exemplu, ceramica lucrată la roata înceată din bordeiul nr. 2, dintr-o argilă inferioară celei din bordeiul nr. 1, are o pastă comună pentru un repertoriu larg de forme, element care frapează deoarece, în alte așezări din această vreme, inventarul ceramic al unei locuințe pare să se fi adăugat succesiv din producția mai multor olari, rezultînd arderi și paste diferite.

Pasta vaselor din bordeiul nr. 1 este superioară celei din bordeiul nr. 2, care este mai neglijent lucrată. Arderea a pătruns uniform pereții vaselor lucrate la roata rapidă, pătrunzînd și în miezul acestora. Ele au o culoare brună cu pete cenușii, gălbui-roșcată, uneori aproape neagră. Unele vase sînt arse la roșu la exterior și la interior și negre în miez, dar culoarea inițială a fost modificată cu timpul, ca urmare a folosirii vaselor la foc pentru pregătitul hranei.

În privința formelor de vase, care la bordeiul 1 și 2 reprezintă variante ale oalei exclusiv fără toartă, se remarcă o gamă mai săracă de profile la bordeiul nr. 2 față de repertoriul bogat al profilelor din bordeiul nr. 1.

Impresia generală care se desprinde prin punerea alături a inventarului ceramic din primul și cel de-al doilea bordei este că în cadrul inventarului ceramic al bordeiului nr. 2 predomină tipuri care par repleci mai puțin îngrijite ale ceramicii din bordeiul nr. 1 cu care sînt strîns înrudite. Dar ambele grupuri, din care lipsește cu totul orice element caracteristic ceramicii de tip slav arhaic, au un caracter dominant de tradiție provincială romană, care determină cu certitudine încadrarea vestigiilor de la Ipotești în aria civilizației populației autohtone romanice, așa cum s-a manifestat aceasta înainte de influențele slave, situînd așe-

zarea de la Ipotești ca cea mai timpurie etapă a culturii de tip Ipotești — Ciurel — Cindești și care se încadrează cronologic la sfârșitul veacului al V-lea e.n. și începutul secolului al VI-lea e.n.

Considerăm de asemenea că între complexele de la Ipotești nu poate exista distanță cronologică prea mare. Tipologia ceramică cit și particularitățile tipurilor de locuințe (toate complexele, de exemplu, conțin o cantitate mare de pietre care probabil făceau parte din suprastructura lor) converg spre o apropiere între acestea.

Situate într-o zonă mai adăpostită din vestul Munteniei, în vecinătatea imediată a limesului alutan și într-un teritoriu care a făcut parte multă vreme din provincia Dacia Inferior, în perioada în care frontiera de est a acesteia îngloba teritoriul Munteniei până la *Limes transalutanus*, comunitățile romanice de aici au avut un contact mai intens cu lumea provincial-romană, perpetuând în cultura lor materială procedee tehnice și forme evoluat din cele străvechi, dacice și provincial-romane.

În sud-vestul Munteniei, descoperirile de tip Ipotești și Olteni⁴ reflectă de asemenea un procent dominant al ceramicii de tradiție provincial-romană. Și în celelalte așezări din secolul al VI-lea e.n. de pe teritoriul Munteniei, statistica ceramicii indică, alături de formele derivate din unele categorii dacice, forme lucrate la roata rapidă derivate din ceramica de tradiție provincial-romană, precum și replici indigene ale unor categorii ceramice pătrunse din teritoriul din dincolo de Dunăre, cum ar fi amforele, unele tipuri de căni, oale etc.⁵

Pornind de la criteriul că în secolele V—VI e. n. tipurile ceramice derivate din cele dacice și provincial-romane au suferit transformări (produse și în raport cu caracterul economic, condițiile etnice, istorice și sociale ale teritoriului de la nord de Dunăre ș.a.), în urma cărora s-a individualizat, pe o arie largă, un *facies* nou cultural, specific populației rurale, noi am definit această cultură ca o cultură romanică⁶ de caracter rural.

Substratul unitar al acestei culturi este exprimat, în primul rând, de ceramica lucrată în tehnica roții rapide, ale cărei origini trebuie căutate în repertoriul ceramicii provinciale de *uz comun*, a cărei difuzare s-a manifestat cu amplitudine în afara frontierelor romane.

Forme ceramice derivate sau aproape identice cu tipurile descoperite în așezarea de la Ipotești sînt prezente în toate așezările din Muntenia.

Am arătat mai sus că această cultură reflectă o serie de contacte cu grupurile slave (anți și sclavini), pătrunse în teritoriile de la Dunărea de Jos în secolul al VI-lea e.n., influențe care nu afectează însă fondul predominant romanic al culturii materiale din secolul al VI-lea e.n.

O altă categorie de elemente dezvăluie caracterul de bază al economiei acestor comunități, care era constituită din creșterea vitelor și

⁴ Suzana Dolinescu-Ferche, *Așezări din secolele III și VI e.n. în sud-vestul Munteniei. Cercetările de la Dulceanca*, București, 1974, p. 109—110, fig. 120, 124—126.

⁵ Victor Teodorescu, SCIV, 5, 1964, 4, p. 485—503; Vlad Zirra și Gh. Cazimir, CercetArh, 1, 1963, p. 49—77; Margareta Constantiniu și P.I. Panait, CercetArh, 1, 1963, p. 77—139; Margareta Constantiniu, SCIV, 17, 1966, 4, p. 665—678; Valeriu Leahu, CercetArh, 1, 1963, p. 15—49 ș.a.

⁶ Suzana Dolinescu-Ferche, *op. cit.*, p. 126—127.

agricultură. În cadrul industriei casnice se dovedește practicarea torsului și deci a țesutului (ca și în așezarea de la Ipotești). În unele centre era mai dezvoltat olăritul și metalurgia.

Analizînd în totalitatea lor, și sub alt raport decît acela al tipologiei ceramicii, vestigiile descoperite pe teritoriul Munteniei, în cadrul căroră așezarea de la Ipotești se înscrie ca *cea mai timpurie etapă*, se observă că toate acestea conțin elemente comune sub raportul tipurilor de așezare (așezări nefortificate situate pe terasele joase și mijlocii ale riurilor, uneori pe terasele înalte), al tipurilor de locuințe (bordei parțial îngropat în pămînt, mai rar locuințe de suprafață), al tipurilor de cuptoare (cuptoare scobite în blocuri de pămînt sau în peretele locuințelor aflate în toate așezările, cu excepția celor din zona de nord-est a Munteniei unde domină cuptoarele de tipul „pietrar”). Toate aceste trăsături, ce constituie factori comuni în întreaga arie a așezărilor cercetate, reflectă o cultură materială unitară și în cadrul căreia comunitățile daco-romane care i-au dat naștere au trăit într-un contact permanent unele cu altele.

LES RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES D'IPOTEȘTI (DEP. D'OLT)

(Remarques sur la culture matérielle autochtone au VIe siècle
de n.è. en Valachie)

RÉSUMÉ

Les fouilles archéologiques de sauvetage pratiquées en 1959 à Ipotești (dép. d'Olt) ont été organisées par Ion Nestor et effectuées par Petre Roman. Elles s'encadraient dans un vaste programme de recherche élaboré par la *Commission pour l'étude de la formation de la langue et du peuple roumain*.

De l'avis des auteurs, la parution de cette étude qui fournit à la littérature spécialisée des précisions sur les découvertes d'Ipotești sera sans doute considérée comme bienvenue, d'autant plus que bien avant la publication des documents archéologiques respectifs, le concept de *culture de type Ipotești — Ciurel — Cîndești* ou *Ipotești — Cîndești*, désignant la culture matérielle spécifique de la population autochtone du territoire valaque aux Ve—VIIe siècles, avait déjà connu une large diffusion.

Trois ensembles archéologiques furent dégagés par les recherches entreprises à Ipotești, sur la rive gauche de l'Olt, dans l'établissement sérieusement endommagé par les eaux de la rivière. Le sol lavé par les eaux n'a point permis de préciser le rapport stratigraphique entre les divers horizons qui se sont succédés dans les limites de cet établissement, appartenant au néolithique, à l'âge du bronze, au IIIe siècle de n. è., au VIe siècle et à la période féodale, les habitats en question étant illustrés seulement par des vestiges céramiques.

L'horizon du VIe siècle de n.è. n'a pour témoins que quelques ensembles, entre lesquels on n'a pu saisir aucun dépôt les reliant (voir le plan des fouilles, fig. 1).

Les habitations, partiellement enfouies dans la terre, mais assez peu profondément ($-0,40$ m) sont de forme rectangulaire aux angles arrondis, avec les parois perpendiculaires sur le sol ou légèrement inclinées. Elles étaient dotées d'un four confectionné en terre glaise (habitation no. 1). Leurs vestiges céramiques comportaient aussi un grand nombre de pierres de taille moyenne et des cailloux, ainsi que quelques rares objets en métal (un couteau de fer, un fragment provenant d'un objet de bronze), des ossements de bêtes, des fusaïoles.

Il convient de noter le répertoire céramique très éloquent relevé sur place. Celui-ci se compose de récipients confectionnés presque exclusivement au tour rapide (habitation no. 1), mêlés dans certains cas à des exemplaires faits au tour lent (habitation no. 2) et attestant une grande variété quant à leur forme, qui a pu être restituée à partir des profils de la portion supérieure des vases. Le trait dominant qui caractérise la poterie livrée par ces deux habitations est son caractère nettement *romain provincial*. L'habitation no. 1 contenait des fragments céramiques exécutés au tour rapide et d'une grande variété de profils, alors que la poterie de l'habitation no. 2 semble une réplique plus primitive de la première.

Certains des vases modélés au tour rapide étaient recouverts à l'extérieur de stries, les unes plus marquées, d'autres plutôt effacées. Mais ces traces ne représentent qu'un effet du mouvement rotatoire du tour, sans aucune intention d'obtenir quelques effets décoratifs.

Pour ce qui est de la forme des récipients mis au jour dans les deux habitations, la plus courante est celle du pot sans anses, avec une large bordure horizontale taillée en biseau vers l'extérieur (fig. 4/5), le rebord coupé net ou seulement à peine marqué (fig. 4/2,3). Il y a aussi des récipients à peu près globulaires, dont le rebord s'évase légèrement (fig. 5/7).

On constate que le répertoire céramique d'Ipotești est tout à fait dépourvu du moindre élément archaïque de type slave. De par leur caractère éminemment romain provincial, ces vestiges céramiques sont à attribuer nécessairement à la population romane autochtone. Ils expriment sa culture matérielle telle qu'elle devait se présenter avant d'avoir subi l'impact slave. D'après leur traits dominants, ils appartiennent à la première étape de la culture de type Ipotești — Ciurel — Cindești, datée de la fin du Ve — commencement du VIe siècle de n.è.

La communauté d'Ipotești s'était épanouie dans le proche voisinage du limes Alutanus, frontière romaine à l'époque. Son territoire faisait partie de la Dacie inférieure quand celle-ci englobait également une zone du territoire valaque, délimitée par le limes Transalutanus.

À retenir que les autres agglomérations, situées au centre même de la Valachie, ont livré de leur côté quantité de vestiges provenant d'une céramique confectionnée au tour rapide. Ceci est une preuve de la présence au VIe siècle de n.è. d'un nouveau faciès cultural sur une vaste aire du territoire roumain, faciès culturel défini par les auteurs comme représentant une culture de type roman développée par la population autochtone.

Des formes céramiques dérivées ou presque identiques aux types d'Ipotești sont attestées dans toutes les agglomérations explorées en Valachie (voir note 6). Le fonds commun de la culture propre à la popu-

lation daco-romaine se caractérise par : la poterie confectionnée au tour rapide présente partout et dérivant de la céramique d'usage courant de type romain provincial ; les caractères des types d'agglomérations (non fortifiées) des habitations ; les particularités des fours ; les formes communes d'une économie typiquement rurale (agriculture, élevage) ; le caractère des métiers domestiques et celui de l'industrie des métaux.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Ipotești. Plan d'ensemble des fouilles de sauvetage.

Fig. 2. Ipotești. Céramique et fibules appartenant au IIIe siècle n.è.

Fig. 3. Ipotești. Le plan et le profil stratigraphique de la hutte B₁ et de la hutte B₃.

Fig. 4. Ipotești. Céramique confectionnée au tour, de la hutte B₁. 1,3,5 : échelle *a* ; 6-8 : échelle *b*.

Fig. 5. Ipotești. Céramique de la hutte B₁. 1-9, 13 modelée au tour ; 10-12 modelée à la main.

Fig. 6. Ipotești. Le plan et le profil stratigraphique de la hutte B₂. 1 couche supérieure, 2 remplissage gris-noirâtre, 3 couche d'incendie, 4 remplissage, 5 pierres, 6 terre jaune.

Fig. 7. Ipotești. Céramique confectionnée au tour de la hutte B₂. 1,3,9,10 = échelle *b* ; 2,4-8 : échelle *a*.

Fig. 8. Ipotești. Céramique de la hutte B₂. 1-3 modelée au tour rapide, 4-11 céramique confectionnée au tour lent, 12-13 céramique modelée à la main.

Fig. 9. Ipotești. Objets découverts dans l'habitat de Ipotești. 1 une manche en os découverte dans la couche ; 2-5 fusaïoles en terre cuite. 1a, 2-5 : échelle *a* ; 1b : échelle *b*.

Fig. 10. Ipotești. 1-5 céramique de la hutte B₃ ; 6-10 fonds de vases de la hutte B₃.

DESPRE INSCRIPTIILE ROMANE DIN UNGARIA (II)

DE

I. I. RUSSU

La interval relativ scurt, de patru ani, a apărut în 1976 al doilea volum (numit 2. Lieferung) al frumoasei colecții-corporus maghiar de inscripții antice ale țării*, prezentat în aceleași condiții grafice-tehnice optime, impunătoare, pe hîrtie cu ilustrații de bună calitate, cum puține sînt culegerile de monumente epigrafice similare apărute în ultima vreme. Potrivit unui firesc și necesar principiu de continuitate și consecvență cu sine înșiși, aceiași prestigioși autori budapeșteni în aceeași editură maghiară de stat prezintă materialul epigrafic lithic din două județe ale vestului Ungariei (Zala, Veszprém) și ale marelui centru militar și civil Brigetio (Szőny, jud. Komárom, pe malul drept al Dunării), aplicînd exact același sistem de repartizare și expunere, în forme identice, fără a se lăsa atinși aproape deloc de influența criticilor și obiecțiilor ce s-au adus volumului I (1972). O singură mică modificare au admis și adoptat: amplificarea lecturilor de texte epigrafice antice, prin faptul că (p. 7) „critica amicală a unor colegi (mai ales H. Lieb, L. Pedersen, H. G. Pflaum și J. Šašel) ne-a determinat să ne abatem într-o privință de la principiile de bază ale vol. I. Textele vor fi în continuare deslegate fără excepție” (die freundliche Kritik einiger Kollegen, insbesondere die von H. L., L. P., H. G. P. und J. Š., hat uns veranlaßt, von den Grundsätzen der 1. Lieferung in einer Hinsicht abzuweichen. Die Texte werden fortan nicht nur ausnahmsweise aufgelöst). Dar despre RIU, I s-a observat în două locuri că „lacuna principală este lipsa t r a n s c r i e r i i textelor antice, a întregirii și deslegării, a comentariilor, despre care se poate spune că la majoritatea celor 284 piese apar cam deficiente; rar se oferă vreo transcriere integrală a textului latin, lectura și întregirile fiind lăsate mai mult în sarcina și competența cititorului. Dar acesta nu poate fi și nu este totdeauna un epigrafist consacrat sau cu destulă experiență . . . ” (SCIVA, 25, 1974, p. 249; Gnomon, 47, 1975, p. 391), — adnotări pe care s-ar părea că L. B. și A. M. nu le-au citit. Deci în RIU, II se constată numai progresul în ce privește lectura cu întregiri a textelor romane antice; restul a rămas (poate dintr-un spirit de

* Die römischen Inschriften Ungarns (RIU). 2. Lieferung. SALLA, MOGENTIANA, MURSELLA, BRIGETIO, von László Barkóczy und András Mócsy, mit 211 Abbildungen, 345 Zeichnungen und 4 Landkarten. Akadémiai Kiadó Budapest, 1976 (Gemeinschaftsausgabe des Akadémiai Kiadó, Budapest und des Verlages Adolf M. Hakkert, Amsterdam).

Cuprins: Vorwort, p. 7; Abkürzungsverzeichnis, p. 9—10; Municipia Salla, Mogentiana, Mursella, p. 13—87, nr. 285—372 (redactat de A. Mócsy); Municipium Brigetio—Castrum legionis I Adiutricis, p. 89—245, nr. 373—634 (red. L. Barkóczy); Konkordanztafel zum Corpus Inscriptionum Latinarum, Band III, p. 247—248; (planșe cu fotografii), p. 251—358.

comoditate sau inerție) exact ca în vol. I ; încît cele observate și obiectate de noi pentru acesta se potrivesc și rămîn valabile, necesare, pentru noul volum.

În primul rînd conținutul însuși : materialul este limitat la piesele lithice-lapidare (piatră, marmură); de celelalte inscripții (*instrumentum*, pe produse ceramic-tegulare, metal etc.) nici o mențiune. S-a arătat de repetate ori (dacă pentru epigrafiști și istoriografi mai era necesar) importanța documentară a tuturor inscripțiilor antice, cele din categoria a doua fiind uneori chiar mai valoroase și semnificative decît cele lithice-monumentale ; de aceea gruparea separat a epigrafelor numite „minore” (*instrumentum*) ori ignorarea lor în bloc (fără măcar a le menționa la localitatea respectivă) este un procedeu discutabil, o amputare a fondului documentar al unei zone provinciale. O culegere (corpus) de inscripții antice trebuie să fie un repertoriu documentar c o m p l e t, fără discriminări, al tuturor inscripțiilor epocii și zonei respective (nu numai un album cu planșe ori piese monumentale-artistice mai mult sau puțin arătoase), pentru cunoașterea cît mai amplă a societății și culturii, a tot ce acestea au produs lăsînd mențiuini scrise despre manifestările lor variate. Este criteriul științific pe care l-a inaugurat și aplicat (în formele tehnice existente în a doua jumătate a veacului al XIX-lea) grupa de redactori ai CIL în frunte cu Th. Mommsen și pe care noi l-am adoptat și amplificat aplicîndu-l cu mai multă strictețe la materialul epigrafic al Daciei romane (de ex. IDR., III, București, 1977 etc.).

Ordinea de expunere în RIU, II este consecvent cea topografică, în cadrul județelor Ungariei dinspre sud și vest către nord ; la fiecare localitate piesele epigrafice se grupează după conținut și destinație (criteriul tematic) ; dar *lemma*, datele tehnice despre epigrafe apar iarăși într-o înșiruire nepotrivită, nepractică (adică : a/ locul, data descoperirii și păstrării ; b/ definiția piesei, materialul-roca, starea de conservare, dimensiuni etc., în loc de a se prezenta totul invers, în ordinea necesară și firească). După o concepție originală și cam excentrică, totul este expus în RIU pe „două coloane”, un sistem bizar de „juxta” : pe pagina din stînga textul german cu descrierea, datele, bibliografia, aparatul critic, comentariile, notele ; pe pagina din dreapta numai desenele (schematice, dar în general exacte și utile, chiar dacă uneori deformează ductul elegant al scrierii monumentale romane) sau reproducerea fotografică a articolelor din CIL, III (în cazul pieselor dispărute). Aplicarea rigidă a unei asemenea scheme a dus la crearea de goluri, pagini albe pe jumătate sau trei sferturi, chiar mai mult (RIU, p. 198 are . . . patru cuvinte, p. 204 cinci rînduri scurte de text). Inutil a repeta că mult mai ușoară și practică era expunerea întregului material în ordinea numerotării din RIU (I, II etc.), pe o singură coloană și pagină, încadrînd în textul continuativ întregul material ilustrativ (atît fotografiile cît și desenele în chip de „juxta”).

În sistemul Barkóczi-Mócsy cititorul epigrafist care vrea să studieze mai temeinic, integral, materialul epigrafic al Ungariei antice, trebuie să-l urmărească simultan pe trei benzi : a) pagina din stînga, b) desenul textului latin (sau reproducerea anastatică din CIL, III) pe pagina din dreapta, c) la urma volumului, planșele cu fotografii, dacă există. Este o muncă nu tocmai ușoară pentru cel ce urmărește mai temeinic grafia

și lecturile, cuvintele și numele proprii ale epigrafelor (norocul cititorului-epigrafist este formatul practic și comod al „octavului” cărții facilitând acea continuă răsfoire și revenire, ce mult mai greu pot fi făcute la un format „ceaslov” ca CIL și alte publicații-albume). Pe hîrtia albă de optimă calitate ilustrația fotografică putea fi foarte bine reprodusă, cu claritate, alături de textul epigrafic redat în desen schematic — cum s-a arătat și cu alte ocazii la noi; iar o fotogramă mediocră și obscură nu va fi prin nimic mai limpede pe planșe cu hîrtie oricît de fină și lucioasă. Publicațiile — culegeri epigrafice — sînt în primul rînd unelte de lucru, a căror utilizare trebuie facilitată: la editarea lor trebuie avută în vedere și munca „beneficiarilor”, adică a epigrafiștilor.

Pe lingă asemenea observații și sugestii privind organizarea materialului în ansamblu, forma de prezentare în vederea unei cit mai ușoare și eficiente utilizări istoriografice, a interpretării științifice, se impun cîteva rectificări ori sugestii de amănunt privind lectura textelor epigrafice romane din RIU, II.

La p. 10 (bibliografie) „Stuttgart, 1892 ff.” este 1893 ff.

Județele *Zala* și *Veszprém* (hărți, p. 11, 14, 17): nr. 287 este citit „etwa [*Me*]mmius/-” (la fel în desen), dar în fotografie se văd clar resturile (marginea de sus) a tuturor literelor lui *MEMMIVS*, precedate de un *praenomen* din două (¶) litere, deci [. .] *Memmius*. 289 „die Inschr. ist schwer lesbar”, dar de fapt sînt destul de bine păstrate literele elegante, după care s-a confecționat un desen mediocru, suficient de clar. 290 era necesară o fotografie care putea oferi o lectură ameliorată. 292 „sehr schöne Buchstaben” dar desenul lor oferit de autor este rudimentar, făcut liber, nu după fotografie; la fel nr. 293. 301 „. . . *I SABIN* . . .” *praenomen* pare să fi fost din cele mai frecvente, ca [*Ae*]L(i-) ori [*Aure*]L-. 304 în fragment se mai văd resturi din r. 4 (un *P*, *R*, sau *B*). 306 *V S* întregite ca *r(otum) s(olutum)* poate fi mai curînd *v(otum) s(uscep-tum)*. 310 desenul liber (crochiu) nu redă forma și stilul literelor clare în foto. 312 r. 5 nu e *VE*, ci *VET* (*E + T* ligatură, vizibilă în fotografie). 316 *T K FLORENTINVS* este explicat gentiliciul „*K(a)sius*” Kuzsinszky, *K(an)ius* Mócsy”, dar preferabil *F(lav)ius*, cu *F'* în formă de *K* ce nu este raritate (la fel în nr. 318). 319 *IV CELERINVS* e citit *Iu-(li)us*, dar în foto este *IVL* (*V + L* ligatură). 326 forma *pusuer-* (în loc de clasic *posuer-*) ce se mai întîlnește în inscripții (cf. românesc *puseră*). 333 (CIL, III, 4 147) cognomen *BRIN* / . . . *V S* poate să fie *Brin/[cas]us*, ca *Aur. Brincasus* din CIL, III, 11 111 (eventual nume tracic; cf. însă nr. 335). 336 *C IVP* poate fi *C(aius) IVL(ius) P.* - , *V + L* ligatură. 356 *Marcus Ulpus Gaddes* are nume (*cognomen*) palmyrean (cf. IDR, III/1 166). 365 *AVR IEZENA AVIAE*, dacă *Iezena* nu are ligatură *a + e*, ar putea să nu fi fost declinată după schema latinească (precum e cazul la multe nume semite în inscripții latinești). 368 fotografia piesei (corodate) este amputată, lipsă marginea stîngă.

Municipium Brigetio (Szöny), plan de situație p. 90: nr. 397 (CIL, III, 10 978) remarcabilă forma „vulgară” *LASCIVS*. 421 (CIL, III, 10 987) „corn[i/c]ul (*arius*) *leg(ion)is* II ad(iutricis)” pare mai curînd *leg(ati) l(egion)is* I Ad., *L* din *legio* fiind eventual incomplet ca un simplu *I* (sau se vede o mică „talpă” spre dreapta; *L. B.* ar fi bine să revadă originalul epigrafei). 476 la sfîrșit după *V S L L* se văd resturile li-

terei *M(erito)* ce intră în formula finală a textelor votive. 481 „verwittert” cu un desen lacunos, ar putea fi citită după original. 487 numele *VICTOI* - - - / *VS* poate fi *Victor[in]/us*. 503 r. 9 *COMZO NTE* are ligatură *M + A*, deci lectura *Comazonte*. 505 *LEG XIII G(emina) M(artia) V(ictrix)*. 512 *Ammonio Valentiniano* remarcabil gentiliciul roman format din numele teofor egiptean *Ammon-*. 523 *AVR VIBINVS* este de fapt cu *A + N* ligatură, încît lectura ce se impune este *Vibianus*, cognomen roman frecvent în această formă. 534 numele *SEPATTA* e scris despărțit cu un „punct” *SEP · ATTA* vizibil în fotografie. 537 *AVRELIVS HEVTICINVS* e remarcabil cognomen-ul greco-roman derivat din *Eutyches* (?). 540 dacă transcrierea este corectă, am avea *L(ucia) Caecilia Bathanae* femeie cu *praenomen* (IDR, III/1 141 și 159), ca și nr. 544 *T. Claudia Emerita* (fiica unui *T. Clau. Severianus*). 549 *ELVIO VETALI* remarcabilă formă populară a lui *Helvio Vitali*. 550 *POR-TVNIA* în loc de *Postumia* (care nu a fost relevat nici în CIL, III, 11 034). 553 r. 5 este citit *GLI . . .*, pare a fi *CEN . .* 571 „unpubliziert” era necesară o fotografie în care se putea citi ceva mai mult. 573 r. 4 *C PETR NV DINVS* este evident *Petr(oni)us Nu(n)dinus*. 578 *L. SAMO.*, pare a fi începutul unui gentiliciu celto-roman (ca *Samognatius* etc.). 590 textul celebrului sarcofag pus de *M. Ulpius Celerinus sal(ariarius) leg. I Ad(iutr.) interpres Dacorum vivus sibi et filio suo . . .*”, ArchÉrt 1944/5, p. 178 (AnnÉp, 1947, 35) a fost studiat amănunțit de noi în Anuarul Institutului de istorie națională, Cluj, 11 1946—1947, p. 403—412, lucrare pe care L. B. uită să o citeze. 595 *AVREL MARTIA/LIS NAVCLER PORTVS/MISENI* e citit astfel de editor „*nau[archus] cl(assis) pr(aetoriae)* Ondrouch, Barkóczi”, dar pe piatră e *nauclerus portus Miseni*. 603 era necesar o reconstituire grafică (desen) a jumătății drepte a epitafului. 608 se vede urma literelor *ET* înainte de *HEREDES*. 626 remarcabil „romanul” cu tria nomina *M(arcus) Ulp(i-us) Marcus* (!).

Una din calitățile deosebite ale vol. II din RIU este acuratețea cu care a fost imprimat, puritatea textului german, a transcrierilor și a comentariilor, lipsa totală a defectelor grafice numite, convențional, „erori de tipar” (care nu lipseau cu totul în vol. I; cf. SCIVA, 25, 1974, 2, p. 254). Cum s-a mai spus și este evident în asentimentul tuturor specialiștilor, obiecțiile privind unele aspecte ale sistemului de prezentare (ce uneori poate fi o chestiune subiectivă de gust și preferință personală), urmate de rectificările amănunțelor neconforme, nu scad aproape nimic din utilitatea și valoarea fundamentală științifică a corpus-ului epigrafic maghiar, care este de dorit să-și continue apariția cel puțin în cadența de până acum spre a fi încheiat și încoronat cît mai curînd cu un index general; va fi un instrument de informare și cercetare istoriografică de prim rang pentru teritoriul roman al Ungariei, ca și pentru provinciile învecinate din Imperiul roman în veacurile I—VI.

ÜBER „DIE RÖMISCHEN INSCRIFTEN UNGARNS (II)”

ZUSAMMENFASSUNG

Vorliegender Aufsatz wird in gekürzter deutscher Fassung in der Zeitschrift *Gnomon* (München), 1978, erscheinen.

DESCOPERIRI DE LA SFÎRȘITUL EPOCII BRONZULUI ÎN ZONA CAREIULUI

DE

I. NÉMETI

În ultimii ani, cu ocazia cercetărilor arheologice și a diferitelor munci gospodărești, în zona de activitate a Muzeului orășenesc Carei au fost descoperite mai multe complexe arheologice, care pot fi încadrate în perioada de sfârșit a epocii bronzului.

1. ANDRID (JUD. SATU MARE)

În hotarul comunei, la o carieră de lut din curtea fermei C. A. P. situată pe malul pîrului Ier, cu ocazia unui sondaj arheologic a fost descoperită o groapă menajeră, de formă ovală, cu diametrul maxim de 1,20 m și adîncimea de 0,90 m, plină cu fragmente ceramice, oase de animale și cenușă. Printre fragmentele ceramice consemnăm o strachină adîncă, lucrată din pastă fină cu slip lucios, de culoare portocalie avînd înălțimea de 13 cm. Buza vasului este evazată fiind ornamentată cu patru proeminențe triunghiulare trase din muchia buzei și așezate simetric¹ (fig. 1/1). Celelalte fragmente ceramice provin de la borcane, oale sau cești. Unele fragmente sînt ornamentate cu proeminențe avînd în jurul lor caneluri în formă de semilună și puncte incizate.

În colecția muzeului școlar din satul Dindești cu același loc de proveniență (Andrid, curtea fermei C.A.P.) se găsesc următoarele obiecte : o căniță de culoare neagră, de formă bitronconică, înaltă de 11,5 cm, cu o singură toartă. Fundul vasului are un picior scund și gol în interior. Pe gît este ornamentat cu caneluri înguste orizontale, iar pe corpul vasului apar caneluri înguste verticale și proeminențe alungite (fig. 2/1). Fragment dintr-o ceașcă de culoare neagră, cu corpul rotunjit și gîtul strîmt (fig. 2/3).

Tot pe malul pîrului Ier, într-o grădină din vatra localității au fost descoperite întîmplător mai multe fragmente ceramice dintre care s-a recuperat o cană de formă bitronconică, înaltă de 8 cm, ornamentată cu patru proeminențe conice și cu caneluri înguste verticale² (fig. 3/3).

¹ I. Némethi, SCIV, 25, 1974, 4, fig. 2/5—6.

² Muzeul școlar din satul Dindești.

2. BERVENI (JUD. SATU MARE)

În curtea fabricii de cîneapă au fost descoperite în primăvara anului 1976, cu ocazia unor lucrări gospodărești, mai multe fragmente ceramice, printre care și o ceașcă de formă bitronconică, înaltă de 7,3 cm, de culoare cenușie-negricioasă. Pe gît este ornamentată cu caneluri înguste orizontale, iar pe corpul vasului apar linii paralele verticale și mici umflături așezate între grupele de linii incizate (fig. 2/2).

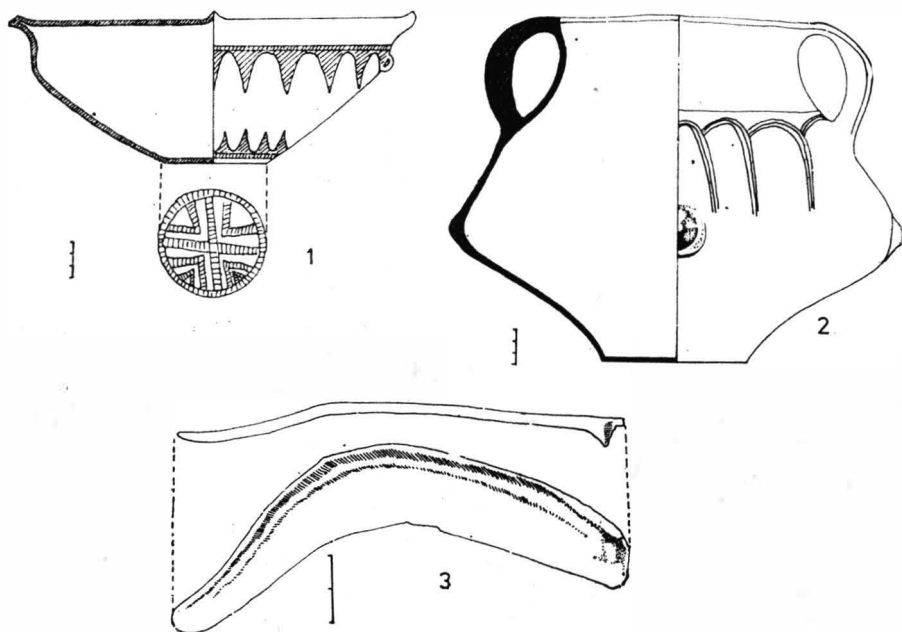

Fig. 1. 1 Andrid „Ferma C. A. P.”; 2 Sanislău; 3 Pișcolt „Nisipărie” — strat de cultură.

3. CEHĂLUȚI (JUD. SATU MARE)

La punctul numit „Telek” (ferma C.A.P.), pe malul înalt al pîriului Cehal, au fost descoperite cu ocazia executării unor gropi de silozuri, în vara anului 1962, trei topoare de luptă cu disc³ precum și alte materiale arheologice. Au ajuns în colecția muzeului din Carei următoarele obiecte : o ceașcă, un castronaș, un virf de lance, mai multe greutateți din lut și cîteva fragmente ceramice.

Ceașca, cu înălțimea de 8 cm, are culoarea neagră, o toartă lată suprainălțată (fig. 2/4). Castronașul, înalt de 8 cm, este de culoare neagră cu o mică toartă plasată la partea superioară a vasului (fig. 2/5). Virful de lance din bronz cu o nervură lată mediană are lungimea de 13 cm

³ T. Bader, Inventaria Archaeologica, 6 (Roumanie), 1971, R 28/1-3.

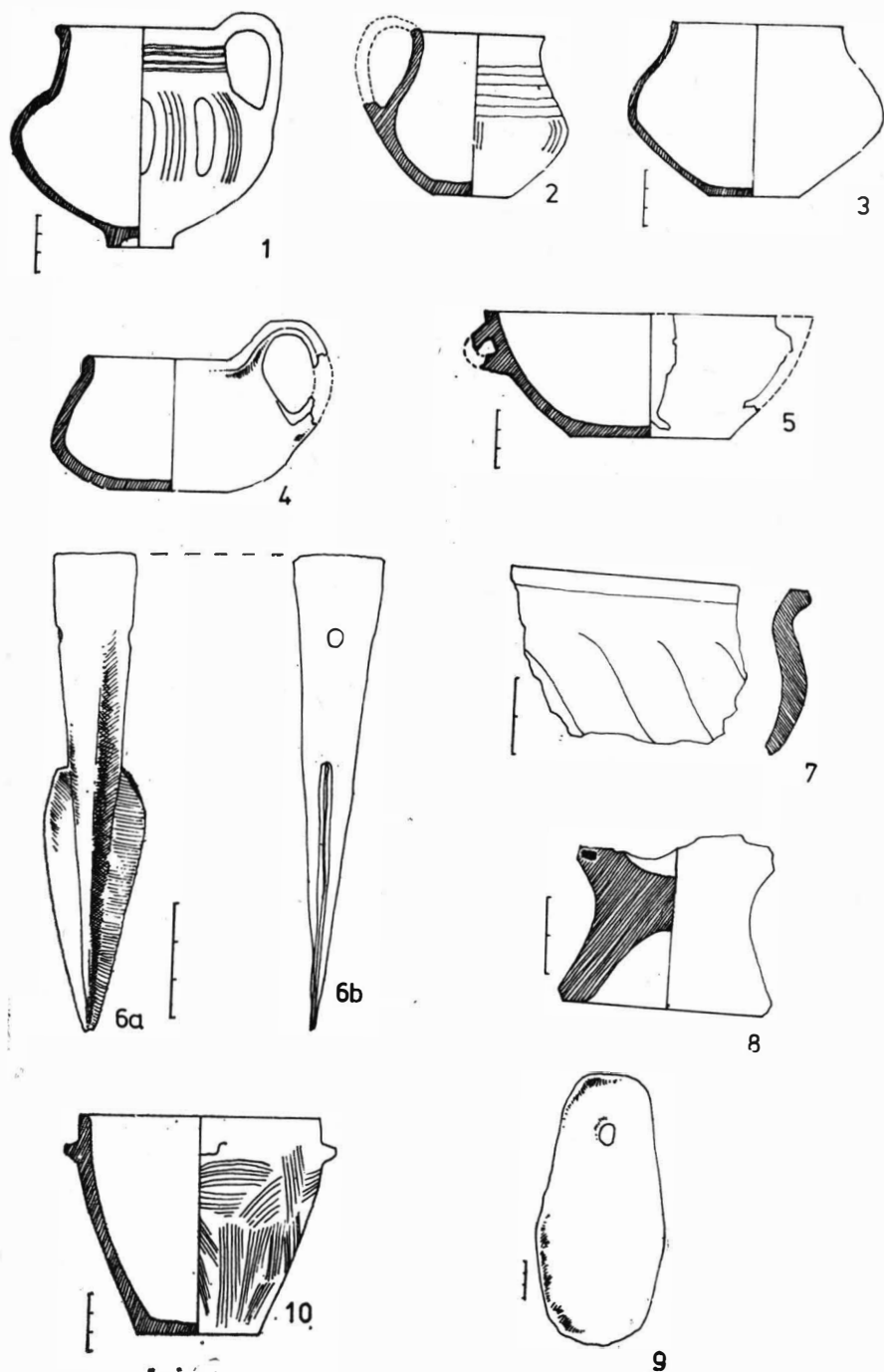

Fig. 2. 1, 3 Andrid „Ferina C. A. P.”; 2 Bervenji; 4–6, 9 Cehăluț; 7, 8, 10 Curtuișeni „Dîmbul ars”.

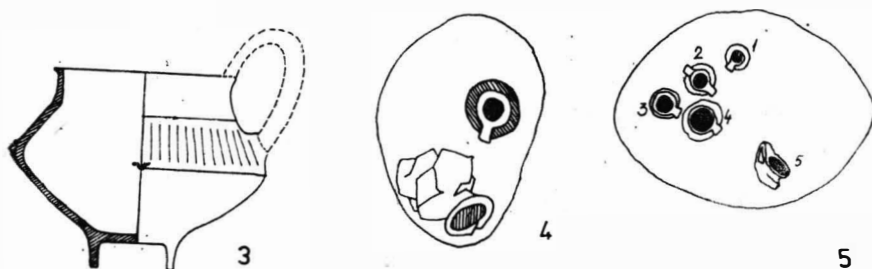
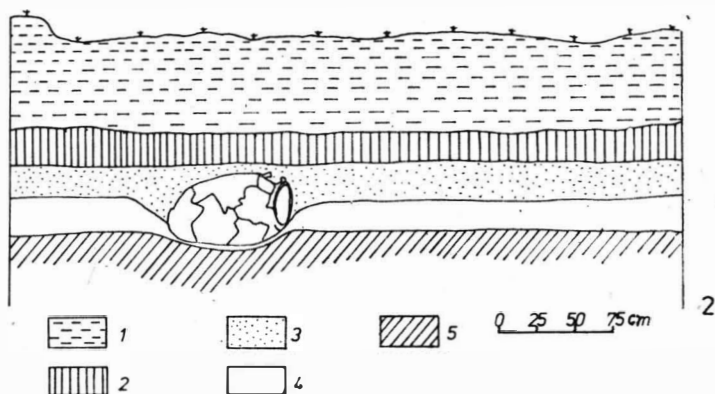
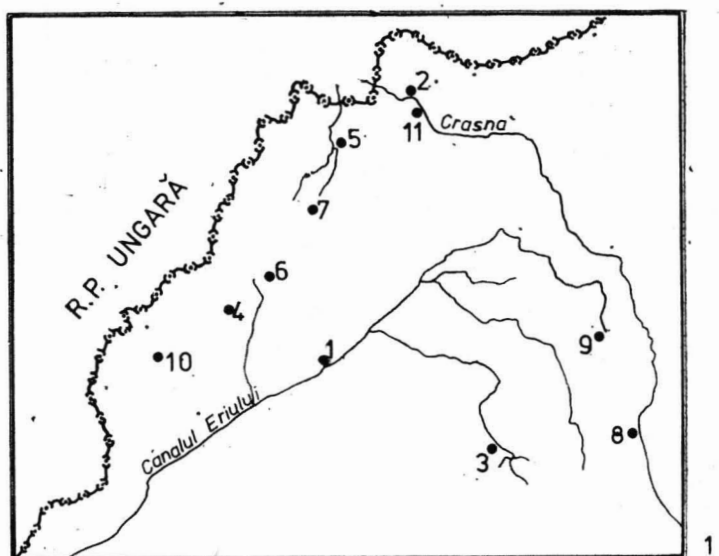

Fig. 3. 1 harta de răspândire; 2 Pișcolt „Nisipărie” — secțiunea II/1976 (1 nisip zburător, 2 strat de la sfârșitul epocii bronzului, 3 strat din epoca timpurie a bronzului, 4 strat Baden, 5 nisip geologic); 3 Andrid — vatra satului; 4 Pișcolt „Nisipărie” — groapa nr. 1/1975; 5 groapa nr. 4/1974.

(fig. 2/6). Greutățile din lut au fost găsite într-o groapă, sub forma unui mic depozit (fig. 2/9).

În vara anului 1969, un colectiv de cercetători de la muzele din Satu Mare și Carei a executat, în punctul menționat, sonde de verificare, stabilind stratul de cultură corespunzător pieselor găsite în mod fortuit. S-a aflat o cantitate relativ bogată de ceramică, ornamentată cu proeminențe conice, caneluri late, briuri alveolare, ceramică de culoare neagră sau brună⁴.

4. CURTUIȘENI (JUD. BIHOR)

La locul numit „Dîmbul ars” cunoscut din literatura arheologică datorită descoperirilor din epoca Latène, în vara anului 1976 au fost descoperite incidental, printre alte materiale arheologice, și câteva obiecte de la sfîrșitul epocii bronzului. Pe pantele dunei de nisip s-a putut observa un strat de cultură, gros de 0,35—0,40 m, sub nisipul zburător recent, care conținea fragmente ceramice, oase de animale, cenușă și cărbuni. Stratul de cultură dispare treptat spre zona centrală a dunei, fiind distrus în urma cultivării terenului. Dintre materialele descoperite menționăm: un fragment de ceașcă de culoare neagră, ornamentată cu caneluri oblice; partea inferioară a unei cănițe cu piciorul scund și gol în interior; fragmente dintr-o vatră-cazan portativ și un vas-borcan înalt de 10 cm ornamentat cu patru proeminențe mici aplatizate și cu striuri dese (fig. 2/7, 8, 10). Tot de acolo, N. Chidioșan menționează trei fragmente de cești ornamentate în maniera culturii Suci de Sus, descoperite cu ocazia săpăturilor efectuate de muzeul orădean în anul 1968⁵.

5. FOIENI (JUD. SATU MARE)

Pe malul pîrîului „Valea Neagră”, lingă moara din Foieni, în primăvara anului 1974, cu ocazia unei construcții, au fost descoperite câteva obiecte, dintre care o bună parte au fost adunate și predate muzeului din Carei. Verificările ulterioare pe teren n-au adus noi precizări în legătură cu această descoperire. Materialele adunate sînt următoarele: fragmente mari dintr-o vatră-cazan portativ de culoare cărămizie (fig. 5/1); un pandantiv din bronz găurit la mijloc și cu capetele terminate în spirale (fig. 4/5); un pumnal din bronz cu lama care se lărgeste la mijloc. Mînerul este rupt din vechime la linia celor două nituri. Lungimea lamei este de 13,1 cm (fig. 4/8). Două perle din chihlimbar de formă bitronconică (fig. 4/6, 7). Pe baza informațiilor obținute, piesele se aflau în vasul cazan-portativ, ceea ce ne face să credem că ar putea fi vorba de un mic depozit. Totuși nici posibilitatea ca obiectele descoperite să fi aparținut eventual unui mormînt de incinerare în urmă nu se exclude aprioric.

⁴ T. Bader, în „Cronica sătmăreană”, II, nr. 478, 31 aug. 1969; idem, material inedit în Muzeul județean Satu Mare.

⁵ N. Chidioșan, SCIV, 21, 1970, 2, fig. 1/6—8.

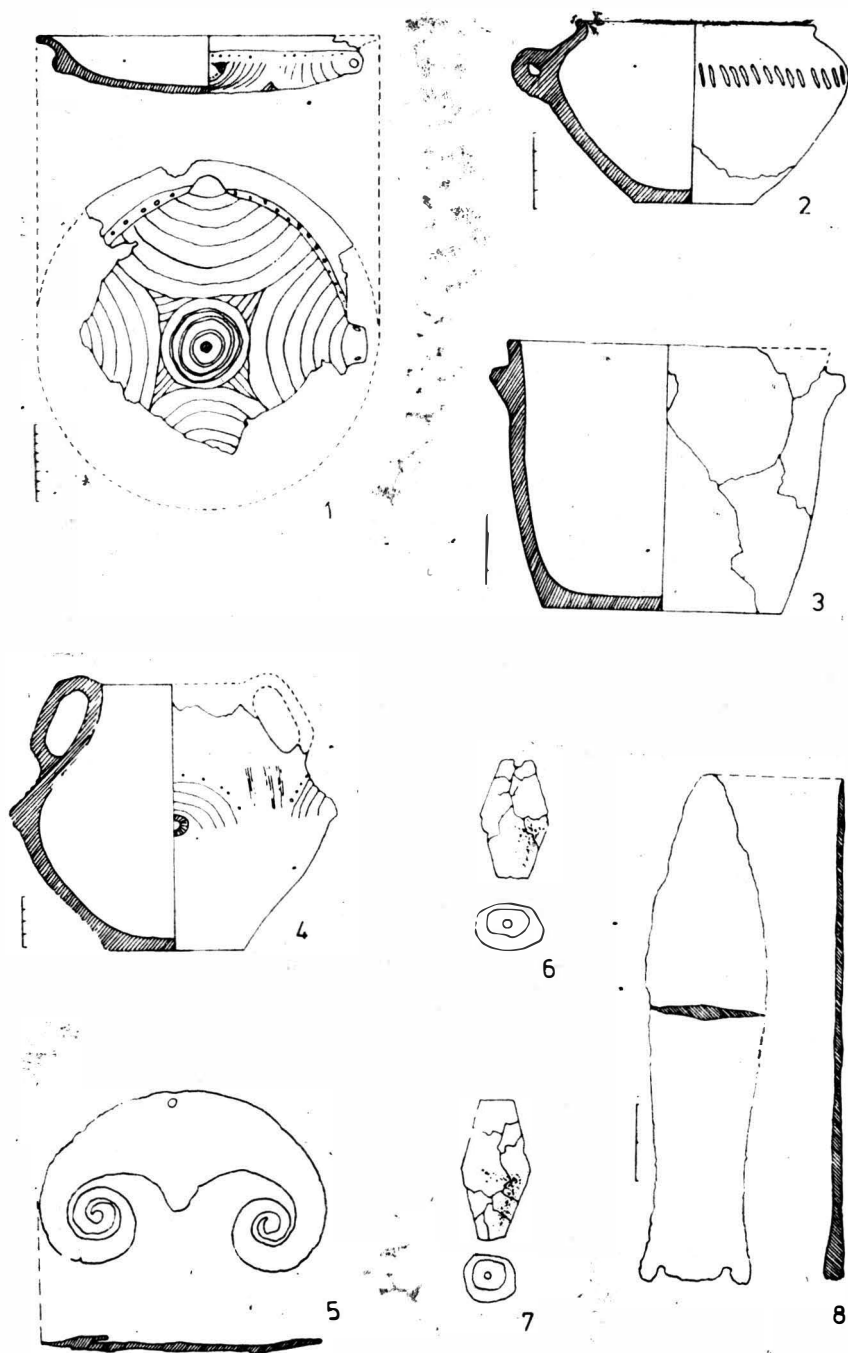

Fig. 4. 1—4 Valca lui Mihai „Groapa cu lut”; 5—8 Foieni „Moara” — mic depozit de bronzuri sau mormint (?).

Tot pe malul pîriului „Valea Neagră”, la o distanță de cca 250 m de prima descoperire, întimplător, în vara anului 1968 s-a găsit o ceașcă de culoare cenușie-negricioasă cu toarta ruptă, inițial supra înălțată, ornamentată cu caneluri late, oblice. Are înălțimea de 8,2 cm (fig. 5/2).

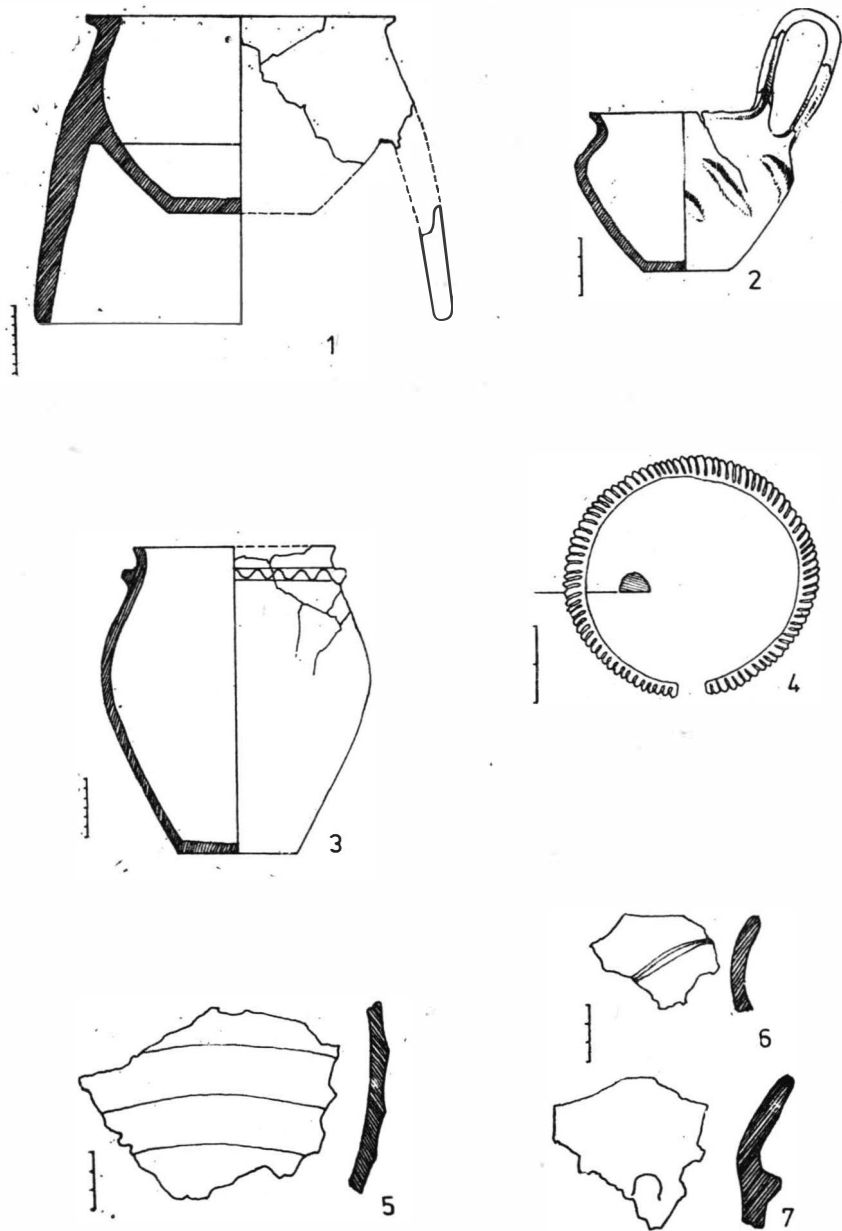

Fig. 5. 1 Foieni „Moara”; 2 Foieni „Lutărie”; 3-4 Sanislău „Pășună”—mormînt de incinerare în urnă; 5-7 Supuru de Jos „Dealul Sentiului”.

6. PIȘCOLT (JUD. SATU MARE)

Pe teritoriul unei dune de nisip numită „Nisipărie”, care adăpostește o necropolă din epoca Latène, cercetată sistematic de colectivul muzeului din Carei începînd din anul 1970, au fost descoperite, mai ales în zona centrală a dunei, materiale arheologice ce pot fi încadrate în perioada bronzului târziu. Stratigrafic, aceste materiale apar imediat sub nivelul antic, formînd un strat de cultură foarte subțire, rămas nederanjat numai acolo unde nisipul zburător recent formează un strat de protejare (fig. 3/2). Din stratul de cultură provin numeroase fragmente ceramice și cîteva obiecte metalice.

CERAMICA

Fragmente de vase aparținînd castroanelor adinci de culoare portocalie sau cenușiu-negricioasă. Au profil în formă de „S”, buza ușor evazată. Castroanele sînt ornamentate cu proeminențe conice plasate în partea superioară a vasului, însoțite de caneluri dese în formă de semi-lună, proeminențe triunghiulare trase din muchia buzei, linii paralele incizate în formă de ghirlandă sau în val (fig. 6/7, 10).

Fragmente din vase mari fără posibilitatea stabilirii formei lor, ornamentate cu linii paralele orizontale sau în ghirlandă (fig. 6/6, 9; 8/1, 2).

Ceștile au forme diferite :

a. Cești cu profil rotunjit, ornamentate cu caneluri verticale sau oblice și cu mici proeminențe conice.

b. Cești neornamentate cu profil bitronconic (fig. 6/8; 7/2).

c. Cești bitronconice cu motive ornamentale specifice culturii Suci de Sus (fig. 6/3, 4; 7/3, 5, 9).

Cănițe fragmentate cu piciorul scund și gol în interior (fig. 6/2).

Fragmente de vase mari, ornamentate cu motive excizate în maniera culturii Suci de Sus (fig. 6/1; 7/1, 6).

OBIECTE METALICE

a. Fragment de seceră din bronz cu buton, ornamentat cu o nervură. Lungimea este de 13,2 cm (fig. 1/3).

b. Fragment dintr-un ac cu capul sferic (fig. 7/4).

Din nivelul de călcare de la sfîrșitul epocii bronzului coboară cîteva gropi menajere pline cu fragmente ceramice, oase de animale și cenușă.

Groapa nr. 1 (secțiunea II/1974) are o formă ovală, cu diametrul maxim de 1,10 m, avînd adîncimea de 1,25 m. Groapa conținea multe fragmente ceramice. Pot fi stabilite următoarele forme :

a. Castroane adinci, similare celor descoperite și în stratul de cultură (fig. 9/1).

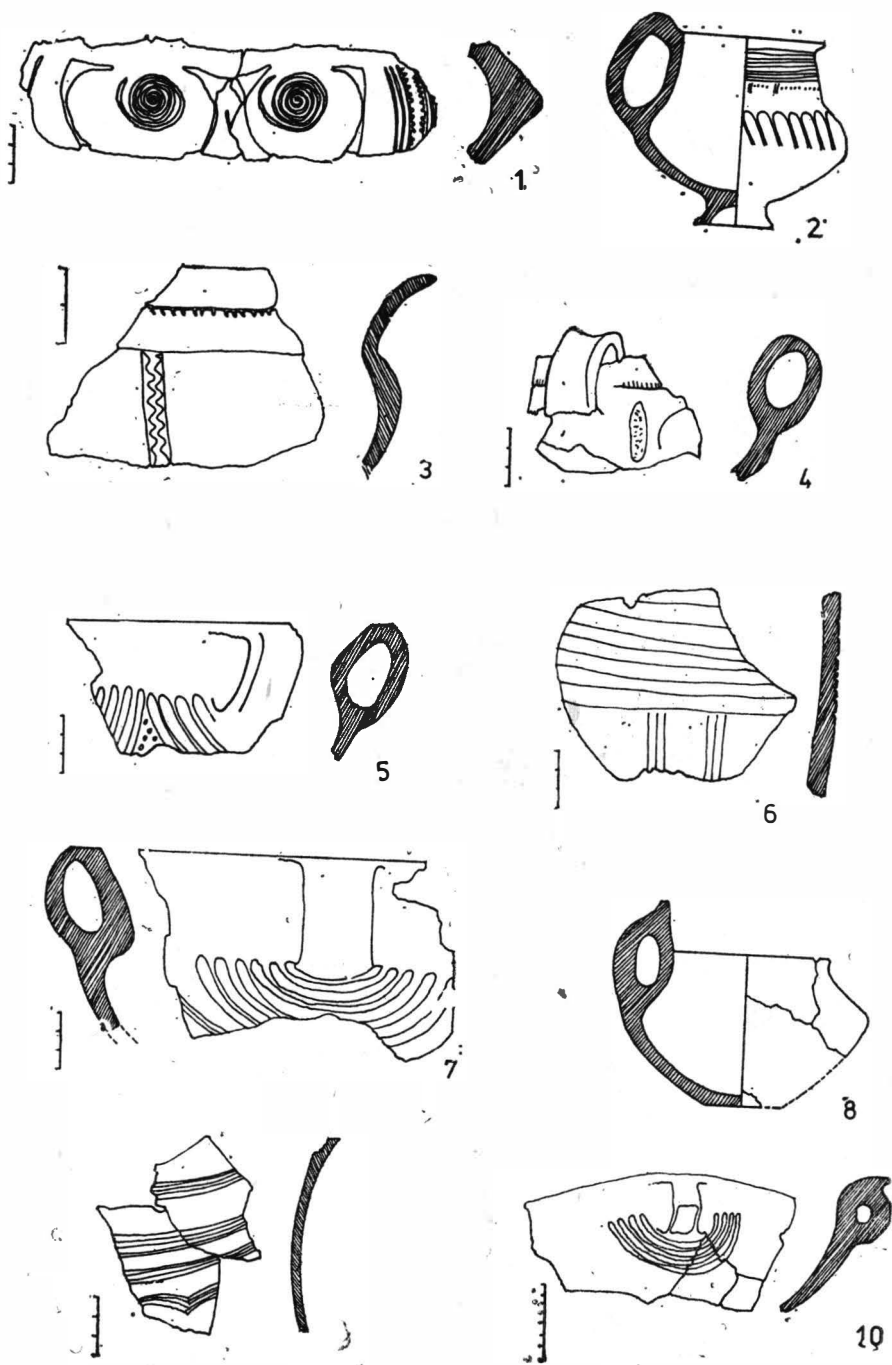

Fig. 6. Pișcolt „Nisipărie”. 1, 3–10 strat de cultură; 2 groapa nr. 5/1974.

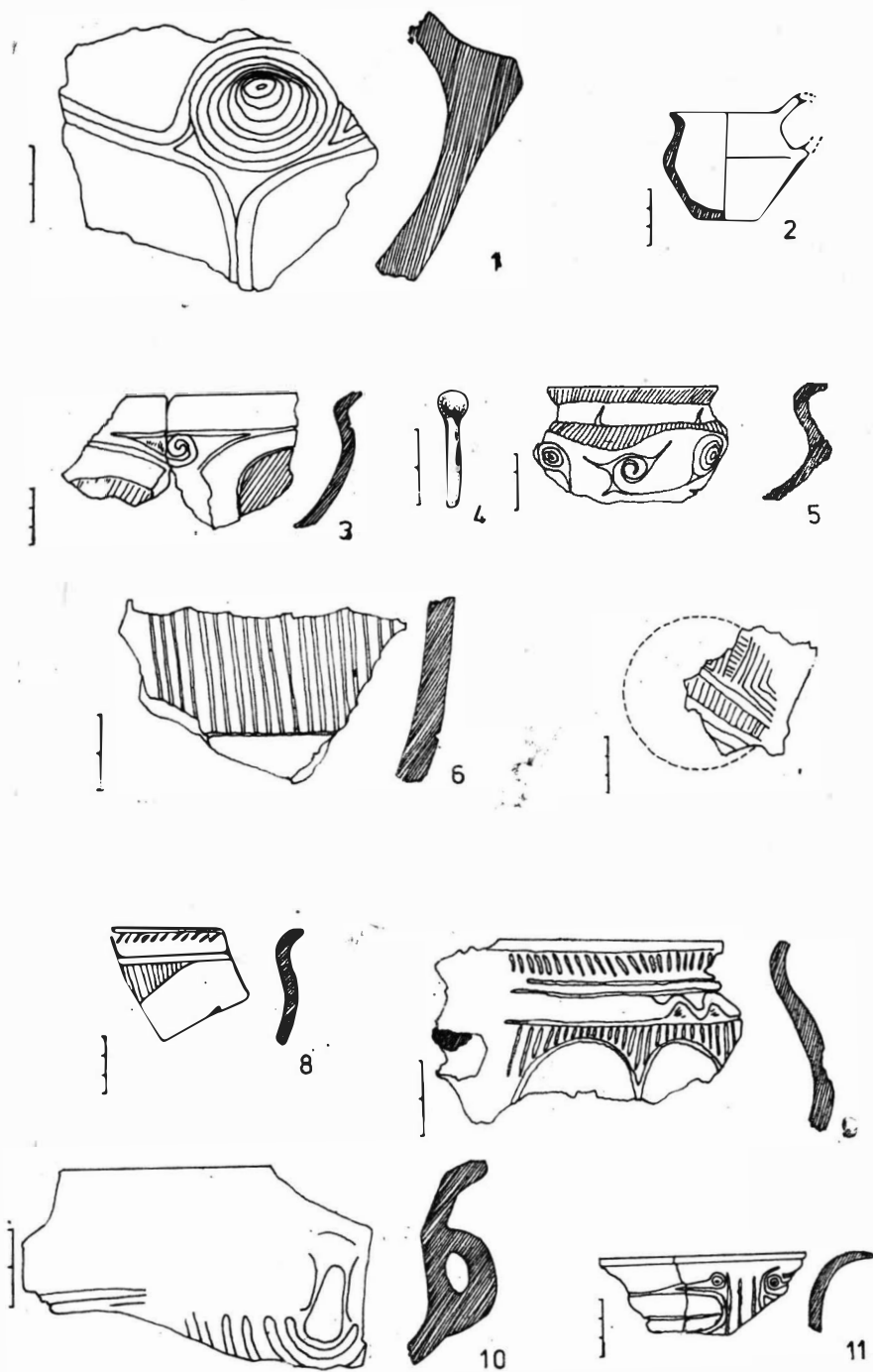

Fig. 7. Pișcolt „Nisipărie”. 1–11 strat de cultură.

b. Fragmente de vase-borcan de culoare cărămizie, buza ușor trasă spre interior, ornamentate cu frinturi de briu alveolat sau în formă de „creastă de cocoș” (fig. 11/3).

c. Fragmente din vatră-cazan de culoare cărămizie (fig. 9/9).

d. Cești cu profil rotunjit, ornamentate cu caneluri oblice (fig. 8/10 ; 9/3).

e. Cești cu profil bitronconic (fig. 8/7—8 ; 9/7—8).

f. Fragmente de cănițe cu picior scund și gol în interior (fig. 9/2, 5—6).

g. Castronașe cu tortițe plasate la mijlocul vasului (fig. 8/9).

h. Fragmente din vase mari cu buza dreaptă și canelată în interior.

i. Fragmente de oale, ornamentate cu motive incizate linii paralele, în ghirlandă sau în val, cercuri punctate, mici proeminente (fig. 9/4).

Groapa nr. 2/1974 are diametrul maxim de 0,42 m avînd adîncimea de 0,83 m. În această groapă au fost găsite două cești și cîteva fragmente ceramice :

a. Ceașcă înaltă de 5,5 cm, de culoare neagră, cu profil bitronconic, toarta supraînălțată. Este ornamentată cu linii paralele incizate, motive specifice culturii Suciului de Sus (fig. 10/4).

b. Ceașcă de culoare brună, cu profil bitronconic, toarta este ruptă din vechime. Vasul este ornamentat la circumferința maximă cu caneluri oblice scurte. Are înălțimea de 6,8 cm (fig. 10/1).

Groapa nr. 3/1974 are diametrul maxim de 0,65 m și adîncimea de 0,83 m. Din această groapă provin trei vase mici :

a. Ceașcă de culoare neagră, de formă bitronconică, avînd toarta ruptă din antichitate. Are înălțimea de 6,8 cm (fig. 10/5).

b. Cană de culoare brună, cu profil bitronconic, toarta supraînălțată, fundul terminat într-un picior scund și gol în interior. Vasul este ornamentat cu proeminente mici avînd în jurul lor caneluri în formă de semilună. Are înălțimea de 11,7 cm (fig. 10/2).

c. Ceașcă cu buza ușor evazată, toarta supraînălțată, ornamentată în maniera culturii Suciului de Sus. Are înălțimea de 6,3 cm (fig. 10/3).

Groapa nr. 4/1974 este relativ mare, de formă ovală (1,38 × 1,05 m), avînd adîncimea de 1,28 m față de nivelul actual (grosimea nisipului zburător recent este de 0,35 m). Groapa conținea puține oase de animale, cenușă și cinci vase mici așezate cu gura în sus sau culcate lateral (fig. 3/5).

a. Ceașcă de culoare brună cu profil rotunjit, toarta este supraînălțată, avînd înălțimea de 3,5 cm (fig. 11/1).

b. Cană de culoare cenușie-închis, cu picior scund și cu două toarte late. Este ornamentată cu linii paralele și cu caneluri verticale, avînd înălțimea de 13 cm (fig. 10/8).

c. Ceașcă de culoare brună, cu profil rotunjit, ornamentată cu caneluri oblice. Are înălțimea de 8 cm (fig. 11/2).

d. Ceașcă de culoare cenușie, de formă bitronconică, cu toarta supraînălțată. Are înălțimea de 6 cm (fig. 11/5).

e. Ceașcă de culoare cenușie, de formă bitronconică cu toarta ușor supraînălțată. Are înălțimea de 6 cm (fig. 11/4).

Groapa nr. 5/1974 are diametrul maxim de 0,56 m și adîncimea de 0,96 m față de nivelul actual, conținînd cîteva fragmente ceramice

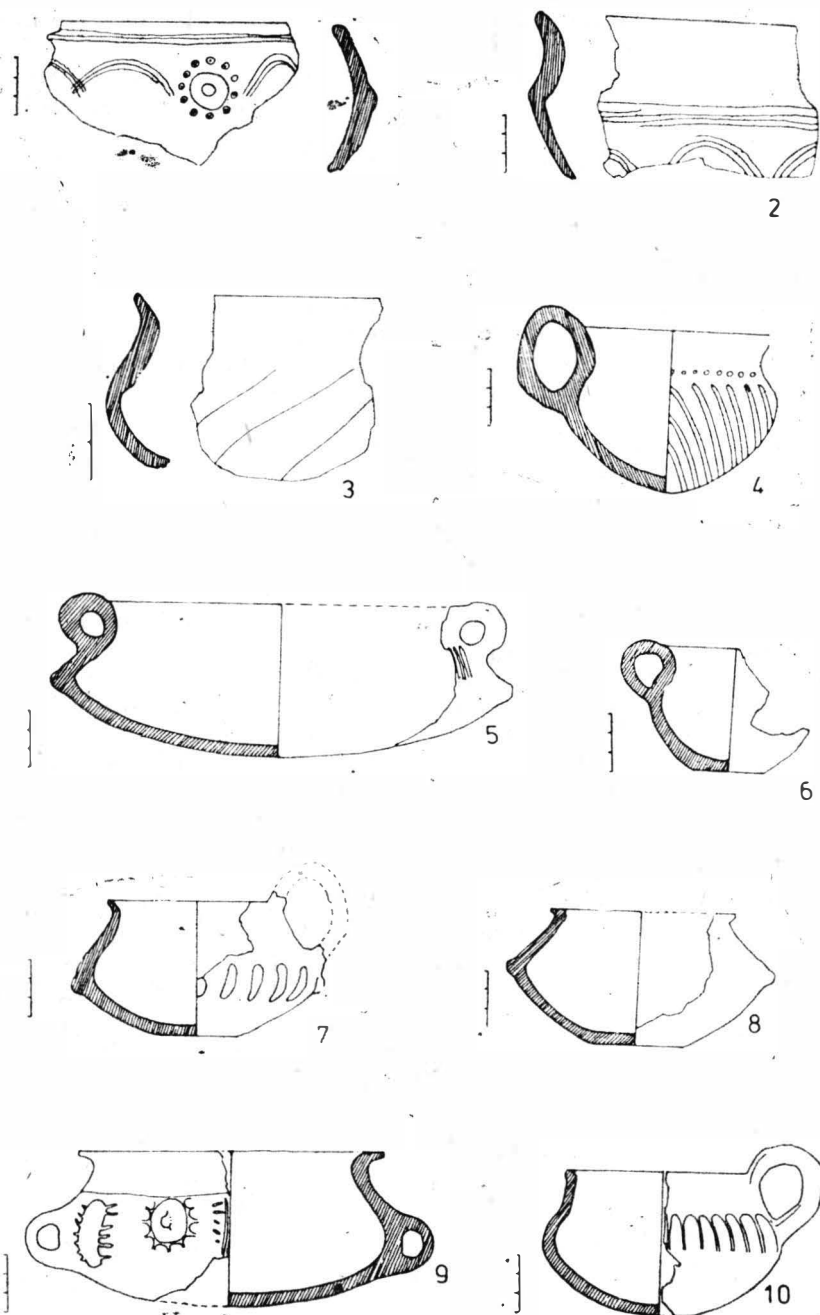

Fig. 8. Pișcolt „Nisipărie”. 1—4 strat de cultură; 5—10 groapa nr. 1/1974.

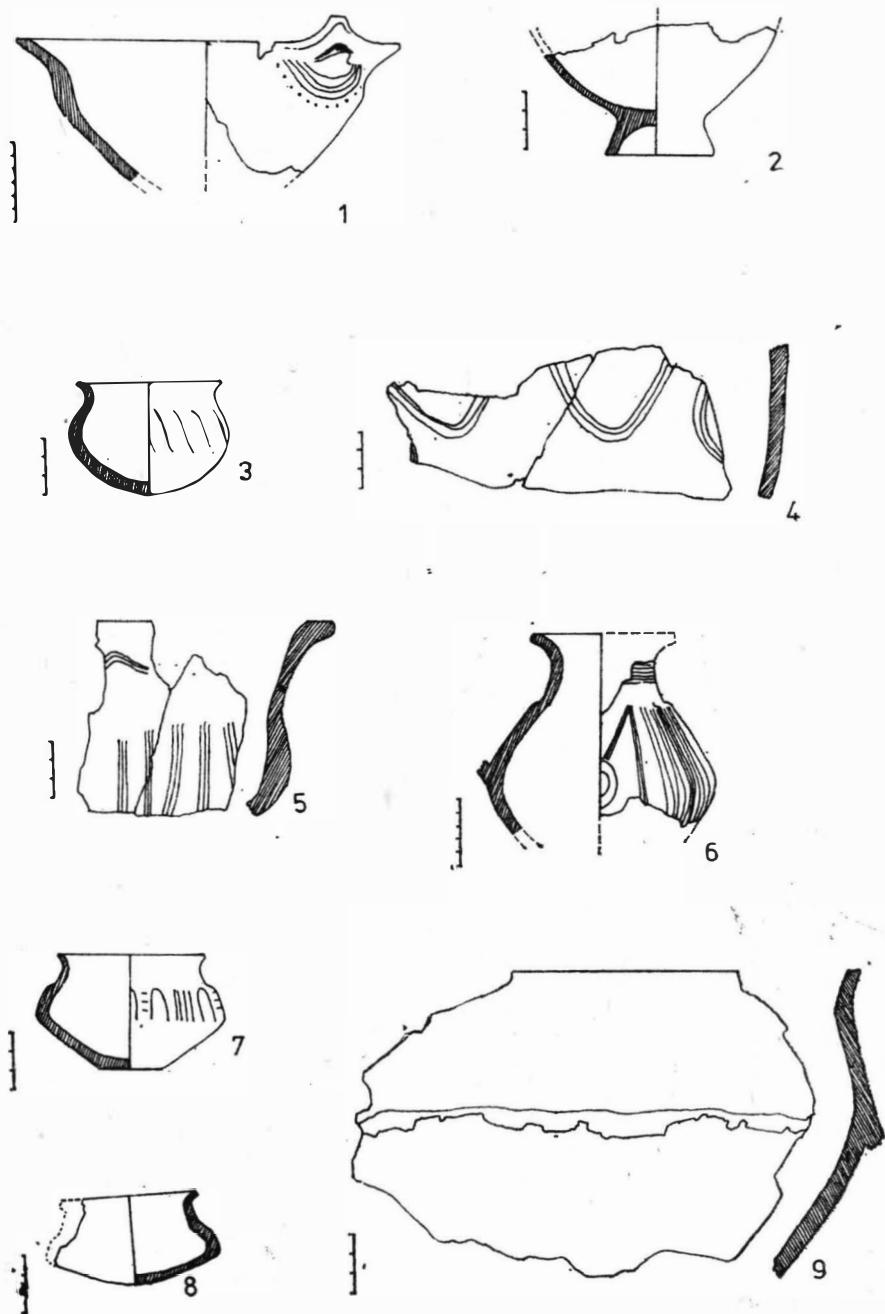

Fig. 9. Pișcolt „Nisipărie”. 1—9 groapa nr. 1/1974.

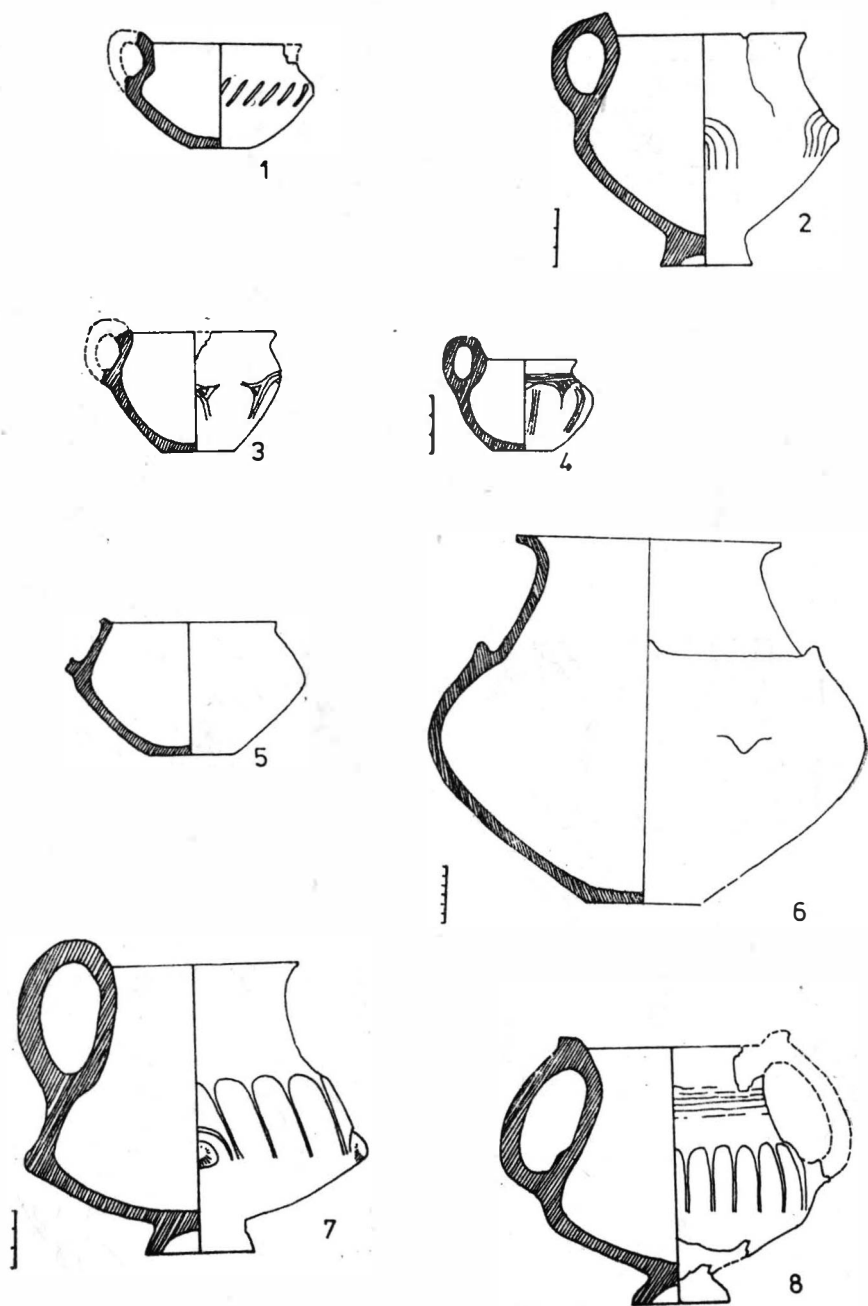

Fig. 10. Pișcolt „Nisipărie”. 1, 4 groapa nr. 2/1974; 2, 3, 5 groapa nr. 3/1974; 6–7 groapa nr. 1/1975; 8 groapa nr. 4/1974.

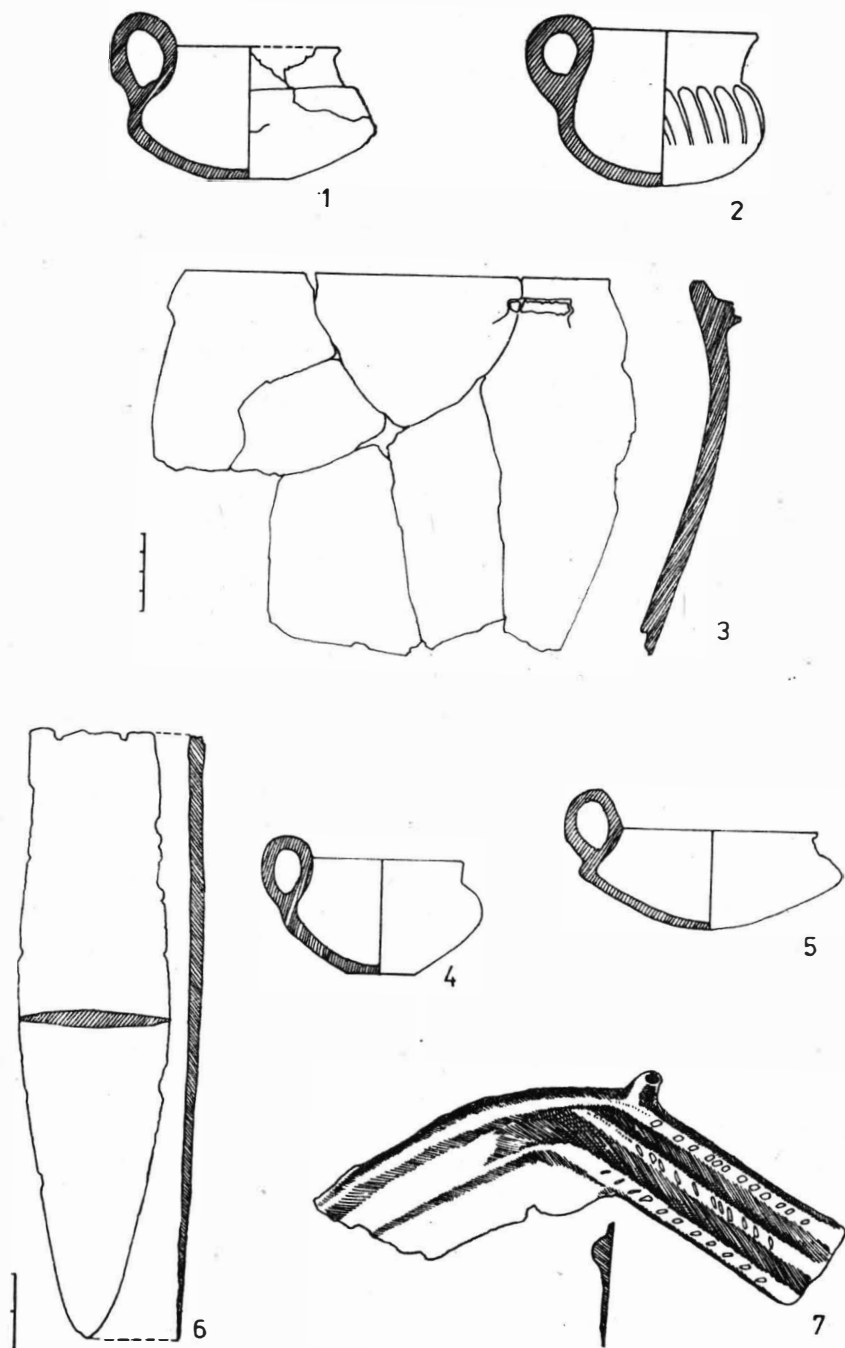

Fig. 11. Pișcolt „Nisipărie”. 1, 2, 4, 5 groapa nr. 4/1974; 3 groapa nr. 1/1974; Căpleni. 6–7 Depozit de bronzuri.

și o căniță. Cana este de culoare cărămizie, cu profil bitronconic, are o toartă lată, iar fundul se termină într-un picior scund și gol în interior. Vasul este ornamentat cu caneluri dese verticale. Are înălțimea de 9,5 cm (fig. 6/2).

Groapa nr. 1/1975 este de formă ovală (1,40×0,70) avînd adîncimea de 0,50 m față de nivelul actual, conținînd fragmentele unui vas mare, o cană intactă și puține oase de animale (fig. 3/4).

a. Vas mare de culoare cenușie-negricioasă, de formă bitronconică cu buza dreaptă, evazată, gîtul cilindric. Este ornamentat cu două rînduri de proeminențe conice așezate la baza gîtului și la maxima circumferință a vasului. Înălțimea este de 38,5 cm (fig. 10/6).

b. Cana de culoare roșiatică, cu profil bitronconic, toarta ușor supraînălțată, este ornamentată cu trei proeminențe conice și cu caneluri late verticale. Are înălțimea de 14,8 cm (fig. 10/7).

7. SANISLĂU (JUD. SATU MARE)

În punctul de hotar numit „La hîrburi” ocazional au fost descoperite mai multe vase, dintre care a fost recuperată o oală de culoare cenușie-închis, de formă bitronconică cu două toarte late. Vasul este ornamentat cu linii paralele incizate, așezate în ghirlandă, precum și cu patru proeminențe conice. Are înălțimea de 20 cm (fig. 1/2). Tot în hotarul comunei, la locul numit „Pășună” a fost descoperit incidental un mormînt de incinerare în urnă. Din inventarul funerar au fost recuperate următoarele obiecte: urna funerară, o brățară din bronz și puține oase umane calcinate. Urna este un vas-borcan ornamentat cu un briu alveolat, avînd înălțimea de 31,5 cm (fig. 5/3). Brățara de bronz are diametrul maxim de 6 cm (interior), capetele sînt desfăcute, fiind ornamentată pe întreaga suprafață cu linii verticale adîncite (fig. 5/4).

8. SUPURU DE JOS (JUD. SATU MARE)

Pe terasa Crasnei, în locul numit „Dealul Sentiului”, în apropierea gării, în urma unei periegheze au fost adunate cîteva fragmente ceramice de culoare neagră sau cărămizie, ornate cu linii incizate sau cu caneluri verticale și oblice. Eventual, fragmentul de vas de tip Suciu de Sus menționat de M. Roska⁶ cu proveniența de la Supuru de Jos s-ar putea să fie legat de această descoperire. Dispunerea materialului arheologic pe teren, precum și observațiile recente de natură stratigrafică, pe baza profilului carierei de lut de aici, indică prezența unei așezări de tip terasă de la sfîrșitul epocii bronzului (fig. 5/5—7).

⁶ M. Roska, *Repertorium*, 1942, p. 21, nr. 74.

9. UNIMĂT (JUD. SATU MARE)

Cu ocazia sondajelor arheologice efectuate la punctul numit „Dîlboci”, situat pe terasa piriului Sechereșa, în anul 1969 au fost descoperite și câteva fragmente ceramice ornamentate cu motive de tip Suciul de Sus, precum și cu proeminențe conice avînd în jurul lor caneluri în formă de semilună și puncte incizate⁷.

10. VALEA LUI MIHAI (JUD. BIHOR)

În vara anului 1976 Muzeul orășenesc Carei a achiziționat patru vase de lut descoperite în jurul anului 1950, cu proveniența „Groapa de lut”, o așezare cunoscută anterior.

a. Oală de culoare neagră, de profil bitronconic cu două toarte late, ornamentată cu patru proeminențe conice asociate cu caneluri în formă de semilună și puncte incizate. Vasul are înălțimea de 26 cm (fig. 4/4).

b. Castron mic de culoare brună cu profil bitronconic avînd o toartă mică plasată la mijlocul vasului. Are înălțimea de 9,5 cm (fig. 4/2).

c. Vas-borcan înalt de 14,5 cm, de culoare cărămizie, ornamentat cu patru proeminențe plate crestate (fig. 4/3).

d. Strachină plată de culoare cenușie, cu buza evazată, ornamentată cu proeminențe conice însoțite de caneluri în formă de semilună. Pe corpul vasului apare un șir de puncte incizate. Fundul este marcat prin caneluri circulare. La mijlocul vasului este o toartă mică. Are înălțimea de 7 cm (fig. 4/1).

11. CĂPLENI (JUD. SATU MARE)

În primăvara anului 1972, lângă riul Crasna, a fost descoperit întâmplător un mic depozit de bronzuri compus din șase piese :

a. Lamă de pumnal, cu umerii gărzii aproape drepți, ruptă la linia celor două nituri care fixau mînerul. Lungimea 15,8 cm, greutatea de 85 g, nr. inv. 1 447 (fig. 11/6).

b. Topor cu aripioare, de formă dreptunghiulară cu tăișul lătit și tocit foarte mult. Pe ceafă are așa-numita „crestătura italică”. Cele patru aripioare au centrul puțin mai sus, spre ceafă și sînt ușor curbate spre interior. Sub aripioare este plasat, pe ambele fețe, cîte un prag ce marchează începutul lamei. Lungimea 19,4 cm, greutatea 780 g, nr. inv. 1 446 (fig. 12/2).

c. Topor cu disc și spin, lama este ruptă. Acest fragment de topor reprezintă un rebut, fiind turnat greșit, avînd gaura de înmănușare aproape umplută cu metal. Lungimea 13 cm, greutatea 380 g, nr. inv. 1 448 (fig. 12/3).

⁷ S. Dumitrașcu, StCom Satu Mare, 1, 1969, p. 45, pl. VI/1-2.

⁸ I. Ordentlich, Marmăția, 2, 1971, p. 30, nr. 73.

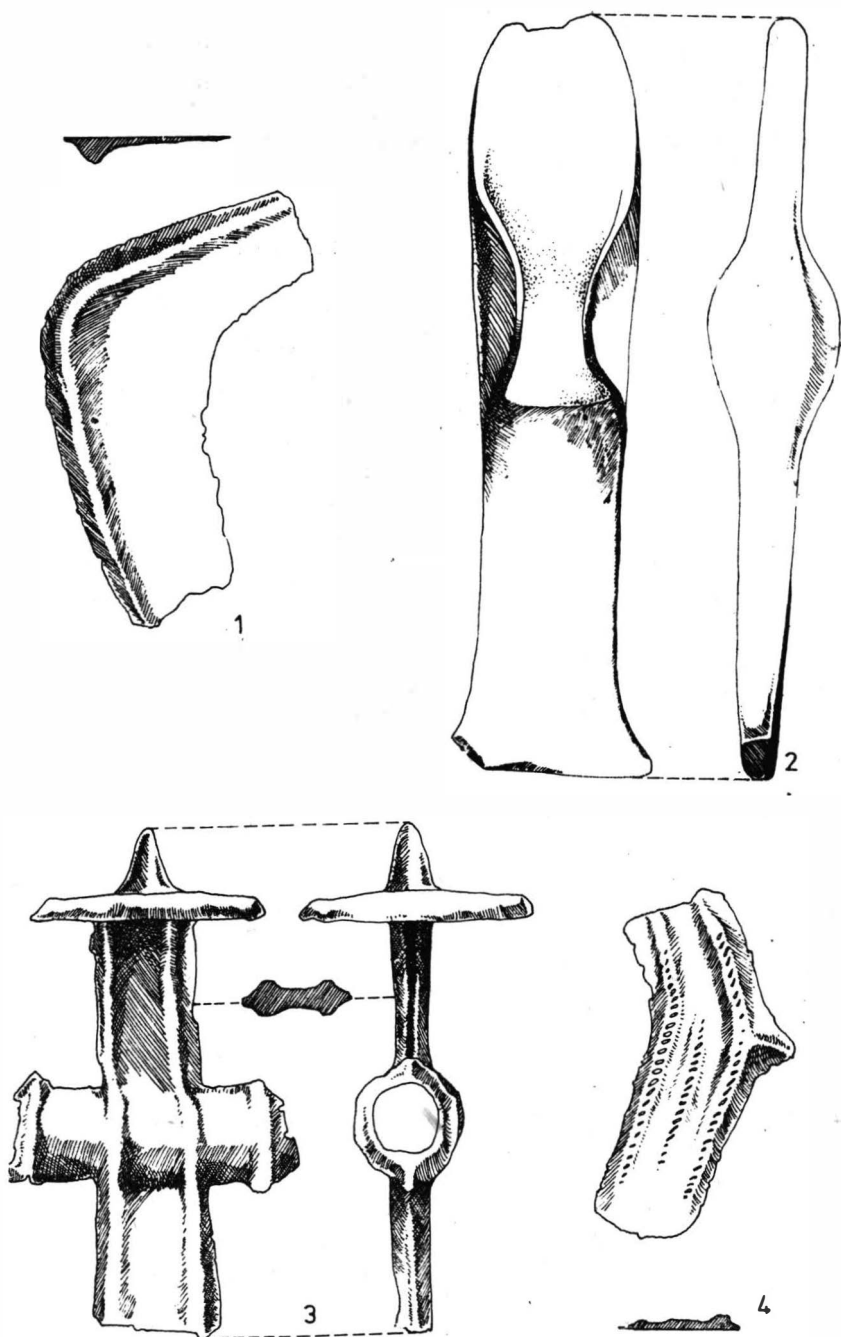

Fig. 12. Căpleni. 1—4 depozit de bronzuri.

d. Seceră cu limbă la miner, avînd și un mic buton. Minerul este ornamentat cu trei nervuri crestate. Lama este ruptă. Lungimea 13 cm, greutatea 80 g, nr. inv. 1 450 (fig. 11/7).

e. Fragment de seceră, de tipul anterior, cu minerul ornamentat cu trei nervuri crestate. Lungimea 8,5 cm, greutatea 65 g, nr. inv. 1 451 (fig. 12/4).

f. Fragment de seceră cu miner simplu și lama lată. Lungimea 10 cm, greutatea de 105 g, nr. inv. 1 449 (fig. 12/1).

TIPOLOGIE, ÎNCADRARE CULTURALĂ ȘI CRONOLOGICĂ

Cești. Se deosebesc trei variante :

a. Ceașcă cu profil rotunjit, ornamentată cu caneluri sau cu mici proeminențe conice. Această formă este binecunoscută din descoperirile încadrate în general în faza tîrzie a culturii Otomani de la Otomani — „Cetatea de pămînt”⁹, Tiream¹⁰, Ciumești—Berea¹¹ (fig. 9/3 ; 11/2).

b. Ceașcă de formă bitronconică cu gîtul bine detașat avînd o toartă suprainălțată. Această formă nu este cunoscută printre ceștile tradiționale ale culturii Otomani. Ea apare probabil sub influența grupului Suci de Sus (fig. 7/2 ; 11/4, 5).

c. Ceașcă de tip Suci de Sus, formă binecunoscută din aria de răspîndire a acestui grup cultural de la Culciu Mare, Medieșu Aurit, datate în epoca bronzului tîrziu¹² (fig. 7/3, 5 ; 10/3, 4).

Forma de ceașcă cu profil rotunjit este cea mai frecventă din toate variantele, indicînd o puternică prezență a elementului local—Otomani.

Cănițe. Se deosebesc următoarele variante :

a. Cana cu profil bitronconic, cu o singură toartă, fundul terminat într-un picior scund și gol în interior (fig. 3/3 ; 6/2 ; 10/2, 7).

b. O variantă a formei anterioare cu două toarte late (fig. 10/8).

Acest tip de vas avînd însă corpul mai rotunjit și gîtul mai înalt este cunoscut în primul rînd din depozitul de vase de la Valea lui Mihai, datat în faza a treia a culturii Otomani, respectiv Otomani-III — după cronologia lui I. Ördentlich¹³. Cănițele menționate de noi — mai ales cele de la Pișcolt — reprezintă o formă mai evoluată față de cele cunoscute din faza Otomani III, iar analogii apar în necropola de la Hajdubagos¹⁴, precum și în alte descoperiri specifice „culturii mormintelor tumulare”.

Vasul-horcan apare ca un vas comun în descoperirile din epoca bronzului tîrziu atît în aria de răspîndire a culturii Otomani, cît și a grupului Suci de Sus. Vase similare se cunosc de la Berea (mormintul nr.

⁹ Idem, Dacia, N. S., 1963, fig. 14/5—6.

¹⁰ Material inedit în Muzeul orașenesc Carei ; I. Némethi, StComSatu Mare, 1, 1969, pl. XVIII/3, 6.

¹¹ Ibidem, pl. XIV/4, XI/5.

¹² N. Chidioșan, op. cit., fig. 1/4 ; T. Bader, SCIV, 23, 1972, 4, fig. 2/1—5, fig. 3/7, fig. 12/6, fig. 14/4.

¹³ I. Ördentlich, StComSibiu, 12, 1965, pl. I/1—2, pl. II/1—12, pl. III/6, 7, 9, 11.

¹⁴ T. Kovács, FollaArch, 21, 1970, pl. 4/15, pl. 4/19.

1, 2), Ciumești (mormintul nr. III)¹⁵, Culciu Mare¹⁶, Lăpuș¹⁷ (fig. 4/3; 5/3; 11/3).

Vase mari bitronconice. A fost descoperit un singur exemplar la Pișcolt. Vase similare se cunosc și din faza tirzie a Culturii Otomani de la „Cetatea de pământ”¹⁸, dar mai ales sînt frecvente în necropola tumulară de la Lăpuș¹⁹. Vasul de la Pișcolt se apropie mai mult de descoperirile de la Lăpuș și are un aspect ce indică un proces de hallstatizare (fig. 10/6).

Oale cu două toarte sînt cunoscute din mediul Otomani tirziu de la Otomani²⁰, Ciumești²¹ (mormintul nr. 6), precum și din necropola de Hajdubagos²² fig. 1/2; 4/4).

Străchini și castroane. Se pot deosebi trei variante :

a. O formă plată, apropiată de o farfurie. Analogii se cunosc de la Otomani „Cetatea de pământ”, datate în faza finală a așezării²³ (fig. 4/1).

b. Oastron adînc cu buza evazată, ornamentată cu proeminente triunghiulare trase din muchia buzei (fig. 1/1; 9/11). Asemenea vase se cunosc în Transilvania de la Otomani²⁴, Săcuieni²⁵, Bandu de Cîmpie²⁶. În schimb, ele sînt frecvente și în mediul „culturii tumulare”, cum arată descoperirile de la Budapesta²⁷.

c. Castronașe mici cu o toartă mică, plasată la mijlocul vasului. Forme similare din culturile locale nu se cunosc (fig. 4/2; 7/10; 8/9). Analogii apar în necropola de la Hajdubagos²⁸.

Vatră-cazan portativ. Fragmente de vase similare au fost descoperite și în cadrul așezărilor aparținînd culturii Otomani de la Tiream, Carei-Bobald, Sălacea, Otomani. Acest tip de vas, deși avînd unele note distincte, apare mai des în necropola tumulară de la Lăpuș²⁹, precum și la Culciu Mare în mediul culturii Suciu de Sus³⁰ (fig. 5/1; 9/9).

Cele trei topoare de luptă cu disc de la Cehăluț fac parte tipologic din tipul B₃-varianta Cehăluț, după A. Vulpe, datate în bronz tîrziu (Br. D)³¹.

Lamele de pumnal de la Foiieni și Căpleni fac parte dintr-o variantă mai puțin răspîdită pe teritoriul Transilvaniei. Analogii sînt men-

¹⁵ I. Nemeti, *op. cit.*, pl. X/7, pl. XIII/7, pl. XIV/2.

¹⁶ T. Bader, SCIV, 23, 1972, 4. fig. 10/5—6.

¹⁷ C. Kacsó, Marmăția, 2, 1971, fig. 3/a—b.

¹⁸ I. Ordentlich, Dacia, N. S., 7, 1963, fig. 15/1.

¹⁹ C. Kacsó, *op. cit.*, fig. 1/a, b, c.

²⁰ I. Ordentlich, *op. cit.*, fig. 15/4.

²¹ I. Nemeti, *op. cit.*, pl. XI/8.

²² T. Kovács, *op. cit.*, pl. 1/17, pl. 4/9.

²³ I. Ordentlich, *op. cit.*, fig. 15/5—6.

²⁴ *Ibidem*, fig. 15/3.

²⁵ Material inedit în Muzeul de istorie Săcuieni — Bihor.

²⁶ M. Roska, *op. cit.*, p. 174, fig. 206.

²⁷ R. Schreider, ArchÉrt, 1, 1971, p. 45—49, pl. XVIII.

²⁸ T. Kovács, *op. cit.*, pl. 2/13.

²⁹ C. Kacsó, *op. cit.*, fig. 2/a, b, c, d, e.

³⁰ Informații de la T. Bader, Muzeul județean Satu Mare.

³¹ A. Vulpe, *Die Äxte und Belle in Rumänien*, I, München, 1970, p. 83, nr. 370 a—c.

ționate la Rozavlea³² și la Galospetreu³³, (fig. 4/8 ; 11/6) fiind încadrate printre depozitele timpurii ale tipului Uriu-Domănești.

Pandantivul în formă de semilună este o piesă rară în zona Carieiului. Piese cunoscute în zonele limitrofe sînt datate în general în epoca bronzului tîrziu³⁴. În depozitul de tipare, pentru turnat obiecte de bronz descoperit la Ciumești—„La silozuri”, se află și un tipar pentru turnarea unui pandantiv, similar cu exemplarul de la Foieni. Depozitul de tipare de la Ciumești este datat în Hallstatt-ul timpuriu³⁵. (fig. 4/5).

Secera cu buton cu muchia îngroșată de la Pișcolt face parte din varianta cu lama îngustă, arcuită în formă de cosor, ce apare în depozitele de bronzuri caracteristice pentru sfîrșitul epocii bronzului și începutul primei epoci a fierului. Analogii apar în depozitul de bronzuri de la Bătarei³⁶ (fig. 1/3).

Mărgелеle de chihlimbar de la Foieni n-au analogii în epoca bronzului din nord-vestul României. Datarea lor în epoca bronzului tîrziu este asigurată prin celelalte elemente ale acestui mic depozit sau mormînt de incinerare în urnă (?) (fig. 4/6—7).

Vîrfurile de lance de la Cehăluț are analogii în depozitul de bronzuri de la Bătarei datîndu-se în finalul epocii bronzului sau în Hallstatt-ul timpuriu³⁷ (fig. 2/6 a—b).

Fragmentul de ac cu capul sferic de la Pișcolt are analogii din depozitul de bronzuri de la Kemecse, datat în Ha. A³⁸ (fig. 7/4).

Brățara crestată cu linii verticale descoperită în mormîntul de incinerare în urnă de la Sanislău este cunoscută în depozitele de bronzuri de la Domănești și Bătarei³⁹. Acest tip de brățară este datată în Br. D sau la începutul Hallstattului (fig. 5/4).

Depozitul de bronzuri de la Căpleni prin lama de pumnal și toporul cu aripioare se apropie mult de depozitul de la Rozavlea. Toporul cu disc și spin are analogii în depozitul de bronzuri de la Domănești⁴⁰. Pe baza acestor analogii credem că micul depozit de bronzuri de la Căpleni poate fi încadrat printre depozitele de bronzuri de tip Uriu-Domănești (Br. D).

Descoperirile menționate se situează geografic (fig. 3/1) la marginea Cîmpiei Nirului (Pișcolt, Sanislău, Foieni, Curtuișeni, Valea lui Mihai) sau în Valea Ierului (Unimăt, Andrid), Valea Ecedea (Căpleni, Berveni), în zona deluroasă a Tășnadului, precum și în valea Crasnei (Cehăluț, Supuru de Jos). Acest spațiu geografic este ocupat în epoca bronzului de purtătorii culturii Otomani. Din analiza tipologică și stilistică a descoperirilor mai sus menționate putem desprinde unele ob-

³² C. Kacsó, SCIV, 27, 1976, 4, fig. 2/1—2.

³³ *Ibidem*, nota 19.

³⁴ T. Lehoczky, ArchÉrt, 13, 1893, p. 261, fig. 3; T. Kemenczei, ÉvkNyiregyháza, 6, 1965, pl. XLVII/7—8.

³⁵ C. Kacsó, Ghidul expozitiei de arheologie, Muzeul județean Maramureș, Baia Mare, 1972, p. 89; M. Rusu, Dacia, N. S. 7, 1963, p. 182.

³⁶ M. Macrea, C. Kacsó, StComSatu Mare, 2, 1972, pl. XXIII/1—2.

³⁷ *Ibidem*, pl. XXI/3, p. 108.

³⁸ T. Kemenczei, ÉvkNyiregyháza, 6, 1965, pl. XXX/112.

³⁹ T. Bader, Inventaria A chaeologica, 6 (Roumanic) 1971, R, 24f/33, R, 25b/13, 14.

⁴⁰ Idem, StComSatu Ma e, 1, 1969, pl. XX/1.

servații privind schimbările ce au avut loc în această zonă în perioada epocii bronzului târziu. În repertoriul ceramic al așezării de la Otomani-„Cetatea de pământ”, I. Ordentlich a sesizat relații între sfârșitul culturii Otomani—faza a III-a și purtătorii „culturii tumulare”, menționând că datorită pătrunderii dinspre vest a culturii tumulare, aria de dominare a culturii Otomani se restringe în mod considerabil dar, în același timp, „trebuie să accentuăm faptul că pe teritoriul ocupat în faza a III-a de populația aparținând culturii Otomani, purtătorii culturii tumulare n-au acces. Elocvent în acest sens este faptul că cimitirul cel mai periferic spre est este atribuit tumularilor se află la Oradea”⁴¹.

În această ordine de idei unele descoperiri menționate de noi ca vasele de la Valea lui Mihai—„Groapa cu lut”, ceașca de la Berveni se încadrează în orizontul numit în general Otomani III. Altele, în schimb, au o serie de note distincte care, atât tipologic cât și motivistic, par mai evolute ca orizontul fazei a III-a a culturii Otomani. Pe fondul fazei a III-a a culturii Otomani, datorită tocmai contactelor strinse cu elementele „culturii tumulare” se nasc noi fenomene culturale locale, sesizabile în zona Careiului prin descoperirile de la Pișcolt, Foieni, Sanislău, Andrid, Cehăluț. Castronul cu proeminențele triunghiulare, trase din muchia buzei; cănițele bitronconice cu piciorul scund și gol în interior — forme ceramice care n-au tradiții locale unele obiecte de bronz printre care și pumnalele de la Foieni și Căpleni apar probabil tot sub influența simbiozei dintre elementele locale, tradiționale și purtătorii culturii tumulare⁴².

Este demnă de menționat apariția mai substanțială în zona Careiului a ceramicii de tip Suci de Sus—faza evoluată (Culciu Mare, Medieșu Aurit) fapt care nu a fost sesizat cu ocazia săpăturilor de la Tiream (strat de cultură și morminte de înhumare), Ciunești (morminte de incinerare în urnă), Berea (morminte de înhumare) datate în faza a III-a a culturii Otomani. Majoritatea descoperirilor menționate: Pișcolt, Foieni, Curtuișeni, Valea lui Mihai, Unimăt se caracterizează tocmai prin prezența ceramicii de tip Suci de Sus — evident într-o proporție mai mică — constituind un element de import într-un mediu local evoluat al culturii Otomani, care a absorbit unele elemente ale culturii tumulare. Acest fapt indică contemporaneitatea acestui facies local — reprezentat cel mai elocvent prin descoperirile de la Pișcolt — și faza târzie a grupului Suci de Sus.

⁴¹ I. Ordentlich, *Crisia*, 1974, p. 147 și următorul; idem, *Cercelările arheologice de la Otomani și Sălăces și locul lor în contextul culturii Otomani* (rezumatul tezei de doctorat), 1973, p. 15.

⁴² T. Kovács, *ArchÉrt*, 93, 1966, p. 159—198; T. Kemenczei, *ArchÉrt*, 90, 1963, p. 169—186; N. Kallcz, *Évkiskolc*, 2, 1958, p. 45—60; F. Köszegi, *ArchÉrt*, 91, 1964, p. 1—14; J. Vladár, *SlovArch*, 21, 1973, 2; A. Točik, I. Paulik, *SlovArch*, 8, 1960, 1; T. Kovács, *ActaArchHung*, 27, 1975 3—4; Z. Székely, *SCIV*, 28, 1977, 1, p. 125.

Materialul ceramic, în general, prezintă un proces de hallstattizare, prin apariția formelor bitronconice, dominarea proeminențelor conice, a canelurii, ca motive ornamentale. Obiectele de bronz descoperite împreună sau în strînsă corelare cu materialul ceramic ca: topoarele cu disc și spin de la Cehăluț, secera-cosor de la Pișcolt, pumnalul de la Foieni și micul depozit de bronzuri de la Căpleni, piese metalice care în general se încadrează în orizontul depozitelor de bronzuri de tip Uriu-Domănești (Br. D), credem că întăresc pe de o parte ideea continuității elementului local-tracic, pe de altă parte ajută la includerea acestor descoperiri în epoca bronzului târziu, cu elemente noi, care par să depășească cronologic orizontul fazei a III-a a culturii Otomani, constituind în zona Careiului o verigă de legătură spre marele grup cultural, numit cultura Gáva-Holihady, prezent în această zonă prin numeroase descoperiri fortuite sau semnalată prin cercetări de teren la Pișcolt, Căuaș-Sighetiu, Carei, Sanislău, Ciumești-Berea, Dindești etc.

DÉCOUVERTES DE LA FIN DE L'ÉPOQUE DE BRONZE AUX ENVIRONS DE CAREI

RÉSUMÉ

A l'époque de bronze, la zone de Carei était habitée par les représentants de la culture Otomani. Sur la base de la culture Otomani (IIIe phase), à cause des contacts multiples avec la culture tumulaire, qui pénètre de l'ouest, ont lieu certains phénomènes culturels locaux saisis par les découvertes de Pișcolt, Foieni, Sanislău, Andrid, Unimăt, Cehăluț, Supuru de Jos, Curtuișeni, Valea lui Mihai. A côté des formes et motifs ornementaux traditionnels de la culture Otomani apparaissent des formes céramiques nouvelles qui indiquent un processus de hallstattisation, en dépassant au point de vue chronologique le niveau général de la IIIe phase de la culture Otomani. Le nouveau horizon se développe sur la base des traditions locales de la culture Otomani, influencées par les éléments de la culture tumulaire.

Au milieu de ce nouvel horizon, dans les découvertes de Pișcolt, Foieni, Curtuișeni, Valea lui Mihai, Unimăt Supuru de Jos est présente, comme céramique d'importation, la céramique de type Suciu de Sus, dernière phase, dans une quantité relativement importante, ce qui indique la contemporanéité de celle-ci.

Les objets métalliques comme : les hâches à disque de Cehăluț, les poignards de Foieni et Căpleni découverts avec ou à côté du matériel céramique, contribuent à l'encadrement de ces découvertes dans la phase finale de l'époque du bronze (Br. D) en constituant une transition vers la culture Gáva-Holihady, présente dans la zone Carei, par des découvertes nombreuses (Pișcolt, Căuaș-Sighetiu, Dindești, Carei, Ciumești-Berea, Sanislău, etc.).

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. 1 Andrid « Ferma C. A. P. »; 2 Sanislău; 3 Pișcolt « Nisipărie » — couche de culture.

Fig. 2. 1, 3 Andrid « Ferma C. A. P. »; 2 Berveni; 4—6, 9 Cehăluț; 7, 8, 10 Curtuișeni « Dîmbul ars ».

Fig. 3. 1 Carte des decouvertes; 2 Pișcolt « Nisipărie » — profil (S. II/1976) (1 sable, 2 couche de la fin de l'âge du bronze; 3 couche du bronze ancien, 4 couche Baden, 5 sable géologique); 3 Andrid — territoire du village; 4 Pișcolt « Nisipărie » — fosse n°1/1975; 5 fosse n° 4/1974.

Fig. 4. 1—4 Valea lui Mihai « Groapa cu lut »; 5—8 Foieni « Moara » — petit dépôt de bronze ou sépulture (?).

Fig. 5. 1 Foieni « Moara »; 2 Foieni « Lutărie »; 3—4 Sanislău « Pășune » — tombe, incinération en urne; 5—7 Supuru de Jos « Dealul Sentiului ».

Fig. 6. Pișcolt « Nisipărie ». 1,3—10 couche de culture; 2 fosse n° 5/1974.

Fig. 7. Pișcolt « Nisipărie ». 1—11 couche de culture.

Fig. 8. Pișcolt « Nisipărie ». 1—4 couche de culture; 5—10 fosse n° 1/1974.

Fig. 9. Pișcolt « Nisipărie ». 1—9 fosse n°1/1974.

Fig. 10. Pișcolt « Nisipărie ». 1,4 fosse n° 2/1974; 2, 3, 5, fosse n° 3/1974.; 6—7 fosse n°1/1975; 8 fosse n° 4/1974.

Fig. 11. Pișcolt « Nisipărie ». 1, 2, 4, 5 fosse n° 4/1974; 3 fosse n° 1/1974; Căpleni. 6—7 dépôt de bronze.

Fig. 12. Căpleni. 1—4 dépôt de bronze.

DESCOPERIRI ARHEOLOGICE DIN SECOLELE III ȘI IV e. n. LA IZVORU DULCE, COMUNA MEREI, JUDEȚUL BUZĂU

DE
MARIUS CONSTANTINESCU

În toamna anului 1971, în cursul unor cercetări arheologice de suprafață efectuate pe teritoriul comunei Merei din județul Buzău, am identificat o întinsă stațiune arheologică, situată în satul Izvoru Dulce. Materialele recoltate se datau, unele, în Latène-ul timpuriu geto-dacic, altele în mileniul I e. n.

În martie 1972, locuitorul Ștefan Bădulescu, a cărui gospodărie este plasată pe suprafața stațiunii, săpînd terenul de lângă casă pentru a planta viță de vie, a descoperit un mormînt hallstattian mijlociu, de incinerare, conținînd patru vase. Recuperat de noi, inventarul mormîntului a intrat în patrimoniul Muzeului județean de istorie Buzău. În toamna anului 1974 am executat un sondaj de salvare, cu scopul de a stabili condițiile de descoperire a mormîntului hallstattian¹. Sondajul ne-a permis efectuarea unor observații sistematice asupra stațiunii amintite.

Situată în marginea de nord a satului Izvoru Dulce, în punctul „Borcănița”, pe o pantă de deal înclinată de la N la S și de la V la E, stațiunea ocupă o suprafață de peste 20 ha (fig. 1). Pe laturile de est și sud este mărginită de doi torenți: Gîrla Ciuciur și Valea Seacă. La distanță de 80—120 m de valea torentului Gîrla Ciuciur stațiunea este străbătută de șoseaua asfaltată care unește satele Izvoru Dulce și Nenciuști. Aproximativ o treime din suprafața stațiunii, pe laturile de est și sud, este acum ocupată de gospodărie, restul, în cea mai mare parte, fiind plantată cu viță de vie.

Sondajul, constînd în două secțiuni, a fost executat la locul descoperirii din 1972. Secțiunea S I, avînd dimensiunile 8,10 m × 0,50 m, a fost amplasată pe un teren săpat de curînd pînă la pămîntul viu, neaducînd date importante. În schimb, în secțiunea S II, cu dimensiunile 19m × 0,50m, au apărut numeroase vestigii arheologice.

I. STRATIGRAFIA

Straturile constatate în S II se prezintă în următoarea succesiune (fig. 2/2):

1. Pămîntul viu, steril arheologic, prezintă două aspecte:

a) în jumătatea de est a secțiunii — un pămînt galben-roșcat, poros; în acest strat a fost săpată baza unui cuptor de ars vase;

¹ Scurt timp, la lucrări a fost prezent și colegul Vasile Drămbocianu, de la Muzeul județean de istorie Buzău.

b) în restul secțiunii — un pământ alb-cenușiu, foarte tare, cu concrețiuni calcaroase și pietre.

2. Cel mai vechi strat de cultură arheologică este un pământ cenușiu-deschis, mărunț, tasat, pigmentat cu mici fragmente de chirpici și, mai rar, cărbuni; conține fragmente ceramice Latène, rar hallstattiene și oase. La baza acestui strat, spre capătul de vest al secțiunii a apărut un cuțit curb din gresie, de tip Monteoru. Stratul, străpuns de mai multe gropi, se îngustează spre capătul de est al secțiunii și dispare cu 0,55 m înainte de peretele de vest al cuptorului. Corespunde locuirii Latène timpurii.

3. Urmează un strat de pământ negru-cenușiu, granulat, pigmentat cu fragmente de chirpici și cărbuni, cu grosime între 0,30 m și 0,80 m; conține numeroase fragmente ceramice prefeudale, puține de epocă Latène, obiecte de fier și os și, frecvent, bucăți de zgură, inclusiv metalică. În trei locuri stratul este afectat de gropi moderne. Spre capătul de est al secțiunii grosimea stratului crește treptat, aceasta putându-se datora pantei terenului (înclinat spre valea torentului Gîrla Ciuciur) și, eventual, unor terasări. În această porțiune și cuprins în întregime în acest strat a apărut un cuptor de ars vase. Socotim că stratul corespunde locuirii din epoca prefeudală. Suprafața restrînsă a săpăturii nu a permis precizări asupra fazelor de locuire ale așezării din această epocă².

4. Solul arabil este un pământ negru, gras (cernoziom), cu grosimea de 0,20—0,30 m; conține fragmente ceramice de epocă Latène, prefeudală și modernă.

II. DESCOPERIRI DIN SECOLUL AL III-LEA e. n.

1. **Cuptorul de ars vase** — este de tipul cu perete median (fig. 3). Păstrat în mare parte, cuptorul este format din: cameră inferioară (focar secundar), placă perforată (grătar), cameră de ardere a vaselor (parțial distrusă) și două canale de foc lungi. Groapa de exploatare a cuptorului³, situată la anumită distanță și mai jos decît nivelul bazei acestuia, și o porțiune a canalelor de foc nu au putut fi cercetate deoarece se află sub o casă de locuit.

a) *Canalele de foc* (focarele lungi), construite paralel și separate unul de altul (nu fac corp comun), se racordează la camera inferioară a cuptorului (focarul secundar) în partea dinspre est a instalației. Baza lor, în punctul de racordare la cuptor, se află la adîncimea de 2,08 m față de nivelul actual de călcare; pe măsură ce se depărtează de cuptor, coboară vizibil, ceea ce ne determină să presupunem că gura lor și groapa

² Considerăm că situația este asemănătoare cu cea din așezarea cercetată de I. T. Dragomir la Bălteni (Materiale, 8, 1962, p. 11—23), unde Gh. Bichir (SCIV, 16, 1965, 4, p. 686) și I. Ioniță (ArhMold., 4, 1966, p. 189—258) au identificat două faze distincte de locuire: a) — una carpică, datată în secolul al III-lea e. n. și b) — una de tip Sîntana de Mureș — Cerneahov, datată în secolul al IV-lea e. n.

³ Presupunem că aceasta a existat, avînd în vedere unele detalii de construcție a cuptorului și asemănarea cu alte instalații de acest gen, cercetate în întregime în alte stațiuni arheologice.

fochistului erau situate mult sub nivelul bazei cuptorului. Aceasta asigura o bună circulație a aerului cald spre focarul secundar.

În secțiune, ambele canale de foc au formă de trapez cu colțurile rotunjite (fig. 3/2), cu dimensiunile: lățimea 0,45–0,51 m, înălțimea 0,36–0,42 m. Ca structură, spre interior apare o crustă, pietrificată prin ardere, groasă de 0,04–0,11 m, „îmbrăcată” cu un strat de pământ ars la roșu, gros de 0,08–0,12 m. În porțiunea cercetată (circa 1,40 m. de la baza cuptorului spre groapa fochistului) canalele erau umplute cu pământ, cenușă și cărbuni; în umplutură erau antrenate fragmente ceramice provenind din mai multe vase.

b) *Camera inferioară* (focarul secundar) a fost săpată în pământul viu. Este împărțită în două cavități inegale (largi de 0,63 m și, respectiv, 0,85 m) de un perete median (fig. 3/4). Talpa cuptorului, de formă circulară, cu diametrul de 1,30 m, este situată la – 1,90 m (nivelul feței superioare a tălpii cuptorului), față de nivelul actual de călcare, fiind ușor înclinată spre gurile canalelor de foc.

Peretele median, mai gros la bază (0,26 m) și mai subțire la vîrf (0,10–0,11 m), înalt de 0,52 m, a fost parțial crușat în pământul viu; el este orientat est-vest.

Interiorul cavităților și peretele median au fost îngrijit luate cu mai multe straturi de argilă fără ingrediente. În urma intensei folosiri, pereții camerei inferioare a cuptorului s-au pietrificat (vitrificat) pe o grosime de 0,18–0,22 m; peretele median este pătruns de foc în întregime. Dincolo de stratul vitrificat al pereților, pământul viu este ars la roșu pe o grosime de 0,12–0,16 m. Camera inferioară a cuptorului era umplută cu pământ, cenușă, cărbuni, bucăți din placa perforată și din pereții camerei de ardere a vaselor; în umplutură erau prinse fragmente ceramice provenind din mai multe vase și câteva oase de animal nearse.

c) *Placa perforată* (grătarul) pe care se așezau vasele este de formă aproximativ circulară, cu diametrele 1,93 m × 1,78 m și grosimea 0,20–0,24 m. A fost construită din pământ argilos amestecat cu paie tocate și pleavă. La descoperire era parțial prăbușită de o parte și de alta a peretelui median (fig. 3/1, 4). Aerul cald circula prin numeroase găuri cu diametrul de 0,02–0,04 m practicate în placă, dispuse pe linii concentrice urmărind conturul camerei inferioare (fig. 3/1), fără a respecta riguros o anumită distanță sau aliniere. Remarcăm faptul că ele perforau placa sub un anumit unghi, astfel încît, de sus în jos, erau orientate spre gura canalelor de foc (fig. 3/3). În porțiunea din placa păstrată erau 27 găuri, iar pe marginea rupturii se conturau clar încă 15 (numărul total nu a putut fi stabilit). Datorită utilizării intense a cuptorului, placa perforată s-a pietrificat în întregime și s-a colorat în cenușiu-verzui. Deasupra plăcii se aflau numeroase bucăți din pereții camerei de ardere a vaselor, fragmente ceramice, oase, pământ.

Urmele arată că, după o perioadă de folosire, cuptorul a fost reparat. Cu această ocazie, încheietura plăcii perforate cu pereții camerei inferioare și cu peretele median a fost etanșezată prin aplicarea unui strat de lut moale, bine frămîntat, fără ingrediente (fig. 3/4). Accidental, în timpul reparației au fost astupate la partea inferioară 4 din găurile grătarului (fig. 3/1, 4).

d) *Camera de ardere a vaselor* (cupola cuptorului) a fost construită în întregime din lut argilos amestecat cu pleavă și paie tocate. Se afla deasupra solului. Nu a avut schelet de susținere sau cofraj (nu au apărut indicii). Pereții camerei s-au păstrat parțial, în momentul cercetării având înălțimea de 0,24—0,68 m și grosimea de 0,10—0,18 m (fig. 3/3). Fragmentele prăbușite pe grătar indică pentru această parte a instalației forma tronconică, cu marginea superioară adusă spre interior, în boltă. În centru, cupola avea o deschidere circulară, de aproximativ 0,40—0,50 m diametru, prin care se introduceau vasele.

e) *Construcția și funcționarea cuptorului.*

Locul a fost ales la marginea așezării, pe malul înalt al Gârlei Ciuciur, având la îndemână materia primă — lutul — și apa. Terenul a fost nivelat pe o suprafață ceva mai mare decât cea ocupată de cuptor, îndepărtându-se complet stratul de pământ cu urme de locuire (supra p. 140 și fig. 2/2). În pământul viu a fost săpată o groapă cu pereții ușor evazați spre suprafață — camera inferioară a cuptorului sau focarul secundar. Tot acum a fost cruțat peretele median, se pare, numai pînă la jumătatea adîncimii gropii (+ 0,23 m deasupra tălpii cuptorului). Este însă posibil ca situația constatată de noi să fie urmarea unui accident. Peste partea cruțată în pământ viu, peretele median a fost ridicat apoi, din lut frămîntat cu paie și pleavă, pînă la înălțimea utilă (+ 0,52 m deasupra tălpii cuptorului). În sectorul de est al acestei gropi, de o parte și de alta a peretelui median, peretele gropii a fost străpuns, săpîndu-se începutul canalelor de foc. Cele două canale au fost săpate în pământul viu pe lungime de 0,60 m de la cuptor spre groapa fochistului, fiind continuate prin modelele din lut argilos amestecat cu pleavă și paie tocate. Pentru amenajarea acestei ultime porțiuni, a fost săpat mai întîi un șanț (surprins clar în săpătură), cu lărgimea medie de 1 m, în care au fost apoi construite cele două canale, separate unul de celălalt. La extremitatea superioară a pereților camerei inferioare a cuptorului și în aceeași porțiune a peretelui median, pe ambele fețe, a fost amenajat un prag de 0,02 m lățime (fig. 3/3—4) pe care, probabil, a fost sprijinit un pod de scînduri deasupra ambelor cavități. Peste acest pod de scînduri, cu funcție de cofraj, s-a construit placa perforată, în întregime din lut argilos amestecat cu pleavă și paie tocate. Orificiile practice în placă și-au păstrat forma și dimensiunile datorită bucăților de nuielă cu care au fost realizate și care au rămas pe loc pînă la uscarea și arderea instalației. Peste placa perforată, urmînd circumferința acesteia, a fost construită cupola cuptorului, înaltă de circa 0,85—1 m. Înălțimea totală a cuptorului a fost de circa 1,30—1,50 m. Pereții camerei inferioare, peretele median, placa perforată și interiorul camerei de ardere a vaselor au fost îngrijit luate cu argilă fără ingrediente, depusă în mai multe straturi.

Încărcarea cuptorului se făcea pe la partea superioară a camerei de ardere a vaselor. Vasele erau în așa fel așezate pe placa perforată încît să nu astupe găurile prin care circula aerul cald. Pentru arderea vaselor cu diametrul mai mare de 0,15 m se pare că se foloseau suportți (vălătuci) de lut care permiteau așezarea vaselor astfel încît să se evite blocarea găurilor din placă (în cuptor au fost descoperite două fragmente din astfel de suportți). Pentru încălzirea cuptorului se aprindea focul în ambele canale. Lungimea acestora (peste 1,40 m) pare să indice intenția

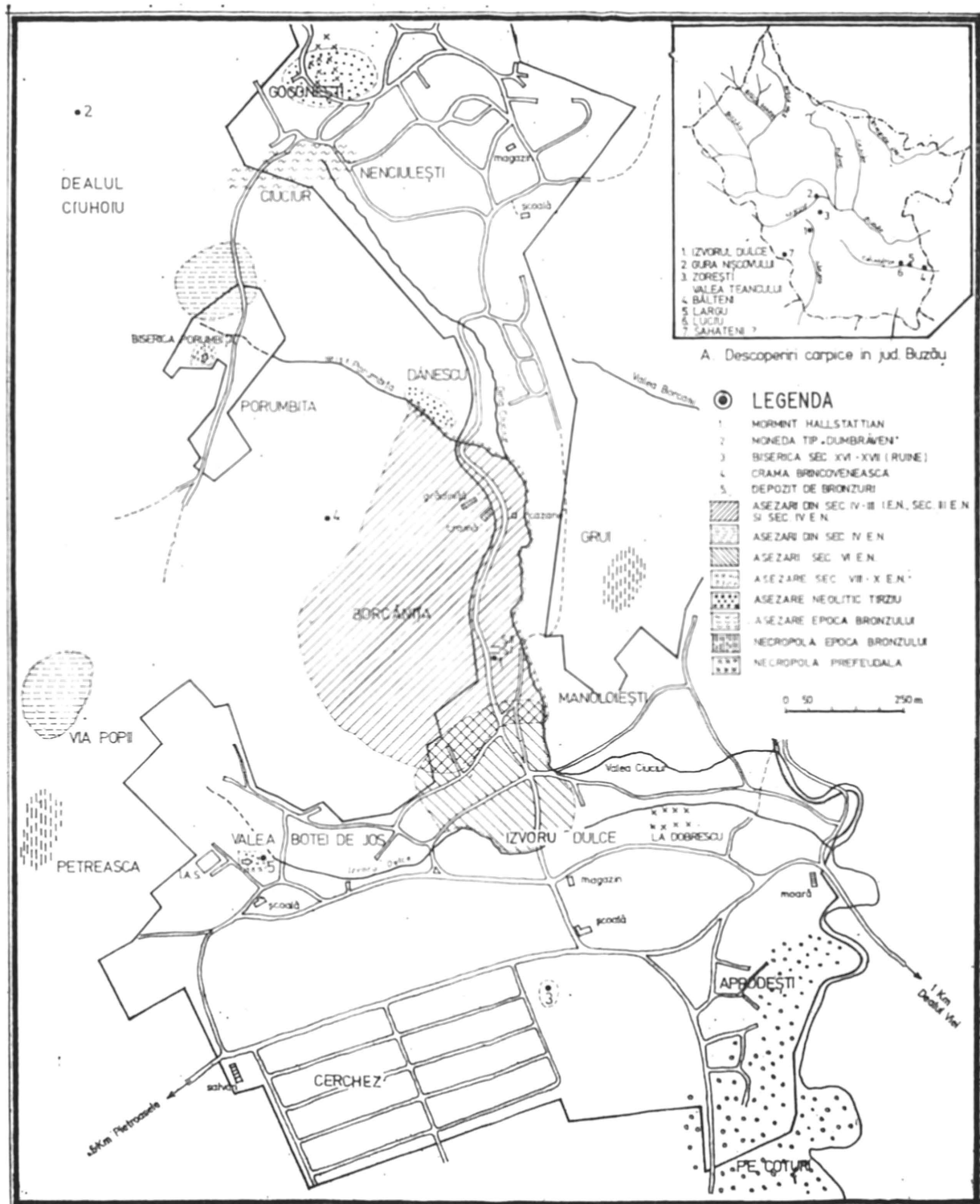

Fig. 1. Izvoru Dulce. Descoperiri arheologice. A. Descoperiri carpice în județul Buzău.

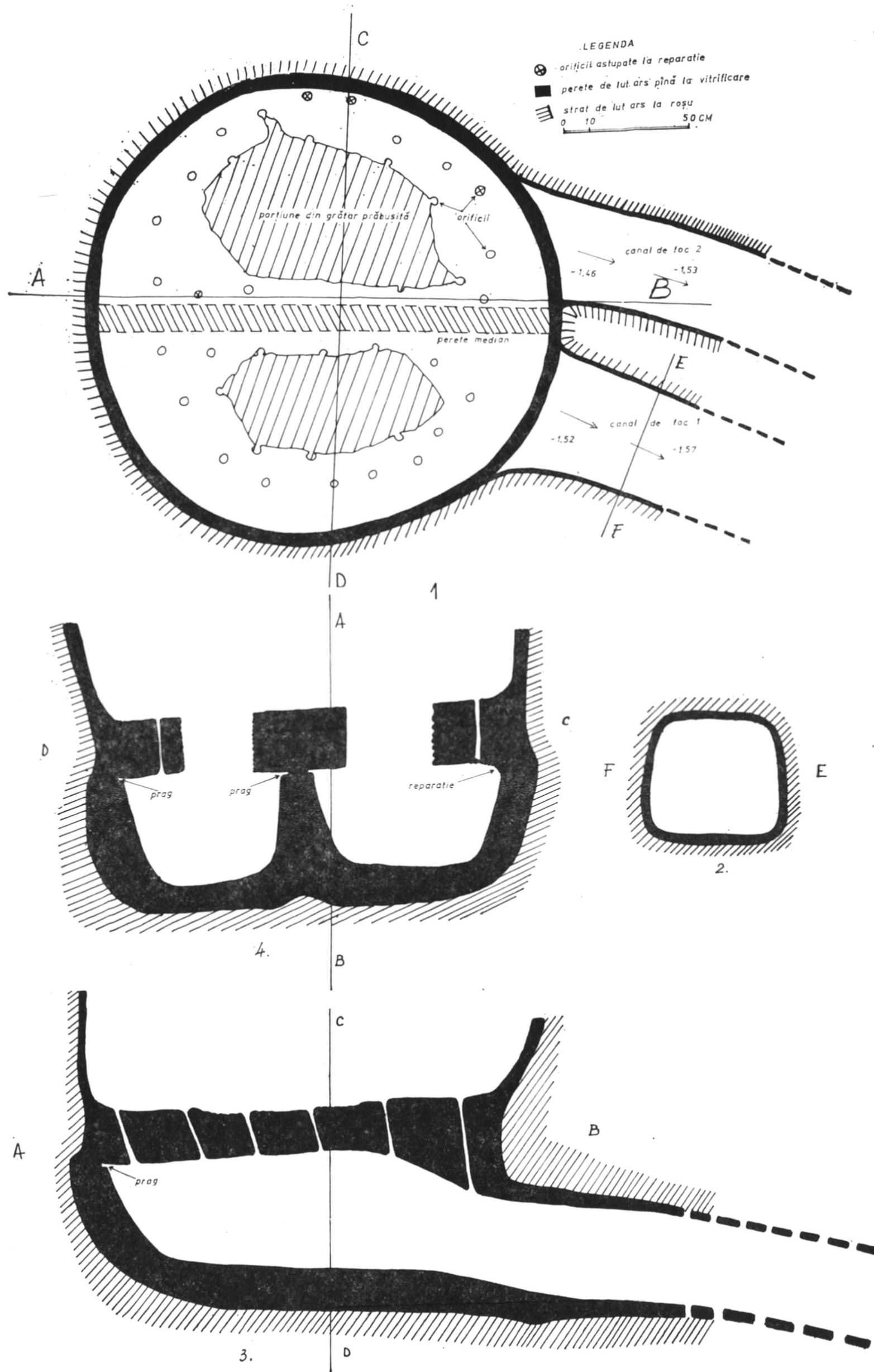

Fig. 3. Izvoru Dulce. Cuptor de ars vase. 1 plan; 2 secțiune prin canalul de foc (1); 3 secțiune longitudinală; 4 secțiune transversală.

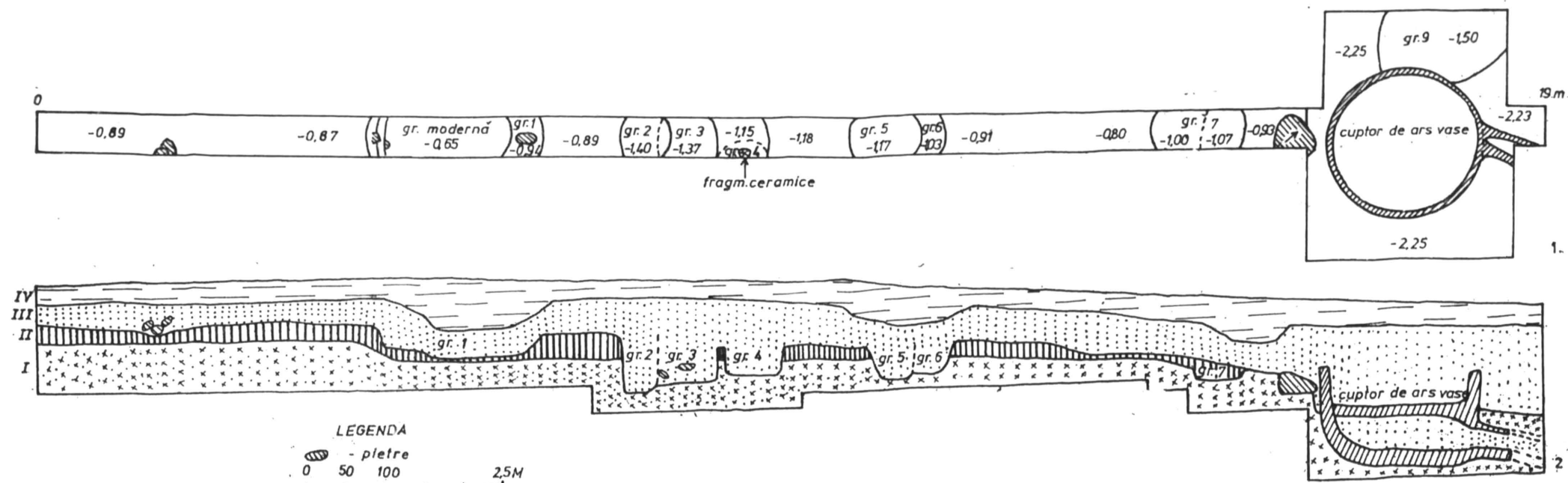

Fig. 2. Izvoru Dulce. Secțiunea S II. 1 plan; 2 profilul sudic. (I Strat steril arheologic; II pământ cenușiu-deschis, pigmentat cu chirpic și cărbuni; III pământ negru-cenușiu granulat; IV sol arabil plantat cu viță de vie).

meșterului olar (și experiența sa !) de a îndepărta cât mai mult flacăra de vase, pentru a obține o ardere superioară a produselor sale. Noi socotim că în camera inferioară a cuptorului nu se făcea foc direct, ci pe aici circula numai aerul cald, iar la nevoie putea fi întins jăratecul pînă sub placa perforată. Arderea la roșu a vaselor se făcea cu cuptorul deschis. Ceramica cenușie, superioară, se obținea continuîndu-se procesul de ardere cu cuptorul „înăbușit”. În acest caz, deschiderea din bolta camerei de ardere a vaselor putea fi astupată cu un capac din lut, de dimensiuni corespunzătoare⁴, iar gura canalelor de foc era umplută cu cenușă. Probabil la anumite intervale de timp, procesul era controlat prin îndepărtarea capacului camerei de ardere a vaselor, o bună experiență a meșterului olar putînd înlocui această operație.

Pe latura de nord a cuptorului a fost surprinsă o groapă al cărei rol nu a putut fi precizat. Materialele provenind din umplutura acestei gropi — fragmente ceramice dintr-un chiup și dintr-un vas-borcan, oase de animale — pot indica faptul că aceasta a fost săpată într-un moment cînd cuptorul nu mai era folosit (probabil în secolul al IV-lea e. n.).

II. 2. Ceramica din cuptor. Din umplutura cuptorului au fost recoltate 162 fragmente ceramice, dintre care : 73 fragmente modelate cu mîna, provenind din cel puțin 5 forme (vase) diferite și 89 fragmente modelate la roată, provenind din cel puțin 16 forme (vase) diferite.

Precizăm că nu este vorba de o șarjă rebutată sau de vase rămase în cuptor după golirea acestuia. Considerăm că fragmentele recoltate provin din vase sparte în așezare, în timpul folosirii, ale căror resturi au fost aruncate în cuptor în momentul în care acesta a încetat să mai funcționeze și a fost folosit ca groapă menajeră. Totodată, credem că vasele din care provin fragmentele culese au putut fi arse în acest cuptor. În orice caz, ceramica descoperită în cuptor este singurul criteriu care poate fi luat în considerație la datarea instalației.

a) *Ceramica modelată cu mîna.*

Nici un vas nu este întreg, unul singur întregibil. S-a folosit o pastă grosieră, în amestec cu mult ciob pisat și scoică pisată (vizibilă chiar la exterior), arsă la roșu-cărămiziu (diferite nuanțe).

1. Vas-borcan, mare, de formă bitronconică, cu buza răsfrintă în afară. S-a păstrat partea superioară, de la maxima curbura pînă la buză și fundul cu fragment din perete (fig. 4/1). Diametre : gură=28 cm ; maxim=32,8 cm ; fund = 19,4 cm. Reconstituirea indică o înălțime totală de circa 52 cm. Este decorat cu două briuri alveolate, paralele, dispuse deasupra maximei curbură ; se mai observă începutul unei benzi alveolate verticale, care se sprijină pe briul de jos. Fundul gros (2—2,4 cm) este la interior roșu-cărămiziu, iar la exterior albicios cu pete roșii ; prezintă urme de ardere secundară ; în interior poartă numeroase amprente de degete în pasta moale. Culoarea diferită la exterior a celor două fragmente ne obligă să luăm în considerație și posibilitatea ca fundul și partea superioară să nu aparțină aceluiași vas. În acest caz, fragmentele ar pro-

⁴ La Șindrilița, comuna Găneasa, jud. Ilfov a fost descoperit un astfel de capac (Gh. Bichir, SCIV, 17, 1966, 3, p. 505 și nota 36).

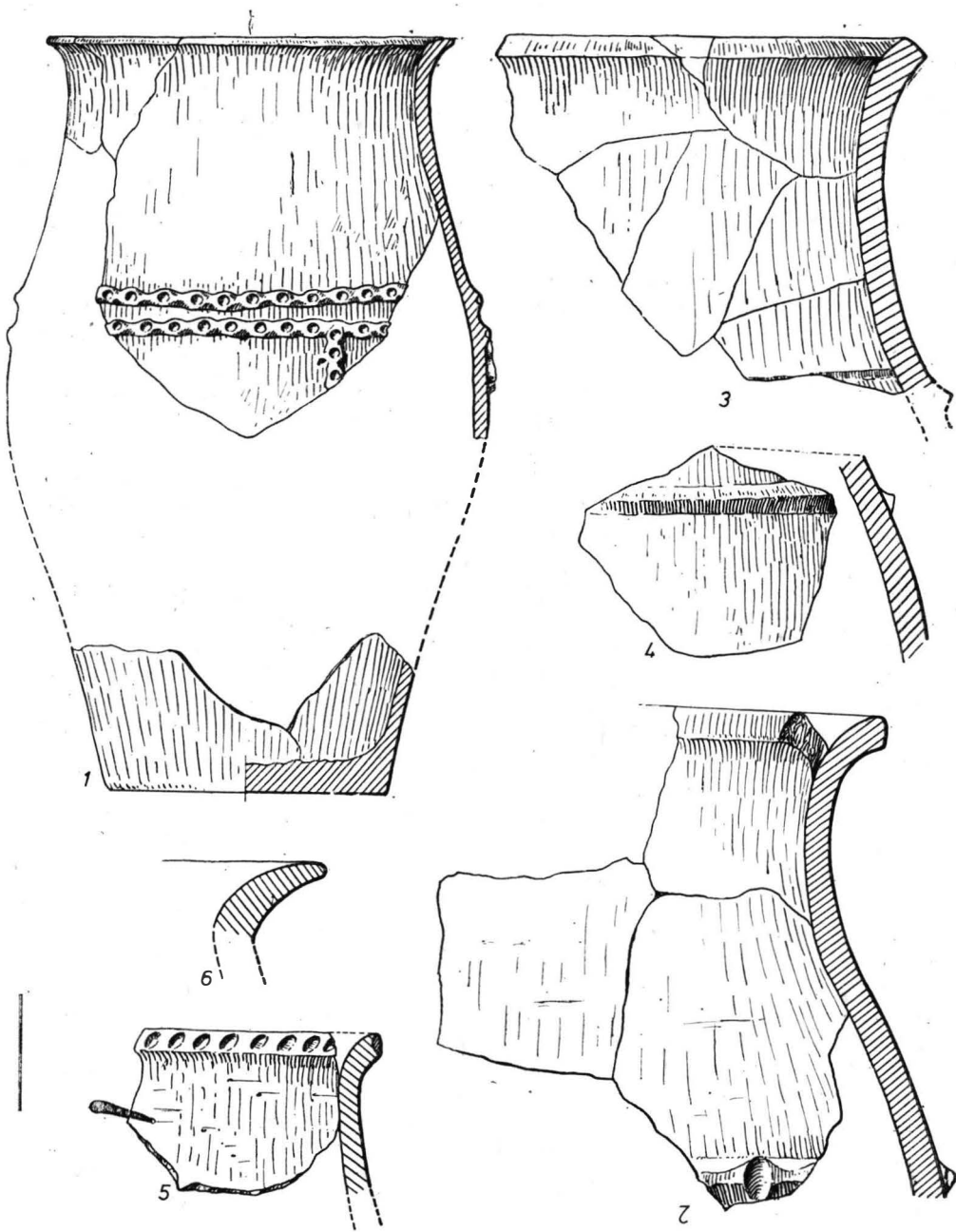

Fig. 4. Izvoru Dulce. Ceramică din cuptor, modelată cu mîna.

veni din două vase diferite, dar care îmbină caracteristicile tipo-dimensionale de mai sus⁵.

2. Vas-borcan, fragmentar. Diametrul gurii = aproximativ 26 cm. Deasupra maximei curburi este decorat cu un briu alveolat (fig. 4/2).

3. Vas-borcan, fragmentar, din pastă poroasă. Diametrul gurii = 24—25 cm. Decorat cu un briu neted (fig. 4/3). Din același vas există încă un fragment din zona de maximă curbură, decorat, de asemenea, cu briu neted (fig. 4/4).

4. Buză de vas, fragmentară, de culoare brun-maronie. Prezintă urme de netezire, iar pe muchia buzei alveole executate cu vârful degetului (fig. 4/5).

5. Buză de vas, fragmentară, puternic răsfrintă în afară; din pastă poroasă de culoare galben-cărămizie (fig. 4/6).

b) *Ceramica modelată la roată.*

Este lucrată din pastă fină, omogenă, arsă neoxidant, la cenușiu (cu nuanțe variate).

6. Cană cu o toartă, cu corpul globular, gît cilindric, buză ușor profilată, fund inelar. Înălțimea = 17,3 cm, diametre: gură = 9,2 cm, maxim = 15,1 cm, fund = 7,3 cm. Decor lustruit, vertical, pe gît complet, pe umăr organizat în 10 benzi (fig. 5/1). Cana prezintă o ușoară deformare. Își găsește cele mai apropiate analogii în ceramica carpică⁶.

7. Cană cu o toartă, gît cilindric (?), corp piriform. Diametrul maxim = 18 cm. Decor lustruit, organizat în benzi circulare, dispuse sub pîntec. Urme evidente de reparație la toartă (fig. 5/2).

8. Vas cu două torți, piriform, fragmentar, (fig. 5/3). Diametre: gură = 14 cm, maxim = 26,5 cm. Slabă angobă, decor lustruit: pe gît — metopă, pe umăr — benzi verticale, distanțate la 1—2 cm.

9. Castron, fragmentar, buza arcuită spre interior, ușor carenată la exterior (fig. 6/1). Diametru gură = 27,4 cm. Lustru slab, numai pe buză.

10. Castron, fragmentar, buza trasă spre interior, bine marcată la exterior. Diametru gură = 27,5 cm. Angobă cenușie-verde, lustru pe buză și în interior (fig. 6/2).

11. Pateră, fragmentară, din pastă fină, foarte îngrijit lucrată, arsă la cărămiziu-gălbui (fig. 6/3). Diametru gură = 16 cm. Lustru slab la exterior. Probabil romană (import)⁷.

12. Buză de chiup, decorată cu două benzi înguste lustruite, la exterior sub buză (fig. 7/1).

13. Fund de vas mare (chiup ?), lucrat mai puțin îngrijit. Diametrul = 16,8 cm. Slip cenușiu-deschis la exterior (fig. 7/2).

14. Fragment de perete dintr-un vas mare, fără decor, cenușiu, angobă negricioasă (fig. 7/3).

15. Două fragmente dintr-un fund de vas, cu inel (cânițe ?). Diametre: 11 cm, respectiv, 6 cm (fig. 7/4,5).

16. Două buze de vase mici (fig. 7/6,7).

⁵ Își găsește bune analogii în ceramica carpică. Vezi Gh. Bichir, *Cultura carpică*, București, 1973, fig. 11, pl. XL—II, LV/3.

⁶ *Ibidem*, p. 83, fig. 16 (fără capac).

⁷ *Ibidem*, p. 80, fig. 14/2.

17. Două buze răsfrinte, una cu briu profilat, cealaltă lustruită (fig. 7/8, 9).

18. Fragment de perete dintr-un vas, galben-cenușiu, lustru orizontal (fig. 7/10).

19. Fragment de perete dintr-un vas (amforă „cu coaste”) cărămiziu-galben, din pastă cu nisip. Probabil roman (import).

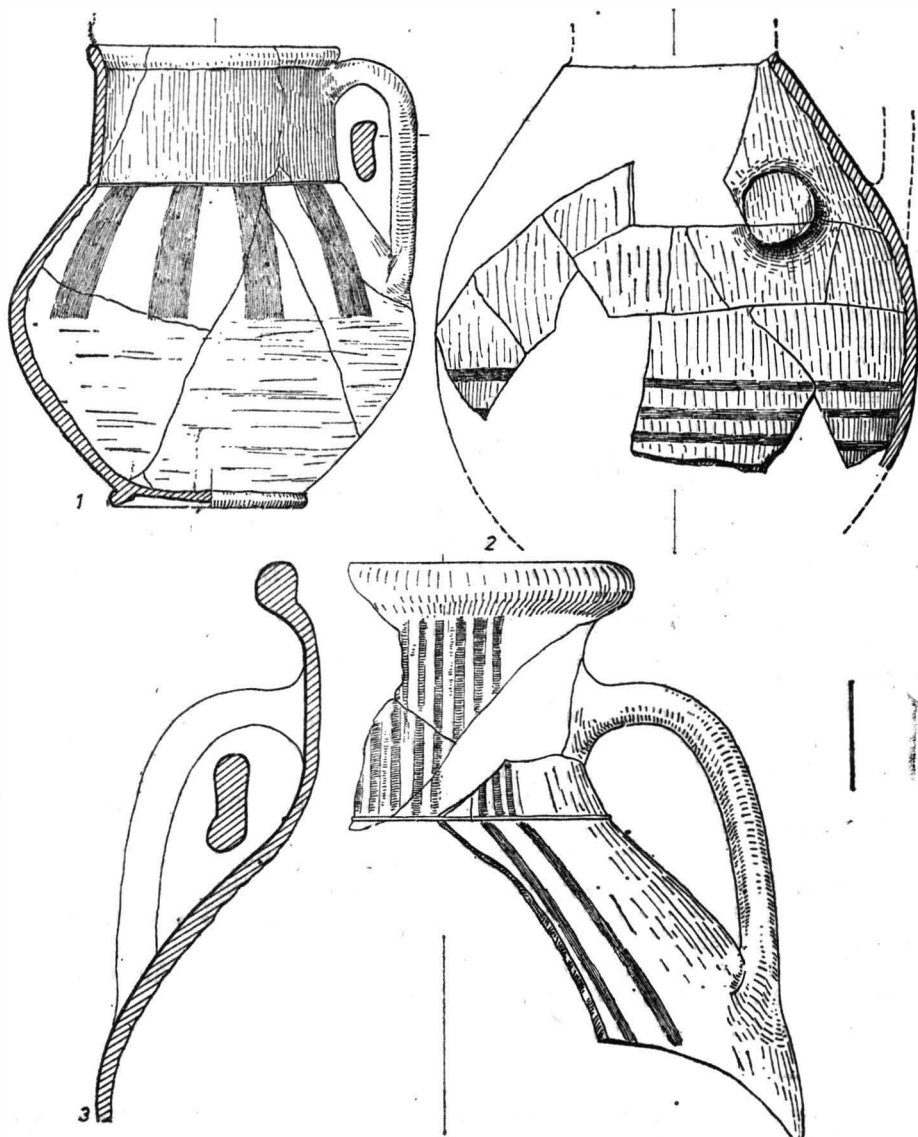

Fig. 5. Izvoru Dulce. 1–3 ceramică din cuptor, modelată la roată.

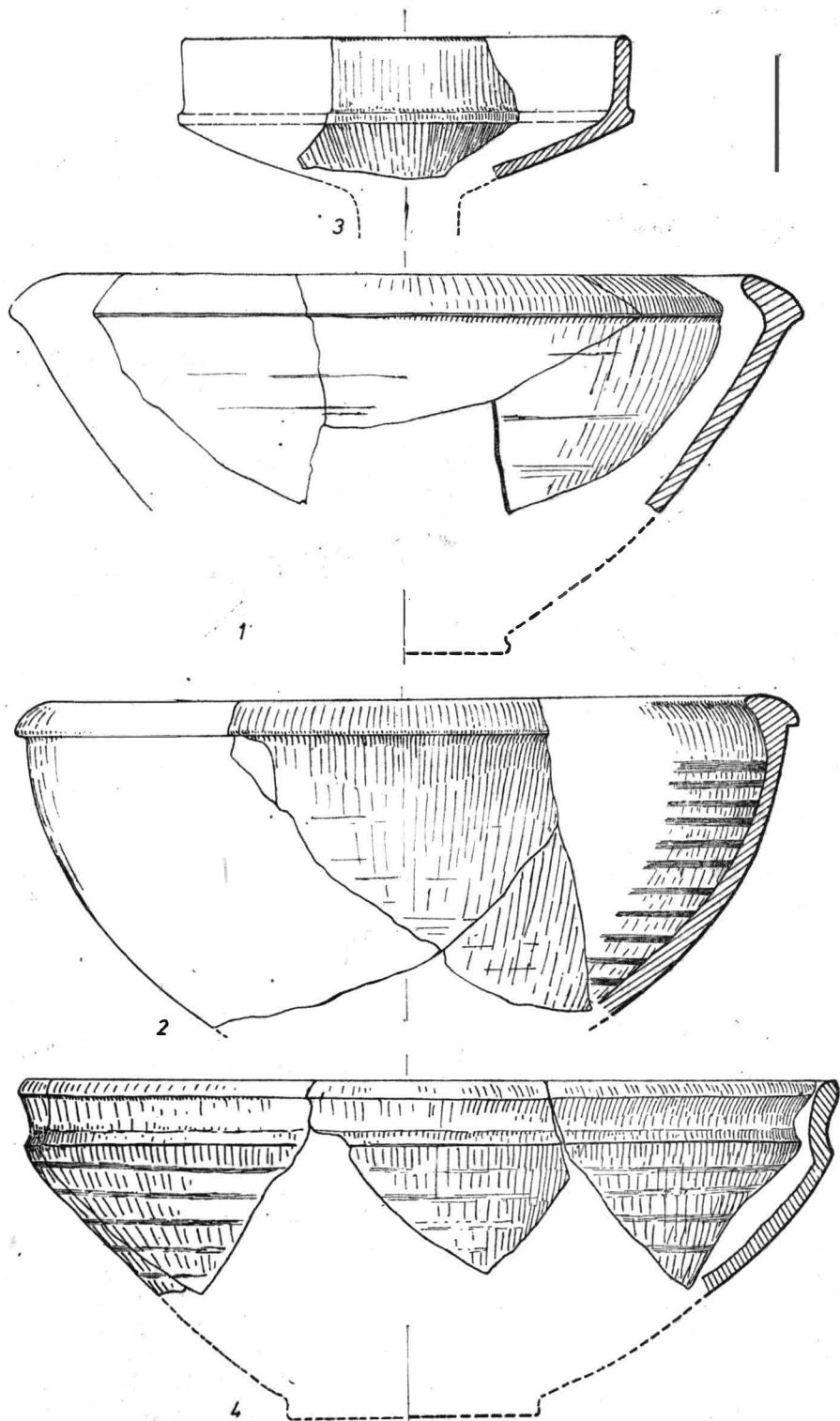

Fig. 6. Izvoru Dulce. — 1, 2 ceramică carpică din cuptor, modelată la roată; 3 ceramică de import (romană), din cuptor; 4 castron la roată, din secțiune, secolul al IV-lea e. n.

III. DESCOPERIRI DIN SECOLUL AL IV-LEA e. n.

În secțiunea S II, în strat, au fost descoperite unele materiale arheologice databile în secolul al IV-lea e. n., aparținând culturii Sîntana de Mureș — Cerneahov.

a) *Material ceramic* (modelat numai la roată):

1 — Castron fragmentar, din pastă fină, omogenă, de culoare cenușiu-deschisă; umărul ușor carenat. Diametru gură = 23 cm. Decorul: slab lustru organizat în benzi orizontale, dispuse pe pîntec, pe buză și în interior (mai pronunțate) (fig. 6/4).

2. Fund de vas, din pastă zgrunțuroasă, cu nisip și pietricele, de culoare cafenie-deschis la exterior, cenușie-neagră la interior. Diametrul = 13 cm. Se observă urmele tăierii cu sfoara și trei amprente neclare, precum și o urmă lăsată de paletă (fig. 7/11).

3. Fund de vâscior, fragmentar, din pastă, „ciment”. Diametrul = aproximativ 4 cm. La exterior, deasupra bazei și paralel cu aceasta, o incizie circulară adîncită (fig. 7/12).

4. Buză de vas din pastă bună, omogenă. Pe marginea exterioară a buzei se văd mai multe împunsături cu vârful paletei (fig. 7/13).

5. Amforă fragmentară; fundul, fragment de mînușă și un fragment de perete, toate provenind dintr-o amforă romano-bizantină „cu coaste” (import).

6. Vas de provizii, fragmentar, din pastă aspră. Fragmentele au fost găsite în groapa din vecinătatea cuptorului (fig. 2/1, groapa 9).

b) *Obiecte din metal și os.*

1. Dălțiță din fier; $9,5 \times 0,5$ cm (fig. 8/1).

2. Cuțitaș din fier, cu lama dreaptă, la miner; 6,2 cm lungime (fig. 8/2).

3. „Linguriță” din fier; $4,6 \times 2,9$ cm (fig. 8/3).

4. Daltă din fier, cu tub de fixare; are vârful ușor îndoit din vechime; lungime = 9,7 cm; diametrul maxim = 1,6 cm (fig. 8/4).

5. Fragment de tablă din bronz; $2,8 \times 1,2$ cm.

6. Pieptene din os. Realizat din trei plăci fixate între ele prin opt nituri de bronz, pieptenele are minerul înalt, în formă de clopot, cu umerii ușor carenați. Aripile laterale, late și precis conturate, sînt lăsate în jos. Una din plăci este complet acoperită cu decor din șiruri de cercuri duble cu punct în mijloc (fig. 8/5). Placa opusă este nedecorată.

Deși restrînsă ca suprafață și departe de a furniza date suficiente pentru clarificarea tuturor problemelor ridicate, cercetarea de la Izvoru Dulce permite formularea unor concluzii. În bună parte, acestea au caracter provizoriu, constituind, mai degrabă ipoteze de lucru.

Ceramica provenind din umplutura cuptorului își găsește analogii în așezările carpilor din Moldova și din nord-estul Munteniei (*supra* și notele 5, 6, 7). Ea constituie elementul pe baza căruia se poate încerca atribuirea etnică a așezării și, în același timp, criteriul de datare a acesteia. Odată făcută această precizare, este de admis că în punctul „Borcănița” a funcționat o așezare carpică, probabil intens locuită și folosită o bună

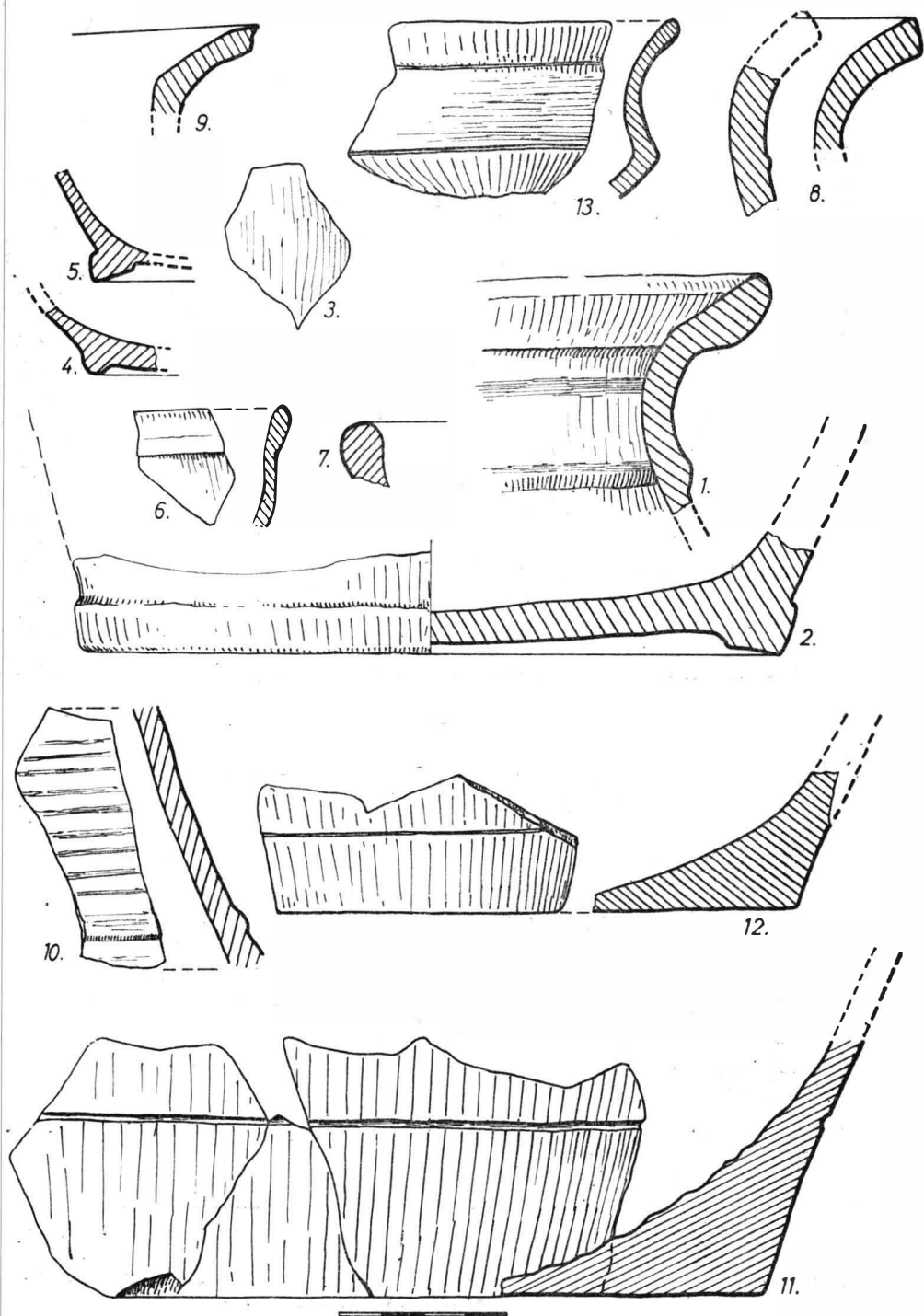

Fig. 7. Izvoru Dulce. 1—10 ceramică din cuptor, modelată la roată; 11—13 ceramică din secțiune, modelată la roată (sec. IV e. n.).

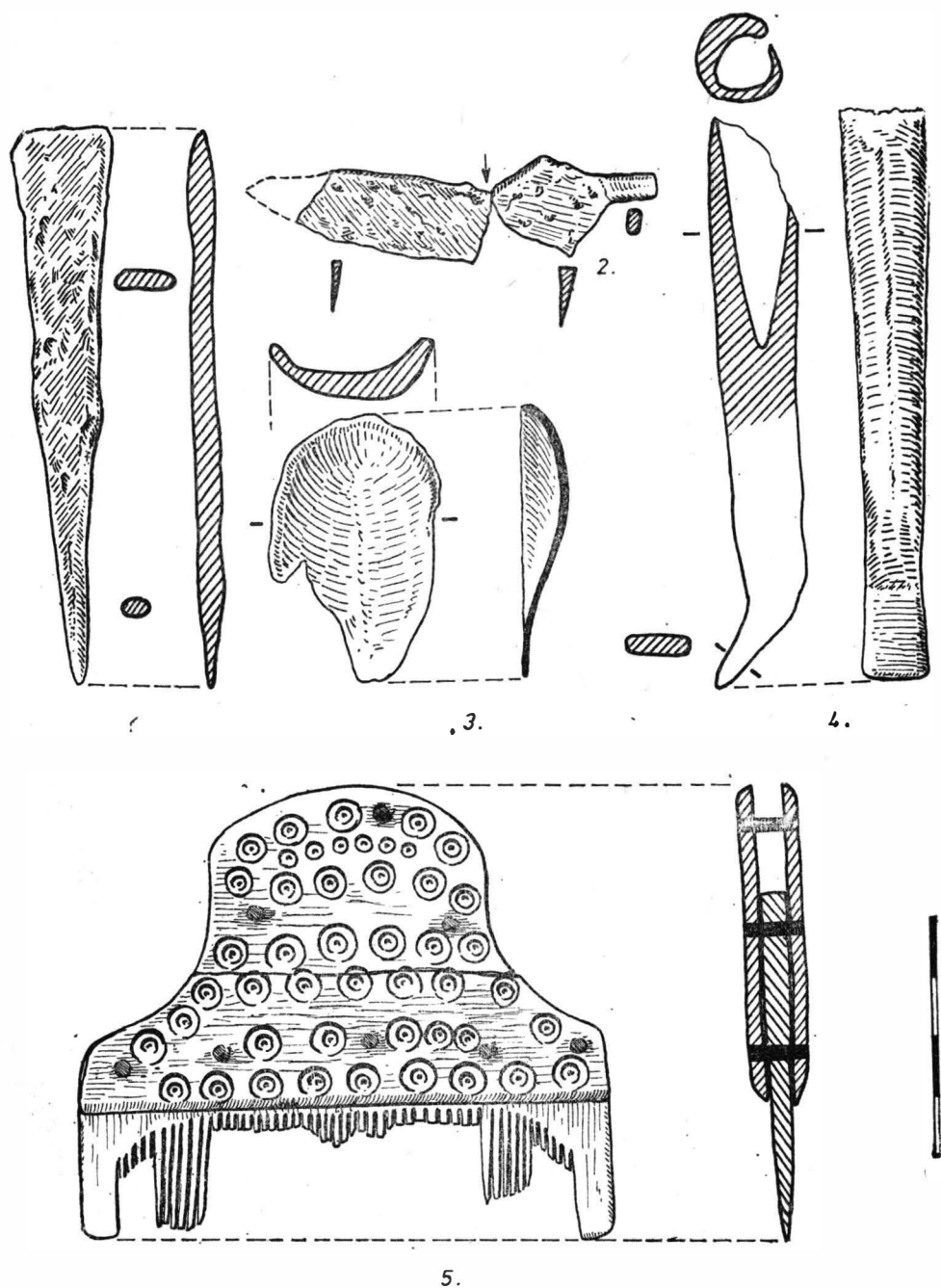

Fig. 8. Izvoru Dulce. 1—4 obiecte din metal descoperite în secțiune; 5 plețene din os, secolul al IV-lea e. n.

perioadă de timp, dacă locuitorii ei au simțit nevoia construirii unor instalații tehnice perfecționate, cum este cuptorul de ars vase cercetat.

Încadrarea cronologică a acestei așezări este posibilă numai prin imbinarea rezultatelor cercetării noastre cu considerațiile formulate de alți cercetători. Prezența ceramicii modelate cu mina și decorată cu briie duble, alveolate, în relief⁸, precum și absența ceramicii roșii lucrată la roată⁹ (până acum nu a apărut nici un fragment din această specie), permit datarea așezării într-o fază timpurie a culturii carpice, la sfârșitul secolului al II-lea e. n. — sigur la începutul secolului al III-lea e. n.¹⁰.

O simplă analiză statistică asupra cuptoarelor de ars vase descoperite în așezările carpice cunoscute pare a indica preferința olarilor ce serveau aceste comunități pentru tipul de cuptor cu perete median¹¹, mult mai frecvent întâlnit în secolele II—III e. n. și la începutul secolului al IV-lea e. n. în mediul carpo-dacic, decât tipul de cuptor cu stîlp central (de susținere)¹².

Se pare că așezarea de la Izvoru Dulce „Borcănița” este printre cele mai vestice locuiri carpice cercetate în Muntenia până acum¹³. Ne referim la locuiri efective, greu de contestat. Existența și funcționarea acestei așezări carpice aici, la poalele dealului Istrița, este o confirmare a faptului că la sfârșitul secolului al II-lea e. n. și la începutul secolului al III-lea e. n. carpii și-au extins autoritar stăpînirea asupra acestei părți din teritoriul Daciei¹⁴, în contextul unei relative și temporare slăbiri a stăpînirii romane la Dunărea de Jos. Dar, așezarea de la Izvoru Dulce nu este singura locuire carpică în nord-estul Munteniei. Recent, la Gura Nișcovului (Poșircești), județul Buzău, a fost cercetată parțial o necropolă aparținând carpilor, datînd din aceeași perioadă¹⁵. Aceste două descoperiri se adaugă semnalărilor mai vechi de urme carpice la Valea Teancului¹⁶ (azi Zorești), județul Buzău, punct situat între Izvoru Dulce și Gura Nișcovului. În cîmpia ce se așterne la poalele dealului Istrița, prezența carpilor a fost semnalată în așezarea de la Bălteni¹⁷, în care a fost cercetat și un cuptor de ars ceramică de tipul cu perete median, la Largu¹⁸ și Luciu¹⁹, astăzi toate în județul Buzău.

Situația menționată este de natură să sugereze o prezență efectivă a carpilor în estul și nord-estul Munteniei (vezi fig. 1/A), la sfârșitul se-

⁸ *Ibidem*, p. 67.

⁹ *Ibidem*, p. 70 (unde autorul precizează că „... ceramica roșie lucrată la roată se înmulțește în fazele mai târzii ale culturii carpice”).

¹⁰ *Idem*, SCIV, 16, 1965, 4, p. 691.

¹¹ *Idem*, SCIV, 17, 1966, 3, p. 503.

¹² O. Floca, Ferenczi Ștefan, Liviu Mărgăritan, *Micra. Grupul de cuptoare romane pentru ars ceramică*, tabel sinoptic.

¹³ La Mătăsaru, pe Argeș, sînt semnalate *elemente carpice*, Gh. Bichir, SCIV, 16, 1965, 4, p. 691; de asemenea, la București — Militari și chiar în Oltenia. Mai recent, Gh. Bichir, SCIV, 22, 1971, 2, p. 189) consideră că este vorba de locuiri efective ale carpilor.

¹⁴ Magda Tzony, *Carpil în Muntenia*, comunicare prezentată la a V-a sesiune anuală de referate și comunicări științifice, Buzău, 12 decembrie 1975; Gh. Bichir, SCIV, 16, 1965, 4, p. 691 și SCIV, 22, 1971, 2, p. 179—197.

¹⁵ Magda Tzony, *op. cit.*

¹⁶ Gh. Bichir, SCIV, 16, 1965, 4, p. 676, fig. 1.

¹⁷ I. T. Dragomir, *Materiale*, 8, 1962, p. 11—23 (supra nota 2).

¹⁸ M. Macrea, *Apulum*, 7, 1968, 1, p. 193.

¹⁹ *Ibidem*.

colului al II-lea și în secolul al III-lea e. n. Dacă avem în vedere absența elementului germanic din zona la care ne referim, în această vreme, precum și prezența doar *sporadică* a sarmaților²⁰, se conturează situația politico-militară în spațiul acesta, carpii dominând — militar și politic — această parte a Daciei.

În secolul al IV-lea e. n. așezarea de la Izvoru Dulce „Borcănița” este folosită de purtătorii culturii Sintana de Mureș — Cerneahov, așa cum indică o serie de materiale arheologice: ceramica zgrunțuroasă, de tip „ciment”, fragmentele de vase de provizii și, îndeosebi, pieptenele de os din trei plăci care, după opinia unor cercetători, se datează la mijlocul sau în a doua jumătate a secolului al IV-lea e. n.²¹ Piepteni de acest tip cu minerul semicircular (în formă de clopot) au apărut atît în castrul, cît și în necropola nr. 1 de la Pietroasa. Toate materialele de secolul al IV-lea e. n. descoperite în așezarea de la Izvoru Dulce își găsesc bune analogii în materialele arheologice provenind din castrul și necropolele de la Pietroasa²². Pe baza acestor materiale, se poate aprecia că așezarea de tip Sintana de Mureș de la Izvoru Dulce se datează larg în secolul al IV-lea e. n. (mai exact, la mijlocul și în a doua jumătate a secolului al IV-lea e. n.). Este de presupus că această așezare ca, de altfel, și altele ce vor fi funcționat în zonă (așa cum indică cele mai recente descoperiri)²³, să fii făcut parte din sistemul de așezări subordonate direct castrului, fiind locuită de producători care asigurau produsele agricole și meșteșugărești necesare pentru întreținerea garnizoanei și a populației civile ce locuia în incinta mării fortificații de la Pietroasa și în așezarea civilă, pendinte de aceasta²⁴.

²⁰ Semnalați numai în zona de cîmpie a județului Buzău, la Smeeni (Victor Teodorescu, *Materiale*, 8, 1962, p. 273—281), Sudiți—Gherăseni (cercetări inedite), la Luciu (Vasile Drămbocianu, *SCIVA*, 25, 1974, 2, p. 303—307) și Balta Albă (Marius Constantinescu, *Un mormînt din perioada migrațiilor de la Balta Albă*, comunicare prezentată la a V-a sesiune anuală de referate și comunicări științifice, Buzău, 12 decembrie 1975, în ms).

²¹ Gh. Diaconu, *SCIV*, 16, 1965, 4, p. 821 și nota 17; Siegrid Thomas, *Arbeits-und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege*, 8, p. 108, fig. 54.

²² Gh. Diaconu, în A. I. Odobescu, *Opere*, IV, *Tezaurul de la Pietroasa*, București, 1976, p. 1055—1072.

²³ Așezări care au funcționat în secolul al IV-lea e. n. am identificat în punctele „Porumbița”, „Via Popii” și „Valea Botei de Sus”, comuna Merei și, foarte recent, în latura de nord a satului Săhăteni (comuna Săhăteni, județul Buzău). După primele date, așezarea de la Săhăteni pare a fi existat în secolul al III-lea e. n., continuînd să funcționeze și în secolul al IV-lea e. n. Împreună cu așezările cunoscute mai demult la Pietroasa (așezarea civilă pendinte de castru, situată în imediata vecinătate a acestuia, pe latura de est), Dara (la biserică) și Sărata—Monteoru (Eugenia Zaharia, *Studii și cercetări de istorie buzoiană*, 1973, p. 17), aceste așezări conturează un întins și unitar complex existent la poalele dealului Istria, în sec. IV e. n.

²⁴ Gh. Diaconu, în A. I. Odobescu, *Opere*, IV, 1976, p. 1 062 și nota 31.

Prin cercetări de suprafață întreprinse în imediata apropiere a stațiunii de la „Borcănița” au fost identificate și alte numeroase vestigii arheologice. Cu ocazia amenajării șoselei dintre satele Izvoru Dulce și Nenciulești am putut cerceta mai multe complexe: gropi (cenușare), vetre, gropi de bordeie, recoltind o însemnată cantitate de fragmente ceramice, fragmente de vatră cu gardină, o măciucă din piatră etc. Ceramica a permis atribuirea acestor complexe și materiale unei așezări geto-dace datînd din secolul al IV—III î. e. n.²⁵. Acest lucru a dus la formarea unei imagini mai clare asupra stațiunii arheologice de la Izvoru Dulce „Borcănița”. Cea mai veche prezență este reprezentată de mormîntul hallstattian descoperit în 1972; a urmat locuirea din Latène-ul timpuriu (secolele IV—III î. e. n.), succedată de așezarea carpilor din secolele II—III e. n. suprapusă la rîndul ei de așezarea de tip Sintana de Mureș din secolul al IV-lea e. n.²⁶.

ARCHÄOLOGISCHE FUNDE AUS DEM 3. UND 4. JH. U. Z. BEI IZVORU DULCE, GEM. MEREI, KR. BUZĂU

ZUSAMMENFASSUNG

Während Geländebegehungen wurde auf der Flur „Borcănița” bei Izvoru Dulce (Kr. Buzău) eine bedeutende Fundstelle entdeckt. Im Jahre 1974 wurden hier Rettungsgrabungen durchgeführt, die Funde aus den folgenden Perioden lieferten:

- Bronzezeit, Siedlungsreste der Monteoru-Kultur;
- Brandgrab der mittleren Hallstattzeit (Basarabi-Kultur);
- Siedlungsspuren aus dem 4.—3. Jh. v. u. Z. (getisch-dakische Kultur);
- Siedlungsschicht, einschließlich ein Töpferofen, aus dem 3. Jh. u. Z. (karpische Kultur);
- Siedlungsschicht der Sintana de Mureș-Černjahow-Kultur (4. Jh.);
- Siedlungsspuren aus dem 6. Jh. Hierzu gehört eine Gußform für Schmuckherstellung.

²⁵ Mulțumim și pe această cale tov. Mircea Babeș de la Institutul de arheologie București, pentru identificarea acestor materiale și pentru tot sprijinul acordat pe parcursul cercetării și întocmirii acestui articol.

²⁶ Condițiile favorabile de locuire fac ca în jurul acestui punct să se grupeze numeroase alte stațiuni și descoperiri arheologice, datînd din *neolitic* (Nenciulești, punctele Dănescu și Gogonești), *epoca bronzului* (Nenciulești, punctele Valea Huiup, La Ciuciur; Valea Botei de jos — la biserică, depozit de bronzuri, cf. Al. Oancea, V. Drâmbocianu, SCIVA 26, 1975, 2. p. 395—399; Manoloești — Grui; Via Petreasca; Dealul Ciuhoiu — necropole), *Latène* (Valea Botei de sus; Ciuhoiu), *secolul al IV-lea e. n.* (punctele Porumbița, Via Popii, La Dobrescu; Nenciulești — Gogonești), *secolul al VI-lea e. n.* (punctul Țigănie), *secolele VIII—X* (punctele Aprobești, Pe Coturi) etc.

ABBILDUNGSVERZEICHNIS

Abb. 1. Izvoru Dulce, Kr. Buzău. Topographische Lage der archäologischen Funde (A. Karpische Funde in Kr. Buzău).

Abb. 2. Izvoru Dulce, Kr. Buzău. Schnitt S. II. 1 Grundriß; 2 südliches Profil.

(I Gewachsener Boden; II Aschengrau mit Lehm- und Kohlenresten; III granulöse schwarz-graue Schicht; IV geackter Boden mit Weinstock).

Abb. 3. Izvoru Dulce, Kr. Buzău. Töpferofen: 1 Grundriß; 2 Querschnitt der Feuerungsöffnung; 3 Längsschnitt; 4 Querschnitt.

Abb. 4. Izvoru Dulce, Kr. Buzău. Handgemachte Keramik aus dem Ofen (3. Jh.).

Abb. 5. Izvoru Dulce, Kr. Buzău: 1—3 Scheibengedrehte karpische Keramik aus dem Ofen.

Abb. 6. Izvoru Dulce, Kr. Buzău. 1—2 Scheibengedrehte karpische Keramik aus dem Ofen; 3 römische Tonware aus dem Ofen; 4 Scheibengedrehte Schüssel aus der Schicht (4. Jh.).

Abb. 7. Izvoru Dulce, Kr. Buzău. 1—10 Scheibengedrehte Keramik aus dem Ofen; 11—13 Scheibengedrehte Keramik aus der Schicht (4. Jh.).

Abb. 8. Izvoru Dulce, Kr. Buzău. 1—4 Metallgegenstände aus der Schicht; 5 Knochenkamm (4. Jh.).

UN NOU TIP DE PUMNAL DESCOPERIT ÎN MOLDOVA

DE

GHENUȚĂ COMAN ȘI CONSTANTIN BUZDUGAN

Cu tot caracterul lor informativ incomplet, cercetările perieghetice pun deseori în evidență obiecte sau ansambluri de obiecte care întregesc cu noi informații datele asupra civilizației unei anumite perioade istorice, lărgind, totodată, orizontul cunoașterii.

Plecind de la această constatare, vom prezenta, în cele ce urmează, un pumnal de bronz descoperit cu ocazia cercetărilor de suprafață efectuate în toamna anului 1972 în punctul „Șoldănești” de pe teritoriul satului Epureni (com. Epureni, jud. Vaslui). Pe locul descoperirii, situat la cca 500 m nord de gara Epureni, pe un bot de deal interfluvial, flancat la est de piriul Șoldănești, iar la vest de piriul Florenta, se află o întinsă așezare pe cuprinsul căreia au fost identificate locuințe de tip „cenușar”, cu oase de animale prelucrate (omoplați crestați) și fragmente ceramice din pastă brun-cenușie, ornamentate cu caneluri orizontale înguste, combinate cu ghirlande de linii incizate (fig. 1/1—2), sau din pastă gălbui-cenușie, cu torți terminate conic (fig. 1/3), caracteristice culturii Noua. Alături de acestea semnalăm ceramica gălbui-căramizie, lustruită pe ambele fețe, provenită de la vase mari bitronconice, cu gura larg deschisă, decorate cu caneluri orizontale paralele pe git (fig. 1/6—7), care documentează prezența Hallstattului timpuriu și fragmente de cești din pastă fină, de culoare gălbuie ori brună, ornamentate cu motive în zigzag înscrise în benzi de linii oblice sau în spirale neglijent executate (fig. 1/4—5), reprezentând vestigii ale civilizației Basarabi.

Prin urmare, pumnalul care face obiectul prezentării de față provine dintr-un mediu arheologic pe cât de bogat pe atât de divers.

Pumnalul de la Epureni a cărui lungime actuală atinge 18 cm a fost realizat, după cum se pare, din două bucăți de metal separate. În acest caz, în execuția lui s-au efectuat două operațiuni principale: mai întâi s-a turnat lama cu garda și apoi, peste prelungirea acesteia, anume pregătită, mînerul. Acoperit de o patină subțire de culoare verzuie, pumnalul a fost lucrat cu destulă grijă, dar pe suprafața mînerului se observă defecțiuni de turnare, care nu au fost complet înlăturate prin finisare.

Lung de 8 cm, mînerul pumnalului, subțindu-se ușor spre mijloc, are capătul superior terminat într-un buton emisferic; celălalt capăt, bine dimensionat, este prevăzut pe linia diametrului maxim cu patru mici proeminențe, dispuse simetric (fig. 2/a-d). De sub capătul inferior al mînerului, cu evidente urme de modelare prin batere, pornește o bară biconcavă care, bifurcându-se, încadrează garda cordiformă ce face corp comun cu lama, pină când capetele volutiforme se răsucesc în interior.

Lama, mult mai îngrijit lucrată decât mînerul, dar ruptă în mare parte din vechime, are, împreună cu garda, o lungime de 7,8 cm. În forță

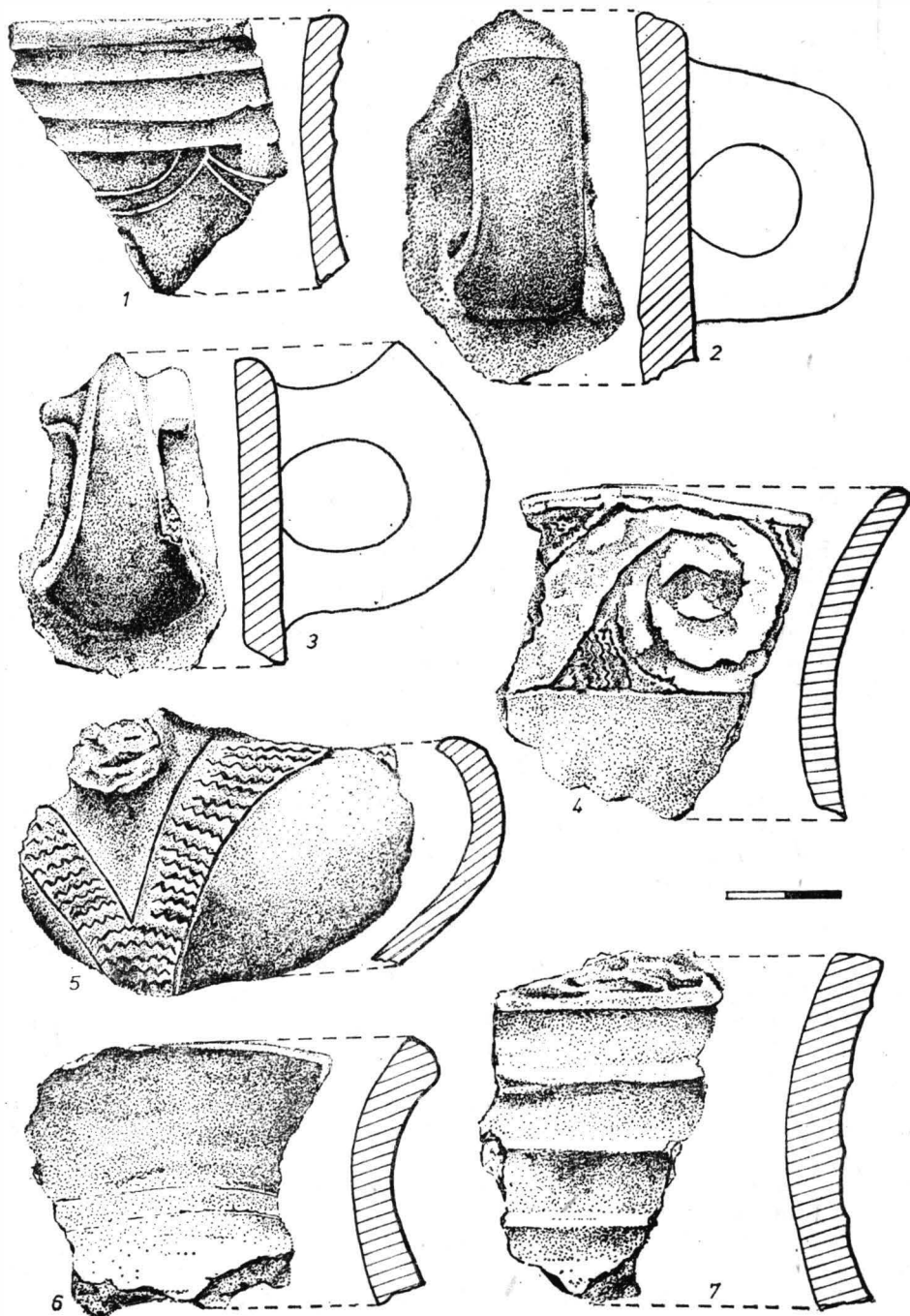

Fig. 1. Ceramică fragmentară de la Epureni: 1–3 bronz timpuriu (Noua); 6–7 Hallstatt timpuriu; 4–5, Hallstatt mijlociu (cultura Basarabi).

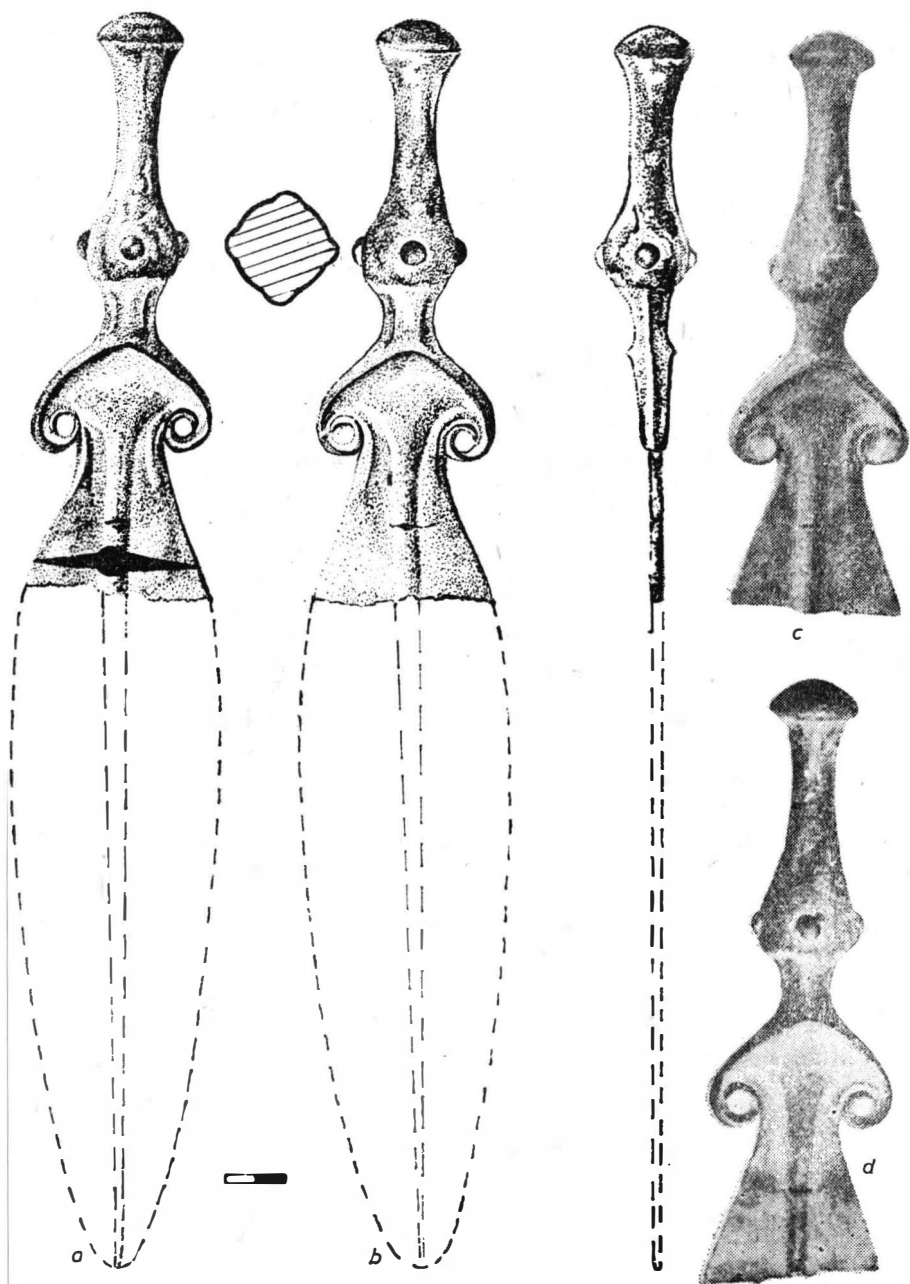

Fig. 2. a—d Pumnalul de bronz de la Epureni.

de frunză alungită, ea este prevăzută cu o nervură mediană, destul de lată și pronunțată, care se lărgeste semicircular spre partea superioară. De forma unei ancore cu tija în jos, nervura se află pe ambele suprafețe ale lamei și gărzii, subliniind și mai pregnant unitatea dintre aceste două părți componente ale pumnalului (fig. 2/a-b).

Prin trăsăturile lui formal-tipologice exemplarul de la Epureni se înscrie în seria pumnalelor cu minerul îngroșat la capete, garda mărginită de o ramă cu terminații în volute și lama foliformă. Dar în întreg spațiul acestor descoperiri, o piesă asemănătoare nu se cunoaște, exemplarul prezentat fiind, deocamdată, un *unicum*. Pumnale cu lame ale căror forme sugerează unele apropieri cu aceea a exemplarului de la Epureni au fost descoperite în Transilvania, la Bandul de Cimpie¹ și Apold², ca și în Moldova, la Duda³ și Mogoșești⁴. Exceptind însă exemplarul de la Mogoșești, cunoscut doar din relatări succinte, la aceste piese, considerate variante ale unor tipuri de origine răsăriteană, minerele sînt simple, ca și ale celor descoperite în așezările de la Kruglik și Mahala⁵ din R. S. S. Ucraineană. Apropieri privind unele părți constitutive se pot constata între pumnalul de la Epureni și cele de la Ecaterinoslav⁶, Voloskoe⁷ și Voronej⁸ din zona Dnepropetrovsk (U. R. S. S.). Cele mai multe analogii le oferă însă săbiile-pumnal de tip Krasnomaiatk de la Lozovo⁹, dintre Prut și Nistru, cit și exemplarul de la Ingulsk¹⁰. Elemente principale care intră în componența lamelor acestor arme merg pe linia unei identități aproape perfecte, singura abatere făcînd-o doar nervura. În schimb, minerul exemplarului de la Epureni, prevăzut cu proeminente care amintesc acele de bronz cu protuberanțe (Warzennadel) din bronzul tîrziu¹¹, se deosebește net de minerele pumnalelor Krasnomaiatk sau Sosnovo Maza, tipologic apropiate celor dintii¹², ceea ce face din el o variantă a unui tip particular.

Pentru încadrarea cronologică a pumnalului de la Epureni sîntem determinați să ne folosim de cadrul arheologico-cultural în care au apărut unele dintre pumnalele cu care exemplarul în discuție a fost paralelizat, cit și de propriul său context de descoperire. În această privință trebuie subliniat faptul că majoritatea cercetătorilor sovietici leagă tipul de pumnal Krasnomaiatk de cultura Sabatinovka, contemporană cu grupul Noua din România¹³. În urma descoperirii unor astfel de arme în obiective

¹ M. Roska, Repertorium, 1924, p. 173, fig. 207.

² K. Horedt, AISC, 5, 1949, p. 307, fig. 2.

³ M. Petrescu-Dimbovița, ArhMold, 4, 1966, p. 347, fig. 1.

⁴ Idem, SCIV, 3-4, 1953, 4, p. 463; 7; idem, ArhMold, 4, 1966, p. 349.

⁵ A. I. Terenokhin, *Predskitskii period na Dneprovskom Pravobereje*, Kiev, 1961, p. 135.

⁶ M. A. Tallgren, ESA, 2, 1926, fig. 109/9; O. A. Krivțova-Grakova, MIA, 1955, p. 139, fig. 34/7.

⁷ O. A. Krivțova-Grakova, MIA, 46, 1955, p. 139, fig. 34/8.

⁸ M. A. Tallgren, ESA, 2, 1926, fig. 109/11.

⁹ V. A. Dergacev, *Bronzovite predmeti XIII—VIII vekov do n. e. iz Dnestrovsko-Prut'skovo mejdureciia*, Chișinău, 1975, p. 14, fig. 4/1-7.

¹⁰ E. A. SImonovici, SA, 1, 1966, p. 129, fig. 2/13.

¹¹ Cf. M. Petrescu-Dimbovița, SCIV, 3-4, 1953, p. 474; idem, Dacia, N. S., 4, 1960, p. 150.

¹² V. A. Degracev, *op. cit.*, p. 52.

¹³ A. C. Florescu, ArhMold, 2-3, 1964, p. 184.

Noua s-a ajuns la concluzia că ele erau folosite deopotrivă și de purtătorii acestei culturi¹⁴. Dealtfel, majoritatea depozitelor de bronzuri (arme, unelte, obiecte de podoabă) din Moldova se leagă de perioadele de afirmare și dezvoltare maximă a acestei culturi, unele provenind chiar din mediul cultural Noua. Acele de bronz cu protuberanțe similare celor de pe minerul pumnalului în discuție, documentate în faza Reineke D în aria de difuziune a bronzurilor central-europene, sînt comune obiectivelor Noua¹⁵. Pe de altă parte, însuși pumnalul de la Epureni provine dintr-un context arheologic în care sub raport cantitativ predomină materialele de factură Noua.

În urma acestor sublinieri, se poate admite că pumnalul prezentat stă în directă legătură cu inventarul specific culturii Noua, deși cadrul arheologic în care a apărut este atît de divers. În acest caz, încadrarea pumnalului de la Epureni între secolele XIV—XIII î. e. n., perioadă care exprimă *grosso modo* cronologia culturii Noua¹⁶, ar fi asigurată. În lipsa unor analogii cu piese mai precis încadrate cronologic, această datare este, deocamdată, singura posibilă.

UN NOUVEAU TYPE DE POIGNARD DÉCOUVERT EN MOLDAVIE

RÉSUMÉ

Les auteurs présentent un poignard en bronze découvert à l'occasion des recherches de surface effectuées en 1972, durant l'automne, au point nommé « Șoldănești » qui est emplaced sur le territoire du village de Epureni (com. Epureni, dép. de Vaslui), sur l'étendue d'un établissement qui contenait de riches vestiges archéologiques caractéristiques pour la culture de Noua, du Hallstatt ancien et moyen (fig. 2/a-d).

La découverte de Epureni met en évidence un poignard qui a la manche grossie aux extrémités, la garde limitée par un cadre avec des terminaisons en volutes et forme de feuille, munie sur les deux surfaces d'une nervure en forme d'ancre avec la tige en bas (fig. 2/a-b).

Par ses traits formels et typologiques, l'exemplaire en discussion, qui peut être mis en parallèle avec ceux du type Krasnomaiak provenant de l'Europe orientale¹², mais sans trouver pour celui-ci des analogies parfaites parmi lesdits poignards, constitue une variante d'un type particulier.

L'absence des analogies rend encore plus difficile l'encadrement chronologique du poignard de Epureni. Pour la solution du problème nous devons utiliser le cadre archéologique et culturel de ces découvertes de type oriental, et aussi le contexte auquel appartient ledit exemplaire. De ce point de vue doit être soulignée l'appartenance prouvée au groupe Noua-Sabatinovka des poignards de type Krasnomaiak, étant donné que notre poignard a été mis en relation avec ceux-ci, et en même temps l'apparition de ce poignard dans un milieu prédominant Noua.

¹⁴ V. A. Dergacev, *op. cit.*, p. 53 și urm.

¹⁵ A. C. Florescu, *Dacia*, N. S., 9, 1967, p. 88—89.

¹⁶ Idem, *ArhMold*, 2—3, 1964, p. 184 și urm.; idem, *Dacia*, N. S., 9, 1967, p. 89 și urm.

Ainsi, on peut admettre que le poignard présenté est lié directement à l'inventaire de la culture de Noua, quoique le cadre archéologique dans lequel il est apparu soit si divers.

Dans ce cas l'encadrement du poignard de Epureni entre les XIVe—XIIIe siècles av. n. è., période qui exprime en même temps aussi la chronologie de la culture de Noua, serait assuré.

En l'absence des analogies faites avec des pièces plus précisément encadrées du point de vue chronologique, cette datation est, pour le moment, la seule possible.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Céramique fragmentaire de Epureni: 1—3 bronze tardif (Noua); 6—7 Hallstatt ancien; 4—5 Hallstatt moyen (la civilisation de Basarabi).

Fig. 2. a—d Le poignard en bronze de Epureni.

CECILIA IONIȚĂ, *Relații agrare în Grecia veche*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1977, 256 pagini.

Străveche ocupație ce furniza cele mai importante resurse de hrană societății umane, agricultura și evoluția relațiilor agrare au devenit subiect de cercetare pentru numeroși istorici. Strădaniile lor s-au concretizat, după cum bine se cunoaște, prin apariția unor studii ample și temeinic documentate. Din acest motiv inițiativa de a aborda o asemenea temă se poate aprecia ca o întreprindere ce se anunță plină de dificultăți. Cu atât mai mult, încercarea de analizare a relațiilor agrare din Grecia veche se dovedește a nu fi deloc un lucru facil de îndeplinit.

Relațiile agrare din Grecia veche, elaborată de cercetătoarea Cecilia Ioniță, carte editată de Editura științifică și enciclopedică, se reliefează ca un studiu dus la o meritorie finalizare. Prin maniera de structurare a bogatului material prezentat, comentarii și interpretări, autoarea a reușit pe deplin să depășească net stadiul unor sume de informații și date culese din textele istoricilor antici, sau deduse din prelucrarea și analizarea vestigiilor arheologice. Expunerea ordonată cu rigurozitate și completată de un limbaj științific foarte accesibil, reprezintă caracteristica esențială a lucrării. Interpretările personale făcute cu multă prudență și ponderație întregesc în mod armonios grupajul mai vechi de date ce formează zestrea de cunoștințe cumulate de generații de cercetători.

Prin coroborarea detaliilor și datelor de factură livrescă cu elementele informative conferite de diversul material arheologic obținut prin săpături mai vechi sau mai recente, se conchide că societatea umană din sudul Peninsulei Balcanice a avut parte de o evoluție mult mai complexă decît se apreciasse pînă de curînd. Diferențierea economică și socială constatată în fazele de dezvoltare a societății grecești din primul secol al mileniului al II-lea î. e. n. nu mai poate fi în nici un caz pusă pe seama migrației aheene. Există multiple și elocvente date ce sugerează că stratificarea socială fusese o realitate în cadrul populației preheladice. Concluzia aceasta se pretează a fi generalizată și asupra altor semînții din sud-estul Europei care începuseră să se dividă în pătri sociale pe temeiul propriei evoluții interne.

În prezentarea principalelor surse de informare cu privire la Grecia prehomerică,

constind din urmele de cultură materială aduse la lumină prin săpături sistematice, textele tăblițelor din lut și, desigur, *Iliada* și *Odiseea*, se acordă o atenție aparte scrierii liniare B. Faptul acesta apare cît se poate de firesc dacă ținem cont că de la descifrarea conținutului lor nu au trecut mai mult de douăzeci de ani. Îndată ce s-a reușit citirea enigmaticelor rînduri incizate pe plăcuțele triunghiulare din lut au fost puse într-o nouă lumină o serie de aspecte legate de economia agricolă, ca de exemplu, regimul fiunciar, situația mîinii de lucru, caracterul proprietății, precum și o întreagă gamă de operațiuni cotidiene legate de practicarea agriculturii. Înregistrînd felurite date curente, fără intenția ca ele să fie transmise posterității, tăblițele din argilă scrise reprezintă actualmente un inestimabil stoc de informații imposibil de obținut prin intermediul altor categorii de vestigii arheologice.

Subcapitolul intitulat „Realități asiatice. Realități aheene” atrage atenția prin felul în care e prezentată geneza îndeletnicirii cultivării plantelor, presupunție sprijinită pe numeroase elemente ce pledează pentru posibilitatea apariției agriculturii și în sinul unei societăți ce locuia pe un spațiu în mare parte arid. Se arată că grecii aveau foarte îndepărtat ev se constituiseră ca un popor de țărani, chiar dacă se poate spune că era un popor de țărani mereu flămînd de pîine (p. 31).

Teritoriul montan grecesc, puțin favorabil practicării agriculturii, era mobilul impulsivității activității economice din Ellada în sensul orientării populației spre surse de existență independente de cultivarea solului. În contrast cu societatea sătească asiatică, care dispunea de întinse spații fertile, pămînturi ce înăbușeau mișcarea, lumea aheană apare ca plină de efervescență. Constatarea aceasta e posibil să fie utilizată ca punct de plecare în cercetarea modului de apariție a agriculturii pe continentul nostru, sugerîndu-se o nouă viziune în ceea ce privește geneza locală a respectivei ocupații.

În capitolul secund în care e tratată o epocă pe care însuși titlul dat de autoare o definește ca fiind „Epoca obscură”, se procedează cu deosebită grijă la interpretarea restrînsului număr de date pe care cercetarea actuală le are la îndemînă. Ape-

lind la textul poemelor homerice în al căror conținut nu s-a urmărit evocarea mulțimii anonime care asigura hrana societății, ci se evocau faptele eroice (p. 99), Cecilia Ioniță a reușit să distingă o serie de referiri privitoare la relațiile economice din acele îndepărtate timpuri. Cu discernământ critic sînt surprinse relațiile economico-agrarie și sociale ce aveau deja o specificitate aparte, notă specifică ce rezultă din frământările și frecvențele deplasări ale unor considerabile mase umane.

Subcapitolul intitulat „Soluție și continuitate” se reliefează în ansamblul studiului ca o documentată dezbateră a ideii de progres social. E scos în relief faptul că progresul unei societăți reprezintă o realizare proprie a acelei colectivități, este un produs al speței umane care a ajuns în cele din urmă să-și făurească din progres un țel urmărit conștient (p. 91).

„Epoca arhaică”, obiectul celui de-al III-lea capitol, este larg comentată pe parcursul a 12 subcapitole ce însumează 120 de pagini. Se arată că și în acest interval de timp agricultura deținea un loc foarte important în lumea greacă, în ciuda evenimentelor și faptelor ce aveau tendința să plaseze această ocupație pe un plan secundar. Referitor la migrația doriienilor se face aprecierea că ea nu a dus la o masivă renunțare la agricultură, fiind indeletnicirea cea mai sigură de obținere a unui minimum de mijloace de existență. Dimpotrivă, în conjunctura nou creată de migrația doriană soldată fără îndoială cu mari pagube materiale pentru localnici, războiul a încetat să mai reprezinte o așa zisă „industrie rentabilă”. Cuceritorii și cuceriiți au fost în situația de a-și agonisi mijloacele de existență din singura comoară care mai rămăsese neclintită: pămîntul!

Prin minuțioasă examinare a aspectelor de ordin economic și social ce emanau din relațiile de proprietate asupra terenurilor cultivabile, se remarcă conținutul subcapitolelor „Proprietate comunitară. Proprietate privată”, „Pămînt cultivat: legitimitatea dreptului de proprietate funciară” și „Aservire”. În contextul punctului al treilea ce e intitulat „Statutul subjugării de tip colectiv” paragraf aparținător subcapitolului „Aservire”, sînt frecvent utilizate exemple și analogii culese din mediul arheologic al litoralului gelic dobrogean. Modalitatea în care s-au valorificat datele furnizate de așezările antice de pe țărmul vestic al Mării Negre îl considerăm un bun exemplu de integrare a istoriei locale a geilor în filele istoriei universale. Există în faptele strămoșilor daco-geți numeroase participări la evenimente ce au avut repercusiuni deloc neglijabile în viața continentului, tezaur prețios de informații

ce încă n-a fost întotdeauna pe deplin valorificat. Ceea ce a realizat în acest sens Cecilia Ioniță e un lucru meritoriu!

Cît privește fixarea în timp a începuturilor colonizării grecești în vestul și nord-vestul țărmului maritim pontic se precizează cu temei că noii veniți înțîniseră aici vechi populații puternice și războinice a căror bunăvoință a fost cîștigată mai puțin cu arma în mînă și mai mult prin stabilirea de relații pașnice. Prin cultivarea contactelor economice de interes bilateral sau chiar prin obligația asumată de noii veniți de a plăti localnicilor anume tributuri, uneori greu de susținut (p. 208), negustorii și meșteșugarii greci erau admiși să se stabilizească în vecinătatea masei localnicilor.

Cel de-al IV-lea capitol, denumit „Instituție și orînduire” aduce într-o fructuoasă dezbateră dificila problemă a apariției și evoluției sclaviei rurale. E de remarcă atitudinea autoarei de combatere de pe pozițiile materialismului istoric a diverselor teorii și interpretări ce din motive subiective au fost elaborate intenționat în mod eronat. Se exprimă opinia că în asemenea situații e necesară operarea unei disjungeri între ceea ce se numește curent și dojenitor „a diminua rolul sclaviei”, precum și în tendințele de a moderniza istoria antică, fapt ce generează erori derutante și grave confuzii (p. 240). Totodată se adoptă o poziție critică și față de adepții procedurii transplantării unor instituții și conflicte sociale proprii vremurilor moderne în istoria lumii vechi, fapt ce duce și el la flagrante denaturări.

De o incontestabilă utilitate pentru explicarea cît mai clară a faptelor și situațiilor expuse, sînt notele ce însoțesc textul pagină cu pagină. Nu puține dintre aceste note de subsol reprezintă substanțiale completări ale conținutului propriu-zis al lucrării, ca de exemplu: p. 22 nr. 80, p. 28 nr. 113, p. 29 nr. 120, p. 47 nr. 214, p. 176 nr. 428, p. 225 nr. 2 și 3, ș. a. Bogăția amănuntelor cuprinse în note, împreună cu întregul „aparataj” informațional și documentar al cărții e dovada volumului mare de muncă investită pentru definitivarea tratării unui subiect pe cît de vast pe atît de dificil. Un alt auxiliar însemnat al volumului îl reprezintă fără îndoială ampla bibliografie utilizată de autoare. Pentru o mai eficientă documentare a cititorului titlurile lucrărilor consultate au fost grupate în cinci serii tematice, după cum urmează: izvoare, lucrări ideologice și de teorie a istoriei, lucrări generale, lucrări speciale, dicționare și enciclopedii. Cei peste două sute de autori semnați a circa 250 de articole și lucrări de sine stătătoare ilustrează la rîndul lor activitatea temeinică de informare ce stă la baza studiului prezentat. Dacă lu-

crearea ar fi fost însoțită și de un rezumat într-o limbă străină de largă circulație ar fi fost mai accesibilă unui cerc mai extins de cititori din lumea științifică externă. De asemenea ne exprimăm părerea că un indice general era nu numai binevenit, ci chiar necesar.

Dar aceste amănunte nu știrbesc cu nimic valoarea lucrării și nu înscamnă că autoarea nu s-ar fi achitat cu deplin succes de dificila misiune de a elabora un studiu atât de anevoios din foarte multe puncte de vedere. Pen-

tru orice cercetător al istoriei antice datele și concluziile însumate în filele cărții sînt un foarte important material de referință. Însă ceea ce ni se pare mai important e faptul că Cecilia Ioniță a realizat și o prețioasă contribuție românească în elucidarea unei controversate și mult disputate probleme a istoriei antice universale, aceea a relațiilor agrare din Grecia veche.

I. Iviu Mărghitan

PAUL MACKENDRICK, *The Dacian Stones, Speak*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1975, 248 p.

Autorul cărții pe care o prezentăm, Paul MacKendrick, este profesor la Universitatea din Madison (Wisconsin, S. U. A.) și se recomandă printr-o serie de lucrări publicate anterior, scrise într-un spirit asemănător cu cea de față: *The Mule Stones Speak*, *The Greek Stones Speak*, *The Iberian Stones Speak*, *Romans on the Rhine*, *Roman France*. Adresându-se în general unui public larg, eventual și unor specialiști mai puțin familiarizați cu problemele istoriei vechi românești, MacKendrick folosește izvoarele și metodele arheologice pentru a scrie, în primul rînd, o istorie culturală. În adevăr, cartea sa este bogată în descrieri de monumente, de descoperiri, de obiecte, iar ilustrația abundentă, de excelentă calitate, întregeste aceste descrieri și le face accesibile chiar și cititorului cel mai puțin pregătit. Autorul nu se mulțumește însă cu atât; cartea sa nu este un ghid istoric, ci o istorie culturală și politică a pămîntului românesc, începînd din neolitic și mergînd pînă la sfîrșitul antichității. Scopul său este acela de a furniza cititorului explicația originalității, a poziției particulare a poporului român, ca reprezentant principal al romanității orientale. Împietind descrierile de monumente cu datele de istorie politică și cu cele de geografie istorică, autorul urmărește consecvent firul continuității de limbă, de cultură, de locuire pe același pămînt. El subliniază receptivitatea mediului autohton față de aspectele superioare ale civilizației clasice greco-romane, capacitatea sa de a le asimila în forme originale și de a le transmite prin intermediul altor generații, poporul român de azi.

Cartea lui MacKendrick este solid documentată. Așa cum rezultă de altfel și din bogata listă bibliografică pe capitole (p. 223—233), autorul este la curent cu publicațiile românești, vechi și noi, precum și cu bibliografia străină dedicată istoriei vechi a

României. În plus, din paginile cărții se simte că autorul a văzut multe din monumentele descrise. Șederii sale în România, el dătează în plus contactele și discuțiile cu cercetătorii români, înțelegerea nuanțată a punctelor de vedere exprimate de istoriografia românească, puncte de vedere pe care, de altfel, le împărtășește în cea mai mare parte. În general, se poate spune că avem de-a face cu o carte de popularizare de nivel ridicat, oferind un bun punct de pornire celui ce ar dori să ajungă la o cunoaștere mai profundă a problemelor tratate.

Firul conducător al cărții este cel cronologic. Expunerea începe cu un scurt capitol dedicat neoliticului, epocii bronzului și primei epoci a fierului (1. *Romania in Prehistory*). Menționînd statuetele de la Cernavoda, ceramica de Cucuteni, tezaurul de la Persinari, descoperirile de la Wietenberg, Monteoru sau Ferigile, autorul vrea să sublinieze, fără a pune problema unei continuități etnice, tradițiile străvechi, de mare strălucire ale culturii autohtone. Implantarea coloniilor grecești (2. *Greek Colonies on the Black Sea*) și evoluția lor multiseculară sînt privite în cadrul normal al interacțiunii cu populația locală, geto-dacă. Concluzia lui MacKendrick: „Strămoșii românilor moderni au reușit să absoarbă cele mai bune lucruri din cultura greacă, fără a și-o pierde pe a lor proprie” (p. 42). Dovada o aduce capitolul următor (3. *The Dacian Heartland*), în care sînt descrise cu lux de amănunte marile așezări geto-dace: Zimnicea, Crășani, Popești, cetățile din Munții Orăștie („unique in all Europe”), celelalte cetăți din sudul Transilvaniei (Căpîlna, Tilișca etc.) și, în sfîrșit, cele din Moldova (Bitca Doamnei, Barboși). Înflorirea multora dintre aceste așezări în secolul I î. e. n. este pusă de autor în legătură cu „prima persoană tridimensională” din istoria Daciei, Burebista, care „cu geniu diplomatic și militar, prin convingere și forța armelor” a rea-

lizat unirea triburilor geto-dace. Altf Burebista, cit și Decebal au știut să folosească „realizările tehnologice” ale civilizației greco-romane, dar această înflorire din perioada dacică „clasică” a fost întreruptă de cucerirea traiană. Premisele romanizării fuseseră însă deja constituite prin asimilarea anterioară a bunurilor culturale greco-romane.

Vorbind despre războaiele daco-romane (cap. 4. *The Roman Conquest*), pe care le descrie în special pe baza reprezentărilor de pe Columnă, autorul remarcă cu admirație eroismului și demnitatea dacilor. Pierderile lor au fost mari, dar viața a continuat sub semnul romanizării: „Romanizarea a dat dacilor prosperitate, fără a-și pierde cultura lor autohtonă, și atunci cînd romanii s-au retras la 271 e. n., dacii au dăinuit, profitînd de ceea ce ei au învățat de la maeștrii lor romani, vorbind latina care este încă temelgia limbii române și pe deplin conștienți de moștenirea lor culturală de la Roma...” (p. 90). Cucerirea romană a adus, desigur, și multe suferințe pentru daci, dar predominante au fost „binefacerile romanizării”: apariția unor adevărate orașe, înflorirea meșteșugurilor, a mineritului și agriculturii, dezvoltarea rețelei de drumuri, securitatea frontierelor. Asupra tuturor acestor aspecte autorul insistă în cap. 5 (*Dacia under Roman Rule*), prezentînd datele arheologice și istorice cunoscute despre principalele orașe și castru. Concluzia sa este că cinci generații au fost suficiente pentru ca dacii să se romanizeze, iar retragerea aureliană, implicînd doar administrația, armata și pătura bogătaşilor, nu a putut anula rezultatele romanizării. Dobrogea este tratată separat (cap. 6. *Dobruja 125 B.C.-A.D. 275*) și pe bună dreptate, avînd în vedere soarta ei istorică particulară. Aici influența politică, economică și culturală a Romei s-a impus mai de timpuriu, încă din sec. I î. e. n., iar despre un început al romanizării s-ar putea vorbi deja din sec. I e. n. În acest capitol, autorul preferă descrierii de monumente, urmărirea firului istoric de-a lungul acestor patru secole, punînd în evidență perioada de apogeu a prosperității și romanizării în Dobrogea, în vremea lui Traian și a urmașilor săi. După MacKendrick, în Dobrogea romanizarea a fost mai intensă în mediul rural, unde romanii — descendenți de plugari — au avut succes la țărînimea getică. Trupele și în special veterani au avut un rol special în acest sens.

O atenție deosebită acordă autorul (cap. 7. *Dacia and Moesia during the Late Empire*) evidenței arheologice care documentează menținerea influenței sau chiar a autorității romane în Dacia nord-dunăreană, după 271 e.n., accentul căzînd pe descoperirile de la Drobeta, Sucidava, Apulum etc. O viziune

întru-cîtva limitată, de clasicist, îl împiedică pe MacKendrick ca pe lingă monumentele tipice romano-bizantine, să acorde aceeași atenție monumentelor culturii autohtone romanizate (Bratei, Ipotești-Cindești), așa cum anterior ignorase descoperirile mai modeste, dar pline de semnificație pentru problema continuității și a romanizării, de la Soporu de Climpie, Locusteni, Enisala, așezările și necropolele de tip Chilia-Militari etc. Revînd în Dobrogea, autorul descrie cu amănunte marile așezări urbane și militare ale epocii romano-bizantine, subliniînd continuitatea de viațuire pînă în plin secol al VII-lea. În sfîrșit, ultimul capitol (8. *Religion, Arts and Crafts*) este dedicat unei treceri în revistă a religiei, artei și meșteșugurilor antice în România. Autorul explică lipsa unor dovezi numeroase de supraviețuire a cultelor locale în epoca romană prin aniconismul religiei geto-dace. El arată că, totuși, sub haină romană se pot adesea ascunde zeități indigene (*Interpretatio romana*). În privința religiei, ne-am fi așteptat ca autorul să dea o mai mare atenție creștinismului, rolului acestuia în procesul romanizării.

Rezumînd viziunea lui MacKendrick asupra problemelor tratate, am putea spune următoarele: civilizația are pe teritoriul României vechi tradiții, care urcă pînă în neolitic; în vremea lui Burebista și Decebal ea a atins un nivel la care ar fi greșit să o mai numim „barbară”; acest nivel a asigurat asimilarea influențelor clasice, greco-romane, și succesul romanizării; slavii nu au venit în calitate de cuceritori, căci cînd ei au fost absorbiți de masa populației autohtone romanizate; toate aceste fapte explică poziția particulară a poporului român, a limbii și culturii sale în peisajul etno-cultural al Europei de azi.

Pe lingă date istorice și arheologice redate corect, cu precizie, pe lingă idei și interpretări care întrunesc adeziunea generală, cartea lui MacKendrick cuprinde din păcate și destul de multe greșeli, în general minore, ușor de reperat pentru specialist, dar putînd deruta pe cititorul neavizat. Unele dintre ele sînt greșeli de geografie, cum sînt cele de pe harta de la fig. 1.1, unde descoperirile de la Trușești, Cozla, Coțofenești, Monteoru, Wietenberg, Sîncrăieni etc. sînt greșit plasate. Greșite sînt și identificările Popești—Arcidava, Vărădia—Argedava, Cernavoda—Capidava, Climpulung—Jidava (dat drept nume antic) etc. (p. XXI). Alte greșeli sînt de natură cronologică. Pe harta amintită, ca și pe harta de la fig. 4.1, unele descoperiri sînt indicate ca reprezentînd alte epoci decît cele din care provin. Calcoliticul este identificat cu perioada de tranziție de la bronz la fier (I). Pătrunderea celților pe teritoriul României este plasată abia la

Începutul secolului al III-lea î. e. n. și se vorbește chiar de un atac al lor asupra Histriei pe la 279 î. e. n. (?). Dobrogea ar fi intrat în componența imperiului încă de la fundarea provinciei Moesia, în anul 15 î. e. n. În sfârșit, semnalăm și confuzii de ordin istoric: roxolanii și bastarnii sînt considerați drept triburi autohtone (*native tribes*), așezarea de la Popești este definită drept capitală a uniunii tribale *dace*, costobocii sînt localizați în nordul Transilvaniei, generalul Cornelius Fuscus ar fi fost ucis la Tapac, iar colonizarea celor 12 000 de daci liberi sub Commodus s-ar fi făcut în Dobrogea, nu în Dacia etc.

Dincolo de aceste greșeli, care se explică prin dificultatea cuprinderii unei problema-

tici atît de vaste de cître un cercetător străin și care, dealtfel, pot fi ușor corectate la o nouă ediție, cartea lui Paul MacKendrick este valoroasă prin ideile pe care le împărtășește cititorului, ca și prin materialul documentar adunat și sistematizat în sprijinul acestor idei. Scrisă într-un stil atrăgător, bogat ilustrată, fără însă a face concesiuni de la spiritul științific, această carte contribuie efectiv la răspîndirea cunoștințelor despre istoria și cultura veche a pămîntului românesc în cercul cititorilor anglo-saxoni. Pentru acest mare serviciu trebuie să fim recunoscători lui Paul MacKendrick.

Mircea Babeș

Acta Musei Napocensis, XIII, 1976, 675 p.

Recentul volum al anuarului Muzeului de istorie al Transilvaniei (Cluj-Napoca) cuprinde un număr important de studii și articole de arheologie și istorie (p. 1—597), de muzeografie (p. 597—630) și cîteva recenzii (p. 631—668). În cele ce urmează vom prezenta numai acele materiale legate de profilul revistei SCIVA. Aceste 22 de contribuții privesc cu precădere probleme ale arheologiei zonei de activitate a muzeului care editează publicația. Le vom urma în ordinea publicării în volum.

Primele prezintă mai ales descoperiri preistorice din Transilvania. În studiul lui Liviu Groza, *Două interesante descoperiri arheologice din județul Caraș-Severin* (p. 1—5), este vorba de o piesă de cult neolitică descoperită la Ohaba Mîlnic, precum și de o pușculiță romană din așezarea civilă de la Tibiscum. Gheorghe Lazarovici și Zaharia Milea, *Săpături arheologice la Bădeni. Campania din 1968* (p. 7—35), prezintă o așezare de epoca bronzului (cultura Wietersberg). În anii 1968, 1969 și 1971, Istvan Ferenczi a efectuat o serie de cercetări pe teren în vederea urmăririi graniței romane din nordul provinciei Dacia Porolissensis; cu această ocazie a străbătut o zonă mai largă, iar rezultatele acestor investigații le comunică sub titlul *Contribuții la topografia arheologică a văii Someșului (în sectorul Vad-Surduc)* (p. 37—50) descoperiri din neolitic, epoca bronzului și a migrațiilor. Pentru arheologia preistorică mai amintim studiul colectiv, semnat de P. Georocanu, M. Georocanu și C. Lisovschi Cheleşanu, *Observații faunistice asupra mormintelor scitice din necropola de la Ozd* (p. 51—54).

În continuare, sînt prezentate alte două studii: unul legat de istoria Dobrogei, *Apeeductul antic de la Callatis* (p. 55—64), semnat de Constantin Scarlat; altul cu implicații în studiile de numismatică: *Efecte structurale-texturale la monedele antice obținute prin batere* (p. 65—70), de Eugen Stoicovici.

Deosebit de interesante ni s-au părut două articole privind epoca dacică. H. Daicoviciu și I. Glodariu prezintă *Puncte de reper pentru cronologia cetăților și așezărilor dacice din Munții Orăștiei* (p. 71—80). Autorii ajung la concluzia că fortăreața și așezarea civilă de la Costești sînt cele mai vechi (sfîrșitul secolului al II-lea sau începutul secolului I î. e. n.): din aceeași epocă ar putea fi nivelul inferior al zonei sacre de la Sarmizegetusa, o parte a așezării civile a acestei cetăți, precum și nivelurile inferioare de la Fețele Albe (poate și cetatea de la Piatra Roșie); începuturile fortăreței de la Sarmizegetusa sînt mai tîrzii. Un alt studiu semnează Jan Trynkowski (Varșovia): *Urmările demografice ale cuceririi Daciei de către romani* (p. 81—88) (articolul a apărut și în limba polonă în culegerea *Provincje rzymskie i ich znaczenie w ramach Imperium*, Ossolineum, 1976, p. 135—146). Observațiile profesorului polonez ni se par destul de judicioase. Arătînd pierderile suferite de populația Daciei printre bărbații capabili să poarte arme (vezi și Eutropius, VIII, 6, 2), Jan Trynkowski subliniază continuitatea populației autohtone: „Arheologia a furnizat argumente care au rezolvat în mod definitiv această controversă. Elementele de cultură materială a dacilor care coexistă cu monumentele culturii romane de pe teritoriul provinciei Dacia constituie o dovadă arhi-

grăitoare în favoarea supraviețuirii populației autohtone" (p. 82—83). Autorul arată că populația autohtonă se compunea în special din femei și copii, în timp ce coloniștii erau reprezentați mai ales prin bărbați (coloniști veniți individual sau veterani). Căsătoriile mixte au grăbit procesul de romanizare.

Un număr important de articole sînt consacrate descoperirilor epigrafice. H. Daicoviciu și I. Piso publică *Inscripții din Sarmizegetusa* (p. 89—97) (inscripții din templul lui Liber Pater și un relief cu inscripție dedicat zeilor medicinei). În partea a II-a a contribuțiilor lui H. Wolff (Bonn), *Miscellanea Dacica* (p. 99—123), se fac o serie de discuții pe marginea inscripției de fundare a Coloniei Dacica (Ulpia Traiana Sarmizegetusa) (CIL, III, 1 443), precum și în legătură cu numele municipiului Drobeta (pe marginea inscripției CIL, III, 8 017). Mai amintim: L. Groza și V. Wollmann, *Două inscripții romane din zona Caransebeș* (p. 163—168); V. Moga, *Contribuții în legătură cu officina și produsele legulare ale legiunii XIII Gemina la Apulum* (p. 191—196); I. Mitrofan, *Vestigii din Napoca romană* (p. 197—203); D. Benea, *Officina militară de la Dierna (sec. III—IV e. n.)* (p. 205—214).

Pentru istoria economică a Daciei romane ne reține atenția articolul lui Dan Isac, *Helenius și Sacro de la Westerndorf. Considerații asupra unui vas de terra sigillata*

de la Orșova (p. 169—175), iar pentru istoria religiilor provinciei, cel al lui D. Isac și M. Bărbulescu, *Aleștări ale Parcelor pe teritoriul Daciei romane* (p. 177—189).

Deosebit de interesant este articolul lui N. Vlăsa, *Două noi piese paleocreștine din Transilvania* (p. 215—230) (un inel de aur cu inscripție, considerată creștină, de la Potaissa, și un intaglio de la Apulum).

Perioada prefeudală este prezentă în paginile revistei cu câteva contribuții: E. Iaroslavski, *Cuptoarele pentru redus minereul de fier de la Șoșdea, jud. Caraș-Severin* (p. 231—237) (secolul al IV-lea e. n.); G. Ferenczi și I. Ferenczi, *Săpături arheologice la Mugeni* (p. 239—255) (așezare din lunca Tîrnavei, jud. Harghita; trei perioade: epoca bronzului, secolele III—IV e. n. și secolele XI—XII); A. Bejan, *Un atelier metalurgic din sec. VI e. n. de la Drobeta-Turnu Severin* (p. 257—268) (piese descoperite în anul 1904 în turnul tîrziu, atribuit epocii lui Iustinian, aflate în patrimoniul Muzeului Banatului).

Paginile de recenzii, care încheie *Acta Musei Napocensis*, prezintă câteva lucrări de specialitate din țară și străinătate, cu o serie de observații și sugestii ce le ridică deasupra obișnuitelor prezentări de carte.

Constantin C. Petolescu

ABREVIERI MAI DES FOLOSITE ÎN REVISTĂ

ActaAntArchSzeged	— Acta antiqua et archacologica, Szeged.
ActaArchHung	— Acta archaeologica Academiae scientiarum hungaricae, Budapesta.
ActaMN	— Acta Musei napocensis, Cluj-Napoca.
AISC	— Anuarul Institutului de studii clasice, Cluj.
AnnÉp	— Année épigraphique, Paris.
AnnRoumAnthrop	— Annuel roumain d'anthropologie, București.
Apulum	— Apulum. Acta Musei apulensis, Alba Iulia.
ArchÉrt	— Archaeologiai Értesítő, Budapesta.
ArchKözl	— Archacologiai Közlemények, Budapesta.
ArchRozhl	— Archeologické Rozhledy, Praga.
ArheologijaSofia	— Arheologija, organ na arh. institut i muzej, Sofia.
ArhMold	— Arheologia Moldovei, Iași — București.
ASUIași	— Anuarul științific al Universității, Iași.
AusgrFunde	— Ausgrabungen und Funde, Berlin.
BerRGK	— Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, Frankfurt am Main.
Carpica	— Carpica, Bacău.
CIL	— <i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i> .
Crisia	— Crisia, Oradea.
Cumidava	— Cumidava, Brașov.
Dacia	— Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București, I—XII, 1924—1947; N. S., I, 1957...
Danubius	— Danubius, Galați.
DolgCluj	— Dolgozatok — Travaux de la Section numismatique et archéologique du Musée national de Transylvanie, Cluj.
DolgSzeged	— Dolgozatok — Arbeiten des Archäologischen Instituts der Universität Szeged.
ESA	— Eurasia septentrionalis antiqua, Helsinki.
EvkMiskolc	— A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, Miskolc.
EvkNyiregyháza	— A Nyiregyházi Josa András Múzeum Évkönyve.
EvkSzeged	— A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged.
FoliaArch	— Folia archaeologica, Budapesta.
Germania	— Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Berlin.
GodišnikPlovdiv	— Godišnik na narodnija arheologičeski Muzej v Plovdiv.
Historica	— Historica, Craiova.
IDR	— <i>Inscriptiones Dactae romanae</i> , I, București, 1975.
IzvestijaSofia	— Izvestija na Arheologičeskija Institut, Sofia.
KSMoscova	— Kratkie Soobščeniija, Institut Arheologii, Moscova.
Materiale	— <i>Materiale și cercetări arheologice</i> , București.
MatIstMuz	— Materiale de istorie și muzeografie, București.
MIA	— Materialy i issledovanija po arheologii SSSR, Moscova.
NEH	— Nouvelles études d'histoire, București.
PMMB	— Publicațiile Muzeului municipiului București.

- Pontica — Pontica. Studii și materiale de istorie, arheologie și muzeografie, Constanța.
- PZ — Prähistorische zeitschrift, Leipzig — Berlin.
- Repertorium — M. Roska, *Erdély régészeti repertoriuma*, I, Cluj, 1942.
- SA — Sovetskaja archeologija, Moscova.
- SCIV (SCIVA) — Studii și cercetări de istorie veche (incepind din 1974; Studii și cercetări de istorie veche și arheologie), București.
- SlovArch — Slovenská archeologia, Nitra.
- StBalc — Studia balcanica.
- StComSatu Mare — Studii și comunicări, Satu Mare.
- StComSibiu — Studii și comunicări, Muzeul Brukenthal, Sibiu.
- ZfA — Zeitschrift für Archäologie, Berlin.

**REVISTE ȘI ANUARE PUBLICATE ÎN EDITURA
ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

REVISTA DE ISTORIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE
DACIA, REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE
ANCIENNE
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE
CLUJ-NAPOCA
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE
„A. D. XENOPOL” – IAȘI
STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
– **SERIA ARTA PLASTICĂ**
– **SERIA TEATRU—MUZICĂ—CINEMATOGRAFIE**
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
– **SÉRIE BEAUX-ARTS**
– **SÉRIE THÉÂTRE, MUSIQUE, CINÉMA**

La publication „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie”
paraît 4 fois par an. Prix d'un abonnement annuel : ₸ 25.
Toute commande de l'étranger sera adressée à ILEXIM, département
import-export presse, P. O. Box 136—137, telex 11226,
str. 13 Decembrie nr. 3, Bucarest, Roumanie, ou à ses représentants
à l'étranger.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
71021, Calea Victoriei nr. 125, București
tel. 50.76.80

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- I. I. RUSSU, *Dacia și Pannonia Inferior în lumina diplomelor militare din anul 123*, 1974, 123 p., 5,75 lei.
- SILVIA MARINESCU-BÎLCU, *Cultura Preeneolitică pe teritoriul României*, 1974, 272 p., 32 lei.
- EUGEN COMȘA, *Istoria comunităților culturale Bohan*, 1974, 272 p., 34 pl., 37 lei.
- D. BERCIU, *Contribution à l'étude de l'art thraco-gète*, 1974, 240 p., 19 lei.
- SUZANA DOLINESCU-FERCHE, *Așezări din secolele III și VI e. n. în sud-vestul Munteniei. Cereștirile de la Duleuca*, 1974, 159 p., 14 pl., 21,50 lei.
- D. M. PIPPIDI (sub redacția), *Actes du IVe Congrès International d'études sur les frontières romaines*, Mamaia, 6—13 septembre 1972, 1974, 559 p., 76 pl., 50 lei.
- D. TUDOR, *Les ponts romains du Bas-Danube*, 1974, 176 p., 9 lei.
- ELENA BUSUIOC, *Ceramica de uz comun nesmălțuită din Moldova*, 1975, 90 p., 24 pl., 29 lei.
- D. M. PIPPIDI, *Seythica Minora, Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire*, 1975, 314 p., 24 pl., 38 lei.
- * * * *Relations between the Autochthonous Population and the Migratory Populations on the Territory of Romania*, 1975, 324 p., 30 lei.
- I. I. RUSSU, *Inscripțiile Daciei romane, I*, 1975, 287 p., 2 pl., 34 lei.
- PETRE I. ROMAN, *Cultura Coșofeni*, 1976, 216 p., 1 pl., 34 lei.
- EMILIAN POPESCU, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV—XIII descoperite în România*, 1976, 451 p., 42 pl., 63 lei.
- D. PROTASE, *Un castru dacic din epoca română la Soporu de Ciupie*, 1976, 115 p., 24 pl., 25 lei.
- M. MACREA, și I. GLODARIU, *Așezarea dacică de la Arpașu de Sus*, 1976, 112 p., 5 pl., 8,25 lei.
- I. I. RUSSU, *Elemente traco-getice în Imperiul roman și Bizanțum*, 1976, 184 p., 19,50 lei.
- R. VULPE, *Studia Thracologica*, 1976, 336 p., 26 lei.
- * * * *Thracodacica*, 1976, 351 p., 48 lei.
- AL. SUCEVEANU, *Viața economică în Dacia română. Secolele I—III e. n.*, 1977, 179 p., 28 lei.
- PETRE DIACONU și SILVIA BARASCHI, *Păcuiul lui Soare, II. Așezarea medievală*, 1977, 219 p., 10 pl., 36 lei.
- M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, *Depozitele de bronzuri din România*, 1977, 391 p., 51 lei.
- D. M. PIPPIDI și EM. POPESCU (sub redacția), *Epigraphica*, 1977, 287 p., 25 lei.
- GR. FLORESCU și C. C. PETOLESCU, *Inscripțiile Daciei romane, II*, 1977, 276 p., 23 pl., 27 lei.
- I. I. RUSSU, *Inscripțiile Daciei romane, III*, 1977, 288 p., 2 pl., 26 lei.
- * * * *Inventaria arheologică*, fasc. 8, R. 42 — R. 51, 1977, 15 file, 5 lei; fasc. 9, R. 52 — R. 63, 1977, 14 file, 5 lei.
- EUGENIA ZAHARIA, *Populația românească în Transilvania în secolele VII—VIII. Clădirul nr. 2 de la Bratei*, 1977, 139 p., 2 pl., 10,75 lei.

SCI VA, tomul 29, nr. 1, București, 1978, p. 1—152

L.P.I. c. 7690

Lei 25.